

SREBRENICA 1995.

- knjiga 1. -



Edicija

SREBRENICA 1995.

IZDAVAČ:
Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

ZA IZDAVAČA:
Prof. dr Smail Čekić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Prof. dr. Smail Čekić

REDAKCIJA:
Prof. dr. Smail Čekić, Prof. Mr. Muharem Kreso, Dr. Bećir Macić, Prof. dr. Jusuf Žiga

UREDNIK:
Prof. dr Jusuf Žiga

REDAKTOR:
Prof. Mr. Muharem Kreso

NASLOVNA STRANA:
Dževad Hozo, akademski slikar

DTP:
CPU P.J. RAIL PRINT Sarajevo

Tiraž:
1000

Štampa:
CPU P.J. RAIL PRINT Sarajevo

Za štampariju:
Nedim Dizdar

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.31:341.485(=864)(497.6)(063)(082)

MEĐUNARODNI naučni skup Zločini nad Bošnjacima u
Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu
i Hercegovinu 1991.-1995. (1997 ; Sarajevo)

Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme
agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu

1991.-1995- : zbornik radova sa međunarodnog
skupa, održanog u Sarajevu, 12. jula 1997. /

(glavni i odgovorni urednik Smail Čekić). -

Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava, 1998. - 470 str.

: fotogr., faks. ; 21 cm. - (Edicija Srebrenica
1995 ; knj. 1)

ISBN 99580740-01-X

1. Gl. stv. nasl.

SREBRENICA 1995.

Knjiga 1.

ZLOČINI NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI ZA
VRIJEME AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I
HERCEGOVINU 1991.-1995.

Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, održanog u
Sarajevu, 12. jula 1997.

275

Sarajevo, 1998.



SADRŽAJ

<i>Uvodne napomene</i>	11
------------------------------	----

REFERATI

Prof. dr. Jusuf Žiga ZLOČINI U SREBRENICI ZA VRIJEME AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU 1991.- 1995.	17
Prof. dr. Smail Čekić POKOLJ U SREBRENICI JULA 1995.	23
Tilman Cilh (Tilman Zülch) ZLOČIN GENOCIDA U SREBRENICI	27
Dr. Filip Koen (Philip Cohen) ZLOČIN I USPOSTAVLJANJE PRAVDE	39
Dr. Voren Švicer (Warren H. Switzer) SLOMLJENO SREBRENO OGLEDALO - SREBRENICA, 11.JULI 1995.	43
Prof. dr. Omer Ibrahimagić - Ass. Fahrudin Avdić PONAŠANJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE I NJENIH INSTITUCIJA PREMA ZLOČINIMA U SREBRENICI 1991. - 1995. ...	50
Bjanka Džeger (Bianca Yagger) OPTUŽUJEM - IZDAJA SREBRENICE	77
Dr. Šaron Zilber (Sharon Silber) JEVREJSKI ODGOVOR NA SREBRENICU - Jevreji protiv genocida	100
Dr. Bećir Macić NEKI OBLICI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA U GENOCIDU NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI	108
Mr. Muharem Kreso BONSKI KONGRES ZA DOKUMENTACIJU GENOCIDA U BOSNI I HERCEGOVINI O JULSKOJ TRAGEDIJI U SREBRENICI	131
Prof. dr. Rasim Muminović ANIMALNOST, HUMANUM I GENOCIDNOST	141

Prof. dr. Ismet Dizdarević KORJENI PSIHOLOŠKOG NASILJA NAD SREBRENIČANIMA.	145
Fadila Memišević, prof. SREBRENICA JE NAJSTRAŠNIJE PONIŽENJE ZAPADA OD KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA	151
Prof. dr. Alija Ramljak - Dževad Mahmutović UPOTREBA BOJNIH OTROVA U SREBRENIČKOM “HOLOKAUSTU”	156
Prof. dr. Abdulah Konjicija DOGAĐANJA U SREBRENICI MARTA I APRILA 1993. GODINE ...	164
Prof. dr. Ibrahim Tepić OSVRT NA HISTORIJSKI RAZVOJ I TRAGEDIJU SREBRENICE ...	167
Prof. dr. Hakija Đozić NEKE ZANIMLJIVE POJEDINOSTI VLASNIČKE I DEMOGRAFSKE POVIJESTI LAKTA DRINE	174
Doc. dr. Dževad Termiz PSIHOSOCIJALNI PROBLEMI PROGNAZIKA IZ SREBRENICE KAO POSLJEDICA AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU	186
Azra Smajović, advokat NEMA AKTUELNIJEG PROBLEMA OD GENOCIDA U BOSNI I HERCEGOVINI - DRAMATIČNE PORUKE SREBRENICE	196
Rifat Karić PRIKAZ NESTALIH LICA U VRIJEME OKUPACIJE SREBRENICE 1995. GODINE	218
Nijaz Mašić, prof. NEKE POJEDINOSTI O POČINJENOM GENOCIDU NAD BOŠNJACIMA BRATUNCA	227
Izet Mehinagić, dipl.ing.maš. GENOCID U ZVORNIKU - ZVORNIK, ISTORIJA, PRIRODA I LJUDI	236
Doc. dr. Šemso Tucaković MEDIJSKI ASPEKT GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA SREBRENICE	254
Amor Mašović, dipl. pravnik MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I NESTALE OSOBE	269

Prof. dr. Zdenko Cihlarž - Ass. dr. Rifat Kešetović
SUDSKO-MEDICINSKA EKSPERTIZA POSMRTNIH OSTATAKA
ŽRTAVA SREBRENICE U PERIODU 1996.-1997.278

Prof. dr. Zdenko Cihlarž - Ass. dr. Rifat Kešetović
METODOLOGIJA FOREZNIČKO - ANTROPOLOŠKOG RADA NA
POSMRTNIM OSTACIMA ŽRTAVA SREBRENICE283

SVJEDOČENJA

1. **Masakri u Bratuncu i Pilici**
- Kazivanje H.S. iz Sućeske292
2. **Otimanje djece iz majčinih ruku**
- Kazivanje H.N. iz Vlasenice297
3. **Pokolj u Kravici 13. jula 1995.**
- Kazivanje O.A. iz Konjević Polja304
4. **Zločini u Pobudu, Kladrnici i Sućesci**
- Kazivanje H.M. iz Drijenče308
5. **Pokolj u Kamenici, Kasabi i Sućesci**
- Kazivanje M.A. iz Konjević Polja312
6. **Pokolj u Kravici**
Kazivanje N.K. iz Gladovića316
7. **Zločini u Šušnjarima, Pobudu i drugim mjestima**
- Kazivanje A.M. iz Donje Kamenice321
8. **Masovna egzekucija u Kladrnici**
- Kazivanje M.J. iz Karačića323
9. **Pokolj u Kamenici**
- Kazivanje S.A. iz Podgaja327
10. **Masakr u Kamenici**
- Kazivanje I.M. iz Samara330
11. **Masakr na Kameničkim Njivama**
- Kazivanje H.S. iz Močevića334

PRILOZI

A. DOKUMENTI

1. Sigurnost holandskih vojnika je "najveća briga" generala Žanvijea - Pismo generala Žanvijea generalu Mladiću, Zagreb, 11. juli 1995.341
2. Bliska podrška iz vazduha Holandskom bataljonu u Potočarima - Sastanak Kriznog tima za Akciju Plavi mač, Zagreb, 11. juli 1995.344
3. Obustava bliske podrške iz vazduha nad Srebrenicom
Izveštaj Akašija Kofi Annanu, Zagreb, 11. juli 1995.353
4. Povlačenje Holandskog bataljona iz Srebrenice
Izveštaj Akašija Kofi Annanu, Zagreb, 11. juli 1995.358
5. Spisak muškaraca i dječaka koje je, 13. jula 1995.,
Holandski bataljon u Potočarima predao agresoru363
6. Tajni sastanak u Beogradu - 15. jula 1995. - Izveštaj
Akašija Kofi Annanu, Zagreb, 17. juli 1995.375
7. Ograđivanje UNPROFOR-a od deportacije civilnog
stanovništva Srebrenice, 17. juli 1995.378

B. DOKUMENTARNE FOTOGRAFIJE381

C. DOKUMENTARNI VIDEO FILM "P O K O L J U SREBRENICI JULA 1995."423

D. OPTUŽNICA I ODLUKA O POTVRDI OPTUŽNICE PROTIV RADOVANA KARADŽIĆA I RATKA MLADIĆA

1. Optužnica protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića,
od 14. novembra 1995. godine436
2. Odluka sudskog vijeća o potvrdi Optužnice protiv Radovana
Karadžića i Ratka Mladića, od 16. novembra 1995. godine451





UVODNE NAPOMENE

Povodom 11. jula 1995. - Dana sjećanja na genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, u Sarajevu je, 12. jula 1997., u organizaciji Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca i Muzeja genocida, održano više manifestacija, među kojima i međunarodni naučni skup pod nazivom **“Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991. - 1995.”**

Na Skupu je podneseno 26 referata, i pored zatvorenog zračnog prostora nad Bosnom i Hercegovinom uoči toga dana, čime je onemogućen dolazak većeg broja najavljenih učesnika, kao što su: Simon Vizental (Simon Wiesenthal), Prof. dr Frensis Bojl (Frencis A. Boyle), Roj Gatman (Roy Gutman) i Tadeuš Mazovjecki (Tadeusz Mazowiecki). Oni su naučnom skupu poslali telegrame podrške, uz iskrenu želju da se zločini nad Bošnjacima u Srebrenici svestrano istraže. Pa ipak, u radu ovog međunarodnog naučnog skupa sudjelovalo je nekoliko poznatih imena u svijetu: Tilman Cilh (Tilman Zülch), predsjednik Međunarodnog društva za ugrožene narode, Bjanka Džeger (Bianca Yagger), dr. Voren Švicer (Waren H. Switzer), dr. Filip Koen (Philip J. Cohen), autor knjiga **Tajni rat Srbije i Drugi svjetski rat i suvremeni četnici** (ova druga je, upravo, i promovisana u Sarajevu), dr. Šaron Zilber (Sharon Silber). Također, sudjelovalo je dvadesetak domaćih autora, afirmisanih univerzitetskih profesora i drugih javnih ličnosti: dr. Jusuf Žiga, dr. Omer Ibrahimagić, dr. Ibrahim Tepić, dr. Hakija Dozić, dr. Smail Čekić, dr. Alija Ramljak, mr. Muharem Kreso, dr. Abdulah Konjicija, dr. Ismet Dizdarević, dr. Dževad Termiz, dr. Šemso Tucaković, dr. Bećir Macić, Fadila Memišević, Stjepan Kljuić, Nijaz Mašić, Rifat Karić, Amor Mašović, Izet Mehinagić, dr. Izet Beridan, dr. Fadila Čengiće, dr. Dragutin Dumančić, dr. Muhamed Dervišbegović, Azra Smajović, dr. Rasim Muminović.

U sklopu ove manifestacije premijerno je prikazan i **dokumentarni video-film “Pokolj u Srebrenici jula 1995”** i otvorena izložba pod

nazivom "Dokumenti o zločinima u Srebrenici (fotografije i faksimili)".

Izlaganja naučnih i javnih radnika iz zemlje i inostranstva, film i izložba upečatljivo su prikazali julsku kulminaciju agonije, genocidnog masakra i egzodusa preko 40.000 stanovnika tri godine izolovane i sistematski izgladnjavane srebreničke enklave, koja je 16. aprila 1993, proglašena "zaštićenom zonom" Ujedinjenih nacija, a potom prepuštena na milost i nemilost srpsko-crnogorskog agresora. Time je otvoreno pitanje rasvjetljavanja temeljito pripremane velikosrpske Operacije za likvidaciju ove "zaštićene zone", započete 6. jula 1995., granatiranjem i raketiranjem golorukih civila.

U ovoj Operaciji angažirani su mnogi agresorski vojnici sa brojnim artiljerijskim oruđima, među kojima i višecijevni raketni bacači i tenkovi. Operacijom je, prema raspoloživim podacima, komandovano sa komandnog mjesta Vojske Savezne Republike Jugoslavije na Tari.

Nakon zauzimanja Srebrenice, "zaštićene zone" UN-a, agresor je iz Potočara deportovao preko 25.000 žena i nejači, pri čemu je, uz prisustvo Holandskog bataljona, predhodno izdvojio muškarce od 16 do 60 godina. Pod ličnim nadzorom ratnog zločinca, generala Ratka Mladića, izdvojeni i zarobljeni, uglavnom vojno sposobni civili, uključujući i dječake, njih oko 10.000 agresor je masakrirao i zatrpao u masovne grobnice. Dio stanovništva je kroz brojne agresorske zasjede, uspio da se probije na slobodnu teritoriju, a mnogi su na tom putu poklani.

Referati, svjedočenja žrtava zločina, dokumenti i videosnimci pokazuju ciljeve i razmjere velikosrpske agresije na Bosnu i Hercegovinu, a posebno masovne masakre i druge oblike zločina nad izmanipuliranim, obmanutim i nezaštićenim civilima "zaštićene zone" UN-a. Prezentirani podaci i činjenice na ovom skupu naznačili su punu odgovornost Srbije i Crne Gore (odnosno SRJ) za izvođenje oružane agresije na nezavisnu, suverenu i međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu. U tome su se naročito isticali generali Mladić i Krstić, kao i mnogi drugi, uključujući i neimenovanog

četničkog vojvodu iz Lazarevca. Ukazano je i na neshvatljivo ponašanje dobro plaćenog personala Ujedinjenih nacija, čija "sigurnost ide ispred izvršenja zadatka", koje neke od njih, prije svega francuskog generala Bernara Žanvijeja (Bernard Janvier), komadanta snaga Ujedinjenih nacija u bivšoj Jugoslaviji i specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a, japanskog diplomate Jasuši Akašija (Yasushy Akashy), ubjedljivo optužuju za saučesništvo u masovnom zločinu.

Krucijalni momenat u tome je nagodba sa Mladićem, na sastanku u Beogradu 15. jula, u jeku masovnih pokolja, koga su prisutni Karl Bilt (C. Bilt), T. Stoltenberg, (T. Stoltenberg) J. Akaši, S. Milošević, R. Mladić, R. Smit, ocijenili "delikatnim" i dogovorili se da se ta činjenica "ne pominje u javnosti". Suština nagodbe je odricanje Ujedinjenih nacija od vazdušnih udara u zamjenu za UN-vojnike, taoce koje su Srbi držali u zarobljeništvu. Apostrofirana je i sramna uloga šefova nekih država koje se, još uvijek suprostavljaju hapšenju optuženih ratnih zločinaca Karadžića i Mladića.

S obzirom na to da se radi o veoma značajnom međunarodnom naučnom skupu, organizatori su odlučili da publikuju Zbornik radova, koji, uz referate, obuhvata i određen broj priloga, kao što su: svjedočenja žrtava zločina, dokumenti o ulozi i odgovornosti međunarodne zajednice, dokumentarni film "Pokolj u Srebrenici jula 1995.", dokumentarne fotografije o zločinima u Srebrenici, te Optužnica i Odluka o potvrđi optužnice protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

Ovo je prva knjiga koju Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu publikuje, od nekoliko planiranih u okviru realizacije naučno-istraživačkog projekta **"ZLOČINI U SREBRENICI ZA VRIJEME AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU 1991.-1995", o toj bošnjačkoj "Gernici".**

U prevođenju referata i dokumenata učestvovali su: Mirsada Panjeta, Mr. Muharem Kreso, Jasna Čaušević, Kadira Hadžić i Sanela Čekić.

Redakcija

REFERATI



Prof. dr. Jusuf Žiga

**ZLOČINI U SREBRENICI ZA VRIJEME AGRESIJE NA
REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU
1991.-1995.**

Srebrenica predstavlja paradigmu stradanja Bosne i Bošnjaka.

Nigdje, kao u tom kraju, nije jasnije izražena karakterologija agresije na Bosnu i Hercegovinu. A ona je bila perfidna, brutalna i, nadasve, genocidna.

Nigdje, kao tamo, nije tako javno, čak uz prisustvo vojnika Ujedinjenih nacija i TV kamera, izvršen genocidni pokolj nad Bošnjacima od strane srpskog agresora.

Nigdje, kao u ovom slučaju, nije očiglednija odgovornost međunarodne zajednice za ono što se desilo u Bosni i Hercegovini, a napose Savjeta bezbjednosti, te, za ovu zemlju zaduženih civilnih i vojnih dužnosnika Ujedinjenih nacija.

Dakako, Srebrenica je simbol - sukus i unutarbošnjačkih slabosti koje su rezultirale dodatnim stradanjima ovoga naroda u njegovoj dramatičnoj borbi za opstanak i očuvanje domovine u kojoj milenijski živi.

Ovo su temeljna stajališta od kojih smo pošli u koncipiranju znanstveno-istraživačkoga projekta pod naslovom **“Zločini u Srebrnici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995.”** Nosilac projekta je Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu.

Sva do sada prikupljena i obrađena građa, kao i ona do koje tek dolazimo, nepobitno svjedoči i ide u prilog apostrofiranom hipotetičkom okviru. Dio rezultata ovog istraživanja bit će, u

izvedbeno-promotivnom smislu, prezentiran i na današnjem okruglom stolu.

Dva su bitna razloga zbog kojih to činimo, iako istraživački projekat još nije završen.

Prvo, očigledna su nastojanja izvršilaca i suizvršilaca zločina nad Bošnjacima u Srebrenici da se uskrati istina o tom zaumlju, ili, pak, da se relativiziraju njegove razmjere, pa i kada je riječ o pomenutoj odgovornosti međunarodne zajednice koja nije zaštitila ovu, od Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija proglašenu - "**zaštićenu zonu**", iako je to mogla i bila obavezna izvršiti. Na taj način je, zapravo, omogućen javni pokolj nad nedužnim i golorukim bošnjačkim civilima od strane srpskih fašista u julu 1995. godine.

U vezi s tim je indikativno i dosadašnje, od međunarodne zajednice prećutno odobravanje srpske nekooperativnosti u smislu onemogućavanja pristupa masovnim grobnicama u istočnoj Bosni. A pouzdano se zna za naknadna uklanjanja tragova o počinjenim masovnim ubistvima Bošnjaka u tom kraju, kako bi ih se, u odsustvu materijalnih dokaza te vrste, naprosto i, zasvagda, proglasilo nestalim. A proglasiti nekoga nestalim u ovakvim situacijama, značilo bi i ne učiniti nikoga odgovornim za taj "nestanak".

U prilog iznesenoj tvrdnji govori i slučaj sa masovnom grobnicom u Pilici, jednoj od rijetkih koja je do sada otvorena u istočnoj Bosni, a gdje su prvi leševi pronađeni čak četiri i pol metra ispod površine zemlje i to, zbog očiglednog prekopavanja, potpuno pokidanih ljudskih skeleta.

Evidentno je da se, na ovaj način, želi prikriti i vlastita odgovornost u tim zločinima.

Ne pomažu čak ni krici bespomoćnih preživjelih Srebreničana za preko 10.000 nestalih: muževa, djece, roditelja i druge najbliže rodbine. Uzaludno se, već dvije godine, okupljaju Srebreničanke, majke i supruge, ona ljuta sirotinja bez domišta i preklinju predstavnike međunarodnih asocijacija u Bosni da im se, napokon,

saopći istina o nestalim, te omogući dostojna sahrana ubijenih. Pa zar im, nakon svega što se desilo, treba uskratiti i pravo na "smiraj" ove vrste?

Drugo, želimo, na ovaj način, dobronamjernim faktorima u svijetu, ali i u državi Bosni i Hercegovini, pomoći da učine za Srebrenicu i Srebreničane, ono što se od njih očekuje, a nedobronamjerne podsjetiti na njihovu zlonamjernost. Ono drugo, što bi valjalo poduzeti, je na drugima. Jednima je to šansa da otkolone grijehе svojih prethodnika, drugima da smognu snage za vlastitu korekturu ponašanja, trećima da se priključe...

Otkrivanje istine o zločinima nad Bošnjacima u Srebrenici, kao i o onome što je kasnije slijedilo, nezaobilazan je put u postizanju apostrofiranoga željenog cilja. Na koncu, to je i naša obaveza pred Bogom, poviješću i ono preživjelih Srebreničana, kao perje razasutih širom planete.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, područje opštine Srebrenica brojalo je 36.666 stanovnika, od čega je na Bošnjake otpadalo 75%, na Srbe 23% i na ostale 2%. Sa stanovišta vlasništva nad zemljištem, Bošnjacima pripada preko 79%, a svima ostalima 20,6%. To najbolje govori kako Srbija ne može polagati nikakva ekskluzivna prava na to područje. Naprotiv, ono bi, u tom smislu, moglo jedino pripadati Bošnjacima.

Od početka agresije na Bosnu i Hercegovinu to područje je postalo stjecište brojnih bošnjačkih izbjeglica iz susjednih opština: Vlasenice, Bratunca, Zvornika, Rogatice, Višegrada. Svi su oni pokušali naći spas pred četničkim nožem u srebreničkom kraju ne sluteći šta će im se desiti u julu 1995. godine.

Od aprila 1992. godine, bilo je više masovnih i brutalnih velikosrpskih ofanziva na tu slobodnu teritoriju, u koju su se izravno uključivale regularne jedinice srbijansko-crnogorske vojske, a posebno Uzički i Novosadski korpus, te specijalci iz brojnih gradova iz Srbije, kao i druge brojne oružane formacije (Arkanovci, Šešeljevci..), dakako

zajedno sa bosanskim srpsko-četničkim jedinicama, kojima su komandovali Karadžić i Mladić.

Jedna od tih ofanziva rezultirala je i proglašavanjem Srebrenice "zaštićenom zonom" od strane Savjeta bezbjednosti UN-a. 1993. godine. Unatoč tome, cijelo vrijeme do okupacije tog kraja u julu 1995. godine protiv tamošnjeg, potpuno izoliranog bošnjačkog stanovništva, vođeni su specijalni oblici rata i biološkog uništenja, kao što su: uskraćivanje vode, uskraćivanje doturanja humanitarne pomoći, lijekova, energenata i svega onoga što je, u egzistencijalnom smislu imperativno.

A onda je, sredinom jula 1995. godine kada se mirovni proces bližio kraju, uslijedila okupacija Srebrenice kao "zaštićene zone", unatoč prisustva vojnika Ujedinjenih nacija u njoj i taj stravični genocidni pokolj Bošnjaka. Svih četrdesetak hiljada, koliko ih je tamo živjelo početkom 1995. godine, srpski fašisti su protjerali, pohapsili ili pobili.

Zbog vremenske ograničenosti, ovom prilikom, želio bih se osvrnuti još samo na jedno pitanje, tj. odgovornost aparata Organizacije Ujedinjenih nacija, na čelu sa tadašnjim generalnim sekretarom Butrosom Galijem (Butros Butros Gali) i Savjetom bezbjednosti, kao i, za ovu zemlju zaduženim, civilnim i vojnim dužnosnicima, Akašijem (Yasushi Akashi), Žanvijeom (Bernard Janvier) De la Prelom, (De la Prel) Rouzom, (Michael Rose) a još prije njih Mek Kenzijem (Mc Kensi) i da ih dalje ne nabrajam. Doista, njihovo ponašanje, koliko god da su bili ograničeni čudnim mandatima, nikome ne može poslužiti na čast, pogotovu kad je riječ o počinjenim zločinima nad Bošnjacima u Srebrenici.

Postavlja se pitanje, ko i zašto je spriječio zračne udare međunarodnih vojnih snaga, iako je opće poznata stvar da bi se time spasila i Srebrenica i njeno stanovništvo? Kakva je u tome bila uloga Butrosa Galija, Jasušija Akašija, Bernara Žanvijeja i drugih civilnih i vojnih dužnosnika u Bosni i Hercegovini? Ko i zašto je držao u Srebrenici holandski kontigent vojnika nespremim za bilo kakvu

efektivnu zaštitu stanovništva (bez nafte, odgovarajuće vojne opreme i sl)? Kako se ponašalo vojno rukovodstvo snaga Ujedinjenih nacija i sami vojnici Ujedinjenih nacija prilikom čina okupacije Srebrenice kao “zaštićene zone”, deportacije dijela civilnog stanovništva iz Potočara prema Tuzli, te masovnim likvidiranjima i zlostavljanju Bošnjaka?

Pitanja ove vrste je, nažalost, u nedogled. Ali, na sreću u nesreći, i sve više odgovora na njih. Oni će, jednim dijelom, biti izloženi i na ovom okruglom stolu. Umjesto uvoda u tu materiju, evo samo nekoliko fragmenata:

U jednom izvještaju Kriznog savjeta, datiranog 10. jula 1995. godine sadržano je i unaprijed sročeno “opravdanje” Žanvijeja u slučaju da neko postavi pitanje zašto nije bilo vazdušnih udara:

“Ako neko upita zašto nema vazdušne intervencije uvijek možemo odgovoriti da bi to bilo preopasno za naše sopstvene trupe”.

Ili, primjer Akašijevog i Žanvijeovog diktiranja novih pravila tadašnjem britanskom komandantu snaga Ujedinjenih nacija u Bosni, Rupertu Smitu (Rupert Smith), u kojima stoji da vojska Ujedinjenih nacija može “odgovoriti silom samo u slučaju samoodbrane pa i kad se radi o zaštiti sigurnosnih zona.”

Nadalje, u pismu koga gospodin Kofi Anan (Koffi Anan) šalje Akašiju 15. juna iste godine stoji:

“Duboko sam šokiran informacijama prema kojima Ujedinjene nacije neće i ne mogu izvršiti jedan dio svojih zadataka”.

U kodiranoj poruci (Z 1981) on traži dokument i objašnjenja o informacijama prema kojima nema više vazdušnih udara:

“Znate jako dobro da nikada nismo dobili instrukcije takve vrste”.

A podsjetimo i na sadržaj Rezolucije Savjeta bezbjednosti UN, od 4. juna 1993. godine koja daje pravo Ujedinjenim nacijama da odgovore silom, uključujući vazdušne udare na prvu granatu ili vojnu invaziju na jednu od enklava. Ili, primjer Žanvijeovog pogađanja sa Mladićem i Perišićem na sastanku u Malom Zvorniku, koji je održan

4, juna 1995. godine gdje se za suspenziju vazdušnih udara” “predlaže” oslobađanje francuskih talaca.

Prije toga, 24. maja 1995. ovaj isti vojni dužnosnik Ujedinjenih nacija traži od Savjeta bezbjednosti UN čak da se trupe povuku iz sigurnosnih zona Srebrenice, Žepe i Goražda!

A šta tek kazati o skandaloznom maskenbalu holandskih vojnika na povratku iz Srebrenice u zagrebačku bazu Pleso, 22. jula 1995.g., koga ste imali priliku vidjeti i na onom dokumentarnom filmu koji je jutros prikazan? Kao da su prošli pored hiljade povaljanih pečurki, a ne zvjerski ubijenih Bošnjaka na putu pakla od Srebrenice prema Konjević Polju! I tako dalje i tome slično!?

Koliko znamo, osim časnih izuzetaka, poput Mazovjeckog (Tadeusz Mazowiecki) i još nekih koji su to učinili, u znak protesta i neslaganja sa onim što se čini u Bosni, niko od ključnih dužnosnika koji su ovdje boravili nije podnio nikakve konsekvence.

Prof. dr. Smail Čekić

POKOLJ U SREBRENICI JULA 1995.^{x)}

Srbijansko-crnogorski agresor je, uz učešće srpskih kolaboracionističkih oružanih formacija iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine, posebno na području istočne i sjeverne Bosne, kao i Unsko-sanske regije, izvršio masovne masakre nad civilima Bošnjacima. Među najtežim masovnim egzekucijama civila je i pokolj u Srebrenici.

Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici jula 1995. predstavlja kulminaciju stradanja kroz koja je prošla istočna Bosna za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991. do 1995. Taj monstruozi zločin je ujedno i simbol cjelokupne golgote Bosne i Hercegovine na kraju XX stoljeća. Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici je najveći masakr u Evropi poslije Drugog svjetskog rata.

Velikosrpski agresor je jula 1995., za nepunih 7 dana, **hiljade muškaraca-civila pobio i zatrpao u masovne grobnice, na stotine živih je zakopao, muškarce, žene i dječake je sakatio i klaio, djecu ubijao pred očima majki, prisiljavao stare da jedu džigerice svojih unuka, silovao žene i djevojke, prognao preko 30.000 ljudi, uglavnom žene i djecu,** i dr. O tome postoje brojni dokazi, među kojima i masovne grobnice, koje je danas prekrila trava, a zvijeri raznijeli bošnjačke kosti.

Naime, u prvoj polovini i sredinom jula 1995, nakon što su Ujedinjene nacije agresoru predale Srebrenicu - "zaštićenu zonu UN", srpski fašisti su izvršili masovne zločine nad nenaoružanim Bošnjacima.

^{x)} Za izradu ovog teksta korišteni su izvori različite provenijencije, uglavnom svjedočenja žrtava zločina, koja se čuvaju u Arhivu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu.

Prilikom povlačenja civilnog stanovništva iz Srebrenice prema bazi Ujedinjenih nacija u Potočarima, uglavnom žene, djeca, stariji, nesposobni i mnogo dječaka i djevojčica, agresor je 11. jula, nakon zauzimanja Grada, granatirao put i ubio brojne civile, te zapalio više sela. Srpski zločinci su granatirali Grad i okolna mjesta gdje je bila najveća koncentracija civila. Upotrebljavali su tenkove, transportere i različita vozila, kao i zabranjena oružja, hemijska borbena sredstva i zapaljivu municiju, te dum - dum metke.

Odmah nakon ulaska u Potočare agresor je sa policijskim psima, pištoljima, lisicama i noževima s oštricom dugom dvadesetak centimetara u potpunosti opkolio civile. Uz prisustvo Holandskog bataljona i noseći njihove uniforme i šljemove, kao i oznake Crvenog krsta, agresorski vojnici su na najsvirepiji način ubijali i klali nezaštićene ljude (muškarce i dječake), silovali žene i djevojke, pljačkali njihovu imovinu i drugo. U Potočarima je ubijeno 1.500 civila.

Agresor je u Potočarima u grupama izdvajao muškarce, dječake i djevojčice iz mase i likvidirao ih po kratkom postupku u neposrednoj blizini kampa. Naime, u toj bazi srpski zločinci su u noći između 11. i 13. jula razdvajali muškarce od žena i djece. Dječake od 11 i 12 godina ubrajali su u muškarce, te ih odvodili i po kratkom postupku likvidirali u poljima i rijekama oko kampa. Tom prilikom srpski zločinci su klali i djecu pred očima majki. Jednoj ženi su odveli dijete - starijeg sina, a zatim i muža, koji je čvrsto držao ruke svoje dvoje djece, kćerke i trogodišnjeg sina. Zločinci su mu sina istrgli iz ruku i bacili na zemlju. Onda su i kćerku odvojili od njega, a zatim su zgrabili njegovo dijete - trogodišnjeg sina i presjekli mu vrat, te natjerali njegovu majku da pije krv svog djeteta.

Agresor je u Potočarima silovao i seksualno zlostavljao mnoge žene i djevojke, na kojima se izvivljavalo po više zločinaca. Jednu djevojku je silovalo njih 15.

Izdvojene i zarobljene muškarce i djecu stariju od 11 godina agresor je, pod ličnim nadzorom ratnog zločinca generala Ratka

Mladića, autobusima i kamionima odvodio u okolna mjesta i ubijao.

Po naređenju zločinca Mladića, i uz njegovo prisustvo, agresor je žene, djecu i starije osobe, deportovao preko linija fronta i minskih polja prema Kladnju, Živinicama i Tuzli.

Jedan broj civila iz Srebrenice i okoline, bježeći od agresora, povlačio se preko šuma u pravcu slobodne teritorije. Na tom su putu agresorske snage, strateški raspoređene na svim ključnim mjestima kuda su civili morali proći, postavile zasjede i artiljerijom, protivavionskim topovima, automatskim oružjem, ubile, ranile i zaklale veliki broj Bošnjaka.

Većinu zarobljenih i ranjenih agresor je ubio na licu mjesta, a jedan broj su kamionima odvezli u pravcu Bratunca i ubili ih na više lokacija.

Mnogi muškarci koji su pješice krenuli kroz teritoriju koju je agresor okupirao zarobljeni su i ubijeni, o čemu svjedoče mnoge masovne grobnice.

U Pilici je od 16. do 18. jula ubijeno preko 1.200 civila, na području Foresta (Šumski prostor od Šušnjara do Snagova) oko 1.000, u Konjević Polju preko 700, u Kravici preko 700, u Kamenici preko 600, u Buljimu oko 300, u Baljkovcu oko 300, Udrču oko 200, u Pobuđu preko 150, u gradu Srebrenici oko 150 civila. I u Novoj Kasabi i drugim mjestima ubijeni su brojni Bošnjaci.

Srpski zločinci su u Karakaju masovno likvidirali po kratkom postupku na stotine Bošnjaka. Tako su 14. jula zarobljene Bošnjake kamionima prevezli iz Srednjoškolskog centra na obližnjem polju, te ih izvodili u manjim grupama i strijeljali. "Ubijanje je trajalo cijeli dan i noć, pri čemu su grupe muškaraca stizale svakih deset do petnaest minuta. Sve su ih zatrpali bagerima."

* * *

Raspoloživi dokumenti pokazuju da je srpsko političko i vojno rukovodstvo iz Beograda i sa Pala planiralo zauzimanje Srebrenice. Ta

operacija je temeljito planirana i pripremana. U tom zločinu je angažovano preko 8.000 agresorskih vojnika sa 250 artiljerijskih oruđa, među kojima i šest višecjevnih raketnih bacača i više tenkova. Operacijom je komandovano sa komandnog mjesta Vojske Savezne Republike Jugoslavije na Tari i uz učešće načelnika njenog Generalštaba.

Genocid nad Bošnjacima u Srebrenici je planiran i sistematski izvođen. Tako su, primjera radi, streljački vodovi, nakon što bi smakli nekoliko grupa, provjeravali jesu li svi mrtvi i dotucali su preživjele. Kamioni su stizali na lokaciju i izvodili ljude. Prisustvo buldožera ukazuje da su se srpske vlasti dugo pripremale da smaknu veliki broj ljudi, itd.

Najveću odgovornost za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici snosi agresor i srpski kolaboracionisti iz Bosne i Hercegovine, odnosno najveći srpski političari i oficiri. Oni su organizovali i odobrili taj zločin. Njihova odgovornost se može jasno vidjeti, između ostalog, i u pažljivoj analizi zločina. Naime, sistematski karakter zločina, detaljno planiranje i način izvršenja ukazuju na direktnu odgovornost srbijanskog rukovodstva u Beogradu i njihovih kolaboracionista na Palama. Ubijanja su vješto pripremljena i organizovana.

Za genocid nad Bošnjacima odgovorni su i visoki zvaničnici Ujedinjenih nacija, posebno viši vojni komandanti, zatim članice Ujedinjenih nacija, vlade zapadnih zemalja, naročito vlade Francuske i Holandije, zatim holandski oficiri, Kontakt grupa i drugi. Velike sile su dozvolile agresoru da izvrši genocid nad Bošnjacima i zatvorile su oči u trenutku kada je izvršen. Niko u svijetu ništa nije preduzeo da spasi više hiljada ljudi od sigurne smrti. Vjerovatno i zbog toga što su žrtve muslimani.

Tilman Cilh (Tilman Zülch)

ZLOČIN GENOCIDA U SREBRENICI

U aprilu 1992. godine Srebrenica je po prvi put pala u srpske ruke. Ubrzo je, doduše, srpski okupator protjeran od lokalnih bosnaskih odbrambenih snaga. Stanovnici grada i njegove šire okoline, kojih je, skupa s izbjeglicama, 1992. godine bilo oko 60.000, bili su, međutim, od tada taoci jugoslovenskih i trupa bosanskih Srba, koje su ih tri i po godine držale odsječene od ostatka svijeta. Susjedne gradove u istočnoj Bosni: Rudo, Bijeljini, Zvornik, Rogaticu, Foču, Čajniče, Bratunac, Vlasenicu i Višegrad - srpske trupe zauzimaju u proljeće 1992. godine.

Muslimansko stanovništvo tih gradova, skupa s Romima, nacionalno miješanim porodicama i s manjim brojem Hrvata i Srba, postaje žrtvom masakra, ubijanja, silovanja, zlostavljanja, mučenja i pljačke. Na hiljade ih je nasilno odvedeno u koncentracione i zatočeničke logore. Razoreni su spomenici materijalne islamske kulture, takođe i mnogobrojna sela na tom području. Te zločine je na primjeru Zvornika istražio bečki **Institut za ljudska prava "Ludvig Bolcman"** (Ludwig Boltzmann). Spomenuti Institut došao je do zaključak da je nad Muslimanima u Zvorniku, ubistvima i nanošenjem teških tjelesnih i duševnih ozljeda, počinjen genocid. Konstatovana je planiranost tih zločina. **Centar za istraživanje ratnih zločina iz Zenice** pretpostavlja da je u svakom od gore navedenih gradova ubijeno preko hiljadu stanovnika. **Društvo za ugrožene narode** procjenjuje da su (bez žrtava iz Srebrenice) u dolini Drine srpske trupe ubile oko 20.000 ljudi.

S obzirom na opisane događaje jasno je zbog čega su se opkoljena mjesta Cerska, Žepa, Srebrenica i Goražde mjesecima, odnosno godinama, tako grčevito branili. Cerska je postala žrtvom srpskih trupa još u martu 1993. godine. I u tom mjestu je ubijeno na stotine stanovnika.

Zapovjednik Ujedinjenih nacija Filip Morion (Philippe Mourillon) poriče na licu mjesta ta ubistva nakon njenog pada. Dvije sedmice kasnije Tadeuš Mazovjecki (Tadeusz Mazowiecki) potvrđuje iste zločine.

Opština Srebrenica je 1991. imala 37.211 stanovnika. Sam grad imao je 8.000. Od toga je bilo 73% Muslimana, 25% Srba i 2% Jugoslovena i Ostalih. General Morion je posjetio izgladnjelo stanovništvo Srebrenice u martu 1993. godine. Nakon što su Ujedinjeni narodi organizovali evakuiranje više hiljada iznemoglih ljudi u centralnu Bosnu, broj stanovnika u široj enklavi Srebrenice pao je na 42.000.

Šesnaestog aprila 1993. godine Vijeće sigurnosti proglasilo je Srebrenicu **zaštićenom zonom Ujedinjenih naroda**. Jedanaestog maja 1993. godine grad je demilitariziran. U isto vrijeme postaju učestalije provokacije srpskih napadača. Društvo za ugrožene narode u to vrijeme je nakon razgovora s predstavnicima grada posredstvom radioamatera, neprekidno ukazivalo na dramatičnu situaciju u gradu. Tako se, npr., u saopćenju za štampu, Društva za ugrožene narode od od 06. septembra 1994. god. kaže slijedeće: "Samo od 11. maja ubijeno je 80 ljudi i 130 povrijeđeno. Humanitarna i zdravstvena situacija je katastrofalna. Manja sela izložena su neprestanom granatiranju". Društvo za ugrožene narode informiralo je medije 12. oktobra 1994. godine da 4.000 ljudi vegetira bez krova nad glavom, da je 90% stanovništva u Srebrenici pothranjeno i da nedostaju medikamenti. Društvo za ugrožene narode 13. oktobra, skupa s njemačkim piscem Ralfom Đordanom (Ralph Giordano), jevrejskog porijekla, upozorava na povećan broj pobačaja, zaraznih bolesti, samoubistava, te na jadnu psihičku situaciju stanovnika. Društvo je 18. oktobra 1994. kritiziralo pasivnost Ujedinjenih naroda i tražilo od "plavih šljemova" da se pobrinu za ishranu i medicinsko zbrinjavanje. Takođe, je 7. decembra 1994. godine, uz pomoć Evagelističke crkve, organiziralo humanitarni transport za Srebrenicu, koji je došao do Tuzle. Petoga jula 1995. godine, 200 dana nakon blokade, Društvo je informiralo o umrlima od gladi u Srebrenici, iznemoglim ljudima i

artiljerijskim napadima. Šestog jula Društvo za ugrožene narode izvjestilo je o 13 umrlih od gladi. Od tuberkuloze je umrlo 50 ljudi. U jednom saopćenju Društva od 12. jula kaže se slijedeće: "Ujedinjeni narodi su u Srebrenici ostavili na cjedilu 40.000 ljudi i predali ih na milost i nemilost srpskoj soldateski, koja na savjesti ima već 200.000 Bosanaca. Sad opet umire na stotine bosanske djece, žena i staraca, a evropske se vlade interesiraju samo za dobro zbrinute vojnike Ujedinjenih nacija."

Pad Srebrenice

Zbog tobože terorističkih aktivnosti iz zaštićene zone Srebrenica srpske trupe su od aprila 1995. god. započele s ponovnim napadima na taj grad. Prema izvještajima organizacije za ljudska prava **Hjumen rajt voč** (Human Rights Watch), muškarci iz zaštićene zone Srebrenice, naoružani samo lahkim naoružanjem, vršili su, doduše, samo manje prepade kako bi grad opskrbili barem s prehrambenim namirnicama, a sebe s municijom. Stanovnici grada neprestano su pokušavali s probojima do 60 km udaljene Žepe, kako bi odatle donijeli nešto hrane. Samo 30 od 100 njih preživjeli su u vremenu od aprila do jula 1995. godine obje enklave u tom je pokušaju život izgubilo oko 2.000 ljudi. U pripremi zauzimanja Srebrenice gotovo su u potpunosti prekinuti humanitarni transporti. U ofanzivi na grad učestvovalo je 5.000 vojnika s 50 artiljerijskih oruđa i 15 do 20 tenkova. Devetog jula 1995. god. srpske trupe satjerale su u sam grad 26.000 ljudi, u kojem je prije živjelo samo 4.000 Bosanaca. Od 10. jula pobjeglo je 30.000 stanovnika zaštićene zone u bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima, dok se 15.000 muškaraca pokušalo probiti na slobodnu bosansku teritoriju. Pretpostavlja se da je u samoj bazi Ujedinjenih nacija bilo oko 3-4 hiljade Bosanaca, a u obližnjim zgradama oko 24.000. (Brojevi odstupaju već prema izjavama svjedoka i istraživačkim komisijama).

Dvanaestog jula Armija bosanskih Srba opkolila je artiljerijom i tenkovima bazu UNPROFOR-a i iznijela plan za "evakuaciju" žena,

djece, staraca i povrijeđenih na teritoriju pod kontrolom Bosanske armije. Muškarci između 16 i 60 godina starosti morali su se odvojiti od žena i djece. Protjerivanje je trebalo uslijediti sa 300 autobusa sa po 70 mjesta.

Dvanaestog i trinaestog jula vojnici bosanskih Srba navraćali su u fabrički kompleks i u grupama odvodili muškarce sposobne za vojsku. Neki od njih, vidno mlađi od 16 god. ili u dobi do 74 god., sprječavani su pri pokušaju da uđu u autobuse. Odvojeni su u kuću koju su nadzirali bosanski Srbi. Odvođene su i djevojke. Prema izjavama Kemala Mulalića još u Potočarima je ustrijeljeno ili ubijeno nožem na stotine muškaraca. I Mazovječki potvrđuje u svom izvještaju samovoljne egzekucije. Tako je npr. u jednom slučaju nasilno je odvojen muškarac od velike grupe koja je stajala pored autobusa. Neposredno potom svjedok koji je sve to promatrao čuo je krikove i vidio kako se odvedenom puca u glavu. Brojni međunarodni svjedoci izvještavaju o slučajevima koji navode na zaključak da su vršene i druge egzekucije. Čuli su u noći krike i hlice iz pravca kuće u kojoj su držani muškarci. Drugi su nalazili lješeve civila koji su očigledno bili ustrijeljeni. U jednom slučaju nađena je grupa od devetero do desetero mrtvih na obali rijeke. Bosanski Srbi nedovoljno su opskrbili hranom i vodom izbjeglice, među kojima je vladala panika.

Egzodus

Žene, djeca i starci odvođeni su u autobusima i kamionima iz Potočara, preko Bratunca i Vlasenice, do Tišća, na samu granicu teritorije pod srpskom kontrolom. Odatle su morali pješačiti poslednjih 6 km preko linije fronta do Kladnja pod kontrolom Bosanske armije. Za vrijeme vožnje i na zadnoj autobuskoj stanici neprestano su selektirani muškarci. Iz jednog autobusa odvedeno je devet žena između 15 i 20 godina starosti. Vozila su više puta zadržavali bosanski Srbi, koji su Muslimanima uzimali novac i nakit.

Za vrijeme vožnje autobusi su često prolazili pored zarobljenih muškaraca. Putnici u autobusu svjedoče kako su na jednom

fudbalskom igralištu kod Nove Kasabe vidjeli grupu od 300 do 500 muškaraca od kojih su mnogi nosili uniformu. Jedan svjedok vidio je deset muškaraca koji su bili goli do pojasa i držali ruke na potiljku. Jedan drugi svjedok vidio je grupu od oko 100 muškaraca kod Kravice i Konjević Polja. Jedna žena prepoznala je svoga brata u grupi od 20 do 30 zatvorenika. Posebno na dijelu puta između Bratunca, Konjević Polja i Nove Kasabe ležali su mrtvi na cesti, ubijeni hicima u glavu ili s prerezanim grkljanima. Neki od njih nosili su civilnu odjeću.

Posebnim transportom prebačeno je 65 povrijeđenih i bolesnih ljudi u pratnji medicinskog personala i UNPROFOR-a iz Potočara do kontrolne tačke na liniji fronta. Samo teže povrijeđeni mogli su ostati u vozilu. Svi drugi, čak i oni na štakama, poslani su pješice preko linije fronta. Konvoj s teško povrijeđenima uputio se natrag prema Potočarima. Usput su ih, na jednoj kontrolnoj tački, zaustavili bosanski Srbi. Povrijeđeni su na kraju stigli do bolnice u Bratuncu, odakle je opet nekoliko muškaraca odvedeno u nepoznatom pravcu. Međunarodni crveni križ je 17. i 18. jula evakuirao ukupno 88 ranjenih. Dvadeset i troje moralo je ostati. Njih je Međunarodni crveni krst registrirao kao ratne zarobljenike.

Vojno sposobni muškarci iz Srebrenice sakupili su se još 10. jula na brdu Jaglič Buljim u blizini grada. Odatle se na put prema teritoriji pod kontrolom bosanske Armije uputila kolona od 15.000 ljudi, među njima oko 3-4 hiljade naoružanih muškaraca koji su išli kao zaštita. To su bili uglavnom muškarci, vrlo malo žena i djece. Kolona se vremenom raspala na manje grupe koje su se stalno cijepale i ponovo formirale. Prema izjavama preživjelih, vojnici bosanskih Srba napadali su usput grupe u kojima su bili pretežno civili. Preko megafona pozivani su na predaju.

Jedna grupa koja se odazvala pozivu na predaju imala je u svom sastavu oko 1/3 civila. Oni su, prema izjavi jednog preživjelog, morali sjesti na livadu na rubu ceste. Potom su pripadnici postrojbi bosanskih Srba svojevoljno izuzimali ljude i rezali im grkljane. Svjedok tog događaja preživio je masakr, budući da je bio još dosta mlad. Potom je ubačen u jedan od izbjegličkih autobusa. U Novoj Kasabi su,

naprimjer, neki muškarci satjerani uza zid i na mjestu ustrijeljeni. Osim toga, srpski civili su izbjeglicama pogrešno opisivali put i na taj način ih mamili u klopku.

Zločin genocida

a) Izvještavanje Društva za ugrožene narode prije, za vrijeme i poslije pada Srebrenice.

Dvanaestog jula 1995. godine Društvo za ugrožene narode optužilo je London, Pariz i Moskvu da su priželjkivali pad Srebrenice i zahtijevalo još jednom od njemačke Savezne vlade da se založi za ukidanje embarga na oružje za bosanske žrtve. "U evropskoj kući jedan narod mora imati pravo na samoodbranu ako postane žrtvom genocida". Istog dana kada je započeo upad srpskih trupa u Srebrenicu, Društvo za ugrožene narode imalo je preko radiomatera posljednji put kontakt s gradonačelnikom Fahrudinom Salihovićem. U saopštenju za štampu narednog dana Društvo za ugrožene narode optužilo je srpske trupe da su izvršile masakr u selu Slapovići kod Srebrenice i da su spalili najmanje 50 bosanskih žena i djece u Švedskom seluo. Društvo je istovremeno izvjestilo o razaranju 13 okolnih sela.

Već 14. jula 1995. Društvo za ugrožene narode informisano je o "ljudima" preko 12 godina na stadionu u Bratuncu, koga su srpske trupe opkolile u aprilu 1992. godine. Društvo za ugrožene narode je ukazalo na to da je i tamo u školi "Vuk Karadžić" između aprila i juna 1992. godine ubijeno oko 4.000 Bošnjaka i javnost opomenulo i na mogućnost ponavljanja zločina ove vrste. Upozorenje je očigledno, naišlo na nevjerovanje i ostalo nezapaženo. Kako danas tačno znamo, upravo na ova dva mjesta su se odigrala neka neobična zbivanja. Na osnovu iskaza svjedoka Društvo za ugrožene narode informiralo je već 17. jula o ubistvima stotine Bošnjaka u Fabrici akumulatora u Potočarima, u Cinkari, kao i u tvornici "11. mart". Sem toga stotine žena je bilo odvedeno u nepoznatom pravcu silovano. Iskazi o ovome potiču od dvije žene. One su, takođe, obavjestile o devet "zaklanih"

ljudi u njihovoj garaži, a među njima je bio i suprug jedne od očevidaca.

Osamnestog jula 1995. godine Društvo za ugrožene narode improvizovalo je simboličko groblje sa 1.000 grobova obilježenih muslimanskim nišanima i krstovima, udaljeno samo 200 metara od Kancelarove rezidencije u Oggershajmu (Oggersheim).

Dvadesetprvog jula Društvo za ugrožene narode razgovaralo je, kao i nekoliko dana ranije, sa jedinim radioamaterom iz Žepe. Saopštenje za štampu je glasilo: **“Današnji dan ja neću preživjeti. Evropa je kriva za našu nesreću i kraj”**. “Zaštićena zona Žepa” je pala.

Desetog avgusta Društvo za ugrožene narode je zatražilo od hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, da izvrši zamjenu srpskih zarobljenika za nestale u Srebrenici i Žepi i ukazalo na 2.500 bosanskih mladića i odraslih, koji su prema izjavama preživjelih očevidaca, otpremljeni u Bratunac i tamo od srpskih trupa strijeljani i pokopani u masovne grobnice. Daljnjih 3.000 pobijenih Bošnjaka navodno je pronašao srpski novinar Zoran Petrović na putu za Srebrenicu. Društvo za ugrožene narode je 11. avgusta u Saopštenju za štampu do 31. jula na osnovu izjava raznih očevidaca, iskaza preživjelog gradonačelnika Salihovića, te izvještaja srpskog novinara Petrovića u “Špiglu” (Der Spiegel) ukupan broj pobijenih procijenilo na najmanje 5.500.

b) Masovna smaknuća

Tadeuš Mazovjecki je primio brojne izvještaje koji su ukazivali na masovna smaknuća na različitim lokacijama u okolini Srebrenice. Statistički podaci o tome koliko je ljudi na tome mjestu bilo ubijeno, još ne postoje. Ipak iskazi preživjelih insistiraju na tome da su samo u selu Kravici, na primjer, bosanski Srbi pobili grupu od 2.000 ljudi. Oni su po danu, na ljetnoj žezi dovoženi kamionima i u noći konačno na jednom mjestu pobijeni. Na to mjesto su dovođeni iz kamiona u grupama od po 5-10 ljudi, postrojani u vrstu i strijeljani. Kad je

ljudi. On sam je preživio tako, što se pravio mrtav i nekoliko sati kasnije se izvukao.

Prema Špiglu, od tridesetprvog jula 1995. godine, više od 10.000 Bošnjaka iz Srebrenice poušalo je da pobjegne kroz šume Buljima.

Hiljade njih je, međutim, uhvaćeno i zatvoreno u školu "Vuk Karadžić" u Bratuncu. Tamo su se, 12. jula, za vrijeme masakra u toku čitave noći čuli krici, vapaji i pucnjeva. Slijedećeg dana je u Bratuncu pobijeno 2.500 ljudi. Dana 17. jula prisutnoj organizaciji za pomoć ženama "Medika" (Medica) srpske trupe su odobrile da iz na Bratunačkom stadionu sakupljenog mnoštva odvajaju žene i djevojke i da ih odveze. Njemačka novinarka agencija DPA izvijestila je da su 18. jula holandski "plavi šljemovi" pronašli kod Srebrenice 500-700 lješeva.

Drugog avgusta sekretar za ljudska prava Američke vlade Džon Šatak (John Shatuck) objasnio je da postoje vjerodostojni izvještaji o masovnim grobnicama i o organizovanim "klaonicama" ljudi i žena, ali i djece, kao i o 10.000 nestalih.

Osmog oktobra Hjumen rajt voč je izvijestio o masakrima stotina, vjerovatno i hiljada civila, ljudi i dječaka, i o tome da su za svo vrijeme deportacije iz Oblasti drugi civili terorizirani, silovani, tučeni i opljačkani. Od 14. do 21. oktobra saradnici lista Kristijan sajens monitor (Christian Science Monitor), Dejvid Rod (David Rohde), dospio je tajno do Srebrenice da provjeri iskaze svjedoka. On je na jednoj masovnoj grobnici našao ljudsku nogu, koja je virila iz zemlje u sportskim tenama u kojima su Bošnjaci bili uhapšeni te tragove ljudskog izmeta, krvi i strijeljanja. Oko masovne grobnice leže lični predmeti zarobljenih. U regionu nema nikakvih znakova o tome, da je bilo ko od nestalih preživio.

Dvadesettrećeg oktobra Američka vlada je obavjestila o 2.700 strijeljanih i 8.000 nestalih. Broj nestalih se navodi prema podacima Crvenog krsta od oktobra 1995. godine. Istog dana glasnogovornik Međunarodnog tribunala u Hagu Kristijan Šarbir (Christian Charbier) je objavio da istražni nalazi u stvari Srebrenice pokazuju dobar napredak, i da se raspolaže mnogim dokazima za buduće optužnice.

napredak, i da se raspolaže mnogim dokazima za buduće optužnice. Dvadesetčetvrtog oktobra bosanska vlada je označila je broj nestalih cifrom od 10.000, američka vlada raspolaže fotosima oko šest masovnih grobnica i potvrdila jedan masakr nad 600 ljudi na fudbalskom stadionu u Novoj Kasabi. Ubijeni su na kraju bili zatrpani buldožerom u jednoj masovnoj grobnici. Jedan dalji masakr sa 400 mrtvih pri čemu su bili ubijeni mnogi Bošnjaci fotografisan je na fudbalskom igralištu kod s. Sandića.

Dvadesetsedmog oktobra 1995. godine Njujork tajms (New York Times) i Vašington post (Washington Post) javili su o mogućem broju od 6.000 ubijenih i to označili kao najgori zločin u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Tridesetog oktobra Njujork tajms je citirao američke službene izjave, da su srpske trupe lješeve posipale razarajućim hemikalijama, odnosno da su lješevi iz masovnih grobnica bili odstranjeni. Bošnjaci su sredinom jula duž rijeke Drine postavljeni u kolone po četiri i strijeljani.

Helsinški komitet za ljudska prava

Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini objavio je već 27. jula 1995. godine da se događaji u Srebrenici i Žepi (ali, takođe, i u Bihaću i Sarajevu) mogu okvalifikovati samo kao genocid i optužiti Međunarodnu zajednicu da je direktno odobrila ove zločine.

Viđena i hrabra glasnogovornica Helsinškog komiteta za ljudska prava Srbije, Sonja Biserko, također je, 27. jula obznanila da događaji u Srebrenici i Žepi sadrže elemente genocida prema čl.2. Konvencije za spriječavanje i kažnjavanje zločina genocida. I Hrvatski helsinški komitet je nastupio konzekvetno protiv srpskih progona i 28. jula se priključio ocjeni svoje sestrinske organizacije.

c) Srpski očevdci su potvrdili zločine u Srebrenici.

Britanski i srpski novinari intervjuisali su Srbe sa obje strane rijeke Drine, koji su potvrdili sistematske masakre nad Muslimanima u

otvoreno govore o tome šta se je tamo dogodilo. "Oni su pobili muslimanske vojnike. Rekla je, da je samo 17. jula pobijeno 1.600 i da su u međuvremenu pobili 4.000 ljudi". (tako je pisao Independent 21. jula 1995. godine).

e) Nestali muslimanski sveštenici

Dvanaestog septembra 1995. godine optužila je Islamska zajednica Republike Bosne i Hercegovine da su nestala 34 islamska sveštena lica iz gradova Srebrenice i Žepe. Spiskom raspolaže Društvo za ugrožene narode.

Holandske trupe UNPROFOR-a.

Držanje Dač bataljona (Dutchbat) je u Holandiji i kroz polemiku u štampi izloženo obimnoj i otvorenoj kritici, koju mi ovdje nećemo ponavljati. Društvo za ugrožene narode je već u sedmici pred Međunarodni kongres za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini i dalo intervju jednom holandskom dnevniku u kome su trupe UNPROFOR-a bile oštro kritikovane. Intervju, u kome je Tilman Cilh na ponekad svojevrstan način ukazao na prošla silovanja mnogih Holandana, dovela je do žučne diskusije.

Ostalo je neobjašnjivo da je komanda Holandskog bataljona uništila videokasetu, koju su snimili holandski vojnici, kad su prisustvovali jendom strijeljanju Bošnjaka, te da je jedan spisak sa imenima 239 u Potočarima nestalih, najprije u Zagrebu bio zagubljen, kao i da je holandski pukovnik Ton Karemans (Ton Karremans), pohvalio ratnog zločinca Ratka Mladića - koga traži Haški tribunal, za korektan napad i odlično izvedenu vojnu operaciju. Član holandskog Parlamenta Jan Hokema (Jan Hokoema) ustvrdio je da su holandski vojnici prema stanovništvu Srebrenice gajili antimuslimanske osjećaje. Britku kritiku holandskim vojnicima izrekao je spiker Bi Bi Si-ja Martin Bel (Martin Bell): "Da bi osigurali svoje živote vojnici Holandske vlade prepustili su same sebi 27.000 Bošnjaka, od čega ih

je sada 8.000 mrtvo. To nije samo jedan poraz, to je jedan nečastan poraz” (Bosnet, 9.oktobar 1995.)

Društvo za ugrožene narode predbacilo je Holandskoj vladi i rukovodstvu holandskih trupa UNPROFOR-a, da mladim Holanđanima neće moći objasniti sudbinu muslimanskog stanovništva Podrinja. Dok je holandski ministar odbrane Žoris Forheve (Joris Vorhoeve) 21. jula govorio o teškim zločinima u Srebrenici i izrazio bojazan da su stotine a možda i hiljade ljudi ubijeno. On danas govori otvoreno o genocidu, čija su žrtva Bošnjaci. Ipak je to neki napredak, koji treba pozdraviti.

Velike sile

Bivši Komandant Sjevernog krila NATO pakta, genral van službe Hano fon Kilmanzeg (Hanno Graf von Kielmannsegg) još sredinom jula Društvu za ugrožene narode govorio je o tom kao o “odigranoj partiji” NATO i Organizacije UN. Zaštićena zona Srebrenice prepuštena je njenoj sudbini. Ovo gledište je u međuvremenu potvrđeno od međunarodne štampe. Francuski komandant trupa UN, general Bernar Žanvije (Bernard Janvier) je pet puta odbio zahtijev, u Srebrenici stacionirane holandske jedinice UNPROFOR-a, za vazдушnu zaštitu NATO pakta sa napomenom: “Moja gospodo, zar ne razumijete? Ja ovu enklavu moram napustiti”.

I 95 procenata svih ostalih zahtjeva lokalnih trupa UNPROFOR-a bili su odbijeni ili od Žanvije-a, njegovog predhodnika De la Prele (De la Prell), ili britanskih generala Rouza i Smita. Pravi izvor držanja Žanvije-a su direktna naredenja francuskog predsjednika Žaka Širaka (Jaques Chirac - Izvor: dnevne novine od 1. novembra 1995, krugovi bliski francuskoj vladi i saradnici UNPROFOR-a u Zagrebu).

Već od sredine juna francuske i američka tajne službe uočile su, putem prisluškivanja telefonskih razgovora i vazdušnog izviđanja, te pribavile opsežna saznanja o srpskim pripremama napada. Već 24. maja treba da je upravo Žanvije pred Savjetom sigurnosti pledirao za izručenje zaštitnih zona.

Dok su Holandija, Malezija, Novi Zeland, i Turska protestvovali, poslanici Rusije, SAD, Francuske, Velike Britanije i Njemačke su ćutali. Ova šutnja se trebala razumijeti kao saglasnost. Dnevne novine su se, tog dana između ostalog, pozivale na visokog oficira - jedne zapadnoevropske zemlje i članice NATO-pakta u Zagreba, koji je bio zadužen za vezu sa, u Srebrenici stacioniranim jedinicama plavih šljemova, da je, na osnovu blagovremenih upozorenja iz Sjedinjenih Država, bio svjestan predstojećeg napada na "zaštićenu zonu UN Srebrenica". Izviđački avioni su onda fotografisali poznate masakre. Iz prislušnih protokola Američke tajne obavještajne službe, proizilazi da su napad zajedno planirali načelnik srpskog Generalštaba Perišić i takozvani bosansko-srpski vrhovni komandant general Ratko Mladić.

Prikupljanje i grupisanje srpskih trupa uslijedilo je izvan vidokruga holandskih trupa, kojima je kasnije prigovarano da su ignorisale srpske pripreme za napad. Vašington je, međutim, informisao ne samo Organizaciju ujedinjenih nacija nego i NATO-pakt (Andreas Cumah - Andreas Zumach, Tageszeitung od 12.10.95).

Njemački ministar spoljnih poslova Klaus Kinkel (Klaus Kinkel), doduše, krajem oktobra je sarkastično primjetio da se zločini u Srebrenici na mogu jednostavno "gurnuti pod tepih", ali je za vrijeme napada nastupao sa tezom da ugroženi grad treba prepustiti njegovoj sudbini, a da bi bar Žepu trebalo spasiti. Britanski ministar spoljnih poslova Malkom Rifkind (Malcolm Rifkind) želio je bar da se srpske trupe zaustave na "civilizovan način", ali je premijer Džon Mejdžor (John Major) u najmanju ruku bio za suzdržavanje Organizacije ujedinjenih nacija.

Dr Filip Koen (Philip Cohen)

ZLOČIN I USPOSTAVLJANJE PRAVDE

U skladu sa onim što je do sada rečeno i u skladu sa onim što svi znate želio bih postaviti jedno sasvim prosto pitanje: Kakvi su izgledi da sjećanjem ljudi iz Srebrenice, da sjećanjem žrtava ovog rata ostvarimo uspostavljanje pravde? Mislím da svi možemo reći da je najveći broj međunarodnih manevara u stvari iskrivljena slika stvarnih poteza i namjera. Takođe, znamo da prva briga međunarodne zajednice u ovom momentu nije pravda za vas. Primarna briga međunarodne zajednice je njena sopstvena politička ugodnost. O tome se ne mora postavljati pitanje vi to i dobro znate. S obzirom na to želio bih reći sasvim jednostavno: Ako gledate u Zapad i od njega očekujete pravdu, vi ste u zabludi. Sami morate postaviti sopstvene standarde pravde.

Što se tiče mene ja sam po etničkom porijeklu Jevrej. Rođen sam nakon holokausta, ali ono što mogu reći o svojim sopstvenim sunarodnicima jeste sljedeće: moji sunarodnjaci nisu nikada molili svijet da postavi standarde pravde za njih. Sami su postavili svoje standarde pravde i zahtijevali ih, zahtijevali, zahtijevali. Pravda nije nikada savršena, ali ako vi ne postavite svoje vlastite standarde, vjerujte mi pravda će biti još nesavršenija.

Danas imamo Bosnu podijeljenu u dva entiteta. Imamo tzv. "hrvatsko - muslimansku" Federaciju, ali ukoliko sam ispravno razumio na ovoj teritoriji takođe žive i Srbi. Bilo je lojalnih Srba u Sarajevu. Prema tome bila bi to Federacija Hrvata-Muslimana-Srba-Jevreja i drugih naroda koji tu žive. To je slobodna Bosna. To je iskrena Bosna, to je istinska Bosna.

Ali tu je i drugi dio Bosne. On je još oslonjen na Srbiju. To je aparthejdska Bosna. To je Bosna nastanjena ratnim zločincima. Tu nema slobode. Ova aparthejdska Bosna ima iste ratne planove koji su

oduvijek postojali u Beogradu.

Vrlo je mali broj neistomišljenika u populaciji Srbije. S toga nije realistično očekivati da impulsi za pravdu i pravičnost stignu iz ovih uglova. Za mene je činjenica da je Srbija agresorska nacija, Srbija i Crna Gora počinile su **genocid**.

Dakle, žrtva agresije, Bosna i Hercegovina je podijeljena. Od nje je zapravo otkinut veliki komad. Toliko velik, da iznosi oko 49%, što znači da je Bosna, naprosto prepolovljena. Jednom njenom polovinom nagrađen je onaj ko je na nju izvršio agresiju. To je jednostavno nepravda.

Po završetku Drugog svjetskog rata zemlje koje su počinile genocid bile su okupirane. Njemačka je bila podijeljena na četiri okupaciona sektora, britanski sektor, francuski sektor, američki sektor i de facto ruski sektor.

Vrhovna komanda njemačkog Vermahta (Wehrmacht) je potpisala kapitulaciju. Arhive su bile zaplijenjene. Glavni ratni zločinci izvedeni su na sud u Nirnbergu (Nürnberg). U takvim uslovima izvršena je katarza njemačkog naroda. U takvim uslovima pojavio se **Konrad Adenauer** (Conrad Adenauer). Onda je došao i gest izvinjenja **Vilija Branta (Wily Brandt)**. Zbog svega toga se Njemačka u ovom ratu ponijela sasvim drugačije. Primila i zbrinula najviše izbjeglica.

Poslije ovog rata, agresor nije potpisao kapitulaciju. Glavni ratni zločinci još nisu izvedeni na sud pravde. Promovirani su u mirotvorce. Srpska katarza nije na vidiku.

Francuski sektor, britanski sektor, američki sektor i de facto ruski sektor imamo danas u Bosni.

Takav postupak međunarodne zajednice mora se ocijeniti kao **saučesništvo u genocidu**. Zemlja koja bi u stvari trebala biti podijeljena jeste Srbija. Dakle, ona treba biti okupirana, treba imati sektore. Srbijanski građani trebaju biti dovedeni do masovnih grobnica, treba im pokazati zlo koje su njihova braća napravila i navesti ih da jednom zauvijek napuste zlo.

Dopustite mi da na trenutak napustimo Bosnu i bacimo pogled na Vojvodinu i Hrvatsku. Neprestano slušamo o enormnom pritisku

međunarodne zajednice radi povratka Srba, među njima najvjerojatnije i ratnih zločinaca u istočnu Slavoniju. Ali još niko nije predložio da povratak Srba u istočnu Slavoniju treba vezati za povratak Hrvata i Mađara na primjer u Vojvodinu. I budite sigurni, ukoliko se to ne bude zahtijevalo, ono se neće ni desiti. Dopustite mi da se samo na momenat vratimo u 1995. godinu. Mjesec je novembar. Bosanske i hrvatske snage napredovale su prema Banjoj Luci. Počinioci genocida pakovali su svoje kofere i bili spremni predati Banja Luku kao što su u Hrvatskoj predali Krajinu. Tu više ne bi bilo borbi. Pravda bi bila ostvarena. Reintegracija sjeverne Bosne a možda i svega ostalog u istinsku Bosnu bila bi ostvarena. Međutim, to se nije ostvarilo. Bilo je to djelo moga predsjednika Bila Klinton (William Clinton) koji je u mnogome zaslužan za sadašnju nepravednu situaciju.

Nisam u stanju čitati misli gospodina Klinton, niti sam upućen u njegovu motivaciju. Dobro sam svjestan onoga što je uradio. Mi smo bili na domak pobjede. Vi ste zaslužili tu pobjedu. Za to je bilo potrebno ne više od pet dana, možda sedam, ne više. Ono što je Bil Klinton uradio jeste da je zaustavio vojno napredovanje. Znajući da bez hrvatske pomoći bosanske snage nebi mogle tako brzo napredovati izvršio je ogroman pritisak na predsjednika Tuđmana. Možda taj pritisak i nije bio tako velik. Svejedno, efekat je isti. **Time je kažnjavanje žrtve postalo sastavni dio politike Zapada.** Ali da se vratimo mome stajalištu: Ako gledate u Zapad radi pravde, tu mogu postojati samo buduću krugovi rata. Postoji samo jedna pravedna situacija za ovu zemlju. Ona se sastoji u potpunoj reintegraciji cijele Bosne u jednu, istinski pluralističku državu. Nema nedoumice oko toga jer je to ustvari želja najvećeg dijela njenog stanovništva. Ratni zločinci svakako nisu dobro došli.

Srbiji je potreban poraz, ne samo radi stabilnosti u regionu i ne samo radi pravde za žrtve, nego i za srbijansku vlastitu spritualnu katarzu. Ova zemlja je nemoguće bolesna. Bio sam sinoć u Zagrebu čekajući na svoj let za Sarajevo. Let je bio odgođen. Na moje pitanje zašto, nisam dobio odgovor. U ponedjeljak ujutro saznajem da je

zaustavljanje vazdušnih letova bilo dio njihove strategije u prikupljanju srpskih ratnih zločinaca i njihovo sprovođenje u Hag (Den Haag).

Morate znati i naučiti živjeti s tim. Završiću govoreći vam o tome šta bih ja uradio ukoliko bih dospio u vašu situaciju i biću sasvim iskren, zato što ne radim ni za jednu vladinu organizaciju, moj posao je humanizam.

Postoji samo jedan tretman: ne zanima me koju formulu međunarodna zajednica prema vama primjenjuje, šta radi u odnosu prema Hrvatima, u odnosu prema Srbima. Ukoliko proučite i razmotrite situaciju, rezultat je da su Srbi pobjednici u svakom slučaju.

Ukoliko bih mogao donositi odluke ja bih otjerao međunarodne posmatrače. Bio bih isto tako brutalan u tome, kao što je i Slobodan Milošević. Naučio bih nešto od njega. Ali upravo tu je razlika. Ovdje nema Slobodana Miloševića. Ovdje je sud pravde.

Kupovao bih naoružanje, i još više naoružanja i još više naoružanja. Upotrebljavao bih nasilje, nasilje, nasilje, jer je to jedini način da budete jači od vaših neprijatelja. Vi morate biti jači od vaših neprijatelja.

I završna riječ. Najveća tregadija ovog rata, sa moga stajališta kao izvanjskog posmatrača jeste sukob između Hrvata i Muslimana. Zato što je svaka podjela između žrtava, između Hrvata i Muslimana čista pobjeda Srbije. Molim Boga da u vašim pripremama za sprječavanje svakog budućeg rata i vašom pobjedom nad tzv. Srpskom Republikom, koja ne treba da postoji, molim Boga da uvijek postoji strateški savez i istinski savez između Zagreba i Sarajeva. U oba smjera. Zato što će samo na ovaj način prava stabilnost, pravi mir i istinska pravda zavladati ovim dijelom svijeta.

Dr. Voren Švicer (Warren H. Switzer)

**SLOMLJENO SREBRENO OGLEDALO - SREBRENICA,
11. JULI 1995.**

Naš naučni skup usmjeren je na zločine u Srebrenici u razumljivom i opravdanom pokušaju da se istina o ovim zločinima zaštititi od zaborava. Samim tim što se održava, ovaj okrugli sto svjedoči da postoje oni koji nisu voljni dozvoliti da se zločini, počinjeni u Srebrenici, zaborave. To je dobro. Postoje ubjedljivi razlozi za jedan ovakav napor. Jedan od njih je da ako mi ne podignemo naš glas u ime žrtava, nijedan glas ne bi trebao biti podignut. Počinioci zločina nisu voljni priznati činjenice o zločinima koji pritišću njihove duše. Te činjenice bi iste mogle dovesti do suda pravde. Smrt je nijema a mnogi koji su je posmatrali su uplašeni.

Šta je izvor straha kod ovih posljednjih koje sam spomenuo? Možda se jedan dio njih bori za vlastitu sigurnost, s obzirom na prirodu zločina o kojima bi mogli svjedočiti. Bilo kako, moja je sumnja da se većina njih plaši od pogleda u tamne uglove svoje vlastite prirode - i vlastite psihe. Ono što se dogodilo naškodilo je civilizaciji i predstavlja nazadak u razvoju čovječanstva. Oni su shvatili da su poslije decenija mira između brutalnih zločina Drugog svjetskog rata i progresivnog stila života koji je svijet vidio u vrijeme Sarajevskih zimskih olimpijskih igara, nekako bili bačeni u tamni vrtlog. Još gore, propast nije ubačena od strane stranih snaga, nego od njih samih. Oni se boje refleksija nađenih u razbijenom ogledalu - Srebrenice. Oštri uglovi i oštrica srebrenih komadića iskrivljuju sliku, sliku tako strašnu.

Ali ako ogledalo Srebrenice reflektuje sliku za koju posmatrač smatra da bi mogla biti istinita, ono dakle reflektuje mnogo osnovniju specijalnu istinu. Ono reflektuje pad iskrivljene argumentacije i bazičnog zločinstva koji je proizveo tu stravičnost.

Pouka Srebrenice je da će zločinačke snage uvijek biti u

suprotnosti s civilizacijom jer su u kontradikciji sa civilizacijskim nasljeđem ljudske vrste. Teško je gledati u smrt Srebrenice - i mnogih drugih mjesta međusobno različitih. Stravična djela počinjena ovdje služila su uništenju dobrih učinaka koja je u stvari trebalo štititi. Daleko od uništenja bosanskog naroda i kulture, rat je samo poslužio njihovom sabijanju u jedan entitet.

Ovo nije nov fenomen. Hitler je pokušao uraditi istu stvar sa Jevrejima. I pored toga što je bila najmoćnija država u Europi, koja je preplavila najveći dio kontinenta, uspješno uništavajući oko 6 miliona Jevreja (kao i visok procenat ostalih grupa), rezultati jasno pokazuju neefektivnost takvih politika. Prije rata, Jevreji su bili raštrkani, politički i vojno nemoćna grupa ljudi. Čak i samopozivanje na pojam "narod" je bilo pod znakom pitanja. U svakom slučaju to nije bila nacija. Njihovo prisustvo u brojnim državama bilo je prisustvo beznačajne manjine koja je slijedila lokalne zakone i doprinosila prihodu države svoga mjesta prebivališta. Ukratko, oni su bili aktivni poduzimači, a ne prijetnja okolini.

Poslije rata Jevreji su se vratili u svoju domovinu, postali vojna i politička sila, temeljeći svoje jedinstvo kroz religijsku pripadnost i primajući od drugih čak najmoćnijih država odštetu za taj zločin počinjen nad njima. Upirući prst u svoju historiju stradanja i holokausta, postali su uvjereni da moraju sami preuzeti brigu o sebi. Uspjeh Izraela u seriji ratova na Bliskom Istoku pojačao je je njihovo vjerovanje da je snaga kroz jedinstvo njihova jedina nada.

Prije posljednjeg rata u Bosni Bošnjaci su bili indiferentno identificirani. Nisu posjedovali pravi geografski entitet, niti nezavisnu vojnu ili političku silu i nisu imali spoljnog garanta. Utkani u društveni okvir, oni su više bili aktivni preduzimači i svakako ne prijetnja.

Bilo kako, poslije rata Bosna ima međunarodne garante, definisane granice, vojnu snagu u porastu i siguronosnu garanciju opstanka bez obzira na sve nedaće. Novac teče da bi obnovio kulturna obilježja i karakteristike, utjecaj islamskih režima je rasprostranjeniji nego ikada prije u prošlom stoljeću a međunardona podrška favorizuje režim koji

nije egzistirao u predratnom periodu. Ukratko, uvučeni u svijest o jedinstvu, oni su istovremeno zadobili podršku.

Napori za "veliku Srbiju" doživjeli su kolaps: Zapravo Milošević je napustio narod i razloge radi kojih je otpočeo rat. Nesposobna da uništi Bošnjake, da ostvari bilo koji predratni cilj, ili da završi rat u vlastitu korist, Srbija je shvatila, da je politika svjesne etničke mržnje nefektivna, čak šta više kontraproduktivna. Kao i Treći rajh u vrijeme kolapsa, Srbija pronalazi sebe sa dugom, kauzalnom listom, u dubokoj ekonomskoj krizi, političkoj krizi, održavana na vlasti pomoću vojnih i paravojnih formacija i bez vanjskih saveznika. U dubokom nepovjerenju u vrijeme kada Evropa hrli ka višem ekonomskom i društvenom nivou, Srbija je ostavljena dosta pozadi. Ukratko, upravo radi njene politike, rat je bio propast.

Ironično je da Srbi nisu mogli uvidjeti da je parola "Samo sloga Srbina spašava" više primjenjiva na Bošnjake, kao na Izraeličane prije njih. Srpski lideri su se spremali da precizno pomoću sile kreiraju jedno, a postigli su ono što su silom željeli spriječiti. Ako je nacističko varvarstvo služilo kao centralni motivacioni faktor u buđenju globalne svijesti internacionalnog Jevrejstva, onda je Beograd odigrao istu ulogu kod Bošnjaka i sa istim tehnikama.

I sa ovog aspekta želim da se obratim ovome skupu. Ne kao izučeni pravnik ili specijalni istraživač, ili kao historičar, ali kao neko ko vidi ove pojedinačne događaje kao simboličan primjer nebrojenih hiljada većih i manjih zločina koji ovaj posljednji konflikt produbljuju jer su upravo slični događaji već jednom potresli našu ljudsku historiju. Postoje tamni uglovi kroz koje, ako posmatramo ono što se desilo, vidimo i raspoznamo u nama samima neke od tih istih karakteristika koje su dopustile, motivirale i počinile ove stravične grozote.

Na primjer motivacije danas ovdje prisutnih su različite. Za mnoge ovdje osnovna motivacija je osveta - pomiješana sa velikom dozom netrpeljivosti i nerezervisanog zgražanja. Razumljivo ovi osjećaji su mnogo eksplozivniji od bazične pravednosti. Svakako ovdje su i oni sa jakom željom za društvenim poretom koji stavlja supstancu prisile

kao podršku principima akceptiranog ponašanja. I naravno imamo i mnogo prozaičnije motivacije onih koji prisustvuju skupovima kao što je ovaj da bi se probili - kroz svoje ili kroz mišljenje drugih.

U stvari najveći dio naših individualnih motivacija izmješani je jer smo i mi sami kolektivno izmiješani. Ja sam ukazao na ovu tačku da bih ilustrovao činjenicu da ni mi nismo manje ljudi i nismo manje posebni kao individue od naših sljedbenika. Mi nismo pasivni, vanjski posmatrači ili jednostavno među članovima društva - mi smo u ljudskoj vrsti i mi smo dio nje.

Iz ovog osnovnog razloga predlažem da u fokusu ovog okruglog stola oba aspekta budu ekstenzivno i ekspanzivno izoštrena. Dozvolite mi, molim vas, da objasnim ovaj proces i zašto ja vjerujem da je to bitno svakome od nas.

Svaki od nas, a s toga i najveći dio ljudi prepoznaje inherentnu prirodu društva. To je karakteristika naše vrste. Svakako, to mora dalje biti iskvarena vrsta. U našoj evoluciji, u našoj društvenoj organizaciji mi smo razvili prihvatljive forme ponašanja i shvatanja o njihovom ulijevanju, održavanju i ojačavanju. Već dugo smo primijetili da se ove norme ponašanja često i lahko povrjeđuju odkada postoji fundamentalni zahtjev da svaka individua bude svoj vlastiti kontrolor. Pokušaji da se ovi metodi kontrole potisnu spoljnim, prisilnim shvatanjima su propali. Sve u svemu, proces individualne kontrole sa društveno propisanim granicama pokazao se dosta uspješnim. I pored prisutnih regresija tok ljudske historije je jasno tok kontinuirane društvene organizacije.

Primarna važnost ovih odnosa je dugo bila kodificirana religioznim ili sekularnim politikama. Jedinka je prihvatila ili odbijala potrebu da služi kao služenje ljudskom odnosu prema Bogu, i nema sumnje da je ta služba bila posmatrana kao neminovnost regulisanja odnosa čovjeka prema čovjeku. Mi smo čuvari našeg brata odkada čineći to štitimo sebe od njegove aktivnosti. Ovo je prepoznavanje i prihvatanje nekih vrlo važnih osobina.

Prvo, mi prepoznavamo da individualno pripadamo familiji ljudi i bivajući takvi smo žrtva iste vrste nedostataka i skraćivanja

prihvatljivog ponašanja naše braće. Drugo, mi prepoznajemo ne samo našu vlastitu individualnu odgovornost za samokontrolu, već i istu tu odgovornost kod ponašanja naše braće. Treće, budući da se svaki od nas ne bi složio u pojedinostima dogovora, mi smo napisali osnovne principe našeg dogovora i zapečatili to sa čitavim korpusom legalnih interpretacija sa kojima smo u srodstvu. Na kraju, koncept kontrolisanog društvenog ponašanja proizilazi iz fundamentalnih individualnih izvora i inherentne društvene strukture naše vrste.

Uvršteni ultimativno u ove bazične forme, zločini u Srebrenici zauzimaju zastrašujuću dimenziju. U spoznaji da su zločini počinjeni, mi prepoznajemo dvostruki neuspjeh na našoj strani - mi nismo bili čuvari naše braće, ni žrtava a ni zločinaca.

Mi možemo racionalizirati počinjeni zločin kao individualni jer nismo imali puta ni načina da ga predvidimo ili da budemo tu da ga spriječimo. Ali to nije istina u slučaju horora ovog posljednjeg rata, a pogotovo ne u Srebrenici. Ovi zločini nisu proizvod slučajnog nasilja. Kao jedna u dugom nizu, Srebrenica je bila orkestriran, svjestan, predvidiv i sprječljiv događaj.

Sa zakašnjenjem shvatamo da smo pokušavajući da ignorišemo njeno događanje ili da opravdamo slična djela, djelovali smo iz straha - straha da se suočimo sa vlastitom odgovornošću. Ni za one koji nisu umiješani ne postoji pomilovanje. Samim tim da smo informisani o tim događanjima, mi smo umiješani i radi toga ne možemo pobjeći od činjenice da snosimo dio individualne i kolektivne odgovornosti za ove ponovljene užase.

Insistirajući na ne-reagovanju neuspjeh je produbljen postajući zločinački saučesnik prije, tokom i poslije događanja. Srebrenica se dogodila 11. jula 1995. godine.

Ni sadašnjost nije očekivana. Neistražujući ovu zločinačku aktivnost, racionalizirajući njenu motivaciju i marginalizirajući njenu važnost, mi pokušavamo oprati naše ruke od neuspjeha za koji smo odgovorni. Ili još gore, mi djelujemo na taj način bojeći se konfrontacije sa osnovnom opasnošću - da takvo ponašanje leži u nama samima individualno i kolektivno. Mi zaboravljamo primarnu

pouku naše društvene evolucije i inherentne odgovornosti. Ukratko, pored obilježavanja nas samih, mi podrivamo fundamente naše čovječnosti.

Postoji jedna zajednička konstatacija među diplomatama da eventualno svaki rat jednom mora stati. I s obzirom na to, službenici oštre svoje pregovaračke instrumente tražeći način da ponovo spoje razbijeni sistem država. Najteže zadaće spuštene su na ramena ovih posljednjih pripremljenih da nose taj teret. Običnom čovjeku državni službenici ostavljaju zadaću snošenja gubitaka, plaćanja za napore, izdržavanja psihičkog bola i zločinstvo prema nasilničkim idealima i naravno rekonstrukciju njihovih života i lokalnih normi. Svakako naponi za ozdravljenjem - povezivanje rana tvoga brata, briga za njihovu siročad, oživljavanje njegove živosti - traju prekratko. Mada čuda tih harizmatičnih dogmatika koji neprestalno govore o neriješenim pitanjima, nezacjeljenim ranama, strahu i mržnji imaju plodno tlo. I zato nije nimalo iznenađujuće da se krug nasilja i rata ponavlja.

Da li ovo znači da diplomate trebaju zapostaviti svoje napore? Ne, ni najmanje. Održavanje državne moći u harmoniji je vrlo ozbiljan posao. Poslije svega, u dvadesetom stoljeću je bilo više smrti zato što je moć države bila više usmjerena prema vlastitom stanovništvu nego prema spoljnim entitetima. I naravno nasilje pod pokroviteljstvom i sankcionisanjem države bilo je primarna lokomotiva ovog stoljeća, najkrvavijeg u ljudskoj historiji.

Ako ova razmatranja sugeriraju da je kontrola državne moći mogla biti obezbijedena bolje, ne bi trebalo reći da bi situacija bila poboljšana manjim radom naporom. Postoji potreba da se državna moć učini senzibilnom za fundamentalne potrebe čovječanstva i podršku njegovom napretku. Možda možemo smatrati da takva država koja bi sankcionisala i određivala nasilje ne bi bila moguća ondje gdje se radi o eroziji i uskraćivanju naše bazične humanosti. I ovdje se susrećemo sa stvarnom opasnošću Srebrenice kao istinitog zločina protiv čovječnosti.

Ali u ovom sučeljavanju mi moramo prepoznati i kontrolisati sami

sebe. Logika i aktivnost nasilja i mržnje je negativna. Vrlo je lahko odrediti neku aktivnost negativnim pojmovima. Ali ono protiv čega stojimo nikada ne može zamijeniti ono za što stojimo. U stvari mi se zavaravamo bivajuće nepotpuni kada kažemo da smo protiv ratnih zločina (ako to i može biti), za sada napor za ispravkom pojedinačnih incidenata je prošlost, ne postoji kontinuiran napor da se isključi ponovno događanje. Kao što sam već napomenuo za kružni tok nasilja, moraju postojati naponi da se obnovi i poboljša naša bazična čovječnost.

Srebrenica, kao razbijeno srebreno ogledalo traži od nas da ispitamo lice koje ovdje nalazimo. I mi to sa strahom radimo, da pronađemo nas same reflektovane na toj nijemoj, hladnoj površini kao ljudsko lice čija se historija može pročitati na svakoj pori, rani, komadiću rastrganog tijela, na svakoj ogrebotini. I ova slika traži više, ovo je lice koje smo prije već vidjeli. Možda je to umor očiju koji tjera našu istragu i posmatranje radi kojih smo došli na ovo mjesto.

Sa takvom spoznajom dolazi i razumjevanje da izučavanje historije Srebrenice nije fundamentalno ono o pravdi za smrt i odgovarajuću kaznu za zločince (to je dio ovog procesa). Ono se ustvari sastoji u ponovnom zadobijanju fundamenata naše čovječnosti. Ono se sastoji u zadržavanju kormila nad našom bolno dobijenom i izdašno plaćenom društvenom evolucijom. Ono se sastoji u očuvanju nade u bolje sutra.

Radi toga, čineći ovu kratku prezentaciju ja smatram da nisam protiv nijedne grupe, ali dajem svoju podršku čovječanstvu i smatram da čovječanstvo uključuje sve nas - žrtve, posmatrača i zločince. Nadalje, budući da sam umiješan (a kao i ostali i ja sam umiješan), prisiljen sam da reagujem; pozitivno držanje nije neutralisanje neakcije. Najzad, da sam ja - a i svi ostali - prisiljen na akciju koja podržava i brani moje civilizacijsko nasljeđe, jer ne samo moje blagostanje, nego i blagostanje svakog drugog - sada i u budućnosti - zavisi od toga.

♡ :

Prof. dr. Omer Ibrahimagić - Ass. Fahrudin Avdić

**PONAŠANJE MEĐUNARODNE ZAJEDNICE I NJENIH
INSTITUCIJA PREMA ZLOČINIMA U SREBRENICI
1991.-1995.**

UVOD

Odnos međunarodne zajednice prema agresiji na Bosnu i Hercegovinu od početka je bio **neodgovoran i nerazuman**, pa je pravo čudo da cijela Bosna i Hercegovina nije skončala kao **Srebrenica**. Otuda kada danas govorimo o Srebrenici, ne možemo zanemariti upravo tu činjenicu. Jer da nije čitav projekat očuvanja mira u Bosni i Hercegovini, vođen na tako neodgovoran i nerazuman način, ne bi bilo ni Srebrenice.

Danas ima mnogo znanih i neznanih Srebrenica u svijetu, ali ono po čemu se izdvaja bosanska Srebrenica jeste da je ona bila zaštićena od strane Ujedinjenih nacija.

Druga bitna karakteristika naše Srebrenice jeste da je ona bila službeno demilitarizirana zona, što znači da nije imala vojsku već samo civilno stanovništvo (42.000), pa je upravo zbog toga stradala.

Što vrijeme više odmiče, sve se više otkrivaju činjenice o učešću međunarodnih aktera u tragediji Bosne i Hercegovine i Srebrenice, kao njenog najtragičnijeg izraza. U tom kontekstu, ne treba zanemariti posljednju vijest koju smo čuli - da Francuska, Velika Britanija i Kanada - u NATO savezu sprječavaju hapšenje Karadžića i Mladića, a da je Rusija protestirala protiv hapšenja prijedorskih zlikovaca. Zar to ne govori o negativnoj umiješanosti najodgovornijih političkih ličnosti **tri** od pet stalnih članica Savjeta sigurnosti u tragediju Bosne i Hercegovine, i posebno u genocidu u Srebrenici. A ne zaboravimo da je Savjet sigurnosti prema Povelji UN najodgovorniji organ međunarodne zajednice za očuvanje mira.

Pa i onda kada je taj Savjet sigurnosti izglasavao svoje rezolucije

korisne za očuvanje mira u Bosni i Hercegovini, on im nije osiguravao mehanizme za adekvatno sprovođenje. Davao ih je u ruke nesposobnim i neodgovornim ljudima svoje Administracije, koji te rezolucije nečinjenjem praktično pretvore u bezvrijedni komad papira.

Navest ćemo primjer kakvu je sudbinu doživjela Rezolucija 819. od 16. aprila 1993. Tačkom 1. ove rezolucije Srebrenica je bila proglašena sigurnosnom zonom i imperativno je naredeno da Srebrenica i njena okolica "mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo koga neprijateljskog čina." Rezolucija je obavezala generalnog sekretara Butrosa Galija (Butros Butros Gali) u tač. 9. "da upotrijebi sva raspoloživa sredstva (dakle i vojna) u okviru drugih odgovarajućih rezolucija Savjeta, za odlučniju zaštitu sigurnosne zone Srebrenice i humanitarne operacije u BiH". Tač. 11. ove rezolucije ovlastila ga je da "obezbjedi siguran prevoz ranjenih i bolesnih civila iz Srebrenice i njene okolice". Tako je Iran nudio 10.000 svojih vojnika. Malezija, Pakistan, Turska i druge zemlje, također su nudili svoje vojnike. Gali je ponude odbio i stavio je Srebrenicu pod nemoćnu zaštitu Holandskog bataljona bez odgovarajućih sredstava za vlastitu odbranu i završilo se onako kako se završilo, 42.000 civila je u najstravičnijim okolnostima moralo da napusti svoje domove, od čega se 5 do 10 hiljada smatra da je pobijeno.

Da se vratimo odgovornostima međunarodne zajednice, posebno Savjeta sigurnosti za očuvanje mira. U slučaju Bosne i Hercegovine, pa i Srebrenice, treba istrajati u otkrivanju političke pozadine ovog stradanja, i odgovornosti u tome država, stalnih članica Savjeta sigurnosti, posebno Velike Britanije, Francuske i Rusije. Nije li indikativno da su se na čelu UNPROFOR-a smjenjivali Kanadani, Francuzi i Britanci i da su i jedan Šveđanin i jedan Francuz (Kot) koji su željeli pošteno da odrade svoj posao bili brzo smijenjeni.

Neophodno je istražiti sadržaj upustava koje su dobijali njihovi vojnici poslani u Bosnu i Hercegovinu. Objavljena sjećanja nekih francuskih vojnika stacioniranih u Krajini i nedavno otkrivene namjerne nepreciznosti u upustvu britanskim vojnicima i nenaklonjenosti holandskih vojnika prema srebreničkom stanovništvu,

otkrilo bi dublju, ne samo političku pozadinu jedne kampanje kršćanske i islamofobične Evrope prema muslimanima općenito, a posebno planiranog i programiranog animoziteta evropskih i kanadskih vojnika, da o ruskim i ne govorimo, prema muslimanskom stanovništvu u BiH, što se završilo genocidom nad srebreničkim muslimanima. Prema našim rezultatima istraživanja, Srebreničani su nastradali samo zbog toga što su muslimani - ne samo od strane Srba koji su htjeli da ih se rješe radi preotimanja i zaposijedanja njihove teritorije (zemlje), već i uz pomoć evropskih vojnika u UNPROFOR-u koji su odgajani u duhu krivih predstava o muslimanima uopće.

Ne zaboravimo, prije holandskog, u Srebrenici je bio kanadski bataljon. Ostat će upitno - zašto u Srebrenici nije bio stacioniran ni jedan bataljon iz neke zemlje sa većinskim muslimanskim stanovništvom. U ovom kontekstu nisu najčistiji ni neki dijelovi američke vojske. Poznat je slučaj, da su mimo propisane procedure, američki vojnici sedam Srebreničana poslije njihove višemjesečne odisejade kada su im se predali kao spasiocima, predali srpskoj policiji i znamo kako su tamo prošli. Trojica se od njih još bore za slobodu i goli život.

Ne bi trebalo dozvoliti da tekući problemi koji su nam nametnuti za potrebom saniranja tako velike tragedije kao što je Srebrenica, bace u zaborav potrebu istraživanja njenih korijena, njenih uzroka, koji dopiru čak i do civilizacijskih korijena, ne samo naroda na ovim prostorima, već u planetarnim razmjerama. Zato je istraživanje stradanja naroda Srebrenice od planetarnog značaja. Nigdje, kao u ovom slučaju, naučnim sagledavanjem jednog mikrokosmosa, ne mogu se otkriti stanje i pojave u makrokosmosu. Time možemo doprinostiti popravljajući postojećeg i pravljenju novog, boljeg svijeta, kako u svom okruženju, tako i planetarno. U uslovima savremenih komunikacija i komunikacionih tehnologija, saznat ćemo da stradanje Srebrenice nije posljedica samo lokalnih animoziteta, već posljedica planetarnih, civilizacijskih razlika i suprotnosti kultura i ideologija - koje se, ako se njima politički manipulira, na kraju sruče kao prirodna kataklizma na male kulturne zajednice. To je po nama osnovna poruka

Srebrenice danas.

Srebrenica je žrtva stanja duha i perverzne svijesti onog dijela međunarodne zajednice u čijim se rukama danas nalazi moć upravljanja svijetom. Ali to nije opravdanje za političke vođe. To ih ne može amnestirati od odgovornosti.

U Bosni je bio na ispitu čitav birokratizirani međunarodni mehanizam zaštite sloboda i prava čovjeka i građanina danas u svijetu. Da bi se on rehabilitirao u očima običnih ljudi za koje je on i uspostavljen, mora se ozbiljno preispitati njegovo dosadašnje ustrojstvo. Prije svega, kako učiniti efikasnim odgovornost država i političkih vođa, koji ne poštuju međunarodne pravne standarde utvrđene u konvencijama, kao i odgovornost pojedinaca na visokim funkcijama u međunarodnim organizacijama. Do sada smo imali samo dvije ostavke (Mazovjecki - Tadeusz Mazowiecki i Novak - Novak) iz moralnog protesta zbog amoralnosti međunarodne zajednice. Niko drugi nije smijenjen, a mnogi koji su bili u Bosni unaprijeđeni su u svojim zemljama za ono što nisu uradili u Bosni, a bili su dužni da urade.

Ono o čemu bi trebalo voditi računa u budućim misijama međunarodne zajednice jeste - temeljnije **razgraničenje** između odgovornosti međunarodne misije kao takve sa svojom **komandom**, sa svojim **vođstvom** i odgovornosti koje imaju nacionalne vlade, čiji su vojnici uključeni u misiju. Razgraničiti dokle se nacionalne vlade mogu neposredno miješati u funkciju misije. Dobar primjer za to, mada nije jedini, je intervencija holandskog ministra odbrane da se ne upotrebljava NATO-vo zrakoplovstvo - zbog prijetnje Srba da će se za to osvetiti nad holandskim vojnicima - u slučaju Srebrenice. Postavlja se pitanje da li vojnici kada odlaze u misiju Ujedinjenih nacija - idu na paradu - ili su turisti - ili unprijeđ znaju da idu u rizična područja opasna za život, jer su oni za tu misiju i adekvatno plaćeni, posebno kada je riječ o profesionalnim vojnicima.

Sada neki tu bojazan ponavljaju i u slučaju hapšenja zločinaca. Navodno, da je rizično po vlastite vojnike, ako se upuste u takvu akciju. Pa zašto će uopće SFOR u Bosni i Hercegovini, ako neće

osumnjičene za ratne zločine pohvatati i poslati u Hag. Nije se još desilo ni u najdemokratskijim zemljama, da će zločinac sam ušetati u tribunal da mu se sudi. Naprotiv, da bi se preduprijedile nove Srebrenice u svijetu, njihovi inspiratori i izvršioци treba da odgovaraju pred sudom pravde. I to je jedna od poruka Srebrenice.

Krizom na prostoru bivše Jugoslavije, počev od 1991. godine, međunarodna zajednica se intezivno bavi sve do danas. Raspad bivše SFRJ se odvijao formiranjem nezavisnih država od članica bivše jugoslovenske federacije uz poštovanje i međunarodno priznanje rezultata referenduma i tako slobodno izražene volje naroda na prostorima bivših republika. U tom procesu, SR Jugoslavija, nastojala je da se pojavi kao međunarodno priznata nasljednica SFRJ. Pri tome su se negirale osnove državno-pravnog razlaza Bosne i Hercegovine, Slovenije, Hrvatske i Makedonije. Radi toga su se oružane snage SRJ bivša JNA i druge paravojne organizacije na čelu SDS, Srpskom radikalnom i drugim strankama, pripremale za agresiju i vođenje genocidnog rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Agresija i genocid koji su se dešavali u BiH od 1992-1995. donio je smrt, zvjerstva i teror omjera nepoznatog u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Ovi zločini koji su se dešavali u srcu Evrope koja je obećala da nikada neće ponovo tolerirati takvo krvoproliće, paralizirali su mehanizme uspostavljanja i sprječavanja genocida od Povelje UN do NATO mandata. Situacija oko Bosne se mijenja, ali bez obzira na konačnu geopolitičku konfiguraciju, ne može se ukloniti saznanje da se genocid dogodio i to u svjetlu jedinstvene antibošnjačke i antimuslimanske kampanje koja će još dugo vremena zasluživati kontinuirana ispitivanja viktimizacije ove zajednice. Upravo stoga su i aktuelna pitanja nekih zapadnih analitičara, poput Normana Sigara (Norman Cigar), koji se pita: "... kako je takav, naizgled besmisleni, tok događanja mogao zadesiti Evropu. Kako je bilo ko mogao dovesti sebe u poziciju da učestvuje, da opravdava i da ignoriše takvu ljudsku tragediju, posebno ako znamo da je tužno iskustvo jevrejskog holokausta urezano u ljudskom sjećanju?"⁽¹⁾

Danas se još u nekim krugovima međunarodne zajednice mogu čuti

učestale tvrdnje da je genocid koji je pogodio Bošnjake u Bosni i Hercegovini bio nusprodukt vjerskih nacionalnih netrpeljivosti ili građanskog rata, a ne najdirektnija posljedica agresivne politike i napadačkog rata koju je vodio srpski establišment u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Ovom prilikom nećemo ulaziti u dublje analize na nivou intelektualne, političke i socijalne ravni stoljećima starog pitanja moralnosti, već ćemo se baviti neefikasnošću međunarodne zajednice na sprječavanju genocida i poništavanju njegovih rezultata.

Naime, usprkos demonstraciji dobrih namjera međunarodne zajednice, radilo se, u stvari, samo o podsticanju genocida. Nesuglasje između praznih riječi osude i nepostojanja političke volje da se poduzmu efikasne mjere protiv flagrantnog kršenja ljudskih prava nije nikakva povijesna novina, jer su upravo ranije činjeni zločini bili pokretači za uspostavljanje standarda i institucionalizacije međunarodnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava.

Iako osnovane s namjerom zaštite od budućeg rata i zaštite osnovnih prava čovjeka, Ujedinjene nacije prethodnih godina rata nisu bile na nivou povjerenog im zadatka i u desetinama rezolucija ponavljajuće sadržine, koje su tretirale rat na prostorima bivše Jugoslavije, ustvari su bile katalizator koji je olakšao prelazak preko praga genocida. Hiperprodukcija rezolucija Vijeća sigurnosti UN koje su se odnosile na krizu u bivšoj Jugoslaviji, a koje nisu uspjele za gotovo četiri godine zaustaviti agresiju, genocid i kršenje ljudskih prava, jasno su upozorile na činjenicu da je međunarodna zajednica instrumentalizirana više silom nego pravom, te da je još uvijek aktuelna stara maksima koja leži u predvorju svake političke filozofije: "Bolja je pregršt moći, nego puna vreća prava."

1. Inflacija rezolucija UN bez političke volje za njihovu implementaciju

Devet rezolucija (819, 824, 836, 844, 859, 900, 913, 958, 959) Vijeća sigurnosti do one Srebreničke 1004 od 12. jula 1995. je direktno tretiralo probleme vezane za "zaštićene zone": "Vijeće

izražava duboku zabrinutost zbog nastavka oružanih neprijateljstava od strane paravojnih jedinica bosanskih Srba preduzetih prema nekoliko gradova u RBiH i riješeno je da osigura mir i stabilnost širom zemlje, a najhitnije u gradovima Sarajevu, Tuzli, Žepi, Goraždu, Bihaću, kao i Srebrenici...” (2)

U tekstu srebreničke rezolucije ... “Vijeće reaffirmira svoju odlučnost za suverenitetom, teritorijalnim integritetom i političkom nezavisnošću RBiH, osuđuje ofanzivu snaga bosanskih Srba na zaštićenu zonu Srebrenice i posebno zatvaranje osoblja UNPROFOR-a od strane snaga bosanskih Srba; pozivajući se na Poglavlje VII Povelje UN, Vijeće zahtijeva da snage bosanskih Srba zaustave njihovu ofanzivu i odmah se povuku iz zaštićene zone Srebrenice, te da momentano i bezuslovno puste sav zarobljeni personal UNPROFOR-a; nadalje, Vijeće traži da Generalni sekretar UN iskoristi sve mjere koje mu stoje na raspolaganju za restauraciju statusa definiranog Ugovorom od 18. aprila 1993. o zaštićenoj zoni Srebrenice u skladu sa mandatom UNPROFOR-a i poziva da sve strane u tome surađuju...” (3) Nadalje, u tekstu jednoglasno usvojene rezolucije od strane njenih podnosioca Francuske, Njemačke, Italije, Velike Britanije i SAD, Vijeće iznosi svoju “ozbiljnu zabrinutost” u odnosu na “ozbiljnu situaciju” itd. Dakle, kada se iz ove vremenske distance samjeri sve ono što se dešavalo u Srebrenici i uporedi sa ovako sročnim tekstom, skandaloznog pravnog vokabulara kojem je pribjeglo Vijeće sigurnosti, odnosno velike sile, nije teško zaključiti da je upravo ovakav blazirani jezik trebao u međunarodnoj javnosti “amortizirati” eksterminaciju bošnjačkog naroda kao žalosnog i necivilizacijskog rezultata agresije i okupacije od strane beogradskog režima i njegovih kolaboracionista paravojnih snaga bosanskih Srba.

S aspekta temeljnih dokumenata UN, posebno Konvencije o genocidu, a u odnosu na sve ono što se dešavalo u Srebrenici i drugdje na prostorima Bosne i Hercegovine, možemo sa sigurnošću utvrditi da je eksterminacija bošnjačkog naroda po svim svojim elementima: tjeranjem sa kućnoga praga, masovnom deportacijom, masovnom fizičkom likvidacijom i drugim, genocid, kao zločin međunarodnog

prava pod kojim se podrazumijeva "ubojstvo ili ozbiljna povreda prava osoba koje pripadaju nekoj grupi, u namjeri da se uništi ili smanji ta grupa" (4).

Kao i svaki drugi genocid i ovaj je počeo nasilnim izgonom i masovnom deportacijom bošnjačkog naroda iz njegovog zavičajnog i socijalnog ambijenta, u smislu kidanja veza jednog naroda sa tлом na kojem je živio i razvijao se, a što bi prostim protokom vremena trebalo rezultirati prvo, njegovim nestankom kao naroda u čemu se i ogleda suština genocida. Da bi se vrijeme za eksterminaciju što više skratilo, agresor se služio općom i sistematskog likvidacijom po već pripremljenom scenariju koji je trebao otežati svaki pokušaj reintegracije povratka bošnjačkog naroda u njegove domove.

I danas se nameće gotovo sa istom aktuelnošću jasno pitanje, šta su to trebale učiniti UN, odn. Vijeće sigurnosti, u odnosu na ono što su činili da onemoguće namjere fašistoidnog srpskog nacizma i rasizma.

2. Izbjegavanje međunarodne zajednice da agresiju na BiH nazove - agresijom, a zločin genocida - genocidom

U oko trideset i pet rezolucija, počev od rezolucije 713. od 25.09.91. Vijeće daje podršku teritorijalnoj cjelovitosti i političkoj nezavisnosti R BiH, izravno potvrđujući suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost R BiH. Tretirajući prekid vatre i borbi, Vijeće u trideset i pet rezolucija je izražavalo svoju "duboku zabrinutost" zbog borbi i ozbiljnih kršenja sporazuma o obustavi borbi, pozivajući na bezuvjetni prekid borbi i smatrajući ih "prijetnjom po međunarodni mir i sigurnost". Osuđujući zlostavaljanja civilnog stanovništva, posebno na etničkoj osnovi, te s time u vezi, kršenje međunarodnog humanitaranog prava i povrede Ženevskih konvencija, Vijeće je insistiralo na zaštiti civilnog stanovništva i njihovom povratku u domove, u dvadeset i tri rezolucije. Iznoseći "ozbiljnu zabrinutost" zbog neprijateljstava paravojske bosanskih Srba prema nekim gradovima (Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać, Srebrenica), Vijeće je bilo uvjeren da će tretiranje u devet rezolucija, gore

navedenih gradova kao sigurnosnih zona doprinijeti bržem provođenju mirovnog plana. Zaštitu humanitarnih aktivnosti Vijeće je naglašavalo u dvadeset i jednoj rezoluciji, osuđujući opstrukcije bosanskih Srba u vezi sa dopremom humanitarne pomoći. Vijeće je tretiralo Karadžićeve snage u dvanaest rezolucija i u tekstu istih osudilo paravojnu stranu bosanskih Srba zbog nepridržavanja rezolucija i iznijelo veliku zabrinutost zbog upornog odbijanja strane bosanskih Srba da prihvate Vens Ovenov (Vance-Owen) plan, njihovo kršenje postojećih rezolucija te njihove kampanje terora i zahtijevalo da odmah prekinu s “praksom etničkog čišćenja”. U vezi s time Vijeće je pozvalo sve države da ne poduzimaju nikakve političke razgovore s vođstvom bosanskih Srba kao i da spriječe sve ekonomske aktivnosti pravnih i fizičkih lica koji su pod kontrolom bosanskih Srba. Pitanja kršenja ljudskih prava, uključiv praksu “etničkog čišćenja” i silovanje žena, Vijeće je tretiralo u dvadeset i jednoj rezoluciji gdje je iznosilo svoju “duboku potresenost i obeshrabrenost”, “duboku zabrinutost”, “oštro osuđujući” i izražavajući svoju “zaprepaštenost”, odlučivalo da “odlučno zaustavi zločine i gnusnu i sistematsku praksu etničkog čišćenja” itd.

Dakle, ako se malo razmisli o ovakvom pravnom vokabularu Vijeća sigurnosti kojim je tretirano sve ono što se dešavalo na prostorima R BiH, može se i sa ove kratke vremenske distance postaviti opravdano pitanje, zar ovako veliki broj rezolucija koje su tretirale najflagrantnije kršenje međunarodnog humanitarnog prava od strane bosanskih Srba, nije bio dovoljan da se upotrijebi riječ - genocid. Vijeće je koristilo problematičan termin “etničko čišćenje” ne precizirajući da je riječ o genocidu kako je definiran u odgovarajućoj konvenciji.

Iz sukusa iznesenog ne može začuditi činjenica da je golgota Srebrenice i poslije tolikog protoka vremena “obuhvaćena” jednim te istim jezikom Vijeća sigurnosti koji je prikrilo pred očima svjetske javnosti svu strahotu i apokaliptičnost viktimizacije jednog naroda, nezabilježenu u Evropi poslije drugog svjetskog rata. Iako je pojava genocida u historiji poznata od najstarijih dana, kao što je razaranje

gradova i čitavih država, pokolji nad čitavim nacijama, zločini vezani za progon pojedinih religija, sam pojam genocida kao međunarodnog zločina je tvorevina novijeg doba. Nesretna iskustva Drugog svjetskog rata "natjerala" su. odmah nakon stvaranja OUN, Generalnu skupštinu da na svome Prvom zasjedanju 11. decembra 1946 donesu rezoluciju kojom su potvrdili da je genocid, bez obzira da li je izvršen u doba rata ili mira, **zločin prema međunarodnom pravu**. Na istom zasjedanju donesene su i neke važne odluke i to **da je kažnjavanje zločina stvar od međunarodnog interesa** i da su počinioci i njihovi saučesnici, bez obzira da li se radi o prihvatnim licima, javnim službenicima ili državicima, i bez obzira na vjerski, rasni, politički ili ma kakav drugi razlog, podložni kažnjavanju. Sve to je bio uvod u pripremu Konvencije o genocidu koja je prihvaćena na Trećem zasjedanju Generalne skupštine UN, 09. decembra 1948. godine, pod nazivom **Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida**.

U ovoj konvenciji genocid znači bilo koje od slijedećih dijela, s namjerom da se potpuno ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina:

1. ubistvo članova skupine;
2. nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede članovima skupine;
3. namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njezina potpunog ili djelimičnog uništenja;
4. nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje u okviru skupine;
5. prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu." (5)

Dakle, uvođenjem genocida u međunarodno pravo pojedinac i država su bez obzira na unutrašnje pravo, neposredno po Konvenciji odnosno, po međunarodnom pravu, postali odgovorni za izvršenje genocidnih djela.

No i usprkos očiglednosti genocida nad bošnjačkim narodom i usprkos očigledne agresije na jednu suverenu, međunarodno priznatu zemlju, Vijeće u kontinuitetu izglasanih rezolucija nikada nije jasno insistiralo na međunarodno-pravno jasnom terminu **agresor** i **agresija**, odnosno nije primjenilo precizan pravni vokabular u svijetlu

6
medunarodnih normi. Isto tako, Vijeće nije nikada, bez obzira na dovoljnost argumenata a u smislu zauzimanja teritorije R BiH vojnom silom, upotrijebilo pravni termin **ratne okupacije**. Naprotiv, blagom, administrativnom i neodgovarajućom pravnom terminologijom **Vijeće je prikrilo očiglednu okupaciju teritorije Bosne i Hercegovine od strane Srbije**. Upravo na taj način Vijeće je sporilo svaki mogući oružani otpor bošnjačkom narodu, pod uvjetima predviđenim u članu 1. i u stavu 2. člana 42. Haškog pravilnika o zakonima i običajima suhozemnog rata. Radi očuvanja svjetskog mira i sigurnosti, **izjednačena je žrtva i agresor** pri čemu su se anulirala prava države članice UN, R BiH. Usprkos odbijanju mnogih mirovnih inicijativa od strane agresora, fašistoidnog nepoštivanja zakona i običaja ratnog prava i bez obzira na prikrivajući jezik teksta rezolucija i sa ove vremenske distance teško se oteti utisku da je jedna kolaboracionistička - odnosno političkim žargonom iz II svjetskog rata rečeno - kvislinška tvorevina na njenom tlu bila ravnopravan partner legalnoj vladi R BiH, jedna "od strana" u sukobu. Radi istine, to bi bilo isto, kao i kad bi u vremenu Drugog svjetskog rata, strane u sukobu bili njemački kvislinzi Nedić i Pavelić. Ovakvom pravnom terminologijom Vijeće je svjetsku javnost "podsjećalo na građanski rat" na taj način dezavuišući svjetsko mnjenje o stvarnim uzrocima agresije, trasirajući puteve za legalizaciju paradržavnih tvorevina na dijelovima teritorije R BiH. Nepravim terminom "etničko čišćenje" Vijeće sigurnosti UN zamijenilo je pravni termin **genocid** te na taj način nije obavezivalo druge države na akciju zaštite države članice UN, u smislu regula Povelje i Konvencije o genocidu. Vodeći problematičnu politiku "mira pod svaku cijenu" Vijeće je narušilo:

1. načelo suverene jednakosti države R BiH kao opći princip savremenog međunarodnog prava, jer je pristalo na političko cjenkanje sa agresorom čime je narušilo moralne standarde u međunarodnim odnosima o kojima vodi računa svjetsko javno mnijenje;

2. načelo rješavanja međunarodnih sporova mirnim putem, jer nije uspjelo obavezati agresora na uzdržavanje od upotrebe sile i na taj način motiviralo agresora za daljnju agresiju;

3. načelo političke nezavisnosti država i njihovog teritorijalnog integriteta, jer nije odbacilo agresiju kao sredstvo teritorijalnog uvećavanja:

4. načelo unutrašnje (isključive) nadležnosti države članice, jer nikada nije jasno i nedvosmisleno insistiralo na nadležnosti države R BiH za "petu kolonu", pa saradnika okupatora - paravojsku bosanskih Srba koji su se na taj način "kitili" atributima državnosti.

Upravo zbog svega ovoga, civilizacijske, fašistoidne falange bosanskih Srba mogle su u potpunosti biti zadovoljne svojim tretmanom "**strane u sukobu**" od strane Vijeća te na taj način stvarati prostor za suverenost, faktičkog držaoca vlasti na okupiranoj teritoriji R BiH. To je agresorima omogućilo da sakriju svoja zločinačka djela te na taj način otežavaju mogućnosti kvalifikacije svojih zločina kao genocida. Upravo stoga u naučnoj javnosti smatra se da eventualno uništenje grupe "ciljanom akcijom" može biti dovoljno za kvalifikaciju tog djela kao genocida.

Respektirajući Statut Nirnberškog tribunala i konvencije Ujedinjenih nacija kao i dokumentiranje zločina na prostorima R BiH i uzimajući u obzir mnoge navedene parametre, nije ostalo nimalo razloga za sumnju, da se u Bosni i Hercegovini **zaista dešavao genocid**. Sa stajališta izvornog materijala, postojeća situacija ima svoje osobenosti i razlikuje se od nekih ranijih slučajeva genocida. Ali zahvaljujući fluidnoj situaciji u BiH, relativno brzom pristupu predstavnika stranih vlada, UN i humanitarnih agencija, svjedočenjima mnogih žrtava, obezbijedeni su obimni i značajni dokazi od kojih hrabra i odlučna izvještavanja kao "Njudejevog" (Newsday). Roja Gatmana (Roy Gutman), narod Bosne može teško ikada zaboraviti. Televizijske slike, koje su vidjeli milioni gledalaca širom svijeta, učinile su da genocid bude dokumentovan TV slikom, onako kakao se u stvarnosti i dešavao.

Bez obzira na stalno prisutne slike jedne takve ljudske tragedije u svjetskim medijima, međunarodna reakcija je bila veoma blijeda i mršava, te je viktimizacija uzimala maha, usprkos demonstracija dobrih namjera međunarodnih tijela, što je opet značilo podsticanje

genocida. Svjetska javnost mogla je na očigled da provjeri eroziju moralnih skrupula i političkih sankcija za koje se vjerovalo da su uspostavljene u svijetu nakon II svjetskog rata, s jedne strane, a sa druge, da ukoliko se prolongira ovakav stav na duže vrijeme u formi etničkog čišćenja i genocida, nastavljanjem političke nestabilnosti, ne samo na prostorima bivše Jugoslavije već i šire u regionu, doći će do nastavljanja etničkih čišćenja u multietničkim društvima širom zemaljske kugle, koja će postati stvarna realnost, ukoliko potencijalni izvršiocu dođu do zaključka da je ta ideologija uspješan i prihvatljiv politički model.

Poslije prvih sedmica borbi i pokolja koje su poduzimale četničke falange počeo je u ogromnom broju rasti broj izbjeglica što je sa svoje strane svjedočilo o jasnoj strategiji srpskih i hrvatskih snaga, da istjerivanjem pripadnika neželjenih etničkih grupa, stvore etnički čiste teritorije. Metodologija koja je primjenjivana u tim operacijama bila je otvorena i hvalisava, proračunata na to da iz njihovih domova istjera ljude zato što pripadaju "pogrešnoj etničkoj grupi", ubijajući i sijući strah i paniku, navodeći ljude na bijeg.

3. Obrasci etničkog čišćenja (genocida)

Etničko čišćenje je eufemizam za oznaku međunarodnog termina genocida, koje se odvijalo po općem šablonu uz varijacije na pojedinim lokalnim nivoima, ili varijacije uzrokovane specifikom situacije. Obično je šablon podrazumijevao uspostavljanje vojne kontrole nad nekom oblašću - bilo iznutra, ako su Srbi bili u većini sa dovoljnom silom - ili opsadom izvana, ako nisu. Uvijek, kad je to bilo moguće srpski zvaničnici su pokušavali i često puta uspijevali ograničiti pristup stranim svjedocima, (Srebrenica, Žepa). Kada bi počeli sa napadom na neko područje, obrušavali su se na civile, ubijanjem, maltretiranjem i deportacijom, što je trebalo da oslabi otpor Bošnjaka smanjivanjem njihove populacione i teritorijalne osnove, kojom su smanjivali i potrebnu osnovu na kojoj bi mogla opstati Bosna i Hercegovina. Tempo se mijenjao sa proticanjem rata kada se prešlo

na drugačiju strategiju, koja više nije bila tako direktna, jer su podaci o masovnim ubistvima i koncentracionim logorima zapljusnuli Zapad pa su prešli na druge mjere koje nisu bile tako direktne i koje nisu budile pozornost publikuma u svijetu. Sada se išlo na "obično" izbacivanje iz domova i izgladnjivanje bošnjačke populacije pod opsadom uz izazivanje što manjih emocija.

Ograničavanje isporuka hrane i goriva, postalo je posebno važno sredstvo u vršenju pritiska na civilno stanovništvo, pošto su se isporuke smanjivale do nivoa umiranja od gladi i studeni. Obrasci Sarajeva i Srebrenice su se primjenjivali i drugdje, a cilj je bio da se degradiraju uslovi života do nivoa na kojem bi Bošnjaci morali ili otići ili umrijeti. Blokiranje konvoja sa hranom i lijekovima postala je uobičajena taktika.

U nekim slučajevima samo je dostava vazдушnim mostovima, bacanjem osnovnih potrepština iz zraka, mogla zaobići opsade četničkih falangi. Na takav i druge načine se pokušalo uništiti volja i identitet zajednice, oslabiti njena kohezija, a radi ubijanja volje za bilo kakvim otporom. I u okupiranim oblastima, ljudi su masovno ponižavani, posebno ugledniji pojedinci, s ciljem da se pokrene masovni egzodus. Posebno su maltretirani ljudi zatočeni u zatvorima i logorima, a odnos prema Bošnjakinjama koje su bile silovane i koje su morale kuhati i kopati rovove za Srbe dodatno je uticalo na poniženje s ciljem navođenja preostalih Bošnjaka na odlazak.

Strategija eliminacije Bošnjaka trebala je da posluži i kao pokušaj brisanja bilo kakvog sjećanja na vežu sa zemljom čemu je znatno doprinio jasan signal u formi rušenja džamija kao civilizacijskog traga njihovog vjerskog i etničkog postojanja na prostorima Bosne i Hercegovine.

Iako je svaki scenario specifičan, najvjerovatnije da će se dogoditi ako ga izvršioi posmatraju kao racionalnu, isplativu strategiju za dostizanje projektovanih ciljeva.

4. Odgovornost međunarodne zajednice za zločin genocida u Srebrenici

Opće poznato je da je Srebrenica bila proglašena "zaštićenom zonom UN" i demilitarizirana, pri čemu je Savjet sigurnosti za njenu zaštitu stacionirao kanadski odnosno holandski bataljon UNPROFOR-a. Srebrenica je isto tako prvi grad u Bosni i Hercegovini koji se, nakon kratkotrajne okupacije (1992.) uspio osloboditi, a zatim i znatno proširiti slobodnu teritoriju. Do ponovne okupacije 1995. godine, na zaštićenu zonu Srebrenice se sručilo više veoma jakih i brutalnih agresorskih ofanziva u kojima su učestvovalе snage užičkog korpusa, specijalci iz Niša i oružane formacije Arkanovaca, Šešelјovaca, Belih orlova i drugih jedinica iz Srbije i Crne Gore. Sve te ofanzive odnijele su veliki broj civila, destruirana je imovina i infrastruktura, spalјivani vјerski i kulturni objekti.

Kada je agresor "protјerao" u ofanzivnim akcijama jedna od rezolucija UN je (1993.) rezultirala proglašavanјem Srebrenice kao "zaštićene zone" od strane Savjeta sigurnosti. No i pored toga, protiv u potpunosti izoliranog bošnjačkog stanovništva vođeni su specijalni oblici rata (zaustavljени konvoji hrane, uskraćivanje soli, vode i energenata i svega što je biološki imperativno).

Do jula 1995. godine, agresor je na teritoriji Srebrenice ubio preko 3.000 lica, a poslije toga na očigled svijeta uz blagonaklono posmatranje aparata UN izvršen je najveći pokolј nad jednim narodom u Evropi u drugoj polovini 20. stolјeća. Svo preživјelo stanovništvo Srebrenice - domicilno i prognani iz Podrinja je protјerano. Kada se stanovništvo pomjera, u velikom obimu i u nepristupačnim oblastima, teško je odrediti tačan broj žrtava tokom samog procesa. Međutim, po nekim mјerilima, prije svega Instituta za istraživанje zločina protiv čovјečnosti i međunarodnog prava iz Sarajeva i iz nekih drugih izvora, pretpostavlјa se da je 12.000 lica nestalo, 25.000 raselјeno, pri čemu je 10.000 djece ostalo bez jednog ili oba roditelјa. Ovi zapanjujući brojevi usljed nepristupačnosti čitavog regiona nažalost neće biti i konačni i vјerovatno još dugo neće biti moguće utvrditi prave razmjere

ove tragedije. No ipak i bez obzira na ove limitirajuće faktore sa sigurnošću se može utvrditi da su znatna većina žrtava civili, ubijani namjerno. Medijski propraćena izjava ratnog zločinca, generala srpske paravojske Ratka Mladića... "dobili smo prvi puta priliku da se osvetimo Turcima poslije Bune na dahije' na ovim prostorima..." dovoljno svjedoči o genobarbarizmu srpskih falangi.

Ljudi iz aparata UN, razni medijatori Evropske unije prihvatili su i promovirali gledište da je bosanski konflikt samo endemska netrpeljivost među vjerskim i etničkim zajednicama u regionu i... "da je historija bila glavni, ako ne i jedini, pokretač današnjih događaja... da se ovdje radi samo o ponovno podignutom talasu mržnje i zvjerstava koje Srbi, Hrvati i Muslimani čine jedni drugima od početka historije. Vjerovatno je daleko značajnije to što su mnogi uticajni ljudi, civili i vojnici, koji donose odluke, takođe prihvatili tu historijsku paradigmu i time doprinijeli formiranju stava da se radi o milenijumima neprestanog etničkog razdora." (6)

Među onima koji su na ovaj način mislili, a koji su bitno kreirali politiku Zapadne alijanse bio je i lord Dejvid Oven (David Owen) koji je u potpunosti prihvatio ovakvu paradigmu često ističući "probleme historije" i kako su - "ove ličnosti zaključane u historiji". Za neke, napr. generala Armije SAD, Bari Mek Kafrija, nekada na poziciji pomoćnika načelnika združenih štabova NATO-a, lokalno stanovništvo je imalo "dugo iskustvo etničke mržnje" pa je u američkom Senatu svjedočio da ove "tri odvojene plemenske skupine" mogu reagirati samo na način na koji i reagiraju. Za protivnika strožijih mjera u BiH, republikanca senatora Džona Vornera (John Warner), su se međusobno borili, ne stotinama već hiljadama godina, zbog religioznih, etničkih i kulturnih razlika". (7)

Upravo ovakvi preovladavajući stavovi međunarodnih faktora koji su bili skloni promatrati događaje u svijetlu, stoljećima starih, atavističkih problema implicite je rješenje smatrala neostvarivim - u bilo kojoj vremenskoj amplitudi nerješivim, što je samo pogodovalo izgovoru za nečije slijeganje ramenima i nepoduzimanju bilo čega. Politička struktura međunarodne zajednice kroz svoje epigone, razne

diplomate od karijere, eksperte i slično, prihvatila je upravo takve argumentacije koje su lansirane upravo iz laboratorija SANU i ideološko-propagandne retorte Jugo-armade i srpskih koljačkih hordi, kao da joj je u potpunosti bilo nepoznato da su sve tri zajednice u Bosni i Hercegovini živjele stoljećima u suživotu, sve do buđenja nacionalnog pokreta u Srbiji, u 19. stoljeću. Naprotiv, navodna urođena mržnja je bila skorašnji patent kao sredstvo nacionalne mobilizacije i legitimizacije vlasti pojedinih elita.

Ukupni mirovni proces u Bosni je kontinuirano onemogućavan od strane agresora te je i.. "tako došlo da na mnoga vladina upozorenja da se agresor približava demilitariziranoj zoni Srebrenice, za čiju su zaštitu UN preuzele staranje, međunarodna gospoda zauzme stav mukle šutnje ili, u najboljem slučaju, da neko od njih prozbori neku skuplju frazu za potrebe svoje javnosti kako će oni odlučno reagovati u zaštitu Srebrenice, šaljući četnicima prazne prijetnje kao znak da mogu nastaviti. A kad su srpske trupe okupirale Srebrenicu poslali su NATO avione da unište jedan tenk, tek toliko da se ne kaže da nisu ništa poduzeli." (8)

Dakle, u vezi s time se može ustvrditi da je međunarodna zajednica na mikroplanu, u slučaju Srebrenice i na makro planu, u pogledu bosanske krize primjenjivala **diplomaciju licemjerja i krivog predstavljanja činjenica**, na terenu, a radi ostvarivanja velikosrpske i velikohrvatske politike na bosanskohercegovačkom prostoru.

Pad demilitarizirane zone Srebrenice pod zaštitom UN, pokazao je nemoć i bijedu same Organizacije UN i njenih službenika "koji svoju karijeru i bogastvo izgrađuju i stižu na stradanju malih naroda i država. Upravo postoji srazmjer njihovih uspješnih karijera srazmjeri stradanja naroda. Nije li Jasuši Akaši došao s preporukom kao uspješni mirovni posrednik iz Kampučije u kojoj je stradalo više od milion ljudi." (9) I drugi službenici UN na terenu, generali Žanvije i Smit nisu bili na visini povjerenog im zadatka pa su lažnim predstavljanjem činjenica na terenu, omogućili četničkim falangama ulazak u Srebrenicu, a svojim istupima su pacifizirali reakciju međunarodne zajednice dok nije postala izlišna. Iz svega toga proizilazi opravdana sumnja da su i

sami članovi kontakt-grupe htjeli da Srebrenica padne. U prilog te tvrdnje išli su zahtjevi agresorske strane kontakt-grupi da im se ustupi Srebrenica, Žepa i Goražde kao uslov za prihvatanje plana kontakt-grupe. Upravo ćutanje i besmislene izjave predstavnika velikih sila o tom da treba ponovno uspostaviti zaštićenu zonu, ali ne zna kako (Širak - Jacques Chirac), da u blizini nemaju dovoljno snaga koje bi se mogle probiti (Englezi), da su spremni za zračnu podršku ukoliko to UN zatraže (Amerikanci) itd. Na sve to Butros Gali je poručivao, da se narod iz zaštićene zone UN razmjesti po drugim regionima te da Mirovne snage nisu poražene u Bosni. Dok su oni to izjavljivali trajala je egzekucija hiljada muškaraca koji su "na vjeru" predali oružje i svoje i sudbine svojih porodica prepustili UN. Holandski bataljon koji je bio stacioniran kao zaštita i koji je na svojim osmatračnicama bio nekoliko puta granatiran od strane agresora, tražio je NATO zračne udare koji su i uslijedili, ali tek pošto je agresor ušao u Srebrenicu. Ti udari su bili zakašnjeli i simbolični (dva tenka). Čitavo vrijeme krize postojala je "vruća linija" između komandanata UNPROFOR- a i četničkog generala Mladića o tome kako se trebaju zaštititi vojnici iz sastava holandskog bataljona što je kasnije rezultiralo i čašicama zajednički ispijenog pića dok su iz kampa Potočari odvajani muškarci od žena i djece. Televizijske kamere su čak zabilježile i ratnog zločinca Mladića kako srebreničkoj djeci dijeli čokolade i bombone tvrdeći kako će sve biti u redu. Holandski vojnici su na slobodi kasnije tvrdili kako su vidjeli nasilno odvajanje muškaraca od žena i djece i njihovo odvođenje u nepoznatom pravcu. Taj nepoznati pravac su NATO sateliti kasnije prezentovali na slikama kao moguće kolektivne grobnice, na koje još nema pristupa od strane međunarodnih zvaničnika, a da ne kažemo preživjelih Srebreničana.

Na primjeru Srebrenice, Međunarodna zajednica je pokazala svoje licemjerje i posvjedočila je.." da se svijet danas nalazi u nepouzdanim rukama UN i pet svjetskih moćnika koji umjesto da čuvaju mir i da se vladaju prema utvrđenim političkim principima i pravilima međunarodnog prava o odnosima među državama i narodima i zaštititi ljudskih prava i sloboda, ruku pod ruku rade protiv svjetskog mira i

uspostavljanja međunarodnog poretka, zarad ostvarivanja svojih prljavih profita u šta su uključena i njihova brojna preduzeća. Ono što se zbivalo u Bosni i Hercegovini gotovo četiri godine, zgusnuto se desilo za nekoliko dana u Srebrenici. I danas se na primjeru Srebrenice mogu poredati jedan pored drugoga najpoznatija imena svjetske politike, neki kao neposredni učesnici, a drugi kao saučesnici u genocidu nad bošnjačkim i drugim narodima u BiH, a posebno u Srebrenici. Ovakav profil ovih pet moćnika i UN, koje su oni prostituirali, ne bi bio ovako vidljiv da nije bilo zločina u Srebrenici i bosanskog otpora. Zahvaljujući svojoj politici prema Bosni, pet svjetskih velikana u Bosni su srušili sve političke principe i pravila međunarodnog prava sadržana u mnogim poveljama, paktovima i konvencijama... Danas je međunarodna zajednica bez etike. Najodgovornije ličnosti u njoj danas su se srozale na nivo običnih političkih spletkaroša kojima je osnovna briga kakvu će pozu zauzeti na grupnom fotografiranju prilikom održavanja njihovih brojnih sastanaka. Za mnoge od njih te fotografije, a ne njihova dobra djela, bit će za njihovo potomstvo jedini dokaz njihove današnje veličine.’” (10)

Rijetko je u analizama diplomatije bilo zabilježeno tako mnogo bijede i patnje uz tako malo činjenja, jer su se zahtjevi za vojnom podrškom Bosancima većinom čuli od nekih zapadnih političara koji nisu bili na istaknutim mjestima, kao što su Margaret Tačer (Margaret Thatcher) - bivši britanski premijer, Džordž Šulc (Georg Shultz) - bivši američki sekretar, Bil Klinton (William Clinton)- prije nego je postao predsjednik i američki senatora Robert Dol (Robert Dole) i nekih drugih. Agresor je očito dobro predvidio da se na razini svjetske političke pozornice neće brzo steći potreban politički konsenzus za neku ozbiljniju intervenciju u korist bosanske vlade što se ubrzo i pokazalo tačnim, jer nijedan politički lider na Zapadu nije odlučno istupio i preuzeo vođstvo. Ovom prilikom, mora se primjetiti da je takvih pokušaja bilo, npr. od strane francuskog predsjednika Miterana, ali Bosanci će najradije zaboraviti njegovo posredovanje ili ga upamtiti u najmanju ruku kao sumnjivo, jer njegov dolazak u Sarajevo je u mnogome otupio oštricu međunarodne zajednice u atmosferi u

kojoj se počelo vjerovati da je jedino vojna akcija moguća za raskidanje blokade Sarajeva. Dakle, i to je bio samo jedan od simboličnih poteza koje su u odgovoru na rat u Bosni, UN i njene članice poduzele kao jeftinu kozmetičku akciju koja se više odnosila na posljedice nego na uzroke rata. Uostalom, i Margaret Tačer je ovaj pristup međunarodne zajednice nazvala kombinacijom “blagih riječi i praznih djela”.

Usprkos nastojanjima niza vlada i privatnih humanitarnih agencija na ublažavanju patnji žrtava rata, izvršitelji zločina su se suočili sa prijetećim akcijama samo u nekim slučajevima kad javno mnjenje nije moglo više podnijeti neke brutalnosti. U akcije UN i njenih članica spadale su: humanitarna pomoć isporučivana kopnenim konvojima ili iz vazduha, pomoć izbjeglicama, međunarodno posredovanje timova Vens-Oven i Oven-Stoltenberg (Owen Stoltenberg), ekonomske sankcije protiv krnje Jugoslavije, “no-flu zone” iznad Bosne, stvaranje Suda za ratne zločine i prazne prijetnje međunarodnih tijela i pojedinih zemalja. (11)

Rat u Bosni je... “transformirao područja BiH pod kontrolom vlade u urbana ostrvca bijede i oskudice čiji stanovnici žive u neljudskim uslovima... Većina stanovnika u Bosni postali su štićenici međunarodne humanitarne zajednice, ovisni od humanitarnih pošiljki koji neredovno stižu konvojima ili ih izbacuju iz američkih aviona.” (12)

Uz sve to, srpski i hrvatski nacional-fašisti su propagandnim djelovanjem nastojali prikazati bosansku vladu kao “muslimansku” imputirajući joj na taj način da ne predstavljaju interese svih Bosanaca te su na taj način i uspjeli jednom dijelu svjetske javnosti nametnuti ovaj stav. Ipak nisu zaboravljali uništavati etničku izmješanost podstičući mržnju i netoleranciju, a sve u svrhu onemogućavanja izgradnje političke osnove ukoliko se i dođe do nekih teritorija poslije rata. Uz sve to, propagandističkim djelovanjem srpski i hrvatski nacional-socijalisti pokušavali su, i, u svijesti svjetske javnosti uspjeli nametnuti sliku bosanske vlade kao “muslimanske”, kako bi obezvrijedili njene tvrdnje da predstavlja interese svih Bosanaca.

Sijano je sjeme mržnje da bi se spriječila mogućnost pomirenja pa se ništa nije ostavljalo slučaju uz teror raznovrsnih oblika - sistematskog silovanja, izgladnjivanja u logorima, prebijanja, što je široki TV auditorijum mogao da u sekvencama i vidi, u formi iscrpljenih i izmasakriranih ljudi poput stravičnih slika iz Drugog svjetskog rata.

5. Haški Tribunal za kažnjavanje ratnih zločina

Kažnjavanje ozbiljnih kršenja ljudskih prava usljed raznih "realpolitika" koje su oduvijek imale specifičnu težinu u međunarodnim odnosima, često puta je postajalo sekundarno, osobito kada su u pitanju bile vojne i političke vođe koje su planirale i podsticale kršenje ljudskih prava te su i po nekom pravilu dobijali međunarodni legitimitet izgrađen na njihovj sili koja je uspješno potiskivala norme međunarodnog prava. I sama Bosna, svojim nesretnim usudom kao da potkrepljuje ovo nepisano pravilo, ali možda i na sebi svojestven način ipak otvara izvjesnu nadu u pogledu nove institucionalizacije zahtijeva za ostvarenje i zadovoljenje pravde.

Haški tribunal ustanovljen je još u toku same agresije na Bosnu i Hercegovinu što je samo po sebi novum u historiji i praksi međunarodnih odnosa i sastavni dio ukupnog mirovnog procesa. Prijedlog Pajama Akavana, visokog pravnog savjetnika u Uredu Glavnog tužioca Haškog tribunala i nekih istomišljenika, "da se kazne najteža zlodjela počinjena u Evropi nakon II svjetskog rata", a u svrhu "suštinske prekretnice i temelja novog međunarodnog poretka", mnogi su u početku smatrali idealističnim, neostvarivim i naivnim. Međutim, Rezolucijom 827. iz 1993. godine pokrenuta je cjelokupna stvar i u maju mjesecu je usvojen Statut Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na prostorima bivše Jugoslavije. Haški Tribunal je ustanovljen na osnovu Poglavlja VII Povelje UN, radi očuvanja svjetskog mira i sigurnosti što su mnogi pozdravili i smatrali pobjedom u borbi za zaštitu ljudskih prava, a drugi pak, samo izgovorom i pokušajem da se međunarodna zajednica iskupi za neuspjeh u zaustavljanju "etničkog čišćenja".

Usmjerenost međunarodne zajednice da Tribunal učine efikasnim u izgradnji i očuvanju mira u daljnjem periodu bit će testirana i u samom procesu sprovedbe Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ako se desi da Tribunal ne uspije da kazni glavne počinioce genocida u Bosni, kredibilitet međunarodnih odnosa u tzv. Novom svjetskom poretku bit će nepopravljivo doveden u pitanje, jer bi na taj način bile dovedene u pitanje univerzalne vrijednosti čovječanstva. Ovdje je svakako riječ o brutalnim zločinima i terorom koji su potresli civilizacijske vrijednosti zbog kojih pravda mora biti zadovoljena upravo zbog svjetskog mira, sigurnosti i budućnosti čovječanstva.

Danas postoje značajna neslaganja vezana za politiku UN kao i neslaganja u pogledu razvoja mirovnog procesa, ali se čini da je međusobna uvjetovanost između mira i pravde, prihvaćena od većine zemalja članica UN. Naime, aktuelno je i rasprostranjeno mišljenje da bi dovodenjem pred lice pravde optuženih za ratne zločine bio umanjen osjećaj kolektivne krivice pojedinih naroda, jer u svijetlu relativno malog značaja ljudskih prava u međunarodnim odnosima, realpolitike bi učinile da počinioci ratnih zločina prođu nekažnjeno. Međutim nisu u malom broju bila i ona stanovišta, da Tribunal ne može niukoliko biti zamjena za efikasnije mjere koje je Savjet sigurnosti trebao poduzeti, uključiv silu protiv onih koji su izvršili agresiju.

Takve skeptične ocjene počivale su na uvjerenju da su pravda i mir nespojivi na prostorima bivše Jugoslavije, jer je Tribunal sponzorirao mirovni plan koji je bio očigledna nagrada za etničko čišćenje, osvajanje teritorija i agresiju, te je kao takav za njih bio samo simbolom moralnog posrtanja i pada međunarodne zajednice. Ovakvi stavovi su upućivani u smislu i kontekstu činjenice, da je Tribunal ustanovljen u vrijeme vođenja oružanih borbi i u tom smislu je naglašavana činjenica da je teško bilo krivično goniti i pokretati optužnice za ratne zločine protiv osoba koje predstavljaju po retorici Savjeta sigurnosti tzv. strane u sukobu i koje učestvuju u mirovnim pregovorima. U svojoj knjizi "Politika i Međunarodni Tribunal na prostorima bivše Jugoslavije", profesor Dejvid Forsajt (David

Forshythe) iznosi stanovište da su masovna silovanja i egzekucije naredili isti ljudi koji sada učestvuju u mirovnom procesu te da je malo vjerovatno da će ikada biti optuženi za počinjene zločine jer će saradivati u mirovnom procesu tek kada dobiju garancije o nekažnjavanju i amestiji. ⁽¹³⁾

No bez obzira na ovakva i slična stanovišta, iako se kasni sa hapšenjima i suđenjima osobama optuženim od strane Tribunala ipak su jasni nagovještaji da bi do toga i moglo doći, a za sada, kao posljedica izdatih potjernica pokrenutih protiv vojnih i političkih lidera imamo na sceni - nedostatak slobode kretanja, nemogućnost obavljanja javnih funkcija, njihovo javno žigosanje, što jest neko djelimično zadovoljenje pravde. Ono svakako nije dovoljno i ne može nadomjestiti stvarnu kaznu koja, ako uslijedi, može potvrditi Tribunal kao istinsku pravnu i sudsku instituciju koja je spremna nositi značajan dio tereta svjetske pravde.

Da li će uspjeh ili neuspjeh Međunarodnog krivičnog suda za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije imati uticaj na stvaranje jednog stalnog međunarodnog krivičnog suda ostaje da se vidi. Ono što je u ovome trenutku neosporno je da je Generalna skupština Rezolucijom 47/33 od 25.11.1992. zatražila od Komisije za međunarodno pravo da se pozabavi ovim pitanjem, pa je na podlozi toga i Nacrta zakonika o krivičnom djelima protiv mira i sigurnosti čovječanstva, iskustvima iz Nirnberga i Tokija uz univerzalni karakter Nirnberskih načela potvrđenih Rezolucijom UN, i pozabaviti se nacrtom statuta takvog suda o kojem treba uskoro da odluče UN.

Za podsjećanje, ovom prilikom iznosimo neka glavna Nirnberška načela i principe:

1. Nepredviđanje međunarodnih krivičnih djela unutrašnjim zakonodavstvom zemlje ne oslobađa odgovornosti njegovog izvršioca prema međunarodnom pravu;
2. Svojestvo šefa države ili člana vlade ne oslobađa ih odgovornosti za izvršena međunarodna krivična djela;

3. Vršenje međunarodnih krivičnih djela po naređenju svoje vlade ili pretpostavljenog ne oslobađa takvo lice odgovornosti prema međunarodnom pravu, ako je ono imalo mogućnost moralnog izbora.

Ovi principi potvrđuju da međunarodni subjektivitet države kojoj pripada ne može ga osloboditi od eventualne odgovornosti po osnovu činjenja zločina u eventualnim sukobima i ratovima.

U najširem smislu riječi, u svakodnevnici, pojam "ratni zločin" uključuje zločine protiv mira i zločine protiv čovječnosti, odnosno: "svako grubo kršenje zakona rata počinjene od strane pripadnika države, jedne od zaraćenih strana, nad stanovnicima i imovinom neprijatelja, pokorenom nacijom, ili nasilno okupiranom neutralnom teritorijom." (14)

U savremenoj teoriji međunarodnog javnog prava ratni zločin je povreda normi ratnog prava, odnosno normi međunarodnog prava koje su sadržane u važećim međunarodnim ugovorima ili normi koje su dio važećeg općeg običajnog međunarodnog prava. (15)

Dakle, po međunarodnom pravu ratni zločini se sastoje iz kršenja zabrana koje su i glavni dio ratnog prava, poglavito dat u Haškim i Ženevskim konvencijama.

Kada se sve ono što se dešavalo na prostorima Bosne i Hercegovine i Srebrenice "propusti" kroz običaje i norme međunarodnog prava nije teško zaključiti da se u Bosni desio genocid za koji se još čekaju sankcije.

6. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini

Opći okvirni mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu uz odgovarajuće anekse, parafiran je od strane predstavnika R BiH, RH i SRJ, a nakon završetka mirovnih pregovora u vojnoj bazi Rajt Peterson (Wright Patterson) u Dejtonu (Dayton) 21. novembra 1995. (Ohajo, SAD). Sporazum je konačno potpisan 14. decembra na Mirovnoj konferenciji u Parizu. On se sastoji od Opšteg okvirnog sporazuma i 11 aneksa u kojima su precizirani detalji mirovnog rješenja.

Osnovni dio mirovnog plana je dat u Sporazumu o vojnim aspektima u Aneksu 1 A - u kome je donijeta odluka da se "uspostave multinacionalne vojne snage za implementaciju" - IFOR, sa jedinstvenom komandom i kontrolom. Savjet sigurnosti je izglasao Rezoluciju 1031, u kojoj je na osnovu Poglavlja VII Povelje UN, pozdravio spremnost država članica UN da "pomognu stranama u Mirovnom sporazumu šaljući multinacionalne vojne snage za implementaciju". Dakle, Aneks - 1 + Rezolucija 1031. pruža osnovu za upotrebu vojne sile od strane snaga IFOR-a. Upravo ove snage su značajne s aspekta rada Tribunala, pa je više puta od američkih zvaničnika istaknuto da su strane u obavezi da saraduju sa Tribunalom i da snage IFOR-a mogu predati optužene osobe ukoliko naiđu na njih. Kasnije je to podržano i od strane Francuza i Engleza što je veoma značajno, s obzirom na činjenicu da snage tih zemalja daju najviše vojnika u sastavu IFOR-a. Za vjerovati je da će osobe protiv kojih je Tribunal podnio optužnice, a koje su na vlasti izbjegavati bliske susrete sa međunarodnim vojnim snagama, a u najboljem slučaju one će im uveliko ograničiti slobodu kretanja.

Pored izuzetno važne uloge koju u sporovedbi Mirovnog sporazuma imaju vojne snage, po nekima još veći značaj imaju civilne odredbe Dejtonskog sporazuma koje sa još većom snagom implementiraju Sporazum. Npr. čl. 9. (1) Ustava utvrđuje da "niti jedna osoba koja služi kaznu određenu od strane Međunarodnog Tribunala za bivšu Jugoslaviju i niti jedna osoba koja je pod optužnicom Tribunala, ne može biti kandidat, ili imati bilo koju naimenovanu, izbornu ili javnu funkciju na teritoriji BiH." U vezi s ovim odredbama već su neki (Karadžić, Kordić, Mladić, Blaškić i dr) morali odstupiti sa svih funkcija.

Slijedeća odredba vrijedna pomena sadržana je u Aneksu 11, u Sporazumu o Međunarodnim policijskim snagama (IPTF), kojima je povjeren bitan zadatak u održavanju reda i mira te zaštititi ljudskih prava i sloboda. Ukoliko te snage na terenu primjete kršenje tih prava dužne su izvjestiti Tribunal, a njihov veliki značaj je i u činjenici da ukoliko to bude potrebno mogu učestvovati u istrazi, naročito kada je

riječ o počinjenim zločinima u toku rata.

Ako znamo da je Savjet sigurnosti u nizu rezolucija insistirao na ličnoj odgovornosti počinioca "etničkog čišćenja" i da je "Tribunal obavezan ne samo da se zadovolji pravda nego da se u BiH spriječi izbijanje kulta neodgovornosti... koji žrtve i njihovu djecu ostavlja u uvjerenju da ukoliko treba da se zadovolji pravda onda to oni sami moraju učiniti, na taj način stvarajući klice novoga vrtloga rata." (16)

Diplomatska izolacija i ekonomske sankcije predstavljaju najmoćnije vidove pritiska na države, odnosno entitete, na čijoj se teritoriji nalaze ratni zločinci, da pruže neophodni nivo saradnje Tribunalu. Ostavljena je mogućnost ponovnog uvođenja sankcija prema SRJ ukoliko bude pokazivala nekooperativnost. Dakle, Savjet sigurnosti ima konačnu riječ i mogućnost odluke o ponovnoj uspostavi sankcija i sličnih mjera, kao što vrši i procjenu opravdanosti sudova za uvođenje odgovarajućih mjera.

Mirovni proces pod okriljem Dejtona može i polahko doprinosi odumiranju ratnog "političkog" okruženja koje se zasniva na strahu i mržnji prema "vjekovnim neprijateljima". Okončanje rata ne pruža velike šanse "gospodarima rata" jer sa prestajanjem rata i sa svakodnevnicom koja traga za hljebom, za noramlizacijom života u zemlji, više ne pomažu nacionalistički slogani. Neki dojučerašnji gospodari već su izgubili vlast, a u procesu mira koji je pred Bosnom i Hercegovinom usprkos njegove slučajne dugotrajnosti, pravda će biti ipak dostižna.

Sve ovo, nažalost, neće vratit mrtve. Srebrenica i ini gradovi Bosne će još dugo čekati zadovoljštinu, ali i živjeti s jednim velikim i nesretnim iskustvom, da je sila i zločin vezan s njom, još uvijek ispred prava i da se o toj činjenici mora voditi računa kako bošnjački narod više nikada ne bi bio u ovakovoj situaciji da vjeruje u međunarodne mehanizme, a da sam ne učini ništa na svojoj zaštiti.

NAPOMENE:

1. Norman Cigar, GENOCID U BOSNI, Texas A M, UP, C.S., 1995., p.4.

2. F. Avdić, REZOLUCIJE VIJEĆA SIGURNOSTI UN O BIH, Press centar ARBiH, 1995, p.133.
3. Isto. op. cit, p.18.
4. Isto, op. cit, p. 143.
5. ... MEĐUNARODNI DOKUMENTI IZ OBLASTI LJUDSKIH PRAVA, Dio 1, Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, Sarajevo, 1995, p. 7.
6. N. Cigar, op. cit. p. 11.
7. Isto, op. cit. p. 12.
8. Omer Ibrahimagić, BOSNA I BOŠNJACI - DRŽAVA I NAROD KOJI SU TREBALI NESTATI, Sarajevo, Svjetlost, 1996, p. 209.
9. Isto, op. cit. p. 211.
10. Isto, op. cit., p. 211-212.
11. J.V.A. Fine, R.J. Donia, FAMA, Sarajevo, 1995, p. 220.
12. N. Cigar, op. cit. p. 78.
13. Dž. I. Forshythe, POLITICS AND THE INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA, C.L.F., Vol. 5, 1994, p. 400-426.
14. ... ENCYCLOPEDIA OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW B. Co, London, 1981, Tom IV, p. 294-298.
15. Jamila Milović, MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I RATNI ZLOČINI, SA POSEBNIM OSVRTOM NA HAŠKI TRIBUNAL, Pravni fakultet, Sarajevo, 1997, p. 141.
16. Isto, op. cit, p. 86.

Bjanka Džeger (Bianca Yagger)

OPTUŽUJEM - IZDAJA SREBRENICE

“Još u junu 1993. osudila sam zaštićene zone kao “legitimizirane koncentracione logire, nezaštićene od agresije i odsječene od pomoći i zaliha”

Prije dvije godine, 11. jula 1995, “zaštićenu zonu” Srebrenice u istočnoj Bosni pregazile su trupe bosanskih Srba. Više od 8.000 civila - muškaraca od 15 do 74 godine, žena i djece - sistematski i hladnokrvno je masakrirano tokom četiri dana pokolja. Njihovim dželatima predala ih je međunarodna zajednica. To je bio najgori masakr na evropskom tlu od Trećeg Rajha.

Kada je pred srpskim naletom Srebrenica pala, time je izvrgnuta ruglu Rezolucija br. 819. i 837. Vijeća sigurnosti UN iz aprila 1993., kojom je ona proglašena “zaštićenom zonom”. Rezolucija je “garantirala” zaštitu Srebrenice “svim potrebnim sredstvima, uključujući upotrebu sile”, utvrđujući da će se “sve vojne ili paravojne jedinice ili povući iz zaštićene zone ili predati svo svoje oružje.” Napaćena enklava stavljena je u februaru 1995. na brigu holandskom bataljonu snaga UN.

Čista hipokrizija. Umjesto “zaštićene zone”, Srebrenica je postala noćna mora, pod neprekidnim bombardiranjem. Grad je vrvio izbjeglicama. Mnoge porodice su živjele na ulicama i bile su žrtve nasumičnog granatiranja. Dok su Srbi pripremali svoje konačno rješenje opsade, blokirali su većinu konvoja pomoći UN za Srebrenicu, sprječavali isporuku hrane, medicinskih potrepština, pa čak i cipela. Srbi su konfiskovali so za kuhinje iz konvoja pomoći UN,

zamjenjujući je industrijskom solju kako bi polako trovali stanovništvo.

Naziv "zaštićena zona" postao je hipokrizija. U junu 1993. osudila sam zaštićene zone kao "legitimizirane koncentracione logore, nezaštićene od agresije i odsječene od pomoći i zaliha". Razni "eksperti" su se na mene mrštili.

Nakon pada Srebrenice, samo jedan usamljeni glas odbio je da bude saučesnik u zataškavanju. To je bio Tadeuš Mazovjecki (**Tadeusz Mazowiecki**), raniji premijer Poljske, koga su Ujedinjeni narodi imenovali kao izaslanika za ljudska prava i koji je zastupao stvaranje zaštićenih zona.

U svojoj ostavci, nedugo nakon pokolja, on je napisao:

"Ne može se kredibilno govoriti o zaštiti ljudskih prava kada se suočavamo s nedostatkom konzistentnosti i hrabrosti međunarodne zajednice i njenih lidera.... Sama stabilnost međunarodnog poretka i principa civilizacije je na kocki zbog bosanskog pitanja. Zločini su činjeni brzo i brutalno a, nasuprot tome, reakcija međunarodne zajednice bila je spora i neefikasna".

Roj Gatman (Roy Gutman) napisao je u magazinu "Njusdej" (*Newsday*): "Pad Srebrenice označio je kraj puta za najveću i najskuplju mirovnu misiju UN i najnižu tačku u odnosima unutar Nato-saveza nakon kraja hladnog rata".

Čovjek koji je poslao svoje trupe na grad i nadzirao pokolj bio je general **Ratko Mladić**, komandant Vojske bosanskih Srba. Danas je on međunarodni bjegunac od pravde, tražen zbog genocida, kao i politički lider koji je optužen da mu je izdavao naredbe, **Radovan Karadžić**. Ove ljude su američki i evropski diplomati tretirali kao legitimne partnere u mirovnom procesu, umjesto kao počinioc zločina genocida.

Istinske scene iz pakla. Iznoseći optužnicu protiv Mladića sudac **Riad** iz Tribunala za ratne zločine u Hagu je rekao: "Dokazi koje je podnio tužilac, koji obuhvataju više od trideset izvjava svjedoka, daju

pouzdanu osnovu da se smatra da je Ratko Mladić lično nadzirao osvajanje Srebrenice, pri čemu je veliku pažnju posvećivao svim pojedinostima. On je viđen kako lično odvaja muškarce iz autobusa u kojima su deportirane njihove žene i djeca”.

Odluka suca nije ostavila nikakve sumnje o činjenicama povodom ovog zločina.

“Nakon što je Srebrenica pala u ruke srpskim trupama u julu 1995., izgleda da se dogodio zaista užasan masakr muslimanskog stanovništva. Dokazi predloženi tužiocu opisuju scene nezamislivog divljaštva, hiljade ljudi likvidiranih i sahranjenih u masovnim grobnicama, stotine živih sahranjenih, muškarci i žene mučeni i klani, djeca ubijana pred očima majki, djed prisiljen da pojede džigericu svog unuka. To su istinske scene iz pakla, napisane na najmračnijim stranicama ljudske historije”.

UBIJANJE JE TRAJALO DAN I NOĆ

Iako su dvije godine prošle od pada Srebrenice, i uprkos obimu ubijanja i nespornosti šokantnih svjedočenja o njemu i nalogima za hapšenje Mladića i Karadžića, međunarodna zajednica nije pokušala da uhvati odgovorne.

Sudac **Riad** je podijelio maskar u tri dijela:

1) “**Pokolj u šumama**”, dok je stanovništvo Srebrenice bježalo pred vojskom u nadiranju i njenom vatrenom moći. “Sudbina koja je zadeseila kolonu ljudi koji su krenuli prema Tuzli uveče 11. jula i ujutro 12. jula 1995. bila je užasavajuća. Na putu Bratunac - Milići, koloni su zasjedu postavili vojnici bosanskih Srba, napadajući ih artiljerijom, protuavionskim topovima, automatskim oružjem i sl. U ovim napadima poginuo je ogroman broj ljudi. Stotine Muslimana su ubijeni, a mnogo veći broj je ranjen. Mnogi su izludjeli u napadu, a u iskazima svjedoka se opisuje da su ljudi bili toliko preplašeni da su se

ubijali da izbjegnu zarobljavanje. Mnogi od onih koji su bili zarobljeni ili su se predali, a među njima i ranjenici, likvidirani su po kratkom postupku. Jedan očevidac opisuje kako je više od 100 zarobljenih muslimanskih muškaraca, žena i djece jedna grupa srpskih vojnika polako noževima klala. Svjedoci su vidjeli i stotine Muslimana sahranjenih u masovnim grobnicama, od kojih su neki bili strijeljani, a neki živi zakopani”.

2) **Masovne likvidacije u Karakaju** - “Tisuće Muslimana iz kolone zatim su se predale srpskim snagama pod komandom i kontrolom Ratka Mladića i Radovana Karadžića, nakon što su dobili garancije da će biti pošteđeni. Neki od srpskih vojnika koji su davali ovakava obećanja nosili su ukradene uniforme Ujedinjenih naroda. Zarobljenici su zatim odvođeni na velike sabirne lokacije, uključujući i jedno fudbalsko igralište, gdje im se obratio Ratko Mladić, koji je dao ista obećanja, a zatim na sabirni punkt u školskom centru blizu Karakaja, gdje je ponovo bio prisutan Ratko Mladić. I ovdje su mnogi likvidirani po kratkom postupku”.

“Prema svjedočenju malog broja svjedoka koji su preživjeli, muškarci su slijedećeg dana, 14. jula 1995. kamionima prevezeni na najmanje dva obližnja polja. Tamo bi ih izveli u malim grupama, naredili bi im da nađu sebi mjesto i zatim ih strijeljali. Preživjeli su rekli da su ljudi ubijani u tisućama, sve dok polja nisu bila prepuna tijela. Nakon što su strijeljani, srpski vojnici su hodali preko tijela, provjeravajući da li su svi mrtvi. Ako bi se od nekog čuo ikakav glas, ili ako je tijelo bilo još toplo, bili bi dovršeni još jednim metkom. Prema preživjelima, ubijanje je trajalo cijeli dan i noć, pri čemu su transporti muškaraca stizali svakih deset do petnaest minuta. Očevici su preživjeli samo tako što su se pretvarali da su mrtvi pod leševima dok svi vojnici nisu otišli. Više preživjelih potvrđuje prisustvo Ratka Mladića na licu mjesta. Te noći mrtvi su sahranjivani bagerima”.

3) **Smaknuća po kratkom postupku u Potočarima** (kamp holandskih snaga UN). “Većina muslimanskih muškaraca, žena i djece koji su bili u Potočarima nisu mogli ući u kamp UN i provodili su noći

između 11. i 13. jula 1995. u obližnjim tvornicama. Tokom ovog vremena, i pod direktnim nadzorom generala Mladića, muškarce su odvajali od žena. Mnogi su najvjerovatnije po kratkom postupku likvidirani u poljima i rijekama oko kampa. Djecu su klali pred očima majki. Iskazi svjedoka opisuju panični strah koji je mnoge natjerao da sebi uzmu život. Ima dokaza da su žene silovane i ubijane. Stigli su kamioni za evakuaciju žena koje su deportirane iz Srebrenice u tisućama nakon početne dozvole da se nekoliko muškaraca evakuira autobusima. Iz nekoliko izjava izgleda da je Ratko Mladić, kada je stigao, naredio da se evakuacija ne dozvoli ni jednom muškarcu, niti dječaku.

Većina muškaraca i dječaka, koji su ostali, prebačeni su zatim u Bratunac, a odatle na gore opisana "polja smrti". Kao rezultat napada bosanskih Srba na Srebrenicu, muslimansko stanovništvo enklave je bukvalno likvidirano. Dvojica osumnjičenih su Ratko Mladić i Radovan Karadžić".

Sve znaju, al' ne haju. Sudac je zaključio: "Tako dokazi ukazuju, prima facie, na to da su izvršeni zločini protiv čovječanstva i prekršeni zakoni ili običaji rata. Politika "etničkog čišćenja" u svom krajnjem vidu otkriva genocidne karakteristike. Štaviše, u ovom slučaju, namjera da se uništi, u cjelini ili djelimično, jedna nacionalna, etnička, rasna ili religijska grupa, koja je specifična karakteristika genocida, jasno se može otkriti u težini "etničkog čišćenja" koje je provedeno u Srebrenici i njenoj okolini... Uzevši u obzir sve gore navedeno, izgleda da su dokazi da je počinjen zločin genocida i barem zločini protiv čovječnosti... u mjeri da obuhvataju sve opisane događaje izuzetno opsežni".

Dvije godine su prošle od pada Srebrenice, i uprkos obimu ubijanja, nespornosti šokantnih svjedočanstava o njemu i naložima za hapšenje Mladića i Karadžića, međunarodna zajednica nije pokušala da uhvati odgovorne. U stvari, postojalo je veliko oklijevanje da se ovo učini, a zapadni diplomati i političari nastavljaju s njima pregovarati. Štaviše, nikakva odgovornost nije pripisana liderima UN i trupama

koje su predale muškarce Srebrenice kao janjce za klanje ili čovjeku koji je bio glavni planer krvavog četverogodišnjeg rata u bivšoj Jugoslaviji, predsjedniku Srbije **Slobodanu Miloševiću**.

Jedina osoba koju je Tribunal za ratne zločine osudio je **Dražen Erdemović**, koji ne samo da se sam predao, već je preklinjao da bude kažnjen zbog svog prisilnog sudjelovanja u pokolju muškaraca Srebrenice. I dok je kažnjena jedna takva osoba, oni koji su dobrovoljno i sa zadovoljstvom naredili ubijanja i mučenja ostaju slobodni.

IZDAJNIČKI DOGOVOR

Dogovor "tante za tante" između Ratka Mladića i Bernara Žanvijeja (Bernard Janvier), vrhovnog komandanta snaga UN za bivšu Jugoslaviju. Žanvijejeva strategija da se ne prkosi Srbima već da se zaštićene zone prepuste na milost i nemilost dželatima.

Opsežan komplet dokumenata koji su pribavljeni iz Ujedinjenih naroda pokazuju da su Milošević i najviša komanda snaga UN djelovali kao tijesno povezana grupa urotnika tokom masakra u Srebrenici.

Oni su neprestano bili u međusobnom kontaktu, čak su se i sastajali u srbijanskoj prestonici Beogradu da bi falsificirali "sporazume" o sigurnosti vlastitih vojnika i opreme dok su, kako su to oni dobro znali, žene silovane i ubijane, a muškarci ovog grada sistematski strijeljani i ubijani eksplozivom. Holandski bataljon UN čak je dao bosanskim Srbima gorivo za autobuse koji su dopremili dželate na stratišta i za buldožere koji su zatrpali tijela.

Sastanak Mladića i Žanvijeja. Prije pada Srebrenice, ključni dogovor između UN i generala **Mladića** već je bio postignut. Francuski general **Bernar Žanvije**, vrhovni komandant snaga UN za bivšu Jugoslaviju, sa štabom u Zagrebu, sastao se s Mladićem u Hotelu "Vidikovac" u Zvorniku na granici Bosne i Srbije, 4. juna 1995.

Sastanak je održan u vrijeme kada su Bosanski Srbi držali kao taoce veliki broj vojnika UN. Ova dvojica su se dogovorili "tante za tante" pri čemu će, ako Srbi puste taoce, od kojih su mnogi bili Francuzi, i prestanu otvarati vatru na mirovne trupe, UN će, zauzvrat, prestati da odobravaju zračne udare Nata protiv njih.

"Mi smo bili molitelji", rekao je jedan od Janvierovih adutanata. "Janvier je predložio sastanak. Janvier je predložio dogovor".

Pobrkani prioriteti. To je bila posljednja u žalosnoj litaniji popuštanja i kapitulacija UN pred Srbima, među kojima je bilo i samo stvaranje "zaštićenih zona".

U sporazumu od tri stavke koji su sačinili Žanvije i Mladić se kaže:

1. Vojska Republike Srpske više neće upotrebljavati silu ili ugrožavati živote i sigurnost pripadnika Unprofora.

2. Unprofor se obavezuje da više neće upotrebljavati silu što dovodi do zračnih udara protiv ciljeva i teritorije Republike Srpske.

3. Potpisivanje ovog sporazuma dovešće odmah do oslobađanja svih ratnih zarobljenika."

I zaista, UN taoци su oslobođeni do sredine juna, ali Janvierov dogovor s Mladićem izazvao je bijes njegovog neporednog potčinjenog generala **Ruperta Smitha**, britanskog komandanta Unprofora u Bosni i Hercegovini, čiji se štab nalazio u Sarajevu. Smith je smatrao da UN treba da primjene silu da bi ostale u Bosni. Ipak, u direktivi 2/95 svojim potčinjenima, 29. maja 1995. i on jasno izražava svoje prioritete". Izvršenje mandata je sekundarno u odnosu na sigurnost osbolja UN."

U dalmatinskoj luci Split u Hrvatskoj održan je, pod predsjedavanjem **Yasushi Akashija**, specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN, 9. juna, sastanak na kome je trebalo pokušati riješiti nesuglasice. Sam Akashi je bio dobro poznat po konzistentnom gušenju pokušaja intervencije protiv Srba, za šta se oslanjao na svoje tijesne veze s Beogradom.

General Smith je primjetio: "Neutralizirali su nas". On je tvrdio da "ako primjenimo silu, biće (Srbi) kooperativniji".

Janvier se nije složio. "Insistiram da nikad nećemo upotrijebiti silu da nametnemo svoju volju Srbima", rekao je, priznajući da "Srbi imaju kontrolu nad situacijom. Njegova strategija bila je da UN treba, umjesto da prkosi Srbima, da im udovoljava time što će zaštićene zone prepustiti na milost i nemilost dželatima. "Ono što će biti najprihvatljivije za Srbe", rekao je otvoreno, "jeste da se enklave napuste. To je najrealniji pristup i s vojne tačke gledišta im smisla, ali za međunarodnu zajednicu to je nemoguće prihvatiti".

Milošević i Akashi. Griješio je samo u posljednjem. Takvo izdajstvo bilo je sasvim prihvatljivo za međunarodnu zajednicu. Sklapajući svoj izdajnički dogovor s Mladićem, general Janvier, koji je predstavljao Ujedinjene narode, već je gurnuo Srebrenicu pod nož.

Snage Bosanskih Srba počele su svoj konačni, krvavi nalet na Srebrenicu poslije podne, 11. jula-1995. Prvi zvanični dokument UN u kojem je ova ofanziva pomenuta je potpuni zapis sa sastanka koji je održao Krizni akcioni tim "Blue Sword (Plavi mač)", najviša komanda UN za cijeli region, u Zagrebu toga dana. Sastanak je vodio Akashi. Bio je tu njegov najviši vojni komandant, general Bernard Janvier, te načelnik štaba, brigadni general **Stern**, kao i oficir za vezu Nata, britanski komodor **Rudd**, i još tri visoka oficira.

Sastanak je počeo vijestima da Bosanski Srbi napadaju holandski bataljon UN i da su avioni Nata "u letu" i da "na putu za Srebrenicu formiraju udarni odred". Činilo se da je ugrožen dogovor general Janviera s Mladićem, pošto su obje strane prekršile svoju riječ, ali dva minuta nakon ovog najnovijeg izvještaja o srpskoj ofanzivi, Akashi je obavijestio prisutne o telefonskom razgovoru sa predsjednikom Miloševićem koji, teoretski, nije imao nikakve veze s ratom od maja 1992. Milošević je mnogo puta rekao međunarodnoj zajednici da je njegova vlada nametnula sankcije Bosanskim Srbima i da su blokirali rijeku Drinu, granicu između dvije srpske despotije.

PROMAŠENI “UBOD IGLOM”

Miloševićeva prijetnja ukoliko se nastave napadi NATA. Akaši prenosi Miloševićeve tvrdnje da su srpski napadi samo odgovor na “terorizam” Bosanaca. Dok je Srebrenica gorjela, NATO-vi mlažnjaci se vraćaju u bazu. Šta je ispušteno iz zapisnika kriznog štaba.

Iz izvjesnih razloga **Akaši** je objasnio **Miloševiću** razliku između “bliske zračne podrške” i svojim vojnicima UN i “zračnih udara” protiv Srba, navodno tvrdeći da ova akcija Nata nije “zračni udar” i da je dogovor **Žanvije-Mladić** i dalje na snazi. Milošević je odgovorio u ime Mladića, rekavši da Mladić neće priznati ovu razliku. Ali kako je prenešeno u Vašington Postu (*The Washington Post*) 12. jula, on je rekao američkom otpravniku poslova u Beogradu **Rudolfu Perini** (Rudolf Perini) da nije mogao stupiti u vezu s Mladićem tokom pokolja. Milošević je neposredno prijetio Akašiju, rekavši da postoji opasnost da bosanski Srbi “gađaju” trupe UN ukoliko se nastave letovi Nato aviona.

Čuvari “dvojnog ključa”. Međutim, admiral Lajton Smit (**Leighton Smith**) iz komande Nata u Napulju javio se da pita Žanviea za dozvolu da izvede napad na Srbe (njih dvojica su bili nosioci sistema “dvojnog ključa” za odobravanje zračnih udara). Žanvije se, kako izgleda, složio. Komodor **Rudd** je izvjestio da su Srbi aktivirali svoje protuzračne radare i, u 14 sati i 14 minuta pilote Nata su navodili njihovi izviđači sa zemlje, čiji je zadatak bio da identificiraju ciljeve, dok su Srbi pokretali napad na Srebrenicu. U 14:40, avioni Nata pogodili su dva cilja, jedan tenk i jedan oklopni transporter, što je bio uobičajeni “ubod iglom”, i pri tome promašili tenk. General Žanvier se zatim uključio i naredio holandskim vojnicima da se povuku iz svojih osmatračnica i vrate u bazu bataljona u Potočarima u blizini Srebrenice.

Vrlo neobično je da je tada zazvonio telefon. Predsjednik Milošević bio je na vezi, navodno bijesan zbog stidljivog zračnog udara. Akaši je objasnio da je akcija Nata izvedena kao odgovor na akcije njegovih ljudi i da, ako se Srbi povuku, više neće biti udara. Onda, iznenada, Akaši je počeo da govori sa Miloševićem o holandskom vojniku koga je bosanska vojska ubila prethodne sedmice, govoreći da se nada da ovi najnoviji događaji neće ugroziti mirovni proces. Do tada, bosanski Srbi su prodirali u Srebrenicu, a Akaši je prisutnima iznosio Miloševićev stav da srpske trupe napreduju samo kao odgovor na "terorizam" Bosanaca. Do tog trenutka drugi val pilota Nata bio je spreman da primi upustva izviđača, ali nakon razgovora sa srbijanskim predsjednikom, Akaši je razgovarao s admiralom Smitom u Napulju i mlaznjaci su iznenada vraćeni, dok je Srebrenica gorjela. U 15:40 sastanak Kriznog akcionog tima "Blue Sword" (Plavi mač) se završio.

Šta je Akaši priznao, a šta prešutio. U 20 sati i 8 minuta te večeri, nakon što je grad pao, a pokolj otpočeo, Akaši je pisao **Kofiju Annanu**, načelniku UN za mirovne operacije u Njujorku, sada generalnom sekretaru. U otkucanom pismu on objašnjava Ananu da je drugi napad Nata "prekinut zbog slabe vidljivosti uzrokovane dimom, što je onemogućilo pilotima da uoče ciljeve", o čemu nema nikakvog traga u zapisniku sastanka Kriznog tima. On je izvjestio da je na prve avione bila ispaljena jedna raketa, čega takođe nema u zapisniku, i o "trećem zračnom napadu" o čemu takođe nema riječi u zapisniku sa sastanka. Uopće se ne pominje komunikacija sa Miloševićem, predsjednikom Srbije.

Prvi put, Akaši je priznao da su "Srbi uznemiravali kolonu Bosanaca koja je napuštala Srebrenicu u pravcu Potočara. Granate su eksplodirale tako blizu koloni raseljenih" da su izazvale "paniku". Ono o čemu je govorio nije bilo panika, već ono što je sudac **Riad** nazvao "pokoljem u šumama", zajesdama za civile uz upotrebu artiljerije i minobacača, dok su oni bježali iz "zaštićene zone" koju su proglasile njegovi Ujedinjeni narodi.

Početak kraja. Otada je postalo jasno da se, čak i tokom jutra na dan kad je Srebrenica pala, u obavještajnim dokumentima izvještavala da Mladić namjerava da istrijebi čitavo stanovništvo grada. Dvije trećine stanovništva pobjegle su u holandsku bazu u Potočarima. Holandanima je UNPROFOR naložio da “zaštite izbjeglice” i doprate ih do “zaštićenih zona”, što je termin koji sada izaziva jezu. Međutim, Srbi su insistirali na užasnom razdvajanju tih ljudi po polovima pred očima komandanta i vojnika Holandskog bataljona. Žene, djeca i poneka starija osoba upućene su preko linija fronta i minskih polja prema teritoriji pod kontrolom vlade. Njihovi muškarci više nikad nisu viđeni. Dvanaestog jula kolona od nekih 12-14.000 sposobnih muškaraca i dječaka krenula je preko linija fronta. Više od pola upalo je u zasjedu i likvidirani su tokom marša. U danima koji su uslijedili ostali su autobusima prebačeni na neko od stratišta i pobijeni po kratkom postupku.

Istog datuma, u pismu holandskog komandanta na terenu pukovnika **Karemansa (Karremans)**, opisuju se dva sastanka koja je imao s Mladićem 11. i 12. jula. na prvom sastanku Mladić je “krajnje prijeteći” rekao da će upotrijebiti “sva svoja sredstva” da “gada” holandsku bazu ako ona nastavi da pruža utočište izbjeglicama. Na drugom sastanku je zahtijevao uklanjanje svih bosanskih vojnika iz osvojene enklave. “Više od 15.000 ljudi bilo je u ugroženom položaju”, rekao je Karemans i zaključio: “Ne mogu da branim ove ljude”, i “ne mogu da branim svoj bataljon”.

Tokom podnošenaj izvještaja holandskog brigadnog generala **Van der Vinda (Van der Wind)**, u oktobru te godine pred nizozmeskom vladom, rečeno je kakve je uvjete Mladić psotavio za evakuaciju izbjeglica. Insistirao je na razdvajanju žena i djece od muškaraca. Postoji izvještaj da je Karemans “prigovorio zbog razdvajanja, ali uzalud”, to jest ne samo da je Holandski bataljon prihvatio proces razdvajanja, već su i oni 12. jula sudjelovali u razdvajanju ljudi. Izvještaj dalje kaže: “Da bi se spriječili EKCESI U TOKU TRANSPORTA, KOMANDANT BATALJONA JE ODLUČIO DA

SURAĐUJE TOKOM EVAKUACIJE KADA SU PRVI AUTOBUSE STIGLI, NA NJIH JE NAGRNUO VELIKI BROJ IZBJEGLICA KOJI SU ŽELJELI DA SE UKRCAJU ŠTO JE BRŽE MOGUĆE. HOLANDSKI VOJNICI TADA SU FORMIRALI UREDAN PROLAZ DO AUTOBUSA”.

DOLIJEVANJE ULJA NA VATRU

Zvanično priznanje u povjerljivom memorandumu službenika UNPROFOR-a iz Tuzle da su 293 vjerovatno vojno sposobna muškarca, iz holandske baze odvedena u srpski logor kod Bijeljine. Nizozemsko Ministarstvo odbrane uklanja dokaze. Bosanska vlada upozorava svijet o masovnom pokolju u Srebrenici.

Sljedećeg dana, 13. jula, u izvještajima generala Van der Vinda kaže se da su “transporti nastavljeni u 06:30.” Neobično je da nas u izvještaju obavještavaju da je “sastavljen spisak muškaraca sposobnih za vojnu službu NA INICIJATIVU ZAMJENIKA KOMANDANTA BATALJONA (MAJORA FRANKENA). TO JE DJELIMIČNO UČINJENO U SAMOJ BAZI. OKO ŠEZDESET MUŠKARACA ODBILO JE DATI SVOJA IMENA. UKUPNO JE NA LISTI BILO 239 IMENA. OKO 19:30 SATI 13. JULA, POSLJEDNJE IZBJEGLICE NAPUSTILE SU POTOČARE, SA IZUZETKOM MALOG BROJA ONIH KOJI SU OSTALI”.

U stvari, te ljude je Holandski bataljon predao Srbima - oni više nikada nisu viđeni.

U izvještaju se kaže da su “događaji od 6. do 13. jula bili izuzetno haotični, konfuzni i dezorganizirani. “To je zvanični opis UN pokolja koji je sudac Riad sumirao u svojoj odluci čiji ton leđi krv u žilama.

Postoji zvanično priznanje za barem jedan dio ove zvanične predaje muškaraca u povjerljivom memorandumu od 15. jula koji je napisao službenik Unprofora iz Tuzle, Ken Biser, koji je poslao

telegram u Zagreb da javi da su "293 osobe, vjerovatno muškarci sposobni za vojsku, odvedeni (iz holandske baze) vjerovatno u logor Batkovići kod Biljeljine na teritoriji pod kontrolom vojske bosanskih Srba". Dalje je rekao da je "od 15-20.000 ljudi u području oko Potočara 700 odvedeno."

Holandski benzin za dželate. Postoji još značajniji primjer suradnje između Holanđana i Srba. U izvještaju generala Van der Vinda precizira se da je, dok je drugog dana, 13. jula, trajalo odvođenje Muslimana, "HOLANDSKI BATALJON PREDAO 30.000 LITARA GORIVA VOJSCI BOSANSKIH SRBA U SKLADU S MLADIĆEVIM ZAHTJEVIMA." Holanđani su gorivom snadbijevali upravo ona vozila kojima je Mladić dopremio dželate u Potočare i autobuse koji su prevozili žrtve na "polja smrti", samo zato što je to general Mladić "zahtijevao". General Van der Vind je tvrdio da je Mladić držao u škripcu holandski bataljon UN. "Vojska bosanskih Srba (VBS)" je držala 55 zarobljenih holandskih vojnika u Bratuncu", pisao je general Van der Vind. "General Mladić je prijetio da će ubiti te vojnike ako se ne zaustave zračni napadi na "VBS". Međutim, kada je jednom okončana saradnja Holanđana u predaji Muslimana u Potočarima, piše u izvještaju, ovih 55 vojnika je oslobođeno. Profesor Mark Almond je napisao: "U isto vrijeme, nizozemsko Ministarstvo odbrane je intezivno uništavalo dokaze svojih dogovora sa srpskim generalom o izvlačenju svojih ljudi, ključni video dokazi su "nestali" - iako je srpska televizija pokazala dovoljno snimaka holandskih oficira kako piju šampanjac s Mladićem da čovjek padne u očaj zbog njihovog kasnijeg promaknuća u strukturi Nata." Sve ovo ima obilježje jednog đavolskog dogovora.

"Zaštitnici" odlaze. U međuvremenu, dok su Holanđani predavali Muslimane njihovim srpskim dželatima, Karemans je svoju pažnju usmjerio isključivo na zaštitu vlastitih vojnika. Trinaestoć jula prosljedio je Naređenje, ne od Unprofora iz Zagreba, već od "vlasti Nizozemske" da Holanđani napuste bazu u Potočarima. Nisu pomenuti jadni građani koji su tražili zaštitu i koji su sada bili u rukama Srba.

Samo je dato upustvo o prikupljanju "lične imovine vojnika... kaciga, zaštitnih prsluka i odjeće" koji su pripadali vojnicima Unprofora.

Izvještaj holandskog brigadnog generala Van der Vinda kasnije objašnjava da je holandskim vojnicima, koje su držali bosanski Srbi, više puta ponuđen izbor: mogli su da se vrate na svoje položaje u Srebrenici ili da ostanu sa Vojskom bosanskih Srba. Svaki put oni su odlučili da ostanu sa vojnicima bosanskih Srba.

Trinaestog jula, bosanska vlada je upozorila svijet da se u Srebrenici događa sistematski pokolj. Ministar Hasan Muratović rekao je američkom ambasadoru Menzisu (Menzies) u Sarajevu da je na stadionu u Bratuncu okupljeno više od 1.000 muškaraca. Bosanci su uhvatili srpske radio-poruke u kojima se govorilo o koncentraciji muškaraca na stadionu radi "ispitivanja". Te večeri, bosanski Srbi su opkolili tri kilometra dugu kolonu u selu Glodjanje i od svog komandanta, majora Obrenovića, primili naredbu: "**Morate pobiti sve. Niko nam ne treba živ**". Druga naredba koja se odnosila na drugu grupu Muslimana u bijegu došla je od generalmajora Živanovića: "Moraju se predati sa svim oružjem, onda granatirajte grupu svim svojim oruđima i uništite je". A još jedna grupa bila je opkoljena u šumi: "**Ubijajte ih polako**", stigla je naredba Srbina s kodnim imenom **Jastreb**.

Sramni Akaši. Istog dana, Jasuši Akaši je ponovo uputio telegram Kofiju Ananu u Njujork. On se usredsredio na egzodus žena i djece u Tuzli, pri čemu nije pomenuo smaknuća, već je, u groteskno klasičnom iskrivljanju stvarnosti, svog nadređenog izvjestio da "počinjemo otkrivati nedostatak u broju ljudi čiji se dolazak u Tuzlu očekivao. Nema daljnjih informacija o statusu oko 4.000 muškaraca sposobnih za vojnu službu. "Pomenuo je i obližnju, slično napaćenu "zaštićenu zonu" Žepe, rekavši da taj grad može "slijedećih dana očekivati da doživi istu sudbinu kao Srebrenica."

General Žanvije je tog dana pisao Akašiju, pozivajući na potpuno povlačenje Unprofora iz Žepe, pa čak i iz Goražda, mada su oba mjesta

Rezolucijom Vijeća sigurnosti proglašena "zaštićenom zonom" i mada je bilo obećano da će biti branjena.

KO VUČE KONCE

Tajni sastanak u Beogradu: Bilt, Milošević i generali. "Sporazum" između Mladića i generala Smita. Mladićeva interpretacija korektnosti.

Sedamnaestog jula, zavjerenička grupa se okupila u Beogradu, upravo dok su likvidacije Muslimana koje su u Potočarima, Novoj Kasabi, Kravicama i Pilici izvodili odredi smrti generala **Mladića** dosezale svoj krvavi vrhunac. **Akaši** je poslao g. **Ananu** telegram da izvjesti da smo se gospodin Karl Bilt (**Carl Bildt** - izaslanik Evropske unije), gospodin Torvald Stoltenberg (**Thorwald Stoltenberg** - iz stalne "mirovne" konferencije u Ženevi) i ja sastali u Beogradu sa predsjednikom **Miloševićem** u subotu, 15. jula. Mene je pratio general **Rupert Smit**. Na Biltov zahtijev, Milošević je na sastanku osigurao prisustvo Mladića. Mladić i Smit vodili su dug, bilateralan razgovor. Uprkos tome što se nisu složili oko nekoliko pitanja, tim sastankom je ponovo uspostavljen dijalog između dvojice generala. Tokom sastanka postignut je neformalni dogovor o više pitanja, koja će, međutim, morati da se potvrde na njihovom sastanku predviđenom za 19. jul. On je zaključio: "S obzirom na vrlo osjetljivu prirodu prisustva Mladića na sastanku, svi sudionici su se dogovorili da se ta činjenica ne treba uopće javno pominjati". Karl Bilt, bivši švedski premijer, otada je o ovom sastanku govorio u neobjavljenom izvještaju za njujorški "Njusdej" (*Newsday*). "Morali smo se sastati s Miloševićem", rekao je on, "jer je on bio jedina osoba koja je mogla sastaviti dvojicu generala (Smita i Mladića). Milošević je naredio Mladiću da dođe u Beograd".

Dvije vrste zločina. Ovo ostavlja malo mjesta sumnji u to ko je povlačio konce, unutar i van sada opustošene srebreničke enklave. Cilj

sastanka, rekao je Bilt, bio je da se Međunarodnom crvenom križu osigura pristup u enklavu u kojoj, UN su to dobro znali, više nema živih Muslimana. Bilt je jasno rekao da je znao mnogo pojedinosti o nasilju. "Postojale su dvije vrste zločina: 1) vojnici Vojske bosanskih Srba uveče se opijaju šljivovicom i ubijaju i siluju žene... 2) zasjede za muškarce koji su bježali u šume. Znali smo da su muškarce odvajali". *Njusdej* je pitao Bilta: "Da li ste s Mladićem i Miloševićem pokrenuli pitanje pokolja?" "Ne, nismo", odgovorio je Bilt. "Imali smo nepotvrđene izvještaje o masakriranim, ali nismo pokrenuli to pitanje". Kasnije u toku intervjua sam je sebi proturječio. "Naravno dasmo pokrenuli to pitanje".

"Sporazum". Ishod sastanka bio je "sporazum" između generala Ruperta Smita i generala Mladića u toku jednog drugog susreta dva dana kasnije. Smitov adutant, pukovnik Bakster (**Baxter**) sastavio je zapisnik, upozoravajući u svom telegramu da "general Smit ne želi da sporazum dospije u javnost. Mi ga smatramo prvim, ograničenim korakom prema normalizaciji odnosa sa VBS". Uvjeti "sporazuma" su dobro poznati; oni se odnose na pristup Crvenog križa i "buduće konvoje pomoći" u nešto što je sada bilo grad duhova koga su po volji pljačkali i pustošili. Sloboda kretanja samog Unprofora bila je visoko na dnevnom redu, ali malo se pominjala činjenica da paljba iz pušaka dželata jenjava jer je većina muškaraca Srebrenice mrtva. Međutim, u zapisniku se nalazi verzija događaja generala Mladića, koja leđi krv u žilama i koju, kako izgleda, niko nije osporavao. ON SE TRUDIO DA UKAŽE DA JE "SREBRENICA OKONČANA NA KOREKTAN NAČIN". IZJAVIO JE, "STANOVNIŠTVO KOJE JE PREŠLO U POTOČARE EVAKUIRANO JE NA VLASTITI ZAHTIJEV I UZ PUNU POMOĆ I SARADNJU UNPROFORA. PRIZNAO JE DA JE "BILO OKRŠAJA U KOJIMA JE BILO GUBITAKA NA OBJE STRANE" I DA "JE BILO NEKIH NESREĆNIH INCIDENATA". (naš verzal). Upravo je svojim sugovornicima iz Ujedinjenih naroda opisao najužasnije, hladnokrvno masovno ubojstvo našeg doba.

Predstavници UN su slušali, nemoćni... uključeni? Nema naznaka da je general Rupert Smit bio umiješan u osvajanje Srebrenice, ali šta je sa njegovim naredjenjima, generalom **Žanvijeom i Jasušijem Akašijem?**

NOGOM NA PANDORINOJ KUTIJI

Zašto međunarodna zajednica želi da se tragedija Srebrenice što prije zaboravi, a zločinci izbjegnu sudu pravde

Kada je Srebrenica proglašena "zaštićenom zonom" 1993. godine, oni koji su 18 mjeseci pokušavali da obrane grad bili su obavezni da predaju oružje. Zauzvrat, obećani su im pokroviteljstvo i zaštita Ujedinjenih naroda i njihovih profesionalnih vojnika. Po zakonu, oni koji su postavljeni u položaj da su odgovorni (ne samo za slabe i ugrožene) krivi su ako svoju dužnost ne izvrše. Da li sama ta pretpostavka kvalificira g. **Žanvijeja, Akašija** i komandanta Holandskog bataljona UN da budu razmotreni kao kandidati za izlazak na sud?

Ali Srebrenica nije bila izolirani primjerak divljaštva. Ovi masakri bili su samo vrhunac tri godine stalnih pokolja, pogroma i nasilja za koja je svijet znao. To su mogli, i trebali, u svakom trenutku zaustaviti zabrinuti političari i diplomati s ovlaštenjima za "kliničke" zračne udare kojima bi se spriječilo da Vojska bosanskih Srba sprovede svoj progon civila.

Dvoličnost, kukavičluk, popuštanje. Ali to nije zaustavljeno; namjerno je dozvoljeno da se pogrom stalno nastavlja, do debakla Srebrenice i dalje. Od međunarodne zajednice mogle su se čuti stalne laži, dvoličnost, kukavičluk, intrige, popuštanje i dogovori. Dogovori kao što je bila izdaja generala Bernara Žanvijeja u Zvorniku, čije je postojanje Akaši toliko puta porekao.

Bernara Žanvijeja su na jednoj konferenciji za medije pitali šta misli o generalu Mladiću. Njegov odgovor je bio, "Mislim da je on profesionalni vojnik koji pokušava da obrani svoj narod".

Dante Alighieri (**Dante Alighieri**) je napisao, "Najmračnije mjesto u paklu rezervisano je za one koji, u periodu krize, tvrde da su neutralni".

Međunarodna zajednica želi da se tragedija Srebrenice zaboravi. Oni oklijevaju da uhvate ratne zločince, jer bi time otvorili Pandorinu kutiju i mogli otkriti svoju umiješanost.

Zašto Ujedinjeni narodi, koji su trebali da budu odlučni da zaštite civile Srebrenice, nisu uspostavili istražnu komisiju koja bi utvrdila da li njihove zvaničnike treba smatrati odgovornim za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona rata?

Treba li da general Žanvije i Jasuši Akaši podijele dio odgovornosti s Mladićem i Karadžićem za pokolj koji je uslijedio, pošto su postigli dogovor sa VBS koji je doveo do žrtvovanja Srebrenice?

Zašto nije sprovedena propisna istraga protiv oficira i vojnika Holandskog bataljona i zašto nisu izvedeni na sud što su predali civile Srebrenice u ruke njihovih dželata, kad su imali mandat da ih zaštite?

Zašto francuska vlada nije osnovala istražnu komisiju da utvrdi udio odgovornosti generala Žanvijeja u masakru u Srebrenici, da utvrdi da li su njegovi pregovori sa **Karadžićem i Mladićem** dali zeleno svjetlo za uništenje enklave, s obzirom da je Međunarodni sud za ratne zločine protiv obojice podigao optužnicu?

Dvostruki aršini američke vlade. Zašto američka vlada, CIA, State Department, Pentagon i Agencija za nacionalnu sigurnost zadržavaju važne dokumente i fotografije koje, prema Zakonu o slobodi informacija, traže organizacije za ljudska prava, Haški sud za ratne zločine i oni koji žele da utvrde da je Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) prekršila Konvenciju o genocidu?

Zašto je američka vlada držala u tajnosti, gotovo mjesec dana, ključne satelitke snimke muškaraca koji kleče u poljima blizu

Srebrenice čekajući smaknuće, kada su mnogi mogli biti spašeni da su ovi snimci odmah objavljeni.

Državni sekretar Medlin Olbrajd (**Madeleine Albright**) nedavno je otišla u Bosnu na šest sati da zahtijeva hapšenje ratnih zločinaca. Da li je ovo još jedan primjer dvostrukog aršina američke vlade budući da od nje ovise hapšenja?

Sve su ovo suštinska i ozbiljna pitanja na koja nema odgovora.

ZAŠTO IM SE NE SUDI?

Da bi žrtve bile spremne na pomirenje, zločinci moraju platiti za svoja nedjela. Opasnost da se u Bosni ponovi "zaboravljeni genocid" nad Armenijom 1915.

Neće birti trajnog mira u Bosni dok ratni zločinci ne budu privedeni pravdi. Predsjednik Haškog tribunala Antonio Kaseze (**Antonio Casesse**), je rekao, "Sudjenje će utvrditi individualnu odgovornost, namjesto kolektivnog pripisivanja krivnje, inače će cijeli srpski narod snositi odgovornost za genocid počinjen nad muslimanskim narodom u Bosni. Moramo privedi pravdi individualne počiniocē". Kaseze je takođe rekao: "Pravda umanjuje zahtjev za osvetom jer kada Sud dosudi počiniocu zasluženu kaznu, onda su ispunjeni zahtjevi žrtave za odmazdom... žrtve su spremne da se pomire sa svojim ranijim mučiteljima, jer znaju da su oni platili za svoje zločine".

Kaseze se prisjetio uništavanja i deportiranja Armenaca od Turaka 1915. godine. Iste sile, rekao je on, Britanija, Rusija i Francuska tražile su da odgovorni budu izvedeni na sud za svoje zločine, ali to se nikad nije desilo. Armenski masakri postali su, rekao je on, "zaboravljeni genocid". Dalje je rekao: "Rezultat nekažnjavanja lidera i organizatora armenskog genocida bio je taj da je time dat znak **Adolfu Hitleru**, i drugima, da nekih dvadeset godina kasnije, sprovedu

holokaust”. Nije mir bez pravde. Juče su to bili Armenci i Jevreji, danas su to muslimani (Bošnjaci) u Bosni, a ako ne bude polaganja računa, to će postati još jedan “zaboravljeni genocid”. Ko zna ko će biti slijedeći?

Neće biti trajnog mira bez pravde. Ako američki i evropski lideri okrenu leđa a mrtvima i nestalim iz Srebrenice, oni će odbaciti sve ono za šta demokratske nacije tvrde da se zalažu.

Nadajmo se da će premijer Toni Bler (**Tony Blair**) ispuniti svoje obećanje da će usaditi ljudska prava u srce britanske vanjske politike.

Zašto ne mogu zaboraviti. Tokom moje posljednje posjete Bosni stalno su mi savjetovali da za mene nije sigurno da posjetim Srebrenicu. “Suviše je opasno. U ovom trenutku na snazi je pripravnost, a to je politički osjetljivo područje”. Naravno da se ne želi da neko kao ja, ko je tako često osuđivao zločine u Bosni, privuče još pažnje na ova pitanja, ali mene nije lako odgovoriti. Tako sam otišla.

U Srebrenicu sam stigla sa jednim bošnjačkim prevodiocem i vozačem. Odmah smo znali da smo ušli u zabranjeni grad. Ljudi su gledali kroz prozore, šokirani što vide nepoznate. Svakako da smo se osjećali nemirno i zaplašeno - nakon pada, ovaj mali gradić zaposjele su srpske izbjeglice. Neke su njihove vođe prisilile, drugi nisu imali nikakavu alternativu. Oni su nas gledali kao uljeze koji žele da otkriju neizrecive zločine koji su se dogodili tako nedavno.

Iako je Srebrenica ponovo nastanjena, ona ostavlja utisak grada duhova.

Jedino su tragovi mina i granata i previše stvarni. Gotovo se može osjetiti prisustvo masakriranih. Smrad kanalizacije još dopire iz prljavog potočića koji teče kroz grad.

Posjetila sam bolnicu. U njoj nije bilo nekih najosnovnijih lijekova. Jedna medicinska sestra iz Sarajeva objasnila mi je koliko im je teško da žive u ovom gradu u totalnom siromaštvu (koje su im nametnule njihove vođe) i da žive s “lažima” koje su ispričane o Srebrenici. Mislim da ona zaista smatra da je govorila istinu - takva je moć propagande.

Zaustavila sam se kod baze Holandskog bataljona u Potočarima - kod fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi - na svim mjestima gdje su vršene likvidacije.

Progone me zločini počinjeni u Srebrenici. Kako mogu zaboraviti one koji su likvidirani, masakrirani, mučeni, živi sahranjeni? Ako ih zaboravim, dovršiću njihovu likvidaciju.

I neutralnost je zločin. Kako mogu zaboraviti bol srebreničkih žena: majki, kćeri, supruga, sestara i nena, koje pate, ne znajući da li su njihovi voljeni mrtvi ili živi? Oni treba da znaju istinu - čak i brutalnu izvjesnost da su njihovi voljeni zaista mrtvi - kako bi prestali da se drže svojih uzaludnih nada. Oni se moraju pomiriti s bolom stvarnosti i prepustiti se žalosti.

Žene Srebrenice su uvjerenе da je na djelu zavjera međunarodne zajednice da se uspori proces ekshumacije i identifikacije.

Ima i onih koji se zalažu za politiku neutralnosti i nemiješanja u Bosni jer tako, tvrde oni, na našim rukama neće biti krvi. Možda krvi neće biti na našim rukama, ali će je biti na našoj savjesti. Bosna je bila propast naše moralnosti. Ona je suštinski neuspjeh i našeg i međunarodnog integriteta.

NEMA MIRA BEZ PRAVDE

UN su stvorene nakon holokausta - genocida nad Jevrejima i zbog toga da se nešto slično nikada ne dogodi, a dogodilo se u Bosni.

Litanija lažnih obećanja, praznih prijetnji i izdaje.

Stvarno pitanje je kako ćemo živjeti s krvlju Bosne na našoj savjesti nakon što smo se toliko trudili da je nemamo na rukama. Svijet je drugačije mjesto zbog onog što se desilo u Bosni. Povjerenje u neke od naših najtemeljnijih institucija je uzdrmano. Naše nade u posthladnoratovski svijet su pomućene. Da li je ovo novi svjetski poredak?

Možda je najveća ironija u tome da, ako ne uspijemo, žrtve neće biti samo Bosanci koji su stradali od nasilja i nezainteresovanosti, već i mi sami. Ta poruka neće promaći onima koji izazivaju međunarodnu pravdu i međunarodni poredak, od Ruande i istočnog Timora do Gvatemale i Tibeta. Ako dozvolimo da se to desi, neka nam Bog svima oprosti.

To se ne zaboravlja. Ne, ne mogu zaboraviti užase, groznu brutalnost protiv bosanskog naroda kojoj sam bila svjedok. U moje sjećanje urezane su slike tisuća žena koje su bile žrtve masovnih silovanja i tortura, pedijatrijskih odjela punih djece amputiraca kojima su udove otkinule minobacačke granate, koja su bila podvrgnuta operacijama bez anestezije, ponekada izvođenim od strane medicinskih tehničara s pilama.

Sabina, djevojčica bolesna od leukemije, koja je umrla jer je Unprofor odbio da mi dozvoli da je evakuiram iz Tuzle, iako su helikopteri često odlazili prazni s aerodroma.

Ne mogu zaboraviti teška svjedočanstva o neizrecivim zločinima koja opisuju strategiju "etničkog čišćenja". Ne mogu zaboraviti pogled u očima **Hasana**, mladog Bosnaca koji je radio za UN, preživjelog iz Srebrenice, koji još očajnički traži svoju porodicu nakon dvije godine uprkos činjenici da su njegov otac, majka i brat bili među onih 239 ljudi koje je komandant Holandskog bataljona neposredno predao osvajačima zone koju ju "štitio" i koji više nikad nisu viđeni.

Optužujem međunarodnu zajednicu što je propustila da privede ratne zločince pravdi.

Izvrnut ćemo ruglu sistem UN i međunarodno pravo ako, pošto smo katastrofalno propustili da spriječimo genocid u Bosni, sada odlučimo da zanemarimo ogromnu količinu dokaza i svjedočenja.

Napokon, sistem UN stvoren je nakon Holokausta, da osigura da se takve stvari više nikada neće moći dogoditi. Ali dogodile su se - dogodile su se u Bosni dok su vojnici UN gledali i, naposljetku, pomagali.

Pitam se, zašto se Karadžiću ne sudi; zašto se Mladiću ne sudi?

Da li im se ne sudi zato što moćnici znaju da će ako im se bude sudilo i njihova odgovornost izići na vidjelo. Za šta? U najmanju ruku za:

- svoj propust da ih spriječe da počine zlodjela;
- pregovaranje i udovoljavanje njihovim zahtjevima - sklapanje dogovora čak i dok su civile masakrirali u Srebrenici;

- zato što im dalje pružaju legitimitet time što pregovaraju s njima ili njihovim potčinjenima.

- Ili je to stoga što u cijeloj ovoj tragediji postoji i nešto još mračnije, neka skrivena namjera, ili plan?

Obmana sa zaštićenim zonama. Međunarodna zajednica je od početka definirala sukob u Bosni kao "građanski rat". Ona je spriječila bosansku Vladu da brani svoje ljude embargom na oružje (što je jedini mandat koji je s upravo religioznom prilježnošću provoden). Ona je stvorila varljivi koncept "zaštićenih zona", koje nisu bile ništa drugo do legitimirani koncentracioni logori. Ona je pregovarala sa srbijanskim predsjednikom **Slobodanom Miloševićem** (projektantom Velike Srbije) i legitimizirala njegovu ulogu. Ona je izdala narod Bosne i predala ga njegovim dželatima- litanija lažnih obećanja, praznih prijetnji i izdaje su beskrajni. Da li je sve to bilo rezultat namjerne politike udovoljavanja i kolaboracije?

Sigurno je da se vapaj pravde može potiskivati, ignorirati, ali nikad eliminirati. Isti ti krici izvor su noćnih mora za mnoge, uključujući i mene. Ti krici moraju dobiti odgovor - temeljna ljudskost, da ne govorimo o međunarodnom pravu i pravdi - to zahtijeva. Nijedan "mir" bez pravde nikad neće biti trajan.

Dejtonski sporazum će propasti ako pravdi ne bude udovoljeno.

Dvije godine nakon uništenja Srebrenice zahtijevam da oni koji su odgovorni budu izvedeni pred sud. Protiv onih na koje sumnjamo mora biti provedena istraga. Ova mračna era ljudske istorije mora biti iznesena na svjetlo istine - inače ćemo ući u XXI stoljeće slijepi na najbrutalnije sile oslobođene u Evropi

Dr. Šaron Zilber (Sharon Silber)

JEVREJSKI ODGOVOR NA SREBRENICU

- Jevreji protiv genocida -

Nijedan nadgrobni kamen ne stoji na Babi Yaru

Samo gruba zemlja natrpana nad rakom

Nad Babi Yarom

Visoko drveće kao zlostavljane sudije,

Sve vrišti u tišini.

Skidam svoju kapu i osjećam kako lagano -

sijedim

I ja, takode, puštam jedan tihi vrisak nad

hiljadama koji leže sahranjeni ovdje.

I ja sam svaki zlostavljeni starac, svako ubijeno dijete.

Nijedan dio mene ne može zaboraviti.

Jevgenij Jevtušenko

Ono što se dogodilo u Srebrenici bilo je neizgovorljivo a sada mi o tome trebamo govoriti. Kako bismo drugačije mogli slaviti one čiji životi su završili u tom teroru?

Duboko sam počašćena time da danas mogu biti ovdje. Željela bih u svom govoru napomenuti tri stvari. Prvo, željela bih da opišem paralele između onoga što se desilo u Srebrenici i pogroma koji su se desili tokom holokausta. Drugo, željela bih izvijestiti o mojim opservacijama, o uslovima preživjelih žena i djece Srebrenice koje sam jučer upoznala u Tuzli. Treće, željela bih vas obavijestiti o trenutnoj aktivnosti Sjedinjenih Američkih Država prema Bosni.

Prvi predmet mog saopštenja duboko me pogađa odkako su moja baka i svi ostali članovi porodice moga oca umrli u masovnoj grobnici u Kejdanu (Keidan, Litvanija) prije više od 50 godina. Mnoga ubistva Jevreja koja su se desila tokom holokausta nisu se dogodila u koncentracionim logorima i nisu ih počinili njemački vojnici, već fašističke, paravojne jedinice sastavljene od lokalnih, ne-jevrejskih susjeda žrtava. Sličnost ovoga sa onim što se desilo u Bosni je velika.

Gledajući film o Srebrenici ovo jutro, nisam mogla pomoći, ali sam bila opčinjena sličnostima metoda iz doba holokausta: pravljenje spiskova, korištenje članova grupa žrtava za predaju ostalih članova, razdvajanje članova porodice, ponižavanje, torture i izgladnjivanje, uništavanje sakralnih mjesta, davanje garancije za sigurnost žrtava uz istovremeno planiranje njihovih egzekucija i zatrpavanje živih i mrtvih u otvorene jame su sve metode srodne onima iz masakra koji su se dogodili u toku holokausta.

Ironija je srebreničkog masakra da je geto u kojem su se oni desili organizovan od strane Ujedinjenih naroda, ugledne organizacije koja je stvorena u cilju sprječavanja ponavljanja horora holokausta. Smještajući civile u tzv. "zaštićenu zonu", zabranjujući nošenje oružja i onda predajući civile lokalnoj srpskoj policiji, Ujedinjeni narodi djelovali su kao saučesnici u genocidu: odbijajući saradnju sa žrtvama, umirujući ih i sprječavajući oružano obezbjeđenje. Možda najosceniji detalj jutrašnjeg filma bila je za mene zabava uz piće i ples vojnika Dutch bataljona uveče nakon što su predali srebreničke ljude i djecu sigurnoj smrti.

Odrastajući u Americi slušala sam priče moga oca o tome kako su ne-Jevreji ubijali jevrejske susjede i onda uzimali njihove kuće i imanja. Meni je to izgledalo kao nešto tako barbarsko i daleko od mojih vlastitih iskustava da sam mislila da se to nikada više neće desiti. Vidimo da se to desilo ovdje - u Europi. A dešava se i drugdje. Ponekad samo sitni detalj prizove prošlost. Prije ne tako davno moj otac mi je rekao kako je njegov ujak, vrlo uvažen čovjek koji je njemu bio kao otac, bio previše slab da bi mogao otići do kampa gdje su

Jevreji držani, izgladnjeli čekajući vlastitu egzekuciju, tako da su ga odnijeli na kolicima. Kada je o priči o Srebrenici prvi put izvještavano u Njujork tajmsu, bila je tu slika jednog uglednog Muslimana kojeg takođe transportuju kolicima. Vidjevši tu sliku znala sam vrlo dobro šta se desilo u Srebrenici.

Konvencija Ujedinjenih nacija o genocidu definiše genocid kao ubijanje ili prouzrokovanje tjelesnih oštećenja pripadnicima nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih grupa sa namjerom njihovog uništenja, u cjelosti ili djelimično. Razdvajanje ljudi po vjeri i sistematska priroda ubijanja u Bosni jasno određuje ovo kao genocid. Takođe, i svjesno i namjerno masakriranje civilnog stanovništva u bolnicama, u školama, na trgovima, i sl.

Otkrivanje genocida nije tako jednostavno, posebno radi nesigurnosti života u Bosni. Juče sam posjetila centar za kolektivni smještaj van Tuzle gdje živi grupa preživjelih žena i djece iz Srebrenice. Okolnosti su ovdje teške. Čitave familije žive natrpane u jednoj sobi, ili u slučaju starijih žena u dugim zajedničkim prostorijama bez kupatila. Privatnost ne postoji, a buka je problem. Kao međunarodni posmatrači mi smo jednostavno ušetali u sobe gdje su ljudi spavali. Bio je to neočekivan događaj.

Dok smo bili tu jedna žena koja je izgledala retardirana i zatvorena počela je vrištati. Očigledno ova mlada žena nije nikada pohađala školu i živjela je u svom selu dok rat nije uništio njeno stanje. Na pitanje da li se ovo vrištanje ponavlja često, jedan dečko koji je govorio engleski odgovorio je da se ono događa često, svaki dan. Rekla sam da je sigurno teško živjeti sa takvim vriscima i on je odgovorio da jeste.

Ovaj dečko nije ispoljavao nijedan vidljiv simptom posttraumatskog stanja. Rekao je da je u prošlosti imao noćne more ali ih više nema. Ja naravno nisam mogla istraživati neke posttraumatske simptome jer mi priroda moje posjete nije dozvoljavala takva istraživanja. Po profesiji sam psihijatar (sa užom specijalizacijom dječije psihijatrije). Dečko s kojim sam razgovarala nije svakako imao

puno nade u budućnost. Rekao je da ne zna da li će njegova porodica ikada napustiti kolektivni smještaj i nije izgledao kao da ima ikakve jasne planove o onome što bi želio da radi kad odraste. Nisam imala nikakvu mogućnost da razgovaram sa djecom siročadima koja su ostala bez roditelja, ali sam veoma zabrinuta za psihičko stanje te djece s obzirom na važnu ulogu roditelja u savladavanju posljedica i efekata trauma.

Mnoge od žena koje sam posmatrala djelovale su bezvoljno i izprovocirano. Govorile su o dosta problema. Rekle su da samo porodice mogu obaviti kuhinjske poslove i da one dobijaju samo hljeb koji nije dobar. Kada sam upitala da li imaju mogućnost da uzgajaju neko povrće, odgovorile su "ne". Izgledale su kao da imaju malo da rade. Niko nije imao posao, nekoliko je plelo odjevne artikle za koje su rekle da ih prodaju.

Naravno, narod je različito živio sa onim što mu se desilo. Majka gore spomenutog dječaka sa kojim sam razgovarala nije izgledala koja funkcioniše kao dobra individua sa priličnom vezanošću za djecu. Izgubila je svoga muža i starijeg sina u Srebrenici, uspjela spasiti svoga mlađega sina moleći i preklinjući radi njegovih godina. Ona vjeruje da njenog starijeg sina još uvijek drže vojnici Datch-bataljona sa kojim ga je posljednji put vidjela. Ovo držanje za slamku nade bez ikakvog razloga za to bila je i karakteristika Jevreja koji su preživjeli holokaust što proces saznavanja istine o onome što se doista desilo čini još komplikovanijim. Davanje informacija preživjelima u takvim uslovima je, takođe, delikatno.

I pored ovih teških okolnosti, bila sam impresionirana velikodušnošću i ponosom žena koje sam upoznala. Ove žene izbjeglice djelile su svoju hranu i vodu sa međunarodnim posmatračima. U početku, dok nisam dobila prevodioca, žene su komunicirale sa mnom podižući prst a onda tužno pokazujući na sebe. Čineći to i same su bile zaprepaštene velikim brojem članova svojih porodica koje su izgubile. Prilikom posjete jednoj grobnici kod Nezuka sa ovim ženama, imali smo mnoge poteškoće. Za to je

odgovorna bezosjećajnost dijela SFOR-ovog personala. SFOR-ovi vojnici kojima je predstojao pokret na područje Federacije blokirali su njihov put, naredili im da koračaju dvoje po dvoje kroz usko ulično zakrčenje. U isto vrijeme su ih pretražili da li imaju oružje i zatim rekli da im se muškarci ne mogu pridružiti. Nijedan razlog ovog postupka i razdvajanja nije naveden.

U momentu mnoge žene počele su plakati i izjavile da ih to podjeća na strašnu selekciju od prije dvije godine kada su njihovi muški rodaci odvojeni od njih i onda ubijeni. Ni manje ni više žene su uporno nastavile i pored ovih teškoća bile u mogućnosti na groblju proučiti fatihu. Molitva je bila prilično impresivna. Njen sastavni dio bila je molitva za mrtve. Prilikom molitve mnoge žene su plakale, ali su nakon toga izgledale mnogo smirenije.

Kad god bismo prolazili krivinama na putu sa kojih su se mogla vidjeti njihova sela, žene su tužno gledale kroz prozor. Ono što je bila sasvim jasno u razgovorima sa ovim ženama bila je važnost prava na povratak. Svaka žena sa kojom sam razgovarala izrazila je želju da se vrati svome domu, čak i kada su raspravljale o tome koliko hiljada je umrlo u pojedinim brdima koja smo prolazili.

Ono što je sasvim uočljivo s obzirom na događaj od prekjuče jeste da sloboda kretanja u Bosni ne postoji čak ni na teritoriji Federacije. Ironično je da ni hapšenje ratnih zločinaca a ni osiguravanje slobode kretanja ne stoje u kontekstu SFOR-ovih akcija.

Želim se nadati da će se SFOR u budućnosti sa poštovanjem odnositi prema ovim ženama, posebno u pogledu krivice međunarodne zajednice za genocid koji je koštao života članove njihovih porodica.

Naše zaprepaštenje ubijanjem nevinih civila na osnovu vjere i mnogih paralela sa okolnostima u kojima se desio holokaust motivisalo je našu grupu da otpočne s radom prije više od četiri godine. Htjeli smo kao Jevreji da progovorimo o Bosni. Radeći ovaj posao bili smo pažljivi prema naredbama koje se najčešće pojavljuju u Tori. "Ne ugnjetavaj stranca jer si i ti nekada bio stranac". U toku rata mi smo zagovarali skidanje embarga na uvoz oružja i upotrebu Nato-

vih zračnih snaga. Posebno smo o embargu na uvoz oružja mislili tako kada se jasno pokazalo da zabrana žrtvama uvoza oružja znači dopuštanje genocida. Naše aktivnosti, uključujući predavanja, demonstracije i lobi u Kongresu kao i druge organizacije pomogle su formiranje **Nacionalne organizacije (Američkog komiteta) za spas Bosne.**

Od Dejtonskog sporazuma mi smo zagovarali sprovođenje odredaba o ljudskim pravima iz ovog sporazuma, uključujući hapšenje ratnih zločinaca, prava na povratak izbjeglica i slobodu kretanja. Mi se takođe, de facto zalažemo za raskrinkavanje statusa Herceg-Bosne i za upotrebu ekonomskog pritiska na Hrvatsku da bi se postigao gore navedeni cilj kao i zadržavanje obnove kapitala sa teritorija koje kontrolišu Srbi, sve dok se ne postigne sporazum o ljudskim pravima dogovorenim Dejtonskim sporazumom.

U skladu sa ovim naporima mi podržavamo Lautenberg-Fajnstajnov (Lautenberg-Feinstein) prijedlog zakona u Američkom senatu koji zahtijeva ekonomske sankcije protiv svake zemlje koja skriva ratne zločince. U predstavničkom domu je takođe bio predstavljen i Kording-Hojerov (Cording-Hoyer) amandman o hitnom hapšenju ratnih zločinaca, ali je on tehnički bio odbijen pravilima Komiteta. Naše je mišljenje da će ovaj amandman opet biti predstavljen.

Jedna od grupa sa kojom smo saradivali u Njujorku, **Koalicija za intervenciju protiv genocida**, pokrenula je sudski postupak da bi od vlada Ujedinjenih naroda dobila satelitske fotografije iz Srebrenice koje su bile snimljene u vrijeme masakra. Ova parnica je trenutno na federalnom sudu i ona teče. U isto vrijeme vlada Sjedinjenih država stavljala je na raspolaganje fotografije koje nisu odgovarale tom području i vremenu.

Jedna od velikih teškoća našega aktivističkoga rada jeste svakako sama priroda Dejtonskog sporazuma. Kreirajući "Republiku Srpsku" sporazum sankcioniše obećanja o etničkoj zastupljenosti i genocidu,

slično kao kad bi nacisti bili nagrađeni za svoja djela jednom malom "arijevskom nacijom".

Dodatnu teškoću pričinjava nam izolacionističko raspoloženje sadašnjeg Kongresa. Kongresu su predstavljeni zakoni koji su zahtijevali tiho povlačenje trupa iz Bosne. Iskustvo iz Somalije pri tome igra veliku ulogu. Prisutan je dakle osjećaj da Amerikanci, kao i ostatak svijeta, preferiraju odbijanje odgovornosti za njihovu ulogu u genocidu. Mi se nadamo da će prisustvo gospođe Olbrajt (Albright) osigurati zadržavanje pritiska na Hrvatsku i Srbiju kako bi se omogućila hapšenja, pravo na povratak i sloboda kretanja, kao i pomoć da Amerikanci shvate njihovu odgovornost u ovome. Vidimo da je funkcija naše grupe da podsjeti jevrejsku zajednicu na njihovu važnu ulogu u postizanju ovih ciljeva.

Posljednja briga koju imamo kao prijatelji Bosne jesu neki izvještaji koji govore o eliminisanju ljudi iz vlade i vojnih pozicija u Federaciji na bazi etničkog identiteta ili političkog opredjeljenja. Iako imamo razumjevanja za određenu dozu nacionalizma kao rezultata genocidnog iskustva, a čiji smo svjedoci bili među jevrejskim preživjelima nakon holokausta (a koji se i dalje nastavlja), slični izvještaji su poražavajući. Bosanska vojska mora svakako ostati multietnička i ne-politička institucija.

Postoje određeni znaci nade. Jasno je da su hapšenja od ove sedmice pozitivan korak, kao i stajalište generala Šalikašvilija (Shalikashvili) iz zajedničke komande o hapšenju ratnih zločinaca. Posljednje odbijanje povećane pozajmice Hrvatskoj predstavlja korak za koji smo se zalagali i za kojeg se nadamo da će biti korišten sve dok status Herceg-Bosne de facto ne bude razotkriven. Nadamo se da će slanje specijalnog izaslanika u Mostar pomoći tom opkoljenom gradu. U Sjedinjenim državama Grupa za posmatranje ljudskih prava održala je sastanak o organizovanju lobija za Bosnu u cilju pomaganja koordinacije napora i ona organizira konferenciju u svjetskim razmjerama ove sedmice o hitnom hapšenju ratnih zločinaca. Koalicija za međunarodnu pravdu u Vašingtonu (Washington)

napravila je listu američkih organizacija, uključujući AFL-CIO i mnoge organizacije američkih Jevreja i protestanata, koje kolektivno predstavljaju nekoliko miliona ljudi, za potpisivanje peticije koja zahtjeva trenutačno hapšenje optuženih ratnih zločinaca.

Mi vjerujemo da svaki dan koji prođe bez hapšenja optuženih ratnih zločinaca, bez slobode kretanja i bez prava izbjeglica da se vrate svojim domovima predstavlja desekraciju sjećanja na one koji su umrli u Srebrenici. Nadamo se da će takva povređivanja uskoro završiti.

Ima još jedna tačka koju bih željela posvetiti preživjelim Bosancima. Kao Jevreji mi znamo koliko je težak teret preživjelih. Naročito onih koji su odabrali da budu svjedoci, jednu posebno važnu ulogu. Znamo da cijena za to može biti vrlo visoka, kao što smo vidjeli kod nekih od naših najelokventnijih svjedoka kao što su Primo Levi (Primo Levi) ili Jirži Kozinski (Jerzy Kosinski). Mnogi od vas osjetit će teškoće spavanja. Imaće osjećaj krivnje, tuge, umora, teškoće koncentrisanja, nerveze. Ove reakcije su normalne posljedice onoga što ste doživjeli. Ja mislim da je jako važno shvatiti da sam goli opstanak predstavlja poraz ugnjetača i afirmaciju života onih koji su umrli. I to da živite s radošću, teško i s vremena na vrijeme nemoguće, je takođe velika pobjeda nad ugnjetačem. Želim vam svima da postignete tu pobjedu.

Nadam se dalje da će nad masovnim grobnicama u Srebrenici stajati spomenici i da će ih žene i djeca Srebrenice moći posjećivati iz svojih domova kada se ponovo vratim u Bosnu. Mnogo skromnije, nadam se da će ove žene i djeca živjeti u uslovima koji će biti bliži njihovom ponosu i normalnom životu.

Ponosna sam što učestvujem u radu grupe kao što je Insitut za istraživanje ratnih zločina, posvećena završavanju ugnjetavanja i zadržavanju sjećanja. Postoji jedan izraz u hebrejskom jeziku koji se zove Tikun Olam (Tikkun Olam) što znači da ozdravi svijet. Posao koji vi radite je Tikun Olam. Neka vas Bog blagoslovi i zaštititi u tom važnom poslu.

Dr. Bećir Macić

NEKI OBLICI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA U GENOCIDU NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI

PRISTUP

Pojam **ljudska prava** počinje intenzivnije da se koristi u pravnoj teoriji i praksi u Evropi krajem 18. vijeka. Sadržina tog pojma označava "osnovna prava ljudske ličnosti koja se ne moraju posebno stjecati, već ih svaki čovjek posjeduje samim tim što postoji, neovisno o zemlji čiji je državljanin ili u kojoj živi, ili se možda radi o licu bez državljanstva ili izbjeglici".¹ Prema tome, ljudska prava se stiču rođenjem.² Ona su prisutna sa pojavom ličnosti na svijet, čime se stvaraju početne pretpostavke za njihovu primjenu, bez ikakve superiornosti ili diskriminacije. Međutim, društvena zbilja je puna protivrječja, sukoba interesa i raskola između teorije i prakse, što ne garantuje ozbiljnije ništa od onoga što se samo po sebi razumije, kao što je i sfera ljudskih prava. Zbog toga se pokazala neophodna zaštita ljudskih prava i sloboda, njihovo normativno regulisanje, sa tendencijom dosljednog ostvarivanja. Geneza ovoga pitanja može se pratiti kroz dokumente, koji su , svaki na svoj način ostavili pečat u oblasti zaštite ljudskih prava.³

¹ Vladimir Ibler, RIJEČNIK MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA, Zagreb, 1987, str. tačka 236.

² Polazeći od navedene konstatacije, amblem Komisije za ljudska prava OUN, zasnovan je na slici djeteta, koje se nalazi u naručju majke.

³ Za obradu ovog aspekta, korištena je slijedeća literatura:

- Fikret Karčić, MEĐUNARODNA ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA, GLASNIK RIJASETA ISLAMSKJE ZAJEDNICE, br. 1-2, Sarajevo, 1992.

- Sead Hodžić, O LJUDSKIM SLOBODAMA I PRAVIMA - POVJESNO I AKTUELNO, Pravna misao br. 3-4, Sarajevo, 1992.

- PRAVA ČOVJEKA - Zbornik dokumenata, Beograd, 1991.

Magna carta libertatum - Velika povelja slobode⁴, sa stanovišta zaštite ljudskih prava je prvi evropski dokument " kojim je utrta, istina u rudimentarnom obliku, ideja o vladavini prava, a time i ideja o slobodama i pravima čovjeka, bez obzira na njegovo porijeklo, statusno određenje i pripadništvo bilo kojem kolektivitu (rasnom, polnom, nacionalnom, vjerskom, klasnom, ideološkom, itd.).⁵

" **Habeas corpus act** ⁶ je dokument koji u svojih 20 članova, proširuje zaštitu ljudskih prava i sloboda, posebno u domenu djelovanja policije i suda, u radnjama pritvaranja, ispitivanja osnovanosti optužbe i utvrđivanja krivnje.

Bill of Rights - Bil o pravima,⁷ označava se kao osmišljavanje parlamentarne demokratije, kroz prvenstveno pravo slobodnih izbora, peticije, slobodne parlamentarne rasprave i procedure!

Bill of Rights - Prvih deset amandmana na Ustav USA,⁸ postalo je najpotpuniji i najznačajniji, ustavni i pravosudni mehanizam za garanciju i zaštitu ljudskih sloboda i prava.

Declaration des Droits de l' homme et du Citoyen (1789)- Deklaracija o pravima čovjeka i građanina ⁹ je stožerni dokument, kada je riječ o prirodnim i neotuđivim pravima slobodnog čovjeka, koja mu samim pojmom građanina u naslovu, daje centralno mjesto kao subjektu međunarodne zajednice. Ovaj dokument svojim

⁴ MAGNA CARTA LIBERTATIUM - Velika povelja slobode, nastala 1215. godine, da bi bila konačno uobličena 1225. godine, pod punim nazivom "Magna carta Libertatibus Angliae" (Velika povelja sloboda Engleske).

⁵ Sead Hodžić, O ljudskim slobodama i pravima-povjesno i aktuelno, Isto...,str.6

⁶ HABEUS CORPUS ACT je dokument, koji je usvojen u engleskom parlamentu 1679. godine, pod punim nazivom - "Zakon o boljem obezbjeđenju slobode podanika i sprečavanju zatvaranja preko mora".

⁷ BILL OF RIGHTS - Bil o pravima, pod nazivom "Zakon kojim se proklamiraju prava i slobode podanika i rješava pitanje nasljedja kruna", donio je engleski parlament 1689. godine.

⁸ Na USTAV USA, koji je usvojen 1787. godine, doneseno je ukupno 26 amandmana. Prvih deset amandmana doneseno je kao jedinstven akt u Kongresu USA, 1971. godine, što je poznato pod nazivom "Bil o pravima".

⁹ DECLARATION DES DROITS DE L' HOMME ET DU CITOYEN (1789)- Deklaracija o pravima čovjeka i građanina je usvojena, na Francuskoj nacionalnoj skupštini 26.avgusta 1789, a konačna redakcija je usvojena na zasjedanju Nacionalne skupštine 8.avgusta 1791.

elementarnim odredbama, da se ljudi rađaju i cijelog života ostaju jednaki u pravima, da je cilj svake političke organizacije u tome da čuva i brani slobodu, jednakost i svojinu kao prirodna i nezastariva prava čovjeka i da je narod po svom biću izvor suvereniteta,¹⁰ predstavlja značajno dostignuće. Naprjed iznesena geneza zaštite ljudskih prava pokazuje da se to odvijalo u okviru pojedinih država, ostvarivanjem doktrine "humanitarne intervencije"¹¹ te posredstvom instituta zaštite manjina.¹² Dakle nije bilo globalne zaštite ljudskih prava koja će svoje elemente tek zadobiti stvaranjem OUN, i donošenjem Povelje OUN.¹³ Naime, zaštita ljudskih prava je pomjerena sa pripadnika manjinskih zajednica u pojedinim državama na cjelovita prava ljudi koji žive u državama koje, kao članice OUN, obuhvata jurisdikcija ove organizacije. Osnovno je da "način na koji jedna država tretira svoje građane nije više isključivo stvar te države, niti se međunarodna briga može pokloniti pozivanjem na nacionalni suverenitet ili unutrašnju nadležnost."¹⁴

Nakon Povelje OUN, generalna skupština je usvojila **Univerzalnu deklaraciju o pravima čovjeka**,¹⁵ koja je iskazala dalje garanciju u pogledu ljudskih prava i osnovnih sloboda čija važnost je takve prirode, da se dan usvajanja ovog dokumenta proglašava kao Međunarodni dan prava čovjeka. U univerzalnoj deklaraciji, koja ima 30 članova, građanskim i političkim pravima posvećeni su članovi od 3 do 21, a ekonomskim - članovi od 22 do 27. U prvoj grupi, kao osnovna prava označena su prava na život, slobodu i sigurnost ličnosti,

10 Ćazim Sadiković, SAVREMENO SHVATANJE PRAVA I SLOBODA (uz 200 godišnjicu Deklaracije o pravima čovjeka i građanina), Pregled br. 7-8, 1990., Sarajevo.

11 Doktrina "humanitarne intervencije" je opravdavala intervenciju u unutrašnje stvari s ciljem zaštite opštih ljudskih vrijednosti. Upravo na bazi ove doktrine SDA su se aktivirale 1891 i 1905. godine, oko antisemitskih pojava u Rusiji. Ovom doktrinom pravdana je intervencija evropskih sila u unutrašnje pitanje Osmanske carevine, u periodu odvijanja grčkog ustanka, od 1821 do 1829.

12 Primjena zaštite ljudskih prava, putem instituta zaštite manjina, naročito je bila prisutna u Društvu naroda.

13 POVELJA OUN, potpisana je 26.06.1945.godine, u San Francisku.

14 Fikret Karčić, MEĐUNARODNA ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA, ...Isto, str.11

15 UNIVERZALNA DEKLARACIJA O PRAVINAMA ČOVJEKA USVOJENA 10.12.1948. godine od strane Generalne skupštine OUN.

a u drugoj - prava na socijalnu sigurnost - uživanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, koja su pretpostavka ljudskog dostojanstva i slobodnog razvoja ljudske ličnosti.

Pravno tehničko regulisanje obaveze države u oblasti ljudskih prava, kao i postupak njihovog ostvarivanja i zaštite, izvršen je kroz dva međunarodna ugovora - **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima** i **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**,¹⁶ sa **Fakultativnim protokolom**.¹⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, posebno naglašava "da se poštuju i da se zajamče prava priznata u ovom paktu svim pojedincima, koji se nalaze na njegovoj teritoriji (...) bez ikakvog razlikovanja, naročito u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili svakog drugog ubijedenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti."¹⁸

Značaj Fakultativnog protokola, posebno se ogleda u tome da se njime "učvršćuje položaj pojedinca u odnosu na državu, utvrđuju dodatne obaveze države i nadležnost komiteta za ljudska prava, uključujući pravo pojedinca da se neposredno obraća tom komitetu u slučaju uskraćivanja ili kršenja njegovih prava."¹⁹ Ono što u ovoj prilici treba istaći jeste da su određeni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava, kroz ova dokumenta, koji se sastoje u periodičnim izvještavanju o stanju u oblasti ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, nadzoru nad stanjem građanskih i političkih prava od strane posebnog komiteta za ljudska prava, pravo žalbe države protiv države, a i pravo pojedinca pomenutom Komitetu, što proizlazi iz Fakultativnog protokola.

Ostvarivanju ljudskih prava doprinjela je i njihova regionalna zaštita, koja je započela u Evropi, a proširila se i u druge regione. U

16 Generalna skupština OUN je 16.12.1966.godine, prihvatila tekstove pomenuta dva međunarodne ugovora.

17 FAKULTATIVNI PROTOKOL, koji se odnosi na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, stupio je na snagu 23.mart 1976.

18 Navedeno prema: JUGOSLOVENSKA REVIIJA ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO, br.1, Beograd

19 Fikret Karčić, MEĐUNARODNA ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA, Isto..., str.13

EUROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

vezi sa tim, posebno zaslužuje pažnju **Evropski savjet**,²⁰ koji je usvojio tzv. **Rimsku konvenciju**,²¹ koja nastoji da stvari uslove za primjenu odredaba Univerzalne deklaracije, prije nego što su usvojeni paktovi.

Istovremeno, ova Konvencija je bila osnova za obrazovanje **Evropske komisije za ljudska prava**.²² Njena nadležnost se sastoji u ispitivanju optužba vlada ili pojedinaca, koje su svojim postupcima povredile Evropske konvencije. Dalji postupak rada, sastoji se u tome, što komisija svoje nalaze dostavlja Savjetu ministara ili Evropskom sudu, koji obavlja raspravu o pojedinačnim sporovima u svim onim slučajevima, kada komisija ne postigne rješenje.

Od dokumenata novijeg datuma koji se odnose na zaštitu ljudskih prava, treba spomenuti **Završni akt konferencije o evropskoj bezbjednosti i saradnji (KEBS)**.²³ Poglavlje VII ovoga dokumenta u cjelini je posvećeno poštovanju ljudskih prava i sloboda, naročito zahvatajući slobodu misli, savjesti, vjeroispovjesti i ubjeđenja.

Iako se radi o fragmentarnom pregledu zaštite ljudskih prava i sloboda, evidentno je da je ovo pitanje kvalitetnije, sadržajnije i kvantitativno osmišljeno, sa opšteusvojenim stavom da se međunarodna briga za stanje ljudskih prava u određenoj državi ne može od strane vlasti u toj zemlji odbaciti niti osporavati tezom o bitno unutrašnjoj nadležnosti ili pozivanjem na državni suverenitet.²⁴

Svojevrсна zaštita ljudskih prava i sloboda predstavlja definisanje krivičnih djela, koja imaju međunarodni karakter - međunarodnih krivičnih djela.²⁵ Prvi pokušaji na tom planu učinjeni su dosta davno,

²⁰ Evropski savjet je osnovan 25.5.1949. godine u Londonu.

²¹ Evropski savjet je usvojio tzv. RIMSKU KONVENCIJU 4.11.1950, a stupila je na snagu 3.9.1953. godine

²² EVROPSKA KOMISIJA za ljudska prava djeluje od 3.9.1958. godine.

²³ ZAVRŠNI AKT KONFERENCIJE O EVROPSKOJ BEZBJEDNOSTI I SARADNJI (KEBS), usvojen je 1975. godine u Helsinkiju.

²⁴ Fikret Karačić, MEDUNARODNA ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA, Isto...,str.17

²⁵ Šire o ovome: A.Stajić - M.Vešović, KRIVIČNO PRAVO - POSEBNI DIO, Sarajevo, 1987. Konstatacije iz navedenog djela korištene su djelo i u ovom radu.

jer je svaki rat sa svojim strahotama iznova aktuelizirao ova pitanja. Naime, nastojanja su se kretala u pravcu utvrđivanja odgovornosti za učinjena djela, koja nisu bila nužna za pobjedu, ili uopšte vođenje ratnih operacija. Iako sporo, dolazi do osmišljavanja nekih načela, koja u početku imaju nivo preporuke i javne osude, ali još uvijek nisu pozitivno međunarodno pravo. U osnovi navedenih nastojanja je pokušaj da se rat humanizira, da se zabrane radnje njegovih aktera, koje su po svojoj suštini ratni zločini. Pri tome "naročito je došlo do izražaja razlikovanje postupka neprijateljske vojske prema borcima i neborcima, pri čemu je osnovni naglasak bio na zaštiti neboraćkog stanovništva, posebno žena i djece, u toku ratnih operacija"²⁶ Geneza normativnog ustrojstva ovog aspekta može se pratiti kroz niz dokumenata, koji su dograđivali pitanje humanizacije rata. U tok kontekstu, posebno se ističe **Pravilnik o zakonima i običajima pri vođenju suvozemnog rata**,²⁷ **Moskovska deklaracija**,²⁸ **Potsdamski sporazum**,²⁹ **Sporazum o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca**.³⁰

Pravilnik o zakonima i običajima pri vođenju suvremenog rata, posebno je definisao zabranu pojedinih postupaka prema civilnom stanovništvu, ratnim zarobljenicima, bolesnicima i ranjenicima.

Moskovska deklaracija i Potsdamski sporazum, a posebno **sporazum o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca** doprineli su da se ustanovi Međunarodni vojni sud i Statut Međunarodnog vojnog suda, na osnovu kojih je vršeno suđenje ratnim zločincima u Nirnbergu. **Nirnberška presuda** je prvi dokument, koji je zasnovan na načelima i pravilima, koji su utvrđeni u međunarodnom pravu, gdje su osim ratnih zločina, kao krivična djela, označeni i

26 A. Stajić - M. Vešović, KRIVIČNO PRAVO - POSEBNI DIO, Isto..., str.43

27 PRAVILNIK O ZAKONIMA I OBIČAJIMA PRI VOĐENJU SUVOZEMNOG RATA, prihvaćen je na Drugoj haškoj konferenciji od 1907. godini i pridodat IV Konvenciji donesenoj na toj konferenciji.

28 MOSKOVSKA DEKLARACIJA je usvojena 30.X 1943. godine

29 SPORAZUM O GONJENJU I KAŽNJAVANJU GLAVNIH RATNIH ZLOČINACA, potpisan je u Londonu 8. avgusta 1945. godine

30 Bitni elementi Nirnberške presude dati su u vojnoj enciklopediji, sveska 6, str. 90-92, Beograd, 1975.

zločini protiv čovječnosti. Nadalje kao subjekti međunarodnog djela nisu više samo države, nego i pojedinci koji su izdali naređenje za izvršenje tih djela dakle vođe, organizatori, podstrekači i saučesnici. Međunarodno krivično pravo je nakon Drugog svjetskog rata dograđivano na osnovama do tada postignutog, a prevashodno na bazi Londonskog sporazuma i Nirnberške presude. **Ujedinjene nacije** se sa svojom aktivnošću pojavljuju kao glavni normirač krivično-pravnih propisa, što je dalo naročito dobre rezultate u periodu 1945 - 1949. godine. Kao potvrda za to, mogu se navesti činjenice da su načela Londonskog sporazuma i statuta Međunarodnog vojnog suda proglašeni kao pravila pozitivnog međunarodnog prava,³¹ te prihvaćena **Konvencija o spriječavanju i kažnjavanju zločina genocida**,³² i obrazovana Komisija za međunarodno pravo.³³

Tendencija normativnih inovacija, nastavljena je donošenjem **Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata**,³⁴ koje su obuhvatile poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru, postupanje sa ratnim zarobljenicima, zaštita građanskih lica za vrijeme rata. Ovaj dokument dograđen je **Dopunskim protokolom o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba** i **Dopunskim protokolom uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava ne međunarodnih sukoba**.³⁵ Pored navedenog, za razmatranu problematiku, veliki značaj imaju Konvencija o neprimjenjivanju zastare ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti; Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i o suzbijanju i

31 To je učinila Generalna skupština OUN, REZOLUCIJOM OD 11. DECEMBRA 1946. godine

32 KONVENCIJA O SPRIJEČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA prihvaćena je od strane Generalne skupštine 09. decembra 1948. godine

33 KOMISIJA ZA MEĐUNARODNO PRAVO konstituisana je 1948 godine, sa zadatkom da utvrdi, koja se krivična djela mogu smatrati kao djela usmjerena protiv međunarodne zajednice naroda. Načela o navedenom aspektu, koje je izradila pomenuta Komisija, prihvaćena su Rezolucijom Generalne skupštine UN od 12. decembra 1950. godine.

34 ŽENEVSKE KONVENCIJE su zaključene u Ženevi 12. avgusta 1949. godine

35 DOPUNSKI PROTOKOL I i II su usvojeni 1977. godine

kažnjavanju zločina aparthejda.³⁶ Prezentirani izvori međunarodnog krivičnog prava, poslužili su kao polazište za konkretne inkrimiranje u Krivičnom zakonu SFRJ,³⁷ koji je preuzet u Republici Bosni i Hercegovini.³⁸ Postoje razne klasifikacije međunarodnih krivičnih djela, pri čemu se u ovome radu koristila ona, koja ima u vidu dokumenta Međunarodne zajednice, Međunarodnog suda i zakonodavstava R BiH, posebno Krivični zakon.³⁹

Međunarodna krivična djela mogu se podijeliti u tri skupine: **zločini protiv mira (1), ratni zločini (2) i zločini protiv čovječnosti (3).** Sadržina pomenutih grupa, može se iskazati sa nekoliko suštinskih elemenata, onako kako su oni naznačeni u Nirmberškim principima, odnosno Londonskom statutu.⁴⁰

zločin
genocida
(4)

Zločin protiv mira obuhvata planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje agresorskog rata ili rata, kojim se krše međunarodni sporazumi, ugovori ili garancije, ili učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zavjeri za izvršenje ma kog od gore navedenih djela.

Ratni zločini, odnosno povrede ratnih zakona i običaja rata, obuhvataju, ali se na njih ne ograničavaju, ubistvo, zlostavljanje ili odvođenje na prinudni rad ili u kom drugom cilju civilnog stanovništva okupirane teritorije, ubistva, ili zlostavljanje lica na moru ili ratnih zarobljenika, ubijanje talace, plačkanje javne ili privatne imovine,

36 KONVENCIJA O NEPRIMJENJIVANJU ZASTARE NA RATNE ZLOČINE I ZLOČINE PROTIV ČOVJEČNOSTI, usvojena je 1968, MEĐUNARODNA KONVENCIJA O UKIDANJU SVIH OBLIKA RASNE DISKRIMINACIJE 1965, a MEĐUNARODNA KONVENCIJA O SUZBIJANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA APARTHEIDA - 1973.godine.

37 KRIVIČNI ZAKON SA OBJAŠNJENJIMA, Beograd 1980.

38 UREDBA SA ZAKONSKOM SNAGOM O PREUZIMANJU KRIVIČNOG ZAKONA SFRJ ("Službeni list R BiH", broj 2/92)

-UREDBA SA ZAKONSKOM SNAGOM O IZMJENAMA UREDBE SA ZAKONSKOM SNAGOM O PREUZIMANJU KRIVIČNOG ZAKONA SFRJ ("Službeni list R BiH", broj 10/92).

39 Za ovu priliku korištena je podjela međunarodnih krivičnih djela iz rada : Prof. dr Hasan Bakalović, NAJVEĆE ŽRTVE AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU SU MUSLIMANI, Zbornik radova: "Genocid u Republici Bosni i Hercegovini 1992. godine", Sarajevo, 1992.

40 Navedeno prema: POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA, Beograd 1975, str.640.

namjerno razaranje gradova, varoši ili sela ili pustošenje neopravdanom vojnom potrebom.

Zločin protiv čovječnosti obuhvata ubistva, istrebljenja, porobljavanje, deportacija i ostala nečovječna djela izvršena protiv bilo koga iz redova civilnog stanovništva, prije ili za vrijeme trajanja rata, ili proganjanja na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi počinjenoj u izvršenju nekog zločina ili u vezi s njim, a koji spadaju u nadležnost suda bez obzira da li se time vrše ili vrše povrede zakona one zemlje gdje su zločini počinjeni.

Genocid⁴¹ je međunarodni zločin, pod kojim se "smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve; ubistvo članova grupe; teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe; namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja; mjere uperene za spriječavanje rađanja u okviru grupe; prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu."⁴² Prezentirano određenje genocida, kao najteže vrste zločina protiv čovječnosti, omogućuje da se naznači nekoliko njegovih bitnih karakteristika.

Genocid je usmjeren na uništenje jedinice, ali kao člana grupe, a shodno tome i same grupe, "žrtve su uvijek ljudska bića kao članovi grupe".⁴³

Slijedeća suštinska odrednica genocida je da se on odvija planski, sistematski i organizovano, usmjeren ka osnovnom cilju - istrebljenje određene socijalne grupe. U tom sklopu bitno je da postoji namjera za realizaciju genocidnih radnji. Genocid se odnosi samo na određene

41 Zločin genocida pojavljuje se kao međunarodnokrivično djelo od 1946. godine, kada je generalna skupština OUN, 11.XII usvojila jednoglasno i bez rasprave REZOLUCIJU 96. Rad na izradi posebne konvencije o zločinu genocida trajao je dvije godine, da bi Generalna skupština OUN, usvojila 9.XII 1948, Konvenciju o spriječavanju i kažnjavanju zločina genocida (Rezolucija br.266 A (III)).

42 KONVENCIJA O SPRIJEČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA IZ 1948. godine, Bilten Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Republici Bosni i Hercegovini, februar/veljača 1993, broj 2, str. 47.

43 Dr. Fikret Karčić, O DEFINICIJI ZLOČINA GENOCIDA U MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM PRAVU, Zbornik radova "Genocid u Republici Bosni i Hercegovini 1992.", Isto..., str. 50.

grupu, kako je i u njegovom određenju naznačeno - nacionalne, etničke, rasne i vjerske. Prema tome "ne obuhvata i pripadnike drugih grupa, npr. članove neke političke stranke ili organizacije, s obzirom da takva lica nisu međusobno povezana nekim objektivnim ili trajnim elementima, već se slobodno i svojom voljom opredjeljuju da li će pristupiti određenoj političkoj organizaciji i koliko će joj pripadati".⁴⁴ U navedenoj definiciji genocida uglavnom je obuhvaćen tzv. fizički i biološki genocid, dok je izostavljen tzv. kulturni genocid, koji se ogleda u aktivnostima na uništenju jezika, kulture i vjere konkretne grupe. Isto tako, nema obuhvata, prinudno iseljenja jedne grupe iz određene zemlje, što takođe doprinosi genocidnim aktima.

Način izvršenja genocida je takođe bitno svojstvo ovog krivičnog djela. Nije riječ samo o neposrednom izvršenju zabranjenih radnji, nego i o izdavanju naredenja za obavljanje genocidnih radnji. U konvenciji se, u vezi s tim ističe da su "kažnjiva sljedeća djela: genocid, sporazum za izvršenje genocida, neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida, pokušaj genocida, saučesništvo u genocidu".⁴⁵ Izvršilac genocidnih radnji ne može biti zaštićen, odnosno amnestiran, niti biti pod imunitetom, bez obzira na njegovu funkciju u društvenoj i političkoj konstelaciji, što je eksplicitno navedeno u odredbi Konvencije, u smislu da će "lica koja učine djela genocida ili neko drugo djelo iz člana 3. (član 3. Konvencije o spriječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, prim. B.M.), biti kažnjena bez obzira da li su državni upravljači, funkcioneri ili obični pojedinci."

Uz navedeno, suštinska karakterisitika genocida je da se ovo međunarodno krivično djelo može izvršiti za vrijeme mira ili rata, čime je znatno proširen domen kažnjavanja zločina genocida.⁴⁶

44 KRIVIČNO-PRAVNI POJAM GENOCIDA, Bilten Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Republici bosni i Hercegovini, februar/veljača 1993, br.2, str. 6.

45 KONVENCIJA O SPRIJEČAVANJU, KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA iz 1948. godine, Isto ..., str. 47.

46 U vezi sa tim, u članu 1. KONVENCIJE O SPRIJEČAVANJU I KAŽNJAVANJU ZLOČINA GENOCIDA IZ 1948. godine se navodi da "strane ugovornice potvrđuju da je genocid bez obzira da li je izvršen za vrijeme mira ili rata, međunarodno krivično djelo i da preuzimaju i obavezu da ga spriječe i kazne."

Neophodno je istaći da konvencija, već u svome nazivu zahvata dvije bitne dimenzije - spriječavanje i kažnjavanje zločina genocida. Ovaj preventivni aspekt trebalo bi međunarodna zajednica imati u vidu, odnosno potpisnici konvencije, kako bi se kroz spriječavanje genocida osujetila namjera njegovih aktera.

Ratni zločini kao krivična djela izloženi su i u Ženevskim humanitarnim konvencijama od 1949. godine, zahvatajući tri grupe pitanja iz tog domena: ratne zločine protiv civilnog stanovništva (1), ratne zločine protiv ranjenika i bolesnika (2) i ratne zločine protiv zarobljenika (3).

Osnovne karakteristike sva tri navedena ratna zločina su oni zločini u koliko su u suprotnosti sa pravilima međunarodnog prava, te da njihovi učinioци mogu biti neposredni izvršioци i oni koji te radnje naređuju - naredbodavci.⁴⁷

Ratni zločin protiv civilnog stanovništva obuhvata vršenje ili naređivanje nečovječnih djela prema civilnom stanovništvu, kao što su vršenje ubistava, mučenje, nečovječna postupanja, biološki eksperimenti, nanošenje velikih patnji ili povreda tjelesnog integriteta ili zdravlja; raseljavanje ili preseljavanje ili prisilno odnarođivanje ili prevođenje na drugu vjeru; prisiljavanje na prostituciju ili silovanje, primjenjivanje mjera zastrašivanja i terora; uzimanje talaca, kolektivno kažnjavanje, protiv zakonito odvođenje u konclogore, i druga protiv zakonita zatvaranja, lišavanje prava na pravedno i nepristrasno suđenje; prisiljavanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile ili u njenoj obavještajnoj službi ili administraciji; prisiljavnje na prinudni rad, izgladnjavanje stanovništva, konfiskovanje imovine, pljačkanje imovine stanovništva, protivzakonito i samovoljno uništavanje ili prisvajanje u velikim razmjerama imovine, koje nije opravdano vojnim potrebama, uzimanje nezakonite i nesrazmjerno velike kontribucije i rekvizicije, smanjenja vrijednosti domaćeg novca ili protivzakonito izdavanje novca.⁴⁸

47 Opširnije o tome vidi: A.Stajić - M.Vešović, KRIVIČNO PRAVO POSEBNI DIO, Isto ..., str. 48.

48 Navedeno prema KRIVIČNOM ZAKONU SFRJ SA OBJAŠNJENJIMA, Isto ..., str. 70.

2) **Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika** je određen članom 143. Krivičnog zakona ⁴⁹ SFRJ, čija je sadržina izražena u vršenju ubistava, mučenja, nečovječnom postupanju, povredi tjelesnog integriteta, ili protivzakonitom i samovoljnom uništavanju ili prisvajanju u velikim razmjerama materijala i zaliha sanitetskih ustanova ili jedinica, koje nije opravdano vojnim potrebama, ili ko izvrši neko od navedenih dijela.

Isto kao i zločin protiv civilnog stanovništva i ovaj ratni zločin se može izvršiti u toku rata ili oružanog sukoba, a navedene radnje predstavljaju ratni zločin, samo ako su u suprotnosti sa međunarodnim pravom.

3) **Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika**, koji je u skladu sa Ženevskom konvencijom o ratnim zločinima iz 1949. godine, određen je članom 144. Krivičnog zakona ⁵⁰. Radnje prema ratnim zarobljenicima koje čine ovo krivično djelo su: ubistva, mučenja, nečovječna postupanja, biološki eksperimenti, nanošenje velikih patnji ili povreda tjelesnog integriteta ili zdravlja, prisiljavanje na vršenje službe u oružnim snagama neprijatelja ili lišavanje prava na pravedno i nepristrasno suđenje. Suština regulisanja ovoga ratnoga zločina je u tome da se humanizira odnos prema neprijatelju, koji je onesposobljen da se bori, što ima dugu historijsku tradiciju.

Genocid, kao zločin protiv čovječnosti, posebno je opasan, ako se za njegovo vršenje **organizuju grupe i vrši njihovo podsticanje za izvršenje tog krivičnog djela**. Imajući u vidu, Krivični zakon navedene aspekte određuje kao posegno krivično djelo sa radnjama organizovanja grupe radi vršenja krivičnih djela genocida i ratnih zločina, postajanjem pripadnika navedenim grupama, otkrivanje grupe prije nego što je u njenom sastavu njen pripadnik za nju učinio krivično djelo, te poziv ili podsticanje na izvršenje navedenih krivičnih djela.

49 KRIVIČNI ZAKON, Isto..., str. 70,71.

50 Isto..., str. 71.

OBLICI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA U SREBRENICI

Promišljanje genocida nad Bošnjacima u Srebrenici zahtijeva detaljnije elaboriranje oblika kršenja ljudskih prava od strane srpskih snaga.⁵¹ Naravno, radi se o veoma kompleksnom aspektu, koji se mora respektovati pri svakom iole značajnijem istraživanju. Ovom prilikom prezentiraće se samo neki **osnovni elementi naznačene teme**, što bi trebalo da posluži kao podsticaj za dalju obradu srebreničke tragedije. Prema dosada raspoloživim podacima u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu vršeno je - kroz razne oblike - kršenje brojnih ljudskih prava, što je skoro u cjelosti (prema nekim procjenama 95%) činjeno od strane srpskih paravojnih snaga iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, te JNA, kasnije vojske tzv. SR Jugoslavije. To se prevashodno odnosi na: **prisilno raseljavanje, napade na civilne ciljeve, korišćenje opsade i neselektivno i nesrazmjerno korišćenje sile, pljačka i razaranje sela kulturnih objekata, prijeke egzekucije, zločine u zarobljeničkim logorima, silovanjima, unakaženja, držanje talaca, opstrukcija humanitarne pomoći, napade na osoblje humanitarnih organizacija**⁵² Svi navedeni oblici kršenja ljudskih prava prisutni su u genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici, a njihovi akteri su srpske snage, ma kako se one zvale i sa

⁵¹ Pri obradi teme ovog rada korišteni su slijedeći izvori:

- ARHIV INSTITUTA ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA u Sarajevu;
- DNEVNI IZVJEŠTAJI O AGRESIJI I TERORIZMU PROTIV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE, Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine;
- AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU IZ DANA U DAN, Dokumenti o agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine;
- POSEBNA IZDANJA O AGRESIJI I TERORIZMU, PROTIV REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE, Ured za informisanje Vlade Republike Bosne i Hercegovine;
- BILTEN MINISTARSTVA ZA NARODNU ODBRANU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE;
- RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI, II dio, Sarajevo, 1993.
- BILTEN DRŽAVNE KOMISIJE ZA PRIKUPLJANJE ČINJENICA O RATNIM ZLOČINIMA U BOSNI I HERCEGOVINI, br. 1-7;
- ŽENEVSKA KONVENCIJA O ZAŠTITI ŽRTAVA RATA OD 12. AVGUSTA 1949, Beograd, 1962
- Dr. Smail Čekić, AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1993., Sarajevo, 1994.

⁵² Klasifikacija oblika kršenja ljudskih prava preuzeta iz: RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI, II dio, Isto..., str. 7.

kojeg su prostora. Ovdje je obuhvaćen period do ove tragedije 1995, koja treba da bude predmet posebne analize.

1. Prisilno raseljavanje

Poznato je da je u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu **prisilno raseljavanje** predstavljalo najčešći oblik kršenja ljudskih prava, što je uslovlilo protjerivanje više od milion civila (ili jedna četvrtina stanovnika Republike Bosne i Hercegovine) iz njihovih domova. U vezi sa kršenjem ovog ljudskog prava, u članu 49. Ženevske konvencije, ističe se: "Pojedinačna ili masovna prisilna raseljavanja, kao i deportacije zaštićenih osoba sa okupiranih teritorija na teritorije okupacione sile ili bilo koju drugu zemlju, okupirana ili ne, zabranjeno je, bez obzira na motive".⁵³

Prisilno raseljavanje u Srebrenici sprovedeno je od strane bosanskih Srba, shodno cilju agresije - stvaranju čistih etničkih srpskih prostora, na način kako je to uobičajeno rađeno i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine. U istraživačkim rezultatima Helsinki Watch-a odnosno njegovog odjeljenja Human Rights Watch, to se ovako opisuje.⁵⁴

"U gotovo svim slučajevima: grad, mjesto ili selo koje srpske snage žele zauzeti, napadaju se teškom i lakom artiljerijom nekoliko dana, nedjelja ili mjeseci. Mnogi civili pobjegnu iz grada ili sela u toku trajanja napada. (...). Čak i kad nema nikakvog oružanog otpora srpskim napadima, određeno područje se drži pod opsadom samo u cilju raseljavanja ili prestrašivanja stanovništva. Nesrazmjerna upotreba sile od srpske strane ima za cilj slabljenje odbrane područja i prisiljavanje stanovnika na bijeg. Nakon nekoliko sati, dana ili nedjelja neprekidnog granatiranja, odbrana opsjednutog grada ili sela slabi, a tada jedinice srpske pješadije ulaze u opsjednuto područje. Oni koji

⁵³ Ženevske konvencije..., Isto..., str. 154

⁵⁴ RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI (II dio), Isto..., str. 10-13.

ostanu u blizini, bivaju ili masovno poubijani ili odvedeni u zarobljeničke logore. Nekima se dozvoli bijeg, ali se takvi često mitraljiraju.

Stanovništvo se istjeruje iz svojih domova, razdvaja se prema spolu i starosti i potom odvodi u zarobljeništvo.”

Potvrdu prisilnog raseljavanja, nazvanog **etničkog čišćenja** (elegantniji naziv međunarodne zajednice za genocid) “demonstrirana” je već na području Cerske i Konjević Polja, što se dosta dokumentovano iznosi u Periodičnom izvještaju o situaciji s ljudskim pravima na teritoriji bivše Jugoslavije kojeg je dostavio gos. Tadeuš Mazovjecki (Tades Mazowiecki), specijalni izvještač Komisije za ljudska prava.⁵⁵

“U maju/junu 1992. srpske snage su okružile područje Cerske, koristeći tešku artiljeriju, tenkove i avione (...) Izvještava se da su pješadijski napadi i napadi teškom artiljerijom na ove zaseoke praktično trajali non stop od juna 1992. (...) Granatiranje je bilo konstantno, a ljudi su nalazili skloništa od zime u uglovima razrušenih kuća ili podrumima u pretrpanim prostorijama. U svim enklavama je bio veliki broj raseljenih lica koji su pobjegli od etničkog čišćenja u njihovim rodnim mjestima. (...)”

Jedan očevidac tvrdi da je negdje početkom februara (1993 o.p. B.M.), bilo 300 raseljenih lica iz Vlasenice u osnovnoj školi u Cerskoj kada je granatirana. (..)

Svaki dan je bilo hiljade granata ispaljenih iz tenkova sa okolnih brda. U zaseocima, kao što je **Gobelje** tvrdilo se da je svaka kuća bila gađana zasebno i ljudi su išli iz kuće u kuću dok se granatiranje nastavljalo.

Kada je došlo vrijeme da se napusti selo Cerska, jedan član civilne zaštite je posjetio svaku kuću i mirno saopštio ljudima da se linije ne mogu održati i da svi treba da odu te noći. Govori se da je skoro svako

⁵⁵ Izvještaji: CERSKA, KONJEVIĆ POLJE - ŽEPA, Bilten Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, br. 6, novembra, 1993. str. 6-19.

ko je ostao u selu Cerska otišao u grupi od oko 10.000 ljudi, u noći između 1. i 2. marta, koristeći stazu duž rijeke u pravcu Konjević Polja. Jedan svjedok koji je posmatrao sa obližnje planine kako su srpske snage ušle u Cersku sa pješadijom, tenkovima i oklopnim vozilima kaže: "Kuće su bile potpuno uništene uslijed granatiranja, ali ako je i mali dio krova ostao čitav, Srbi su ga zapalili da bi i ostali vidjeli. Slično stanje je bilo, u Konjević Polju, u pogledu prisilnog raseljavanja, zašto je najbolje poslužiti se izvještajem Tadeuša Mazovjeckog, kao nezavisnim izvorom.⁵⁶ Prema ovome dužnosniku UN, "granatiranje Konjević Polja se pojačalo kada je general Morion (Morillon) napustio da je bilo hiljade ljudi koji su zahtijevali evakuaciju i sprječavali britanske trupe da odu. Grupa od najmanje 2.000 civila su se okupila oko dva vozila UNPROFOR-a, a srpske snage su namjerno granatirale i grupu i vozila.(...)"

Svjedoci su izjavili da su odlučili napustiti Konjević Polje kada su vidjeli da nemaju nikakve zaštite Ujedinjenih nacija. (...) Otišli su sa svojom djecom pješke preko planine prema Srebrenici tražeći sigurnost. Jedan očevidac je izjavio: "Gomila je bila tako velika da se nije mogao vidjeti kraj kolone. Granatiralo se sa svih strana. Bilo je nevjerojatno, granata bi pala iza vas, a članovi porodice bi ostavili svoje dijete na putu i brinuli se o drugoj djeci kada bi vidjeli da je to dijete mrtvo."

Prema izvješću Mazovjeckog, nasilno raseljena lica su stizala u tri talasa, u vrijeme ofanziva srpskih snaga: iz Vlasenice, zatim iz Cerske (Kamenice) i Konjević Polja i konačno iz sela Osmaci, Zeleni Jadar i drugih sela na jugu Srebrenice.

Procjenjuje se da je samo iz područja Cerske u Srebrenicu stiglo 25.000 - 30.000 ljudi. Ta naseljena lica su uglavnom bile žene, djeca i stari ljudi.

⁵⁶ Isto....

2. Prijeke egzekucije

Prijeke egzekucije su, takođe, jedan od čestih oblika kršenja ljudskih prava u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, a time i u genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici. Srpske snage, koje su uglavnom vršile egzekucije, to su činile nakon zauzimanja, odnosno stavljanja pod svoju kontrolu određenog naselja. Njihova pješadija "potom ulazi u selo i prijeko i nasumice vrši egzekuciju civila gdje god naiđu na njih. Drugi se izvlače iz redova onih koji su spremni za evakuiranje iz tog područja ostavljajući po strani - obično ih smještaju u neku obližnju kuću - i potom ubijaju".⁵⁷

Egzekucije se vrše u kućama, sportskim dvoranama, školama, fabričkim halama, kasarnama Jugoslovenske narodne armije, kino-dvoranama, stanicama milicije, hotelima, kazneno-popravnim domovima, državnim zatvorima, garažama, podrumima, stadionima logorima, jednom rječju, svugdje tamo gdje su se zicali civili, gdje je vršeno njihovo mučenje na sve načine.

U tom pogledu karakteristična je izjava jednog svjedoka, koja je data Helsinki Woču. Naime, Fatima, majka troje djece iz sela Skelana, u općini Srebrenica, bila je svjedok egzekucije muškaraca u njenom selu od strane srpskih trupa. Prema njenim riječima srpske jedinice su napale selo 8. maja 1992.

"Pucnjava je počela oko četiri sata poslijepodne, ali smo bili okruženi i nismo mogli pobjeći" Na kraju su ušli u selo u osam sati uveče i odmah su počeli paliti kuće, tražiti muškarce i ubijati ih. Kada su došli do naše kuće, naredili su nam da izađemo sa podignutim rukama, uključujući i djecu. Među nama bila su četiri muškarca i njih su ubili pred našim očima. Mi smo vrištale, a djeca su plakala dok su nas tjerali da idemo.

Vidjela sam još šestoricu ubijenih u blizini. Njihova tijela su odnesena do dvije kuće (koje) su zapaljene.

⁵⁷ RATNI ZLOČINI U BOSNI I HERCEGOVINI (II dio), Isto..., str. 16.

Kada su upitali Fatimino dijete gdje mu je otac, dijete je odgovorilo: "On je u dvorištu, mrtav".⁵⁸

Naravno brojni su primjeri prijeke egzekucije na području Srebrenice. Tako je od 300 raseljenih lica iz Vlasenice, koji su bili u osnovnoj školi u Cerskoj, odmah 10 ubijeno, a 50 ranjeno.

U selu **Velići i Muskići** ubijeno je oko 50 do 100 Bošnjaka, koji nisu mogli da napuste sela (starc, djeca, žene sa malom djecom)

Prema izjavama očevidaca, najmanje 150 žena i djece, koji su pobjegli od jakog granatiranja u Cerskoj, na mjestu je ubijeno bombardiranjem. Bilo je nekoliko djece sa otkinutim glavama. Naravno, najveća prijevka egzekucija izvršena je u periodu 11.-18. jula 1995. nad oko 11.000 Bošnjaka.

3. Napadi na civilne ciljeve

U toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, a time udarima na Srebrenicu, stalno su vršeni napadi na civilne ciljeve, što čini "grubo kršenje" Ženevske konvencije iz 1949. i Dodatnog protokola I iz 1997. To se manifestovalo na više načina. Prije svega i u Srebrenici je korištena opsada, kojom su se stvarali teški uslovi za život, čime se stanovništvo prisiljavalo na iseljavanje jer su bili ugroženi osnovni egzistencijalni uslovi (hrana, struja, grijanje). Izgladnjivanje stanovništva, odnosno civila, stalan je oblik kršenja ljudskih prava od strane Srba. U tom cilju, posebno se ometa dovoz humanitarne pomoći, kao i drugih vidova transporta hrane i ostalih potreba za civile.

Sa nekoliko primjera mogu se ilustrovati gornji navodi.

Pokušaji ureda UNHCR da obezbjedi humanitarnu pomoć enklavama Cerska, Konjević Polje, Srebrenica stalno je onemogućavan od početka, uprkos stalnim upravljanjima vođa srpskih snaga.

⁵⁸ Isto..., str. 257.

Pokazalo se da je nabavka hrane bio jedan od najvećih problema u Cerskoj, prije njenog pada i postoje mnogi izvještaji da su prema nekim kazivanjima jeli konjsku hranu, lišće i koru drveća.

Postoje izvještaji da je bilo mnogo ranjenih. Medicinski uslovi su bili srednjovjekovni, sa malo ili nimalo lijekova, a amputacije su vršene bez anestezije. Zavoji, kada ih je bilo korišteni su više puta bez deterđženta ili sredstava za dezinfekciju. Ljudi su umirali od najjednostavnijih povreda, a stanovništvo oboljelo od bolesti kože, šuge, gastroenteritisa i hepatitisa.

Navodno, jedan medicinski tehničar u Cerskoj morao je upotrebiti pilu za amputaciju raznesenih ruku i nogu ranjenih. Nije ničega bilo za čišćenje rana osim domaće rakije, pelena i plahti.

Oko 5000 ljudi iz Cerske je pobjeglo pješke u Tuzlu u januaru/februaru 1993. Prema iskazima svjedoka kroz ovaj duboki snijeg stalno su granatirani.

Odnos prema **ranjenicima** najbolje se ilustruje na primjeru Konjević Polja, kada je 11. marta 1993 dozvoljen ulazak u ovo naselje grupi humanitarnih radnika UN u pratnji dva transportera britanskog bataljona. Cilj je bio da se izvrši evakuacija onih ranjenika kojima je hitno bilo potrebno liječenje i koji su identificirani prilikom ranije posjete. Međutim, srpske snage nisu dozvolile UNHCR-u da uđe sa ambulantnim kolima ili kamionima, ograničile su količinu lijekova koja se može unijeti i nisu dozvolili evakuaciju nijednog muškarca između 16 i 60 godina starosti (bez obzira da li je ranjen ili nije).

Takođe, u novembru 1992. srpske snage su učestalo ometale konvoje humanitarne pomoći namjenjene Srebrenici, nerjetko vršeći napade na njih.

Početak novembra, UNHCR je pokušao da pošalje konvoj humanitarne pomoći u grad Bratunac pod kontrolom Srba i u grad Srebrenicu pod kontrolom Bosnaskih snaga. Devetnaest kamiona sa hranom i drugim artiklima je skrenuo na drugi put, u srpske gradove

Loznicu, Užice i Šabac, jer demonstranti - bosanski Srbi u blizini Bratunca nisu dozvolili da pošiljka prođe do Srebrenice. UN, shodno svojoj navici o pravljenju nekakve ravnoteže, nisu dozvolili da se pomoć dostavi u samo jedan od dva predhodno dogovorena grada.

Ovakva teška situacija uslovlila je da u bolnici u Srebrenici umre 320 ljudi zbog nedostatka lijekova.

Svaki dan je umiralo u prosjeku 5 ljudi od infekcije i svaki dan je u bolnicu primano po 30 ranjenika.

4. Zasjede civilima koji su pokušali da napuste enklave

Civili iz Srebrenice su bili često meta zasjeda koje su im postavljali srpske snage, pri njihovom pokušaju da napuste enklave, zbog beznadežnog života u njima. Na taj način vršeno je kršenje ljudskih prava, što se može ilustrovati sa nekoliko primjera, koji su naročito obrađeni u već spominjanom izvješću Tadeuša Mazovječkog.

Mnogi civili su nastojali **otići** iz okruženja enklave Čerska, posebno u pravcu Tuzle još od početka rata. Prema nekim iskazima srpske snage su postavile zasjedu civilima u mjestima Crni Vrh, Baljkovica, Debelo Brdo, Sušica, Rogosija i Ilijino Brdo.

U ljeto 1992. javljeno je da je grupa od nekoliko hiljada civila pokušala da napusti enklavu Čerska. Pri tome su se kretali teško i sporo sa ranjenicima i djecom u pravcu Kalesije. Neposredno pred ciljem, nakon dva dana i dvije noći, srpske snage su okružile ovu grupu u šumi u Balovčićima. Po iskazu nekih svjedoka, srpske snage su ih napale iz aviona sa montiranim mitraljezima. Neki ljudi su zarobljeni, a smatra se da ih je oko 150 u tom napadu poginulo. Krajem decembra izvršen je napad puškomitraljezima na grupu od oko 2.000 civila u selu Baljkovica. Kada su ljudi počeli bježati, napadači su išli za njima u šumu. U takvoj situaciji, žene koje su imale više od jednog djeteta morale su ostaviti ostale iza sebe kako bi pobjegle. Ne zna se tačno

koliko je poginulih u ovom napadu, ali ih je svakako mnogo. To su primjeri očiglednih ubistava civila iz zasjeda.

Kršnja ljudskih prava ogleda se u **masovnim pljačkama sela i drugih okupiranih naselja** u Srebrenici od strane srpskih snaga. Tako preko noći ljudi postaju beskućnici, bez ikakvih uslova za život, sva imovina im se oduzima. U nekim slučajevima pod prisilom daju izjave o "dobrovoljnom" poklonu svoje imovine Srbima.

Sve vrste **civilnih objekata** u gradu Srebrenici njenim okolnim naseljima izloženi su brutalnim napadima od strane srpskih snaga. Razrušeni su brojni privredni, kulturni, zdravstveni, infrastrukturni, obrazovni, vjerski objekti u toj mjeri da mnogi od njih nisu mogli obavljati svoju funkciju. Cilj toga je da se uz ostalo, stvore teški, bolje rečeno nemogući uslovi za život civilnog stanovništva, koje je prisiljeno na iseljavanje.

Skupovi civila koji se formiraju prilikom kupovine, podjele humanitarne pomoći, čekanja na vodu, ishrane i sl. stalna su meta srpskih snaga, što je uslovalo ogromne žrtve i ranjavanja. To se čini snajperskim i minobacačkim napadima, u cilju stvaranja straha i drugih psihičkih trauma kod civila.

Enormnim kršenjem ovih ljudskih prava, s pravom se ovaj rat naziva - rat protiv civila, jer je omjer poginulih civila i vojnika otprilike 8:2.

5. Odnaradavanje - prevođenje u drugu vjeru

Jedno od osnovnih prava čovjeka je pravo na vjeroispovjest, koje je u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu enormno kršeno, posebno od strane Srba. Ovaj oblik kršenja ljudskih prava nije mimoišao ni Srebrenicu. Osim uništavanja objekata islamske zajednice, srpsko-crnogorski agresor je vršio prisilno pokrštavanje Bošnjačkih zarobljenika i zatočenika. Ustvari to je sastavni dio genocida nad Bošnjacima, kojima je trebalo osim fizičkih likvidacija,

uništenja kulturne baštine, onemogućiti i pravo na vjeroispovjest, odnosno islamsku vjeru.

O gnusnim metodama Srba na pokrštavanju Bošnjaka Srebrenice navodi se samo jedna izjava.⁵⁹

“Mirsada su natjerali da se pokrsti, pjeva četničke pjesme i nadjeli mu ime Milan Milovanović. (...) Četnici su 12.9.1992. godine iz logora doveli Idriza Mujića, Nedžiba Mujića, Sejada Mujića i Senada Begovića, iz Biljače. Svi zarobljeni muškarci morali su da se pokrste i dali su im srpska imena...”

Ovakvih primjera je bilo mnogo, što ukazuje da se ovo radilo planski i sistematski u funkciji genocida nad Bošnjacima u Srebrenici.

6. Kršenja ljudskih prava u logorima

U agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, kao oblik genocidnog djelovanja predstavlja osnivanje koncentracionih logora, što nije mimoišlo ni Srebrenicu, odnosno Bošnjake u Srebrenici.

Tako je iz sela Skelani, Žabokuica, Rešagići, Liješće, Tihići, Vodice, Vučići, Gornja Rijeka, Donja Rijeka, Velika Doljogošta, Mala Doljogošta, Tursanovići, Joševa, Jagodnja, Mašići, Mehmedovići i Delići, odvedeno oko 2.000 ljudi, žena i djece za Srbiju u logore Požarevac i Leskovac.⁶⁰

Naravno, Srebreničani su bili i u drugim logorima naročito u Srbiji, poslije genocida 1995. godine. Teško je utvrditi broj ubijenih, ali je on zasigurno dosta velik. Kao logoraši su najčešće žene, djeca (čak i najmlađih uzrasta), starci, ponegdje i čitave porodice, koji su izloženi najsirovijim metodama fizičkog i psihičkog mučenja, a i ubijanja. Zatvorenici se tuku sa najsvirepiji način, sa raznim predmetima (palice, drvene i željezne motke, lanci, razni bičevi na kuglicama, metalni valjci, nogama, kundaci, letve itd.). Ovako bestijalnim

⁵⁹ Naser Orić, SREBRENICA SVJEDOČI I OPTUŽUJE, Isto..., str. 132. i 133.

⁶⁰ Isto..., str. 84.

postupcima izloženi su svi dijelovi tijela zatočenika u logoru, a posebno glava, bubrezi, testisi, leđa itd. Najčešće su zatvorenici bili smješteni u tijesnim prostorijama, bez dovoljno zraka i vode, što je uslovalo smrt brojnih osoba od zagušljivosti i prenatrpanosti prostorija.

U logorima su mnogi zatočenici mučeni glađu, žeđu i lošim higijenskim uslovima.

Posebno mučenje se sprovodi nad djecom, što je sastavni dio genocida nad Bošnjacima, a što se vrši u specijalnim logorima za djecu.

Zatim, tu su i posebni ženski logori, gdje su Srbi vršili maltretiranje, silovanje, odsjecanje dojke, ruku, polnih organa, vađenje utrobe i sl.

Zločini u logorima su planirani i sistematski pripremani s namjerom što veće likvidacije nesrpskog stanovništva, odnosno sprovođenje na taj način tzv. "etničkog čišćenja."

Mr. Muharem Kreso

**BONSKI KONGRES ZA DOKUMENTACIJU GENOCIDA
U BOSNI I HERCEGOVINI O JULSKOJ TRAGEDIJI
SREBRENICE**

Od kada se u ratnim operacijama, naročito onim prljavim primjenjuju laž, obmana, kamuflaža, mimikrija, perfidija, operativno maskiranje, prikrivanje i tajnost namjera i postupaka, manipulacija informacijama i dezinformacijama, pa i podvale i druge metode strategije posrednog prilaženja, te propagandnog i specijalnog rata ovi postupci nikada nisu bili tako koncentrisano i široko primjenjeni, brižljivo pripremljeni i koordinirani, kao u posljednjoj velikosrpskoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu i praktično srpskoj posljednjoj ofanzivnoj operaciji toga četverogodišnjeg rata - **Operaciji za likvidaciju Srebreničke zaštićene zone Ujedinjenih nacija**¹ izvršene u ljeto 1995. godine.

Ni danas dvije godine poslije tog monstruoznog, masovnog, bezočno izvedenog, genocidnog zločina protiv čovječnosti najteže vrste, nije moguće dati iole preciznu rekonstrukciju zbivanja i postupaka, a samo se može naslutiti sudbina više od deset hiljada u njoj "nestalih" Bošnjaka. Zasluge za to ne pripadaju samo planerima i izvršiocima Operacije, nego i čitavom nisu faktora Organizacije ujedinjenih nacija zaduženih za odbranu ove "zaštićene zone", ali i funkcionerima nekih država, kojima su u toj Operaciji, po prirodi stvari, bile dostupne relevantne informacije.

Međunarodni kongres za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, održan nepun mjesec i po dana poslije srebreničke tragedije ipak je dao neke osnovne naznake razvoja Operacije, direktne

¹ Srebrenica je proglašena zaštićenom zonom Ujedinjenih nacija Rezolucijom Savjeta bezbjednosti od 16. aprila 1993. godine, kako je Srebreničanima general Morion (Morillon) obećao prethodnog mjeseca. To je, međutim, već od početka bila farsa, jer su trupe Organizacije ujedinjenih nacija mogle upotrijebiti oružje isključivo u svojoj odbrani.

umještanosti Generalštaba - tobože već odavno "neutralne" Savezne Republike Jugoslavije - korištenjem njene vojske i teritorije, stradanju stanovništva i kršenja odredaba međunarodnog prava, a naročito najbrutalnijih povreda ljudskih prava. Cilj Kongresa, odnosno Borskog naučnog skupa, koji iz poznatih razloga blokade nije mogao da se održi u Sarajevu je bio generalna dokumentacija u Bosni i Hercegovini počinjenog genocida nad nesrpskim stanovništvom. Kongres se zbog toga nije mogao bliže pozabaviti rekonstrukcijom svih detalja, pogotovu ne onih koji još nisu mogli biti rekonstruisani, i vjerodostojno opisani. U vrijeme kada se srebrenička tragedija događala referati su bili pripremljeni i mnogi su već bili predati organizatoru.

Organizatorima Kongresa ipak je uspjelo da pribave i komentarišu prve informacije o suštini tragedije, i da na Kongres dovedu bar jednog od neposrednih aktera - holandskog pukovnika Harma de Jonga (J. Harm de Jong) na službi u Žanvijeovom (Jeanvier) štabu UNPROFOR-a u Zagrebu. Gospodin Roj Gutman (Roy Gutman), je uz to donio i Izvještaj američke Centralne obavještajne službe - CIA, sa prvim satelitskim snimcima masovnih grobnica.

Pukovnik Harm de Jong je ukratko opisao stanje Holandskog bataljona potvrdivši da nije bio u mogućnosti da izvrši zadatak, jer "nije imao goriva² ni municije". Ustvari, shodno direktivi generala Ruperta Smita (Rupert Smith) "sigurnost personala Ujedinjenih nacija išla je ispred izvršenja zadatka". Nije govorio o dezertiranju njegovih posada sa osmatračkih stanica, ali je dosta govorio o tom što je jedan Srebreničanin na takvu posadu u njenom bježanju sa zadatka bacio bombu od koje je jedan Holandanin poginuo. Govorio je o pomoći stanovništvu Enklave u hrani i lijekovima, govorio o zbrinjavanju srebreničkih ranjenika, pa i ponešto priznao šta su holandski vojnici vidjeli u toku srebreničkog pakla.

² Bataljon je ipak 13. jula 1995. izdao trupama generala Mladića 30.000 litara benzina što istinitost ove tvrdnje dovodi u pitanje.

Više od sat vremena potom de Jonga su učesnici Kongresa obasipali pitanjima. Posebno je u tome bio revan, aktuelni moderator Kongresa ovdje prisutni prijatelj Bosne, gospodin Tilman Cilh (Tilman Zülch). Bilo je govora o mnogim stvarima, ljudi su u pitanjima više naslućivali šta se tamo dešavalo i tražili mjerodavnu informaciju. Informacija je, nažalost bilo malo. Naročito je bilo malo istinitih. Tako je bilo riječi: - o uništenoj video-kaseti u Holandskom ministarstvu odbrane; - o izdvajanju muškaraca u Potočarima; - o pregovorima u "Fontani" i nazdravljanju pukovnika Karemansa (Karremans); - o uniformama Ujedinjenih nacija kojima se agresor koristio za obmanjivanje stanovnika Srebreničke eklave; - o izdvajanju žena iz autobusa na putu za Kladanj; - o tome šta su i koje zločine lično vidjeli holandski vojnici, itd. itd. Na nekoliko pitanja pukovnik de Jong nije ni htio da odgovori, a posebno nije govorio o odgovornosti za nezapamćen debakl i sramotu Ujedinjenih nacija i njenih trupa iako je načelno prihvatio da odgovornost leži na predpostavljenim štabovima i da se "radi o pogrešnoj politici Ujedinjenih nacija, o propustu rukovodstva Ujedinjenih nacija", o "odsustvu volje kod međunarodne zajednice da upotrijebi veću (adekvatnu, primj. M.K.) silu". Potvrdio je da Holandski bataljon "nije mogao odbraniti Srebrenicu" i da je više puta³ tražio vazdušne udare. Nije, međutim, rekao ko je te vazdušne udare zaustavio.

Pukovnik de Jong je podsjetio da je Holandski bataljon obavljao svoj zadatak od februara 1994. godine, da je taj zadatak obavljao nepotpun - naoružan samo lahkim naoružanjem - oklopnim kolima bez topova, minobacačima malog kalibra, lahkim protivtenkovskim naoružanjem. Holandska vlada je to prihvatila kao moralnu obavezu i u vrijeme, kada ni jedna članica Ujedinje nacija nije bila spremna da svoje trupe stacionira u ovoj okruženoj i odvojenoj enklavi ukupne površine 140 kvadratnih kilometara.

³ Sada je poznato da je samo prvi tražio komandant Karemans, a ostala (bar dva), njegov zamjenik major Franken (Franken).

Koncept je bio da se civilno stanovništvo Enklave štiti golim prisustvom trupa UNPROFOR-a i posmatrača Ujedinjenih nacija. Sa narodom u Enklavi imali su dobre odnose. Pomagali su ga medicinskim uslugama, lijekovima i hranom, ali su imali i pristup lokalnom komandantu Srba oko Enklave. Život nije bio udoban, nije bilo zločina i u početku je bilo hrane. S vremenom su konvoji bili sve rjeđi, vojnici se nisu vraćali sa odsustva. Posljednji konvoj je došao 28. februara 1995. godine. Od tada ni Holandski bataljon nije dobio ni gorivo, ni municiju, ni lijekova, ni rezervne dijelove, ništa sem malog konvoja sa hranom krajem maja 1995. godine.

U junu su počele nestašice. Transporteri su ostali bez goriva, pa se patroliranje obavljalo pješke. Zbog nedostatka rezervnih dijelova protivtenkovsko naoružanje postalo je neupotrebljivo. Osjećala se oskudica i u lijekovima, a brojno stanje Bataljona od oko 600 spalo je na 270, što je iznosilo jedva jedan vojnik na kilometar fronta. Dolazilo je i do razmjene vatre, a prijetnje o zauzimanju enklave nisu uzimane ozbiljno ni kad su Srbi počeli zauzimati holandske osmatračke punktove, čak ni 8.jula kada su već bila zauzeta četiri punkta.

Navodno je ozbiljnost situacije shvaćena tek 9. jula. Za zaustavljanje napada angažovano je tridesetak holandskih vojnika u 7 transportera, desno i lijevo bili su vojnici Armije Republike Bosne i Hercegovine. Desetog jula u 18,00 sati ovaj položaj je napadnut, uzvraćeno je vatrom, ali tražena vazдушna podrška navodno nije mogla stići. Holandski bataljon tražio je vazдушnu podršku još dva puta, 11. jula, ali je nije dobio. Holandska vlada je samostalno angažovala 2 aviona, koji su bacili rakete na dva tenka i promašili, pa to i nije moglo zaustaviti napad. Tog dana napuštena je Srebrenica i u Potočarima se - u logoru Holandskog bataljona i neposredno oko njega - našlo 25.000 ljudi, žena i djece.

Sada možemo o tome mnogo više reći i ako i dalje ima opstrukcija i prikrivanja informacija o činjenicama. Nadati se da nije daleko dan kada će i agresorske arhive biti dostupne. Tek tada će možda sve biti jasno. Za sada moramo postepeno slagati mozaik zbivanja.

Onog momenta kad je opasnost od **vazdušnih udara** otklonjena, odnosno kada su generali Momčilo Perišić i Ratko Mladić zajedno sa neposredno angažovanim Radovanom Karadžićem postali svjesni te činjenice - Enklava je bila izgubljena. Zbog toga ću se u daljnjem pokušati koncentrirati na to da utvrdimo kako je došlo do toga da se odustane od tog **suštinskog** elementa odbrane Srebrenice.

Za napad na Enklavu angažovan je ojačani Drinski korpus vojske Republike srpske, sa značajnim jedinicama vojske Savezne Republike Jugoslavije, a komandovanje operacijama vršeno je sa njenog glavnog komandnog mjesta na Tari.⁴ Ukupna jačina procjenjuje se između 8.000 i 12.000 vojnika sa 250 artiljerijskih oruđa i šest raketnih bacača 120 mm, od čega blizu 3.000 iz Savezne Republike Jugoslavije, uključujući različite paravojne formacije.

Srebreničku tragediju prvi je, još 24. maja 1995. godine u Savjetu bezbjednosti, najavio francuski general **Bernar Žanvije** (Bernard Janvier), komandant snaga Ujedinjenih nacija u bivšoj Jugoslaviji i već tada predložio njenu predaju s obrazloženjem da i njenoj nedovoljno naoružanoj posadi prijeti opasnost da postanu taoci.⁵ Vojni stručnjaci smatrali su napad na Enklavu **izvjesnim** a vazdušne udare NATO smatrali **nužnim**.

Bilo je to vrijeme kada je general Žanvije 4. juna 1995. u hotelu "Vidikovac" u Zvorniku na sastanku sa Ratkom Mladićem predložio **sramnu nagodbu** i, za oslobađanje 270 talaca (uglavnom Francuza) ponudio **definitivnu obustavu jedino efikasnih vazdušnih udara** po agresorskim trupama. Ta nagodba je verifikovana javnom izjavom

4 Indicije upućuju da su se na tom komandnom mjestu pored Ratka Mladića nalazili Momčilo Perišić i Radovan Karadžić. Ovaj posljednji je kasnije sve zasluge za planiranje i ishod svalio na komandanta Drinskog korpusa, "velikog vojskovođu" generala Živorada Krstića.

5 Sutradan je i Holandski bataljon, vjerovatno ne po prvi put izvijestio svoje predpostavljene da "nema goriva i municije", te da "ne može izvršiti zadatak niti se suprotstaviti srpskom napadu".

njegovog civilnog šefa i izaslanika generalnog sekretara Ujedinjenih naroda Jasušija Akašija (Yasushi Akashi), da će se Ujedinjene nacije striktno pridržavati principa očuvanja mira i **da nemaju namjeru za vazdušne udare**. Mnogi od prisutnih se sjećaju da smo tada i zbog toga protiv Galija i Akašija pokrenuli ACTIO POPULARIS, ali tada nismo bili još sagledali ulogu Žanvije-a.

Za stanje istočnobosanskih enklava Srebrenice, Žepe i Goražda sa preko 100.000 stanovnika i velikosrpske namjere da ih napadnu i likvidiraju znala je dobro visokostručna obavještajna služba generala **Ruperta Smita** (Rupert Smith), komandanta UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu, a putem razmjene informacija i sve obavještajne službe zapadnih velikih sila. General Rupert Smit i mnogi vojni eksperti već od aprila su insistirali na upotrebi sile i vazdušnim udarima kao jedinim preostalim elementom odbrane.

Tako je do odustajanja od suštinskog elemenata odbrane ne samo Srebrenice nego i drugih “zaštićenih zona Ujedinjenih nacija” ustvari došlo još u toku pokušaju deblokade Sarajeva u junu mjesecu, kada je počelo i stalno granatiranje Srebreničke enklave.

Tada je na vazdušne udare dvije NATO eskadrile na jedan prazan tenk i jedno prazno skladište municije na Palama velikosrpski agresor odgovorio skandaloznom blamažom Ujedinjenih naroda, pošto je 270 njihovih vojnika “zarobio” i vezao za potencijalne ciljeve, što je prikazano i na televiziji.

General Bernar Žanvije komandant snaga Ujedinjenih naroda u bivšoj Jugoslaviji, tim povodom se sastao u Zvorniku sa generalom Mladićem i predložio nagodbu. U zamjenu za puštanje talaca obećao je da više neće biti vazdušnih udara. To je agresoru ostavilo odriješene ruke da nekažnjeno napadaju “zaštićene zone”. Najugroženije su upravo bile enklave Srebrenice, Žepe i Goražda. Preko sto hiljada u njima okruženih ljudi žena i djece trebalo je da plate cijenu te njegove nagodbe.

Tok događaja najbolje je rekonstruisao Roj Gatman, (Roy Gutman) i rezultate objavio 29. maja 1996. godine.⁶

Nagodba Ratka Mladića i Bernarda Žanvije-a u zborničkom hotelu "Vidikovac" ratifikovana je nekoliko dana kasnije, kada je opunomoćenik Generalnog sekretara Ujedinjenih naroda Butrosa Galija, Jasuši Akaši javno izjavio da će se "Ujedinjeni narodi striktno pridržavati principa očuvanja mira i da **nemaju namjeru za vazdušne udare**". Taoci su oslobođeni sredinom juna i Mladić je tada bio siguran da ni na zauzimanje Srebrenice neće biti odgovoreno vazдушnim udarima isto kao što je i Žanvije znao za pripremu napada na Srebrenicu.

Šestog jula u 3 sata i 15 minuta Mladić je ispaljujući dnevno 750 granata i raketa započeo granatiranje i raketiranje Srebrenice i pod vatrom je držao pet dana. Kada je tog dana jedna granata pala pored holandskog kampa i uplašila posadu bunkera, Karemans je zatražio vazдушnu podršku, ali Komanda UNPROFOR-a u Tuzli nije je dalje prosljedila. Drugi zahtjev (upućen 7. jula) je odbijen. Tek trećeg dana artiljerijske pripreme (8. jula) pojavili su se avioni, i sve što su učinili bilo je nadlijetanje u brišućem letu okolnih visova.

Predsjednik Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović je tog dana izjavio na radiju da je upozorio Sjedinjene Američke Države, Veliku Britaniju, Francusku i Njemačku da će se ako Srebrenica padne dogoditi pokolj, a Holandski bataljon još jednom urgirao za vazдушnu podršku.

Devetog jula srpske jedinice su prodrle na nekoliko kilometara od grada, i tridesetak plavih šljemova je već bilo u njihovom zarobljeništvu. Rupertov štab UNPROFOR-a iz Sarajeva uputio je Ratku Mladiću ultimatum, da trenutno zaustavi napredovanje svojih trupa ili će biti suočen sa "ozbiljnim konzekvencama". Rok 24 sata. Nije jasno kako i zašto je ovaj ultimatum anuliran, jer su "ozbiljne

⁶ Roj Gatman (Roy Gutman), FATALNI POSTUPAK UJEDINJENIH NACIJA - KAKO SU RAZGOVORI O GRUPI TALACA DOVELI DO POKOLJA U SREBRENICI, "News Day", 29.maja 1996. godine.

konzekvence” mogle biti samo masovni udari NATO-avijacije po Mladićevim trupama.

Umjesto toga - sutradan 10. jula - prvi srpski tenkovi su već bili u Srebrenici, a Ratko Mladić je Karemansu uputio svoj ultimatum da svi vojnici i svih 40.000 stanovnika napuste enklavu unutar 48 sati.

Tek tada je Žanvije sazvao sastanak svojih komandanata. Oni su insistirali na vazдушnim udarima, jer je u opasnost došla i vjerodostojnost Ujedinjenih naroda. Na zaključak holandskog oficira: “Dakle, riješeno!”, Žanvije je odgovorio: “Ne, ja to moram još prespavati”. “Srbi vjerovatno nikako ne žele da zauzmu grad”.

U noći 10./11. jula Srebreničani su počeli napuštati grad i krenuli u zbjegove. Sakupili su se u šumi kod sela Šušnjari. Razilaskom magle u dolini ljudi su ujutro izvirivali da li su se pojavili mlazni lovci. Srpska kolona je sa juga prodrla u grad. Masa se pokrenula u bijeg u dva pravaca: - prema Potočarima 25.000 do 30.000 i oko 14-15.000 prema Jagliču i Šušnjaru.

Nada da će u drugom holandskom logoru u Potočarima biti zaštićeni i odavde evakuisani na slobodnu teritoriju grubo je iznevjerena. Više hiljada muškaraca tamo je predato dželatima. Naime, 12. jula u Potočarima su oko podne iz mase izbjeglica izdvojeni muškarci između 16 i 60 godina. Ratko Mladić im je prije toga rekao: “Alah vam ne može pomoći, to ću ja učiniti. Evakuiraćemo sve koji hoće da napuste borbenu zonu, niko neće biti protjeran” i u toku 28 sati žene, mala djeca i starci su prevezeni na slobodnu teritoriju.

Šta se ustvari dogodilo još prikriva veo tajne, ali 10.000 Bošnjaka nema. Najvjerovatnije su završili na nekom stratištu, odnosno u masovnoj grobnici, koje su se jasno mogle vidjeti na satelitskim snimcima.⁷

Baveći se ukupnom bosanskohercegovačkom tragedijom Kongres za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini 1991.-1995. je jasno

⁷ Izvještaj američke Centralne obavještajne službe (CIA) od 7. jula 1992. godine.

ukazao i na karakter srebreničke tragedije, koja je nesumnjivo sastavni dio opšte bosanskohercegovačke tragedije, jasno je ukazao da je ovdje počinjeni genocid dio ukupnog genocida nad Bošnjacima. Ukazao je da su stradali samo zato što su se našli na putu ostvarenja ukupnog cilja agresije - što je njihovo postojanje bilo prepreka stvaranju "velike Srbije".

Iz izvještaja Centralne obavještajne službe Sjedinjenih Američkih Država iz jula 1995. godine, koji je kružio među učesnicima Kongresa jasno su se vidjele dimenzije i srazmjere genocida i drugih zločina. "Do 90% Srba koji su živjeli na 65% prostora Bosne i Hercegovine, i koji sada kontrolišu Srbi, bili su prisiljeni da pobjegnu, bili su zatvoreni ili ubijeni". Na istom prostoru bilo je "uništeno preko 3.000 naselja". "Oko 1,3 miliona Bosanaca u prvom redu Bošnjaka je raseljeno unutar Bosne što je rezultat etničkog čišćenja". "Etničko čišćenje (se sprovodilo) ... ubijanjem, taktikom terora i istjerivanja". "Prema svim pouzdanim izvorima informacija ogromna većina smrti i protjerivanja zbog etničkog čišćenja u Bosni djelo Srba" ... akcije etničkog čišćenja koje su sproveli Srbi su bez premca po stepenu i intenzitetu".

Ne samo u ovom izvještaju, Kongres je uočio, i precizno osudio, široko rasprostranjenu upotrebu eufemizma "etničko čišćenje" "Ethnic Cleansing" "Etnische Suberung" "Etnoajag ethnic", što ga koriste zvanični faktori velikih sila i Ujedinjenih nacija, pošto bi ih ispravna kvalifikacija genocida obavezala na preduzimanje Poveljom i Konvencijom jasno definisanih mjera. Isto je bilo i upotrebom termina "građanski rat", "vjerski rat" i slični kojima se želi prikriti stvarna spoljna agresija na jednu suverenu državu i članicu Organizacije ujedinjenih nacija.

U vezi s tim moramo se osvrnuti i na jedan eufemizam koji je danas na ovom skupu više puta upotrijebljen, čak i u naslovima nekih referata. Radi se upotrebi termina **holokaust** umjesto preciznog međunarodnog termina **genocid** za ono što se u Bosni i Hercegovini dogodilo u prvoj polovici posljednje dekade drugog milenijuma. Dok

je eufeminizam "etničko čišćenje", u zvaničnim aktima velikih sila i Ujedinjenih naroda, upotrijebljen namjerno, sa jasno određenim ciljem, upotreba termina "holokaust" umjesto jasnog i preciznog međunarodno kodifikovanog termina "genocid" od strane nekih ovdje prisutnih kolega je sasvim nenamjerna i rezultat je jednostavno neznanja.

Napominjem, da sam se ovakvoj zamjeni termina suprostavio još davne 1993. godine, kada je jedan naš eminentni naučni radnik predložio da genocid nad Bošnjacima treba imenovati holokaustom, sa obrazloženjem da su razmjere genocida nad Bošnjacima ravne ili blizu onim izvršenim nad Jevrejima u Drugom svjetskom ratu, a kad su se ovakvi stavovi javili i u štampi izazvali su bezrazložno negodovanje nekih jevrejskih krugova.

Da pojasnimo. Ovdje je u pitanju čisto neznanje i nehat. Jedini međunarodni termin za djjelimično ili potpuno uništenje neke grupe je **genocid**. Da bi posebno obilježili stravičan genocid nad svojim narodom okupiranoj Evropi u Drugom svjetskom ratu Jevreji su stvorili termin "**holakust**", ne toliko da označe razmjere tog genocida nego **specifičan način izvršenja tog genocida**, pretežno spaljivanjem u krematorijima ili na lomačama prilikom ekshumacije i uklanjanja tragova.

Jednostavno su uzete grčke riječi "**holos**" - živ i "**kaust**" - pečen. Zbog toga je potpuno neprimjereno i kontraproduktivno da mi za genocid nad Bošnjacima (nenaučno), upotrebljavamo termin "holokaust", premda je i sam Simon Vizental (Simon Wiesenthal) pomenuo da on ima elemente holokausta. Velikosrpski agresor u Bosni i Hercegovini nije jednostavno raspolagao krematorijima i sofisticiranom mašinerijom ubijanja pa i spaljivanja, pa je to činjeno tradicionalno primitivnim ručnim načinom, klanjem i češće ubijanjem iz vatrenog oružja.

Prof. dr. Rasim Muminović

ANIMALNOST, HUMANUM I GENOCIDNOST

Vrijeme postaje zakon kojim odmjeravamo život tek nakon što smo vrijeme definirali, a ono obuhvata zbivanja koja ulaze u život i zato se gubljenjem vremena neumitno skraćuje naše postojanje. Posebno je tragično kada *indoktrinirani* čovjek, ideološki zaslijepljen i ljudski izgubljen, destruiira svojim zlodjelom *humanum*, ono što čovjeka čini čovjekom. Nažalost danas smo ovdje da bliže odredimo *bezumlje* koje proizvodi zlodjela uništavanjem čovjeka kao *mjere svih stvari* pa definiranjem zlodjela mjerimo čovjeka i nehotice određujemo njegovu sudbinu u kosmosu.

Vaša izlaganja o tragediji Srebrenice ispunjavaju čovjeka moralno-etičkom obavezom da vam se zato zahvali. Oblaci zala suviše dugo zastiru naš horizont i ne dopuštaju nam da slobodno dišemo pa vaše prisustvo, gospodo iz inozemstva, pruža nam dašak nade da nismo prepušteni volji hirovitog agresora koji je dosada proizveo takva nečovječna djela da bi se nad njima morao zamisliti i onaj indiferentni dio svijeta koji u ovom času ne pripada ljudskom rodu. Brigu koju ste izrazili u povodu stradanja nevinih ljudi u Srebrenici izdigla vas je na rang Protagorine (Prothagora) mjere. U izlaganju Gospodina Koena (Philip Cohen) prepoznatljiv je duh knjige "TAJNI SRPSKI RAT" u kojoj autor markira izvore i metode srpske perfidne i desruktivne politike. Njegova odlučnost da brani čovjeka od stradalništva asocira na odlučnost Sokrata koji je radije ispio otrov nego odbacio principe uljudnosti za koje se borio cjelog života. I ostalim učesnicima današnjeg skupa pripada ljudska zahvalnost za osvjetljivanje *srebreničke tragedije* na koju se i sam želim osvrnuti u cilju nagovještaja opakosti *bezumlja* koje ju je proizvelo.

Još je Aristotel (Aristoteles) označio *intelekt* diferencijom specifikom čovjekova generičkog bića i *agensom* ljudskog djelovanja

pa je u skladu s tom odrednicom koliko i s Kantovim (Emmanuel Kant) kategoričkim imperativom opravdano nazvati *srebreničku tragediju* izrazom *ljudskog bezumlja*. Ja bih ovo posljednje nazvao posljedicom *pomračenja intelekta* onih koji su proizveli katastrofu, a njih bićima lišenim ljudskog dostojanstva, bićima indoktrinirano um koji umjesto kreacije kao svoje primarne karakteristike pruža genocidnu destrukciju. Ako se, naime, zdravi um potvrđuje stvaralaštvom kao izrazom svoje prirode, poremećeni um se iskazuje destrukcijom i genocidnošću kao izrazima svoje *paranoidnosti* koliko i označava neporecivi pad ljudskosti ispod razine animaliteta.

Dozvolite da to ilustriram naznakom *straha i stida* kao faktora čovjekova obrasca (*obraza*) koji se kao unutrašnjost ljudskog bića iskazuje prisustvom odnosno odsustvom straha i stida. Strah je primjeren samo životinjama i ljudima kao njihov svojevrsni obrazac, dok je stid svojstven samo ljudima i otkriva njihov *obraz*. Osim toga, životinje, iako posjeduju unutrašnji život, nemaju obraza jer im nedostaje stid koji karakterizira biće dostojanstva pa otuda ljudi koji nemaju obraza (četnički je pokriven bradama kao i životinjski - dlakom) nalikuju životinjama, a to su oni koji nemaju stida koji je kod čovjeka analogan strahu kod životinja - koje nemaju obraza. I strah i stid označavaju *ograničenja* različitog stupnja i karaktera, ali dokle strah nalazimo kod životinja i ljudi, stid, kako reko, pripada isključivo ljudima. Otuda stid i strah kod ljudi mogu u određenim odnosima zamjenjivati mjesta koliko i nastupati zajedno. Ali ono što ih čini različitim jest to što strah izmiče ljudskoj kontroli za razliku od stida koga možemo definirati izvorno. Ne ulazeći u razlikovanje straha od bojaznosti, treba reći da konfrontacija straha i stida implicira *ličnost* koju najbolje otkrivaju strah i stid. Za razliku od straha datog nagonski, stid može biti znak konzervativnosti koliko i izraz moralne izgrađenosti. U prvome znači ontološku ugroženost u kolektivnosti, a u drugome - ugroženost moralnog digniteta izražena strahom ličnosti da bi mogla svojim habitusom degradirati sebe, čime se nagovještava briga o ljudskom dostojanstvu. Prema tome ako se u prvome

objelodanjuje nemoć ličnosti da definira svoje granice, u drugome se najavljuje odgovornost prema drugima i sebi, tj. uvjetovanost ponašanja ličnosti stanovitim okolnostima. U prvom nedostaju potrebna spoznaja i odgovarajuća volja, dok se u drugom radi o usklađenosti volje i intelekta kada se nameće stanovita dužnost koja postaje obrazac ponašanja sa obrazom. Polazeći od rečenog nadam se da nije teško zaključiti zašto čovjek bez obraza nalikuje životinji - npr. psu, a takav je kada se ničega ne stidi, iako je još *gori* od psa kada se ničega ne boji, što nije teško demonstrirati praksom *srpskih četnika* koji se ničega ne stide niti ičega boje u smjenjivanju kod silovanja Bošnjakinja ili ubijanja djece.

Dublje razumijevanje genocidnog akta zahtijeva dovođenje straha i stida u kauzalni odnos sa *ljudskim dostojanstvom* koje nedostaje vršiocima genocida. Stid ukazuje na prisustvo horizonta humanuma kojim se čovjek izdvaja iz svekolikog svijeta u formi bića *sui generis*, a tek iz tog horizonta čovjek može da mjeri pojave ljudskim svrhama i životnim potrebama. U htijenju valja prepoznati *težnju* koja, traženjem realizacije onog što se osjeća, postaje *čežnja* koju karakterizira usmjerenost cilju, a to je dijeli od nagona i preobraća u *potrebu* koja je upornija u traženju ispunjenja. Tako ono što je težnja prema potrebi, to je *pohlepa* prema čežnji. Pohlepa je kod čovjeka što i nagon kod životinje. Kao što je poriv kod životinje usmjeren ispunjenju *nagona*, tako je *želja* kod čovjeka uvijek usmjerena nečemu što je sa stanovišta ljudske svrhe *pozitivno* ili *negativno*. Zato da bi se prevladale negativnosti i destruktivnost potrebno je usklađivanje želja i htijenja u čemu *Ja* igra presudnu ulogu. Ja nedostaje nagonima, a dato je ljudskim željama i ono se stidi zlodjela čime se jedinka izdvaja iz zajednice onako kako se čovjek umom izdvaja iz životinjskog svijeta. Ja pripada *ličnosti* koja se ostvaruje govorom, spoznajom i djelovanjem u društvenoj zajednici, a registrira sviješću.

Iz prethodnog slijedi da su životinjske aktivnosti determinirane nagonima koje kod čovjeka transcendiraju intelekt davanjem mjere ljudskim aktivnostima, što je onemogućeno *pervertiranoj svijesti* zbog

čega njeni nosioci nisu ni životinje ni pravi ljudi pa je zato uvreda za životinju nazvati životinjama koljače staraca, žena i djece. Oni su, naime, *izrodi* biološkog i *odrodi* antropološkog svijeta budući da je njihova svijest produkt *mitomanije* u značenju koje karakterizira *neznanje* odnosno *pogrešno znanje*. Ona je najčešće izraz iluzornih želja na koje se znaju naviknuti čak i čitavi narodi kao na nesumnjivo znanje kada se radi o *nacionalnoj ideologiji*, a odatle do nacionalističke ideologije je samo jedan korak i to radikalno pogrešan, ljudski opasan.

Prema tome u odnosu na srebreničku tragediju ljudi koji bez stida ubijaju žene, starce i djecu nisu ni životinje niti normalni ljudi - to su poremećeni ljudi koje možemo nazvati *monstrumima* naročito opasnim kada se dokopaju oružja. Nije bez osnove konstatirao ovdje gospodin Koen da je srebrenička tragedija djelo ljudi bolesne psihe. Mi smo ovdje, gospodo, mali i nemoćni da se odupremo bolesti koju podržavaju ne samo naše susjedne (Srbija i Hrvatska) nego i neke velike (Rusija, Francuska, Engleska) države. Zato vam hvala što nas ne prepuštate monstrumima spremnim da nas unište da bi imali našu zemlju za prostor svojih fantomskih država. Tim više što nas je Evropa previše razočarala da bismo se otuda mogli nadati dobru, dok ste nam vi, gospodo, pružili ruku Čovjeka u kojoj prepoznajemo i energiju spasioca.

Prof. dr. Ismet Dizdarević

KORJENI PSIHOLOŠKOG NASILJA NAD SREBRENIČANIMA

O tragediji nevinih žitelja Srebrenice pisat će se u 21. stoljeću. Ono što je do sada izrečeno ili napisano samo je djelić onoga što treba reći o uzročnicima i posljedicama strahotnog genocida nad Srebreničanima. Broj mučeničkom smrću umorenih je zaista velik ali, na žalost najbližih i svih nas ostalih, **nije konačan**. Nada da su nestali živi, sa svakim novim danom, postaje nestvarnija. Oni koji po službenoj dužnosti traže nestale Srebreničane ističu da ima još mjesta gdje su izvršeni masovni i individualni zločini, koji još nisu otkriveni. Kada se pronađu i ta mjesta, broj - od četničke kame ili metka - usmrćenih bit će daleko veći.

Spoznaja o veličini tragedije Srebreničana je dublja i, za ljude svijeta koji su ljudskošću ispunjeni, teže shvatljiva, kada se broju ubijenih dodaju i brojevi ranjenih, izmučenih i progonjenih. Prizori golgote žena i djece Srebrenice ušli su u domove građana svijeta. Najveći broj se pitao da li je tako nešto moguće? Da li je moguće da i sada na koncu dvadesetog stoljeća, zemlju gaze spodobе stravičnije od Barbara? Kako se moglo desiti da, u zoni zaštićenoj međunarodnim snagama, divljaju soldati Ratka Mladića? Šta će reći oni kojima je fašizam i kao doktrina i kao praksa, poznat? Mogu iskazati samo gnušanje, osudu i želju da se zlo zaustavi. A šta će, kazati sada, nakon dubljih spoznaja svih zlodjela četnika i to ne samo onih vidljivih, pisanih ili prikazanih, već i onih nevidljivih o kojima je vrlo malo rečeno. Nešto se nikada neće saznati samo se može naslutiti. To su duboka **psihološka preživljavanja** onih koji su predosjećali blizinu smrti, to je duboka psihološka drama onih koji su umirali nasilnom smrću, to su nijemi protesti onih koji ni u snu o zlu nisu mislili. Svoje doživljaje fizičkih i psihičkih strahota su odnijeli u duboke jame ili u,

za za njih, unaprijed iskopane rake. Još se nije rodio slikar koji nosi duh i senzibilitet velikana likovne umjetnosti Španjolca Pabla Pikasa (Picassa.) Pablo Pikaso je stvorio remek djelo inspirisan stradanjem jednog lijepog španskog grada. Ubijanje građana Srebrenice od unuka ili sinova ljudi iste, fašističke strukture ličnosti, su stravičnija. Srebrenica čeka novog Pabla Pikasa, da srcem i duhom umjetnika, otrgne od zaborava strahote nevinih Bošnjaka. Četnici Ratka Mladića su nadmašili, u načinu mučenja i ubijanja, Musolinijeve fašiste.

Prizori genocida su vidljivi, ali ne i svi korijeni. Vidljivi su oni koji, iz nepristrasnih dokumenata, izvire. U njima je sadržana istina o začetnicima i izvršiocima zla. Iz njih se nazire i ideologija kojom su hranjeni podstrekači i izvršioци zla. Teritorijalne pretenzije ideologa. "Velike Srbije" su, zločincima nad žiteljima Srebrenice, pokazali **šta žele i kako žele**. Pokazali su kako žele ostvariti svoje mračne nakane. Rušiti, paliti, proganjati, mučiti i ubijati i, nakon toga, prisvojiti tuđe kao svoje. "Zagospodariti" bosanskohercegovačkim selima i gradovima, poljima i uzvišenjima preko Drine. Iz poraza na Kosovu i brojnih poraza doživljavanih u svojoj šestovjekovnoj povijesti nisu spoznali bazične osnove svojih zabluda. Nisu spoznali da na porazima grade mit o svojoj nepobjedivosti, da na izvršenim zločinima nad nesrbima šire laž o svom viteštvu i plemenitosti, da na iskonstruisanoj "istini" o svojoj ugroženosti nemilosrdno, ugrožavaju one za koje tvrde da ih ugrožavaju. Prenosili su, iz generacije u generaciju, istu genocidnu poruku: **opravdano je**, i po "ljudskim i Božijim zakonima", proganjati i ubijati sve one koji su se odrekli "jedine" prave vjere - vjere pravoslavne a to su "Turci", "poturice", "balije". Bošnjački narod ne postoji. To su Srbi koji su se "poturčili", to su oni koji su krst zamijenili polumjesecom, to su oni koji su pogazili "zavjet" pradjedova srpstva. Zato je i **osveta** djelo časti, čin savjesti, čin vjernosti "jedinoj" pravoj vjeri - vjeri pravoslavnoj.

Stoljećima su djeca i odrasli slušali, u različitim formama, istu priču: o turskim "zulumima", o sebi kao "pravednicima" i drugim narodima kao "nasilnicima", o "nasilnoj" islamizaciji, o uzvišenosti i

časnosti stvarnih hajdučkih i komitskih **zlodjela**. Ista neistina je, sudeći po svemu što se desilo Srebrenici i njenim mirnim žiteljima, progovorila (ko zna koji put) i to ne samo riječima mržnje, već i činovima **zločina**. Stoljećima taložena mržnja i svijest o opravdanosti mučenja, sadističkog izživljavanja i potreba ubijanja "polaganim" kidanjem dijelova tijela onih koji su "krivi" za njihove nevolje, izraz njihove neostvarene zablude o sebi kao "nebeskom narodu".

U tumačenju uzroka strahotnog zločina kojeg su, na nedužnim žiteljima Srebrenice, izvršili soldati Ratka Mladića navode se razni razlozi. Naučnici iz raznih naučnih disciplina tumače genocid nad Srebreničanima u skladu sa kriterijima koji preferiraju u tim disciplinama. U rasvjetljavanju dubljih i neposrednih uzroka nepristrasni sud svake društvene nauke bi značajno doprinio razumijevanju prirode i složenosti objektivnih i subjektivnih determinanti genocida nad Srebreničanima. Sudeći prema rezultatima dosadašnjih spoznaja o ličnostima izvršilaca zločina i **načinima vršenja** zlodjela četnika osjeća se potreba i za biološkim tumačenjima. Najnovija istraživanja genetičara o razlikama u strukturi hromozoma između kriminalaca koji su izvršili monstrumne zločine i poštenih ljudi mogla bi se primijeniti u objašnjenju, racionalno neshvatljivog, ponašanja najistaknutijih krvnika. Spoznaje historičara, pravnika, politologa, ekonomista, sociologa kao i naučnika srodnog profila bi značajno bile obogaćene spoznajama do kojih su genetičari došli u ispitivanju kriminalaca.

S obzirom da je položaj naučne psihologije u sistemu nauka **specifičan** očekivati je da ona, zbog takvog položaja, može mnogo pomoći u objašnjenju četničkih zlodjela. U sistemu nauka psihologija ima središnji položaj. Ona je, ustvari, **i biološka i društvena nauka**. Ovu činjenicu naglašavamo jer se rezultati istraživanja i psihologa biološki orijentiranih i psihologa društveno orijentiranih mogu, kao **polazna osnova**, upotrijebiti u objašnjenju psiholoških korjena genocida nad Srebreničanima. Psihološke spoznaje, ranije i sadašnje, ukazuju na činjenicu da su soldati Ratka Mladića, u Srebrenici,

pokazali animalne (pa čak i iznad životinjske) vidove **nasilja** i to ne samo fizičkog već i **psihičkog**. O fizičkom nasilju je rečeno dosta, ali još uvijek ne sve, a o psihološkom, nažalost, izrečenog ili napisanog je izrazito malo. Zašto? Posljedice fizičkog nasilja su vidljivije i mjerljivije. One se doživljavaju, u poimanju svakog zločina, i težim i "skupljim". I mnoge naučne spoznaje u kriminologiji su najviše zasnovane na pokazateljima materijalnih uzroka i fizičkih posljedica nasilja. O uzrocima i posljedicama psihičkog nasilja se, naprotiv, govori kao "lakšim" i težim za spoznaju. Određivati šta je teže podnositi, fizičko ili psihičko nasilje, nije predmet našeg razmišljanja. Ono što možemo kazati jeste da su **Srebreničani doživjeli sve strahote i fizičkog i psihičkog nasilja i da**, njegove posljedice, i sada doživljavaju.

Izjave i ponašanja preživjelih Srebreničana rječito govore i o psihološkim korjenjima njihovih nevolja. Oni su bili izloženi **dugim i ponavljanim** traumatskim događajima. Vidjeli su i mnogo, od viđenog, zla i na vlastitoj koži su osjetili. U periodu od 6. do 11. jula 1995. su djelovali činioci zla i užasa koji u dosadašnjim, povijesnim, zbivanjima nisu upoznati. Ubijanje bez suđenja, mučenja bez razloga, ponižavanje i obezvrjeđivanje nemoćnih radi doživljavanja "moći" inferiornih, organizirani progoni djece i žena proistekle iz njihove mitske svijesti Srebrenice kao "svete srpske zemlje." U Argentarijum ("Srebreni grad") ušli su, u vrućim danima jula, "časni vitezovi", "osvetnici Kosova", ušla je, ustvari, pobješnjela horda željna pljačke i ubijanja. "Hrabri vojnici" su ušli onda kada su osjetili da "zaštićena zona" **stvarno** nije zaštićena. Da su očekivali i manji otpor ne bi se usudili da napadnu Srebrenicu. Tri godine su pokušavali ali nisu uspjeli. Odlično naoružani, vojnički dobro opremljeni i dobro uhranjeni nisu mogli pobijediti mali broj slabo naoružanih i gladnih branilaca Srebrenice. Jedan od psiholoških razloga neshvatljivog četničkog nasilja leži i u njihovim spoznajama vojničkih neuspjeha, ustvari pokazatelj onoga što oni ne žele da prihvate, **sopstvenog kukavičluka**. Iako su uporno živjeli u iluziji o "nepobjedivom

srpskom vojniku”, povijesne činjenice sasvim govore drugačije: čitava vojnička istorija Srbije je bježanje, započeto na Kosovu i traje do naših dana.

“Časni srpski vojnici” su, zauzećem Srebrenice, izvršili najveći masakr na nedužnim žiteljima grada u Evropi, nakon Drugog svjetskog rata. Iako je vršen planski i organizirano, ipak u činovima izvršenja ovog najvećeg, masovnog i pojedinačnog ratnog zločina, ima mnogo toga što zdrav ljudski um ne može ni zamisliti. Očito je da je želja za ubijanjem što **većeg broja** “balijs” (ustvari muškaraca bez obzira na godine starosti) rezultirala iz naređenja. Međutim, sudeći po načinu izvršenja zločina i ponašanjima zločinaca, naređenje je psihološki doživljeno kao prilika da se **nekažnjivo** i sa sviješću o mogućem dobijanju **priznanja ili nagrade**, mogu ostvarivati njihovi dugo razvijani mitovi o “Turcima” kao “mučiteljima” Srba. Zar u televizijskom saopćenju generala Ratka Mladića da je “čas osvete Turcima konačno stigao” - ne stoji isti, kriminalni motiv. On je, nakon masakra pokazao i svoju “velikodušnost”: poklonio je Srebrenicu, koja nikad nije bio srpski grad a pogotovu njegov, kao “dar srpskom narodu.”

Holokaust i danas živi u sjećanjima ne samo onih koji su ga preživjeli već i u nama koji smo o tome saznali iz knjiga ili filmova. Živi, jer živi u našoj memoriji, u našoj komunikaciji sa drugim, u našem svakodnevnom življenju. Strahotni prizori mučenja u logorima su duboko urezani u najdublje slojeve preživjelih, u intimnom svijetu njihovih najbližih a živjet će sve dok živi jevrejski narod koji je, na vlastitoj koži osjetio, animalne postupke fašizma. Holokaust je jedno stradalištvo a Srebrenica drugo. Između njih je čvrsta veza. Potreba za fizičkim i psihičkim mučenjem, progonima i ubijanjima dva naroda, Jevreja i Bošnjaka proizašla je iz istih, neljudskih izvora, iz **fašističke doktrine**. I jedan i drugi narod, u dva različita vremenska perioda, su doživjeli **genocid**. Izvori i ciljevi genocida na dva naroda su **isti** (fašizam i uništenje) ali u mogućnosti pojavljivanja i u **načinu** izvršenja zločina se, ova dva vida genocida, donekle razlikuju. Prvi se

nije očekivao ili bar ne u tako masovnom vidu, a drugi se nije ni mogao desiti, jer su predstavnici najačih država na svijetu, nakon završetka Drugog svjetskog rata, izjavili da se ovako masovno stradanje bilo kojeg naroda na svijetu više neće ponoviti. Međutim, očito je, da se u srcu Evrope, u srcu civilizacije pojavio povampireni fašizam, grozniji po pobudama i načinu izvršenja zločina od ranijeg. Dogodio se novi genocid ili, jedan iz niza genocida, nad mirnim žiteljima Evrope, nad građanima Srebrenice. Jevreji su, u koncentracionim logorima, ubijani masovno, vrlo rijetko i individualno. Razlika je u sofisticiranoj tehnici razvijene tehnologije gasnih komora i krematorijuma prema primitivnoj tehnologiji "ručnog klanja". U Srebrenici su ljudi ubijani i masovno i **individualno** i to, najčešće, nakon strahovite fizičke torture, ponižavanja, gušenja osobnog, vjerskog i nacionalnog individualiteta, a nerijetko nakon ubijanja sina, oca ili brata Srebreničanina koji je osuđen na mučenje i smrt samo zato što je **bio Bošnjak**.

Iz izjava onih koji su, pukim slučajem preživjeli na masovnim gubilištima, je vidljivo koliko je genocid nad Srebreničanima očita ilustracija i uvjerljiv psihološki dokaz o brižljivoj razradi **psiholoških načina mučenja ljudi**. Nosio i glavni izvršio agresije su podsticali i pohvaljivali perfidne i psihološki najneugodnije vidove torture, oni su, teorijski i praktično, pokazivali izvršiocima zločina koja "tehnika mučenja" ostavlja najdublje tragove u kognitivnim i emocionalnim osobinama ličnosti, kako i zašto treba da se "vrati milo za drago" za sve zlo koje su im "Turci nanijeli" od Kosova do ovih, njihovih, "svetlih" dana "pravedne" osвете. Uz naučne tehnike psihološkog mučenja, u uvjetima oslobođenih nagona, desilo se ono što se nikad ranije desilo i što razum normalnog čovjeka nikada neće moći prihvatiti. Psihološku golgotu su nevini Srebreničani odnijeli u grob, ali ostali su i preživjeli indirektni dokazi **psihološkog mučenja**. To se ne može i ne smije zaboraviti i to ne samo zbog Srebrenice već i zbog nas i svijeta izvan nas.

Fadila Memišević, prof.

SREBRENICA JE NAJSTRAŠNIJE PONIŽENJE ZAPADA OD KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA

Srebrenica je prva bosanska enklava koja je 1993. godine proglašena "zaštićenom zonom" UN. Odluka je potekla od generala Moriona (Philip Morillon) za vrijeme njegove posjete Srebrenici, marta 1993. godine. Ova inicijativa lično prenešena preko televizije, prisilila je Savjet bezbjednosti koji je ionako bio pod pritiskom međunarodne javnosti da izglasa aprila 1993. godine Rezoluciju 819. kojom se Srebrenica proglašava za "sigurnosnu zaštićenu zonu". Ujedinjene nacije su se i same našle podvojene i u situaciji u kojoj od samog početka generalni sekretar Butros Gali (Butros Butros Ghali) nije vjerovao da može dati dovoljno garancija za zaštitu.

Dvije godine kasnije, početkom jula 1995. godine Srebrenica je predata od strane Zapada, kao prva zaštićena zona agresoru. (Nekoliko sedmica kasnije ista sudbina zadesila je i Žepu).

U Srebreničkoj enklavi, koja je po procjeni obuhvatala 200 kvadratnih km živjelo je oko 40.000 civila, među kojima najviše žena, djece i staraca, u nemogućim uslovima. Užasnom blokadom bosanski Srbi su od Srebrenice načinili svojevrsan "geto". Bilo je potpuno upućeno na međunarodnu pomoć koja je u potpunosti zavisila od volje agresora. Prisustvo vojnika Ujedinjenih nacija zamrzlo je na dvije godine vojna dejstva. Njihova prisutnost trebala je reducirati stradanje i patnje Bošnjaka, čija je sudbina sada bila potpuno ovisna od humanitarne pomoći. Preživljavalo se, ali patnje nisu prestajale. Mali humanitarni transporti, koji su povremeno bili propuštani, nosili su upravo dovoljno za preživljavanje: lijekove, brašno, grah, ulje, i ponekada cipele i odjeću.

Nedostajalo je praktično sve neophodno za život. Bez slobode, u stalnom strahu od srpske artiljerije i zasjeda ostali su opkoljeni stanovnici (80 % njih bile su izbjeglice iz Bratunca, Rogatice, Cerske, Sapne, Konjević Polja, Vlasenice, Zvornika) u borbi za preživljavanje prepušteni sami sebi. Budućnost ovih ljudi bila je praktično u rukama međunarodne zajednice.

Početak 1995. godine vođa bosanskih Srba Radovan Karadžić, ohrabren sve učestalijim izjavama o povlačenju UNPROFOR-a iz Bosne, odlučio se za politiku totalne blokade, svih humanitarnih transporta sa neophodnim životnim namirnicama i lijekovima.

U Enklavi su se u to vrijeme od međunarodnih organizacija nalazili: Međunarodni crveni križ, Ljekari bez granica i UNHCR. Zbog pomenute totalne blokade ove organizacije dugo nisu bile u situaciji da dovedu ni vlastito pojačanje ili novo osoblje.

U maju 1995. godine zvučao je cinično komentar Nikole Koljevića koji je dao na Palama novinarima "Rojtera" upitan o sudbini personala međunarodnih organizacija koji je bio blokiran u enklavi. Odgovorio je "Oni nisu taoci, mogu ići kad god žele".

Enklavu su godinu i po dana "čuvali" vojnici Ujedinjenih Nacija iz sastava Holandskog bataljona, čija je "efikasnost" bila samo u razoružavanju bosanskih boraca.

Krajem maja 1995. srpski napadi na enklavu postajali su sve brutalniji. Tridesetog maja napadnuto je Dugo Polje a dan kasnije srpska vojska pokušala je zauzeti punkt snaga Ujedinjenih nacija u Ljubisavićima.

Drugog juna Karadžićeve snage prisilile su Holandski bataljon da se povuče sa punkta u Zelenom Jadru, poslije čega je Zeleni Jadar došao pod kontrolu Karadžićevih Srba, uz kompletnu opremu koju je UNPROFOR na tom punktu posjedovao. Poslije ovog sramnog povlačenja Holandskog bataljona uslijedili su razgovori, pregovori i ubjeđivanje pukovnika Karemansa (Ton Karremans), koji je bio komandant bataljona holandskih vojnika razmještenih u Srebrenici, sa

agresorovim vojnim i civilnim rukovodstvom o povlačenju sa okupiranog punkta Ujedinjenih nacija.

Kao odgovor na zahtijevе pukovnika Karemansa, srpska vojska je u Slapovićima granatirala naselje "Švedsko selo", u kojem je bilo smještao oko 3.000 prognanika, mahom žena i djece i pokušala zauzeti drugi punkt Ujedinjenih nacija u Ljubisavićima. Istovremeno su intezivirani napadi na Žepu.

Prvog jula 1995. godine Holandija je zatražila da bude zamijenjena na ovom zadatku što su Ujedinjene nacije prihvatile, ali se kasnije ispostavilo da nijedna članica UN-a nije željela preuzeti tu dužnost niti je podijeliti sa Holandijom. Nešto kasnije Ukrajina je izrazila spremnost da pošalje svoje trupe kako bi zaštitile Enklavu, ali prije nego što su Ukrajinci i stigli Srebrenica je bila pregažena.

Ohrabreni neinterveniranjem međunarodnih snaga agresori dopremaju iz Srbije ogromne količine naoružanja i tehnike i raspoređuju ih oko Srebrenice, tako da je početak jula Srebrenica dočekala stisnuta obručem neizvjesnosti i opasnosti koji su srpske snage iz dana u dan činile sve čvršćim.

Srpski general Ratko Mladić naredio je 6. jula napad na enklavu znajući vrlo dobro da Zapad neće intervenirati. Rano u jutro 6. jula srpska vojska počela je odlučnu i posljednju ofanzivu na Srebrenicu. Izjava francuskog generala Žanvijeja (Bernard Janvier) da se "Srebrenica može sama braniti" onemogućila je bilo kakvo djelovanje snaga Ujedinjenih nacija.

Trećeg dana ofanzive, 8. jula srpske snage osvajaju Biljeg, kada je zarobljen transporter Holandskog bataljona, a njegova posada odvedena u Bratunac. Nakon toga agresori ucjenjuju Komandu UPROFOR-a u Sarajevu i sprječavaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Butrosa Galija da donese odluku o upotrebi zračnih snaga za intervenciju u Srebrenici. Sve ove akcije su veoma uspješno koordinirane sa jakim srpskim lobijem u Parizu, Londonu i Njujorku, koji uspješno utiče na odluke međunarodnih snaga u sprječavanju djelovanja interventnih zračnih jedinica NATO-a. Ali se mora priznati

da je Srbima najviše na ruku išla Holandija, koja je bila protiv bilo kakvih zračnih napada prije nego se njeni vojnici ne evakuiraju iz Bosne.

Ostale evropske članice Ujedinjenih nacija su apsolutno podržale Holandiju i nisu se mogle složiti ni sa jednom akcijom koja bi mogla ugroziti Holandane. Srbi su ovo dobro znali te su većinu holandskih vojnika držali kao taoce zatočenè u bazi u Potočarima. Sramna bespomoćnost pred nepodnošljivom brutalnošću Srba učinili su to da je Srebrenica postala najstrašnije poniženje za zapadne demokratije od kraja Drugog svjetskog rata. Devetog jula ubijeno je na stotine ljudi, nakon što su spaljena naselja "Švedsko selo" u Slapovićima, zatim Pusmulice i Ljubisavići. Tenkovi, koji su se mogli golim okom vidjeti neprestano su pucali po samom gradu, približavajući se centru. Nezaštićeni narod u paničnom strahu i pod užasnom artiljerijskom paljbom bježi prema Pošti, Bolnici i prema bazi UNPROFOR-a, koja je bila stacionirana u Potočarima.

Bolnica je bila prepuna, tako da su ranjeni i bolesni ležali po hodnicima dok su granate padale svuda oko njih. Uz domaće ljekare pomoć je pružao medicinski tim "Ljekari bez granica" koji je bez prestanka operirao. Ovaj medicinski tim zamolio je za pomoć holandske ljekare pripadnike UNPROFOR-a, stacionirane u Potočarima. Prema izvještaju medicinskog tima "Ljekari bez granica" njihove holandske kolege odbile su da daju bilo kakvu medicinsku pomoć unesrećenim ljudima Srebrenice, obrazlažući to činjenicom da medicinski tim Ujedinjenih nacija ima mandat pružanja medicinske pomoći u zaposjednutom području samo ako među pripadnicima mirovnih trupa ima povrijeđenih.

Nepružanje medicinske pomoći unesrećenim civilima u Srebrenici je još jedan dokaz nepodnošljivog cinizma zapadnog nemiješanja. Upravo zahvaljujući ovom nemiješanju Zapada srpske trupe stavile su Enklavu vrlo brzo pod svoju kontrolu.

Slijedećeg dana, 11. jula započeo je najveći pokolj civilnog stanovništva u Evropi poslije Drugog svjetskog rata i najveće stradanje Bošnjaka u historiji bošnjačkog naroda.

Plavi šljemovi su samo nadgledali uništavanje i masovno protjerivanje jednog naroda. Takva politika Ujedinjenih nacija uvela je embargo na oružje oduzevši Bošnjacima pravo na odbranu vlastitih života. Holandski bataljon, prema izjavi holandskog ministra odbrane Forheve-a (Voorhoeve). Holandski bataljon nije imao zadatak da zaštiti Enklavu već samo zadatak obeshrabrivanja napada uz pretpostavku da je samo prisustvo Ujedinjenih nacija u zaštićenim zonama dovoljno za ostvarivanje tog zadatka.

Ova pretpostavka bila je u Srebrenici kažnjena na dramatičan način. Najveću cijenu ove pogrešne pretpostavke platilo je civilno stanovništvo nad kojim su izvršene masovne egzekucije. O tome svjedoče američke satelitske fotografije, kao i na stotine izjava preživjelih svjedoka.

Niko nije pokušao spriječiti taj pokolj. Očigledno da je sve bilo unaprijed odlučeno. Prije svega od Sjedinjenih Država koje već pola stoljeća u Evropi imaju značajnu moć. Međutim još 1991. godine vlada predsjednika Buša (Bush) odlučila je biti suzdržana i ne upotrebljavati silu. NATO je bio praktično isključen.

Evropska unija tvrdila je da nema mogućnost da upotrijebi silu. Praktično zapadne sile su dale zeleno svjetlo za rat u Bosni, i niko se nije zabrinuo zbog tih strašnih pokolja.

Najveća greška Zapada je u tome što je agresiju na Bosnu pokušavao suzbiti na način kako se suzbija prirodna katastrofa, zemljotres ili poplava. Umjesto odbrane uvela se karitativna inicijativa, humanitarna pomoć. Strategijsko značenje mirovnih trupa bilo je da one djeluju kao policajci za reguliranje dotoka humanitarne pomoći, a ne kao mirovne snage. Upravo iz tih razloga su tako žestoko i bile ponižene u Srebrenici.

Prof. dr. Alija Ramljak - Dževad Mahmutović

UPOTREBA BOJNIH OTROVA U SREBRENIČKOM “HOLOKAUSTU”*

Tačno prije dvije godine, 12. jula 1995. godine, srpsko-crnogorski fašisti upotrijebili su nad opkoljenom Srebrenicom, sve što su posjedovali od ratne tehnike, u cilju uništenja nevinih i plemenitih srebreničkih Bošnjaka. Na raspolaganju im je stajala raznovrsna i ogromna tehnika vrhunskog dometa. Pritom su ispoljili visoki naboj i veliku lavinu ostrašćene antibošnjačke mržnje. Kako bi do kraja bili uspješni i savršeno obavili zločinačke nakane, u zatiranju najvitalnije muške populacije, primijenili su veoma djelotvorne bojne otrove (Bot) tipa halucinogena. Neophodno je napomenuti da je, poslije Iraka Jugoslavija bila i ostala u samom vrhu zemalja u svijetu, po proizvodnji BOt. Otuda tijesna vojna saradnja i bliski prijateljski odnosi sa Sadamom Husejinom, personifikacijom totalitarnog režima Iraka, koji su u kontinuitetu ostali do danas. Gigantska fabrika bojnih otrova nalazi se u okolini Kruševca. U njoj se, među ostalima, iz široke lepeze otrova, proizvode i veliki psihodelici - halucinogeni narkotici (BOt treće generacije). Srodnici su famoznom sintetskom preparatu LSD-25, kojeg je daleke 1938. godine, prvi otkrio i sintetski proizveo njemački naučnik Hofman (**Hoffmann**). Njemu je vrlo sličan preparat “**BZ**”, upotrijebljen u srebreničkom pogromu. Upravo, zahvaljujući ovom otrovu, uspjelo se Srebreničane dovesti u potpuno pasivno stanje, koji su se u delirantnom stanju s oružjem u rukama, i bespomoćni masovno predali dželatskim spodobama. Zahvaljujući

* Autori nastupaju ispred Saveza udruženja logoraša BiH, na njihovu zamolnicu, što je sa zadovoljstvom prihvaćeno, i čini im posebnu čast na ukazanom povjerenju, a i dimnuti su tim njihovim gestom. Zašto? Savez udruženja logoraša BiH je najbolniji i najčasniji segment našeg društva i njegova vrhovna moralna savjest. Svježe rane u duši bošnjačkoj predstavljaju živu, savremnu povijest bosansku. Željeli smo ovo apostrofirati!.

upotrebi BOt (komplementarni činiooci), kao conditio sine qua non, agresor je polučio nekrofilski uspjeh sa 100% efektnošću.

Ostrvljeni zločinci, s jedne i druge obale Drine, predvođeni udžbeničkim primjerom, najvećeg nekrofila na ovim prostorima, đeneralom **Ratkom Mladićem**, uz aktivnu podršku đenerala **Momčila Perišića** (poznati rušitelj Mostara), krenuli su u neometanu eksterminaciju srebreničke bošnjačke mladosti. Za kratko vrijeme izmasakrirali su (a kasnije i spaljivali) oko 8.000 ljudi. Taj bal trajao je par dana, upravo zahvaljujući učinku upotrijebljenog BOt.

Učinjeno je to na očigled i potpunu ravnodušnost cijelog zapadnog "demokratskog i humanog svijeta". Kakvog li cinizma?! U Srbiji je to popraćeno nezapamćenim delirijem i slavljem. Kasnije će o tome, sjajni i eminentni književni bard, **Mirko Kovač**, zajedljivo primjetiti: "Je li netko protestovao u Srbiji zbog masovnih srpskih zločina nad srebreničkom rajom? Štaviše, slavio se pad Srebrenice, a srpski pjesnici pjevali u slavu tih velikih ratnika...".

Planeri i izvršiooci genocida primjenili su sve svoje znanje i umješnost, stoljećima usavršavano iskustvo, u sadejstvu rušilačke tehnike. Ove nemani su sproveli najbrutalniji i najneljudskiji čin uništenja jednog miroljubivog naroda. Što s pravom, prije dvije godine, reče ugledni gospodin i sjajni intelektualac, **Stjepan Kljuić**: "Srbi su nesistematičan narod, ali su destrukciju doveli do savršenstva". I zaista, u Srebrenici su upotrijebili sve užasavajuće metode mučenja, a monstrozna nakana je do kraja realizirana. Ovo je izričito potvrdio i gospodin **Samaruga**, predsjednik MKCK, jednom prilikom, u raspravi o Srebrenici, naglasivši "**Svi nestali civili iz Srebrenice su m r t v i**".

Činjenice o genocidu u Srebrenici, u julu 1995. godine, iziskuju elaboraciju i prezentaciju dobro provjerenih i relevantnih podataka, o svemu što se tamo događalo, te na osnovu kojih će se donijeti validni i nepobitni sudovi i zaključci. Stoga se, u istraživanju jedne dimenzije srebreničke tragedije - a riječ je konkretno o upotrebi BOt - pristupilo sa prikupljanjem takvih činjenica, koje imaju snagu materijalnih

dokaza, o počinjenim zločinima. Korišteni su razni izvori. Na prvom mjestu, izjave direktnih sudionika: civila, zatim preživjelih boraca i njihovih oficira. Da se zaista radilo o upotrebi BOt, istraživanjem i prikupljanjem podataka bavila se komanda 28 div. KoV AR BiH uz saradnju ekspertnog tima pripadnika IFOR-a (snage US Army), i došlo se do konstatacije da se radilo o upotrebi psiho-hemisjskih BOt.

Prije nego što se iznesu rezultati istraživanja, pomenutog tima, neophodno je ukratko iznijeti kliničke i toksikološke odlike psihohemijskih BOt. Oni su, inače, poznati u medicini i farmakologiji, već duže vremena. Prema selektivnim dejstvima, dijele se na psihotropne supstance (djeluju izravno na CNS), psihomimetske supstance (halucinogena jedinjenja, koja dovode do abnormalnih psihičkih stanja), te trankvilizeri ili sedativi.

U ratne svrhe, zasada, najviše se primjenjuju halucinogeni, koji izazivaju disocijaciju ličnosti, pomak od realiteta, iskrivljenu sliku predmeta, nesposobnost rasuđivanja, dezorijentaciju u vremenu i prostoru, kvalitativno mijenjanje raspoloženja, doživljavanje irealnog svijeta, itd. Prethodno, vrlo slična trovanja masovno su ispoljena među civilnim stanovništvom u Petrinji, prilikom povlačenja JNA. O tome je, svjetsku javnost, obavijestio **Stipe Mesić**, u to vrijeme, još uvijek predsjednik Predsjedništva SFRJ. Međutim, njegove izjave nisu ozbiljno anticipirane. Mnogo prije toga, u većim gradovima Kosova (Priština, Gnjilane, T. Mitrovica i dr.), pojavila su se masovna trovanja, među učenicima albanskih škola. U jugoslovenskim krugovima nisu ozbiljno shvaćena ta trovanja, kao i mnogi drugi događaji u toj Pokrajini.

Ekspertni tim, sastavljen od oficira 28. div. KoV AR BiH i snaga IFOR-a, u periodu od 17.09. do 22.09.1996. godine, obavili su više razgovora, sastanaka, analiza prikupljenih podataka, u vezi upotrebe BOt, po pripadnicima 28. div. KoV Srebrenice i civila, koji su se, u kritičnom periodu, probijali iz okupirane enklave prema slobodnoj teritoriji Tuzlansko-podrinjskog kantona. Nakon svestranog istraživanja, stručnjaci za hemijsko oružje snaga IFOR-a sa

stručnjacima snaga 28. div. i načelnikom ABHO službe GŠ AR BiH, iznijeli su slijedeće konstatacije:

- nije moguće izvršiti instrumentalnu detekciju BOt-a koji je upotrijebljen po civilima i pripadnicima 28. div. KoV Srebrenica u toku proboja iz okupirane zone ka slobodnim prostorima TPK-a;

- prvi simptomi upotrebe BOt-a javalju se dana 12.07.1995. godine, poslije prolaza pored uređenog rezervoara za vodu u rejonu s. Pobuđe (vid. vojnu kartu lokaliteta o. Srebrenica);

- bez obzira na prethodno iznijeto, a na osnovu temeljne analize stanja kontaminiranih, vjerovatno se radilo o upotrebi psihohemijskog BOt-a odnosno "BZ"-a iz ručnih bombi AG-2 i AF-2;

- pomenuti BOt-a i sredstva, bivša JNA je proizvodila i posjedovala, što je sigurno naslijedila i tzv. VRS;

- ekspertni tim snaga IFOR-a za hemijsko oružje će izvršiti uvid upotrebe ovog BOt-a na lokacijama - dionicama puta od Srebrenice do Tuzle.

BZ

Kao i ostali psihohemijski BOt, izaziva privremene psihičke poremećaje, onesposobljavajući ljudstvo za normalno obavljanje dužnosti. U organizam dospijeva udisanjem, preko kože i konzumiranjem hrane i vode. Simptomi se javljaju oko 1 h po kontaminaciji, a djelovanje prestaje nakon 3-4 dana po kontaminaciji.

Simptomi su slijedeći:

- naglo slabljenje vida,
- tromost, usporena pokretljivost,
- drhtanje i pareza mišića,
- izobličavanje predmeta,
- dezorijentiranost o vremenu, prostoru i prema ličnostima,
- konfuznost i smetnje percepcije,
- halucinacije (naročito vidne i akustične), etc.,

- brojni somatski simptomi.

Otrovane osobe nisu sposobne za normalno izvršavanje elementarnih zadataka. Čine se pogrešne i besmislene radnje. Gotovo identična simptomatologija evidentirana je i kod sudionika pogroma u Srebrenici, koji su preživjeli te golgote.

Način primjene i putevi ulaska u organizam otrova BZ su slijedeći:

- raspršivanjem iz avionskih, aerosolnih pribora,
- bombe i rakete,
- diverzantska sredstva.

U stradanju nesretnih stanovnika Srebrenice, BZ je primjenjivana putem bombi i diverzantskih sredstava. Simptomi su se prvi put osjetili nakon konzumiranja vode iz higijenski uredenog rezervoara za vodu, u rejonu sela Pobuđe, dana 12.07. 1995. godine, a kasnije je otrov upotrebljavan cijelim putem do slobodnih teritorija TPK-a. Iscrpnu simptomatologiju trovanja halucinogenim otrovima, pri agresorskom napadu na Srebrenicu, opisali su mnogi sudionici, ove jezive drame, a neki preživjeli i na TV ekranima i napisima.

Bošnjačko užasno stradanje u Srebrenici, nepojmljivo zdravom umu, simbol je stradanja našeg naroda, na svakom kutku uklete zemlje Bosne. Masovna su stratišta od Une pa sve do Drine, a mnoga su još neotvorena i neistražena. U herojskoj Bosanskoj krajini, paradigmi bošnjačkog otpora i opstojnosti, svaka stopa zemlje je natopljena nevinom bošnjačkom krvlju.

Bošnjacima ne preostaje ništa drugo do smiraj, sabur i razboritost, jer će sve zločince i njihove sljedbenike sustići pravedna kazna, po ovozemaljskim i Božijim zakonima. A već ih sustiže i na ovom svijetu. Primjer su Simo Drljača i Dr Milan Kovačević, bosanski Mengele. Specijalci SFOR-a likvidirali su prijedorskog Drakulu, spodobu Simu Drljaču, najvećeg dželata Bosanske krajine. Upravo, predvođeni s njima, prijedorski Srbi su značajki izdemonstrirali da je moguće, a u tome su i uspjeli, montirati pravi Danteov pakao na zemlji. Izmislili su i do savršenstva dotjerali i izveli sablasne metode mučenja, koje su

zasjenile srednjovjekovne i inkviziciju Torquemadu (Tomas de Torquemada), nadvisivši i nacističke izume u logorima smtri Dahau (Dachau), Buhenvad (Buchenwald), Aušvic (Auschwitz - Oswientzinu) i mnoge druge. Strava i užas Keraterma, Omarske, Manjače i ostalih manijakalnih mučilišta, slika je gigantskih dimenzija genocida nad Bošnjacima. Uz srebreničku, i prijedorska gorostasna **Gernika**, vijekovima će upozoravati na pećinske čovjekolike nemani. Kao trajno svjedočanstvo o njihovoj nekadašnjoj postojanosti kao grozomornom podsjetnicom.

Pokrenuvši zločinačku lavinu neslućenih razmjera, Srbi kao pagani, nikad ni sanjali nisu da će ih sustići pravda po Božijim i planetarnim zakonima. Silna rušilačka lavina okrenula se protiv njih samih. Svjedoci smo da je proradilo grotlo devetog kruga Danteovog pakla, u kojem će biti uništena genocidna ideja, a i samih četničkih zlotvora.

Na kraju, na dugoročnom planu, kao nauk i pouk nama Bošnjacima, od ogromnih nevinih žrtava ostalo je u amanet da svojski i sa mnogo više pameti i upućenosti, ne dozvolimo da se ovakvi užasni događaji nikad ne zaborave, i da ne dozvolimo da se ne ponove. Jer, što bi rekao izuzetno i daroviti, vrli rahmetlija **Alija Isaković**: "Naši susjedi se odveć sporo civiliziraju. No, mi se nećemo ugledati na gore od sebe a ovo **podnošenje sudbine** dobit će i nove vidove, ako se pamet organizira i napusti neke vidove bošnjačkog mazohizma i njegovog fatalizma...".

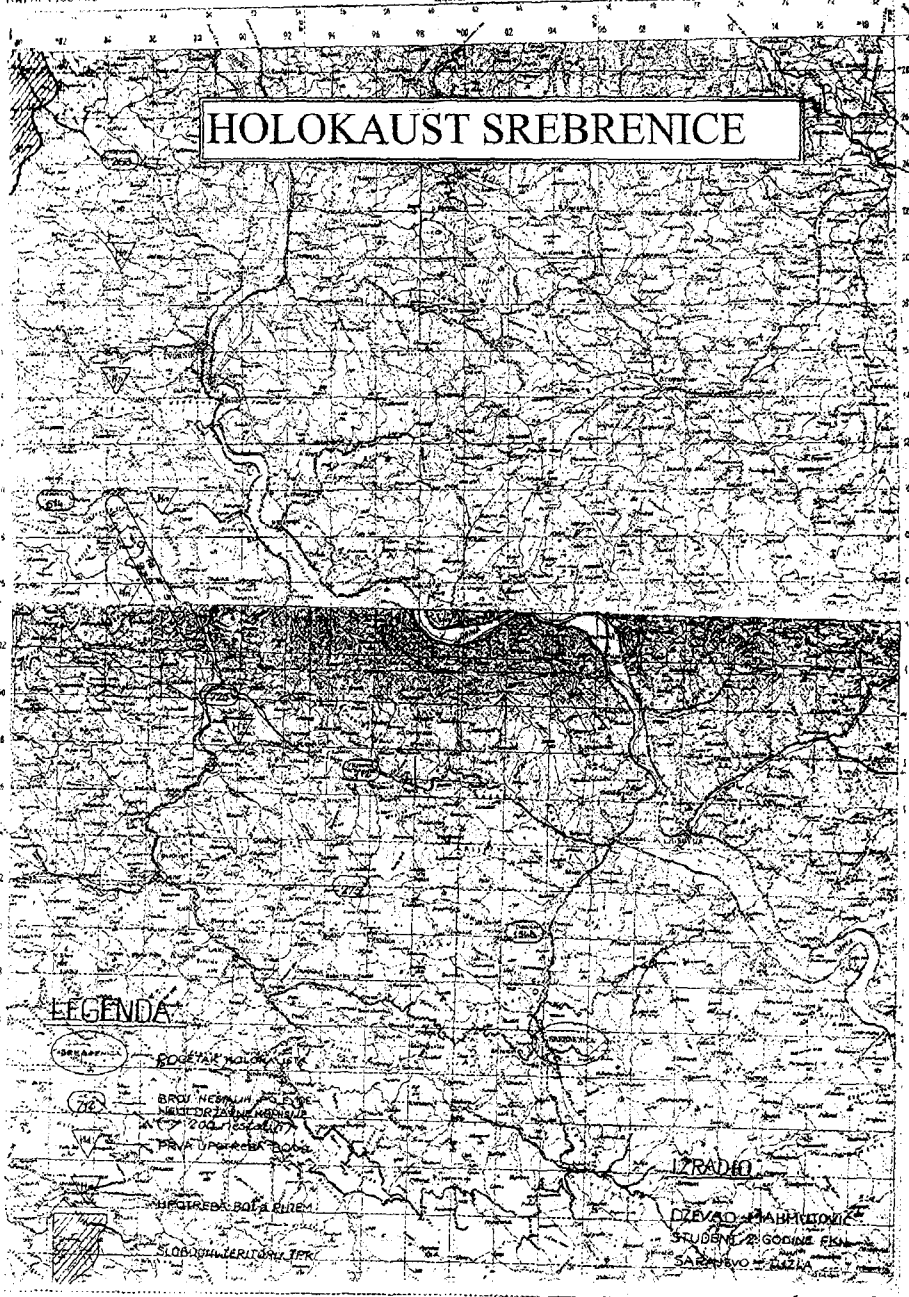
* * *

Aktualni integrativni procesi, u borbi za cjelovitu, suverenu i samostalnu državu BiH, ravnopravnih svih njenih naroda i građana, bez čega je nezamisliv opstanak BiH, nametnuli su, kao imperativ - pomirenje (i eventualni oprost) među narodima. Tom civilizacijskom činu Bošnjaci su dorasli pa i superiorni, kao najtolerantniji narod u

Evropi (**Gojko Berić**). Ali je pomirenje izuzetno mukotrpan, složen i dugoročan proces, koji se mora svesti na individualnu ravan, od slučaja do slučaja (**reis-ul-lema dr Mustafa Cerić**). Nedopustivo je i vrlo štetno, kao što se činilo u prošlosti, državnim dekretima i bjankopotpisima, prema nacionalnom kolektivitetu ići na oprost, pa su mnogi zločini, tim aktima, ostali nerasvjetljeni, a plejada zločinaca amnestirana - nekažnjena.

O p r o s t?! Postavlja se krucijalno pitanje, kome oprostiti - zločincima?! - i ko ima ovlaštenje da oprašta? Niko! Olahko se barata i manipulira oprostom. Nad rastrgnutim, masakriranim djetetom, utonuo u duboko meditiranje (preko svog poznatog junaka Karamazova), **Dostojevski** postavlja pitanje: "Da li majka može dati oprost u ime ubijenog djeteta?", izgovara akribičnu i ekskluzivno logičnu, zdravom razumu jedino prihvatljivu, premisu: "Niti majka ni bilo ko drugi, samo i jedino žrtva može dati oprost i niko u ime nje!". Sve i kad bi se dao oprost, šta bi se time postiglo? Ovim bi aktom učvrstili zločince u njihovom stavu da su apsolutno u pravu. Inače, ova sorta zločinaca su nepopravljivi, na dugoročnom planu, do njihova iščeznuća, a zemlja čudovište gubom okužena i zatvorena, kako ispravno, a bolno konstatiraše sjajni mislilac, **Filip David**: "**Danas je naša zemlja pretvorena u Atlantidu potopljenu u moru krvi. Javljam se iz tog diluvijalnog mraka onima što će doći posle nas, ostavljajući iza sebe samo pustoš, očajanje i mržnju bačene kao otrovno seme u razrovane njive**" (Filip David: "JESMO LI ČUDOVIŠTA", Bosanska knjiga, 1997).

Ko u ovoj zemlji i na ovoj planeti ima moralno i ljudsko pravo da stane i oprašta u ime Srebreničana?



Prof. dr. Abdulah Konjicija



DOGAĐANJA U SREBRENICI MARTA I APRILA 1993. GODINE

Drugi dan Bajrama 1993. godine otišao sam na čestitanje Reisu-ulemi Selimovskom. Tamo sam zatekao gospodina prof. Ibrahima Džananovića, koji je upravo razgovarao sa bratom u Srebrenici. Poslije razgovora Ibrahim je bio ošamućen, izgubljen i preplašen. Situacija u Srebrenici je bila izuzetno teška i Srebrenici je prijetio pokolj. Srebrenica je tada bila nezaštićena zona. Pozvao sam prof. Džananovića da idemo kod Ganića (Alija je bio na putu) mi smo Ganiću iznijeli situaciju u Srebrenici. Tražio sam da učinimo nešto što je u granicama naših mogućnosti; obavijestiti svijet, državnike, tražiti pomoć i zaštitu, uputiti pismo žena i djece Srebrenice gospođi Hilari (Hilari Clinton), supruzi gosp. Klintona, zatim održati sastanak sa Armijom i proanalizirati šta mi možemo učiniti da pomognemo odbranu građana Srebrenice.

Moram naglasiti da se je prof. Ganić svojski angažovao u obavještavanju državnika i zahtijevima za pomoć Srebrenici, kao i za pomoć međunarodne javnosti. Taj dan održali smo i sastanak sa načelnikom Štaba Armije R BiH i zahtijevali da nas obavijesti kakva je situacija u Srebrenici. Šezdeset hiljada ljudi je tamo. Prof. Džananović je razgovarao sa bratom iz Srebrenice koji je rekao da su nemoćni da se odbrane i da je svima ugrožen život jer strahuju od pokolja. Okolna sela su poklana, popaljena, porušena. Jadar je sinoć pao, defakto oni su sada u kotlu gdje ih mogu gađati kao glinene golubove. Kakva je situacija tamo? Moramo čuti i od Armije šta je tamo, kako je - šta možemo učiniti da Srebreničanima pomognemo. Meni je Halilović odgovorio da sam dezinformisan ili me Srna

“informiše i da govorim tonom za koji misli da ne bi trebalo biti među nama prisutan. Usput je naglasio da Srebrenicu napadaju tri korpusa, da su došle svježije trupe iz Srbije. Pitao sam da li imaju neke planove o odbrani Srebrenice i na osnovu odgovora sam zaključio da ne postoje takvi planovi.

U to doba Srebrenica nije bila “zaštićena zona”. Nekoliko dana poslije naše intervencije kod međunarodnih lidera i međunarodnih zajednica i pisma upućenom gospođi Hilari Klinton, javio se gospodin Kristofer (Worren Cristopher) i rekao da Srebrenica i druge enklave moraju biti zaštićene od međunarodne zajednice. Donesena je Rezolucija Vijeća sigurnosti 824. od 18. aprila 1993. godine Srebrenica kao i neka druga mjesta postali su “zaštićena zona” i to ne samo grad Srebrenica nego i njen ekonomski dio i svaki napad na tu zonu značio je povredu međunarodnog prava i konvencija.

Vijeće sigurnosti je zahtijevalo da se prekinu svi oružani napadi od strane paravojnih jedinica bosanskih Srba i jedinica iz Srbije na Srebrenicu i njihovo trenutano povlačenje iz područja Srebrenice, te da se odmah prekine dotok vojnog naoružanja, opreme i usluga srpskim paravojnim jedinicama od strane Republike Srbije i Republike Crne Gore.

Vjerujem da ne griješim u uvjerenju da je ovoj rezoluciji mnogo pridonijela gospođa Hilari Klinton.

Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice su potpisali Ratko Mladić i Sefer Halilović uz prisustvo Filipa Morijona (Philip Morillon), na Sarajevskom aerodromu. I ako Rezolucija 824. nije zahtijevala demilitarizaciju Srebrenice Alija Izetbegović je ponudio demilitarizaciju kao znak dobre volje. Armija BiH u Srebrenici je predavala oružje i predala kontrolu nad gradom UNPROFOR-u. Tu kontrolu su preuzeli pripadnici Kanadskog oklopnog mehanizovanog bataljona UNPROFOR-a. Televizija je prikazala uništavanje tog oružja.

Nekako u to vrijeme održava se Prvi Bošnjački sabor, dolaze i predstavnici iz Srebrenice helikopterom UNPROFOR-a i bili su toplo

dočekani kao pravi branioci nezaštićenog naroda Srebrenice. Na tom Bošnjačkom kongresu se raspravljalo o prihvatanju Vens-Ovenovog plana. Posebno je bio interesantan Hakija Mehonjić, jedan od vodećih komandanta iz Srebrenice koji je iznio tešku situaciju u Srebrenici. On je tražio da se uspostavi koridor sa Tuzlom i da im se daju Bratunac, Vlasenica i Zvornik, kako bi se ta veza ostvarila. U razgovoru sa ovom grupom iz Sreberenice obavijestili su me o razgovoru - sa Alijom Izetbegovićem. Navodno Alija Izetbegović im je iznio prijedlog tj. pitanje - šta misle o zamjeni Srebrenice za Vogošću što su apriori odbili. Nisu htjeli ni da čuju. Na licima ovih Srebreničana vidjela se zabrinutost. U to doba u Srebrenici je harala glad, bijeda nezadovoljstvo i bezperspektivnost. Svakodnevno su bili psihički maltretirani i granatirani, a zona između jedinica UNPROFORA-a i četnika smanjivana, tako da su okolna sela četnici osvajali. Srebreničani su tražili dolazak oficira Armije, radi organizacije odbrane. Plan Odbrane Srebrenice nije postojao. Međunarodna zajednica Rezolucijom 824. bila je dužna zaštititi i Srebrenicu i njenu ekonomsku zonu. Holandski bataljon, je bio popustljiv. Srebrenica je doživjela katastrofalan masakr.

Zbog toga je odgovorna međunarodna zajednica i pretpostavljam da je to bio dogovor između generala Žanvije-a (Bernard Jeanvier) i Mladića, koji je to uslovio puštanjem francuskih taoca. I ako je još ranije general Filip Morion, odglumio u Srebrenici rješavanje zaštite Srebreničana svi podaci i njegovo ponašanje su upućivali na dvoličnu ulogu.

Naša greška je što smo naivno vjerovali međunarodnoj zajednici.

Šta su dobili Srbi?

Srbi su dobili taktičku pobjedu, a izgubili su strategijsku podlogu - strateški su sami sebe pobijedili. Vrijeme i budućnost će ovu kvalifikaciju potvrditi.

OSVRT NA HISTORIJSKI RAZVOJ I TRAGEDIJU SREBRENICE

Poslije ovako inspirativnog izlaganja o tako svježim ranama, o tako teškoj sadašnjoj tragediji Srebrenice i Srebreničana, teško se vratiti hladnim činjenicama daleke historije, pa i onim mnogo bližim našem vremenu u kome se dogodila ova naša tragedija, kakva se ne pamti u više od dvije hiljade godina trajanja Grada, koji je predmet našeg skupa.

Naime, u okviru Projekta meni je dato u zadatak da danas nešto kažem o historijskom okviru razvoja Srebrenice. Zapravo od nastanka urbanog naselja (Domavia, današnja Gradina) razvijenog oko bogatih rudnika srebra, po čemu je i dobila drugo ime. Srebro su ovdje vjerovatno eksploitalisali još Iliri, ali su kopanje rude, topljenje srebra i urbano naselje (vicus, municipium, colonia) u posljednja tri stoljeća stare ere razvili Rimljani. Otuda je njeno prvo poznato ime Argentarija, što i bukvalno znači Srebrenica.

Kad o tome govorim pred mojim Srebreničanima, znam da svi oni odreda dobro znaju historiju Srebrenice. Historiju svoga grada Srebreničani znaju bolje od građana mnogih drugih gradova, pa naprimjer i od mnogih Sarajlija. Kad ovo kažem, nalazim se u višestrukoj ulozi. Kao Srebreničanin, veoma teško preživljavam njenu tragediju. Teško je preživljavam zajedno sa ostacima svoje porodice. Samo iz moje mahale u Srebrenici u ovoj tragediji ubijeno je ili nestalo preko 180 ljudi. Istovremeno, o tome moram da govorim kao profesionalni historičar, čija profesija ne trpi emocije, koja je gruba i pomalo je slična vojnoj profesiji, zbog činjenice da je naša historija prije svega historija ratnih sukoba i vojnih akcija.

Danas je Srebrenica opštepoznata u čitavom svijetu. Naš grad, međutim, nije sada prvi put postao poznat, iako su evropski i svjetski političari još 1992. i 1993. godine uzaludno pokušavali da mu ime pravilno izgovore. Poslije ovih nekoliko burnih godina i intenzivnih događanja u i oko Srebrenice, oni su naučili da joj ime pravilno izgovaraju. Naučili su da pravilno izgovaraju imena mnogih bosanskohercegovačkih mjesta i gradova, ali, izgleda, nisu naučili da o Srebrenici i srebreničkoj tragediji pravilno sude i presude.

I Argentarija i Srebrenica izgleda su imale tužnu sudbinu, tužniju od mnogih drugih, upravo radi bogatstva na kome su ležale.

Urbani centri i njihova bogatstva i u dalekom starom, pa i u nešto bližem srednjem i novom vijeku uvijek su privlačili pažnju okolnog pa i daljeg neurbanog, a naročito nomadskog i polunomadskog seoskog stanovništva. Bez obzira kojim periodom se profesionalno bave, historičarima je ta suprotnost dobro poznata kao suprotnost selo - grad.

Grad Srebrenica, odnosno Argentarija jedini je urbani centar na bosanskom i širem prostoru sa urbanom tradicijom dužom od dvije hiljade godina (već sredinom III stoljeća nove ere pominje se kao rimska kolonija). U vrijeme Rimljana Grad je imao otprilike onoliko stanovnika, koliko ih je neposredno pred tragediju (1993. do 1995.) zajedno sa izbjeglicama iz šireg Podrinjskog područja, bilo u Srebrenici. U vrijeme Rimljana grad je imao status rimske kolonije, status rimskog naselja, što znači da je njenim građanima bilo priznato pravo građanina Rima.

Grad je imao terme, imao je i eksploatisao mineralnu vodu, čuvena banja Guber, imao je gradsko kupatilo, vijećnicu, tržnicu, hram Jupitera. Nalazio se na jednom od najvažnijih rimskih puteva sa Jadrana u Panoniju. Nalazio se na putu koji od Narone i Solina preko Sarajevskog polja vodi prema Sirmijumu, glavnom gradu Donje Panonije. Upravo taj put je bio jedna od direktrisa nastupanja Avarsko-slovenskog plemenskog saveza, kada je ovaj u desetak-dvanaest godina, od 602. do 614. godine, preplavio Balkansko poluostrvo i

gotovo uništio moćno Vizantijsko carstvo. Kako je u toku ove seobe naroda nestala Argentarija i njen centar Domavija nije nam poznato, ali je historijska činjenica da multikultura nije prestala. To znači da je kao i drugi veliki gradovi Rimske imperije njeno stanovništvo bilo, multikulturno, multiplemensko, multireligiozno - kosmopolitsko. Bosna i Hercegovina i Srebrenica korjene svoje multikulture, multietničkog, multireligijskog, multikulturnog života vuku iz tog perioda.

Mračni rani srednji vijek nije nam ostavio mnogo svjedočanstava o sebi. Po neuspjelom osvajanju Konstantinopola (Carigrad, Istanbul) Avarski kaganat se povukao i uglavnom još dva stoljeća zadržao u Panoniji. Bosna je u njegovom sastavu ostala do 803. godine, što je rezultiralo još jednom bosanskom specifičnosti, a vjerovatno i činjenicom da je negdje u to vrijeme sa procesom feudalizacije društva na ovom prostoru nastala "zemlja" Bosna, koju prvi registruje vizantijski car Porfirogenit sredinom desetog vijeka. Osamdesetih godina XII stoljeća vizantijski hroničar Kinam za nju kaže da je Srbiji "susjedni narod koji ima svoje običaje i svoju vlast". Poznato je da su vladari Bosne, dugo nosili avarsku titulu **ban**.

Na ruševinama Argentarije i Domavije uskoro se razvilo naselje sloveniziranog imena. Sa organizacijom države i privrede u Srebrenici se obnovilo i rudarstvo, u XIV stoljeću tu su već i čuveni rudarski stručnjaci - Sasi, što joj je omogućilo da posustaloj feudalnoj Evropi ponudi gransko (visoko kvalitetno) srebro. Hiljadutristosedamdeset šeste godine zakupnici rudnika srebra su Dubrovčani, što ponovo pokazuje njenu multikulturnu i multireligijsku stvarnost. U zemlji bogumila, postojala je katolička dubrovačka i rudarska saska kolonija. Tu je bilo i sjedište franjevačke provincije "Bosna Srebrena".

Obnovljeno rudarstvo, obnovilo je bogatstvo Srebrenice i njenu urbanu tradiciju, ali je to bilo opet povod za nasrtaje susjeda da se dokopaju tog bogatsva. Nasrtaji su se naročito umnožili u XV stoljeću, Srbija, Mađarska pa Osmansko carstvo, da bi po slomu Bosanske

kraljevine i po povlačenju sultanove glavnine 1463. godine Mađari ovdje osnovali Srebreničku banovinu, koja se održala do 1512. godine.

Poslije Mohačke bitke 1527. godine Srebrenica gubi vojnički značaj i nalazi se duboko u Osmanskom carstvu, što je označilo ponovni uspon rudarstva i eksploatacije srebra. To je potrajalo do Bečkog rata 1682. do 1699. godine, kada su se pod kraj tog rata borbena djelovanja ponovo primakla Srebrenici. Bez obzira što nije pala u ruke osvajača blizina nemirne granice zaustavila je privredni napredak.

Kučuk-kajnadžirskim mirom od 21. jula 1774. godine Rusija je prvi put dobila pravo na zaštitu hrišćana u Osmanskom carstvu odnosno na Balkanu. Samo 17 godina, kasnije to pravo je priznato i austrijskom caru. To je otvorilo tzv. "istočno pitanje" i apetite za dijeljenje ovih prostora po raznim osnovama.

Velika francuska revolucija 1789. godine u tome ništa nije promijenila, pa su XIX i XX vijek i u Srebrenici ispunjeni borbom za održanje i preživljavanje i ako upravo na ovom prostoru imamo u Evropi najstarije međunarodno određene granice. Te granice je postavio i priznao Berlinski kongres 1878. godine. Na ovom prostoru ona ide Drinom, a Drina je i inače još od podjele Rimskog carstva na Istočno i Zapadno carstvo, - jedno sa sjedištem u Konstantinopolu, a drugo u Rimu - granična konstanta. Sve kasnije podjele, kontinentalnog ili civilizacijskog karaktera, naslijedili su tu podjelu, a potvrđivali su je takve kao što je raskol hrišćanstva 1054. ili Jalta 1945. godine.

Ovo, do sada, sam namjerno istakao sa željom da naši dragi gosti, koji su uložili izuzetan napor, da i u naše ime - zbog naše izolovanosti i zatvorenosti - istraže izuzetno značajnu dimenziju Srebreničke tragedije. Kao historičar, takođe, moram da naglasim da Srebrenica još uvijek nije samo historijski problem. Naprotiv, ona je vrlo aktuelna u bar pedeset dimenzija i sve ih valja istraživati.

Istraživati, na primjer, samo međunarodnu komponentu Srebreničke i Bosanske tragedije je jedno za nas iz Bosne, a drugo za

kabinetske istraživače nekih drugih zemalja. Ja moram da kažem da smo mi istovremeno vodili rat, odbrambeni rat i pokušavali da dokažemo ko je krivac. U tom smo doživljeli, jedno veliko razočarenje. Svjetska javnost jasno je uočavala krivce, ali su faktori, velikih sila i OUN, uporno izbjegavali da to kažu. Zvanično imenovanje krivca za takvu tragediju, obavezali bi te faktore na Poveljom OUN predviđene akcije.

Gospodo iz Evrope i cijelog svijeta, mi smo od vas svo to vrijeme tražili da svjedočite. Evropa, svijet, Organizacija ujedinjenih nacija raspolagali su osmatračnicama (razgranate obavještajne službe i moćni mediji, lična saznanja) sa kojih se to sve moglo dobro vidjeti.

Njihova je obaveza da iznesu pred sud javnosti pred sud međunarodne pravde i posebno pred Međunarodni tribunal za gonjenje lica odgovornih za ozbiljno kršenje međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije u Hagu, osnovanom Rezolucijom Vijeća sigurnosti br. 808. 19. februara 1993. godine.

Vjerovatno se nikad neće ustanoviti koliko je u ovoj deceniji dobrih ljudi došlo u Bosnu, koliko je dobrih ljudi pomoglo Bosni ali se ipak zna da su tu bili i drugi ljudi, ljudi sa unaprijed utvrđenim sudovima i predubjedenjima, ljudi sa drugim uvjerenjima, sa drugim zadacima. Te dvije vrste ljudi tek valja razlučiti, a to se može samo sistematskim i dugotrajnim prilježnim istraživanjem.

Možda je Srebrenica i njena tragedija u vrijeme dešavanja za OUN bila nešto slično onom što je pitanje Mandžurije - u svoje vrijeme - bilo za Ligu naroda. Mi o tom ne možemo donijeti sud, bar ne konačni, ali je Srebrenica dio Bosne, dio njene sudbine, dakle i njena tragedija je dio tragedije koja je zahvatila Bosnu. Srebrenica je dio Evrope, koja ima prosječne političare i Evrope, koja ima planove još iz Drugog i prije Drugog svjetskog rata. Ti se planovi u savremenim uslovima vrlo brižljivo kriju. Imamo nesreću da živimo na području Balkana i trpimo posljedice odluka i destruktivnih

projekata, kakav je na primjer Garašaninov projekat spoljne politike male Srbije, koja se "mora rasprostraniti" i naslijediti "Istočno rimsko odnosno Osmansko carstvo na Balkanu". Taj projekat (iz 1844. godine) se uporno nastoji sprovesti evo već više od 150 godina. Uporno se mijenjaju granice. Od susjeda se otima komad po komad njihovog, predhodno ili po završenom činu "očišćenog" "životnog prostora". Da li se zbog toga u Srbiji njeguje kult hajdučije i hajdučija, odnosno drumsko razbojništvo smatra nacionalnim ponosom? To svakako ne čini narod, to čine, evo već dugo i često takvi njeni režimi koji se povremeno dočepaju vlasti. Na putu ostvarenja tog projekta "velike Srbije" prirodno se našla i moja zemlja.

Moja gospodo, ovo je, međutim, zemlja sa najstarijim međunardonu priznatim granicama u regionu, gotovo i u Evropi. Na zapadu i sjeveru njene granice su određene još 1699. godine. Njene granice na istoku određene su Berlinskim kongresom 1878. godine, a one na Savi i na zapadu još 170 godina prije Berlinskog kongresa. Ni jedna balkanska zemlja nema tako stare međunarodno priznate i stabilne granice. Ovo je jedina balkanska zemlja koja se graniči prirodnohistorijskim granicama i to granicama utvrđenim širim međunarodnim dogovorima.

Ni jedan granični kamen oko ove Bosne nije postavljen ni pomjeran željom njenih stanovnika, ma kako se oni vjerski, a kasnije i nacionalno razlikovali. Bukvalno svaki bio je postavljen od strane Evropskih sila. Međunarodna granična komisija prvo je to uradila na Savi i dijelom na Uni 1699. godine. Manja pomjeranja izvedena su 18-te, 39-te i 91. godine XVIII stoljeća. Granica sa Srbijom i Crnom Gorom određena je 78-me godine XIX vijeka.

Danas Bosna, sa najmultinacionalnijim snagama na svijetu nije u stanju da ubijedi međunarodnu zajednicu da je njena granica na istoku tamo gdje je je postavio Berlinski kongres prije 120 godina. A to je tako uvjerljivo da mu nikakvo objašnjenje nije potrebno. Gospodo, ovo namjerno malo pojednostavljujem. Mi danas možemo analizirati

situaciju i tragediju Srebrenice. Srebreničanima, međutim, niko ne može vratiti žrtve. Čak ni njihova osakaćena Bosna im to ne može vratiti.

Na kraju moram naglasiti, i ako će o tome kasnije biti više riječi, da se međunarodna zajednica u odnosu na Srebrenicu ponijela vrlo sramotno, a njeni zvanični predstavnici, kao što su general Žanvije (Jeanvier) i zločinački. Ne samo njegovom zaslugom prema Srebrenici je izvršena izdaja. "Zaštićena zona Organizacije ujedinjenih nacija" na očigled čitavog svijeta bezočno je predata dželatu Mladiću, uprkos jasnoj obavezi Međunarodnih zaštitnih snaga (UNPROFOR-a) da za njenu odbranu angažuju i pripremljene vazdušne snage NATO-pakta. Rezolucijom Savjeta sigurnosti od 12. jula 1995. godine, dakle neposredno po zauzeću Srebrenice zahtjevano je "da snage bosanskih Srba (...) odmah napuste zaštićenu zonu Srebrenice" ali od toga do danas nije bilo ništa.¹

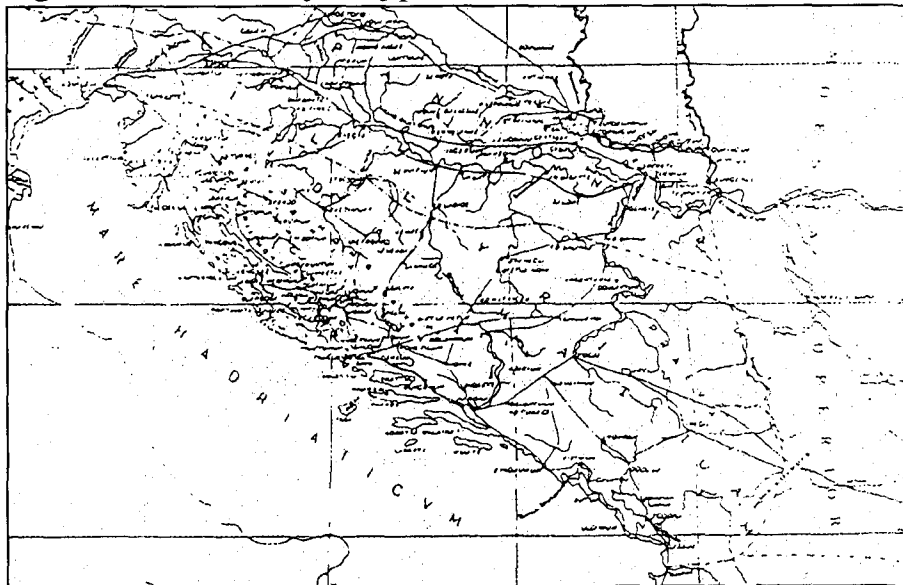
¹ Prerana smrt prof. dr. Ibrahima Tepića onemogućila ga je da svoje izlaganje na Skupu dopuni i rediguje, pa se ono uglavnom u toj formi i ostavlja (Redakcija).

Prof. dr. Hakija Đozić

NEKE ZANIMLJIVE POJEDINOSTI VLASNIČKE I DEMOGRAFSKE POVIJESTI LAKTA DRINE

1. Uvodne napomene

Ništa se ne dešava bez pravog razloga, govorili su stari Latini. Tako i ratna tragedija (1992-1995) naroda sadašnjih opštinskih područja Bratunca i Srebrenice, ima nominovani (imenovani), ali i neimenovani - pravi razlog. Recimo, Srbija je u svojim medijima stalno lansirala parolu o "ugroženosti Srba" na "vjekovnoj srpskoj zemlji", naravno misleći na Bosnu. Često se u tim medijima pominje i općinska područja Bratunca i Srebrenice. Sad, nakon što je nametnuti rat završen, treba smireno ispitati osnovanost pomenutih parola. Pravi odgovor, zbog dileme o "vjekovnoj srpskoj zemlji" može se naći, logično, samo u dalekoj našoj prošlosti.



Rimski lirik

Podsjetimo se da povijest lakta Drine (krive Drine), gdje je geografski lociran Bratunac i Srebrenica, nije napisana. Ali, ako se nešto o tome i fragmentarno pisalo, akcenat se uvijek stavljao na dolazak Slavena na to područje. Međutim, povijesne analize pokazuju da su Iliri i drugi narodi na tom području imali, kad je u pitanju demografija i vlasništvo, dominantnu ulogu. Tu činjenicu nedvosmisleno potvrđuju, pored ostalog, ilirski toponimi. Slavenski nazivi naselja su rijetki. Podsjetimo se da su Rimljani, svakako zbog raskošnog bogastva prirode, u laktu Drine podigli naselja **Argentariju** i **Domaviju**. Iz rečenog, uz ostalo, treba izvući zaključak o milenijskoj tradiciji ovog kraja.

Nadalje, povijesno je poznato da je rijeka Drina i u doba Rimskog Carstva bila granica između tadašnjih rimskih provincija. Zna se, recimo da je na desnoj obali Drine egzistirala provincija Mezija (današnja Srbija), a na lijevoj obali Panonija, Dalmacija. U rimskoj provinciji Mezija, što povijesno nije adekvatno valorizovano, bio je **zatvor za sve osuđenike golemog Rimskog Carstva**. Oni su radili u rudnicima i na poljima. Oslobodili su ih Slaveni, tačnije, pleme Serbi. Sa njima su se, kako opširno piše Truhelka, Serbi i asimilirali. Znakovito.

2. Povijesni safari

Arheolozi Austro-Ugarske monarhije, nakon što je Bosna, pa i kadiluk Srebrenica podpao pod njihovu upravu, mnogo su radili na arheološkim istraživanjima tog područja. Po osnovu takvih istraživanja su utvrdili da svako urbano uzvišenje, te mnogobrojni kameni spomenici, humke, naročito stećci u laktu Drine, su nijemi svjedoci burne, ali, cjelovito nerazjašnjene prošlosti tog kraja.

U selu Gradina, dva kilometra istočno od Rudnika Sase, otkrivena je jedna veća dvorana, kupatilo, topionica metala, kovnica novca, te mnoštvo raznih figura od metala. Među arheološkim nalazima stručnjaci u posebne raritete ubrajaju rimske spomenike. A biser među

biserima je spomenik sa kojeg se razabire da je ovaj grad nekad (prije 2000 hiljade godina) nosio ime Domavija.

Nadalje, posebno je interesantan spomenik "Luciju Dominiciju Erosu, procuratoru metallorum Pannoniorum et Delmationum". Iz ovog teksta, rečeno jezikom Bošnjaka, jasno proizilazi da je spomenuta ličnost imala status vrhovnog upravitelja svih rudnika rimske provincije Panonije i Dalmacije. A taj se prostor, kako piše u svim povijesnim udžbenicima, prostirao od Alpa do Karpata, južno od Beča i Dunava, sve do Jadrana.

No, na Balkan su, što takođe povijesno nije sporno, u IV stoljeću prodrli (sa sjevera Evrope) Kelti i Huni. Tom su prilikom mnoga rimska naselja razrušena i spaljena. Arheološka istraživanja pokazuju, nažalost, da je tu sudbinu imala, vjerovatno oko 370. godine, i Domavija. Taj grad, u starom svom stilu, nikad više nije ni obnavljan. Tragove starina pokrila je stoljetna prašina, koja se pretvorila u debele naslage zemlje. Novodoseljeni stanovnici su na tom prostoru podigli samo seosko naselje, koje su, zbog vidljivih ostataka starih građevina, prozvali Gradina.



Nosioci vlasti srednjovjekovne bosanske države, što je znano, pozvali su iz Njemačke stručnjake za rudarstvo, koji su nama poznati kao Sasi. Oni su na više mjesta nekadašnje Domavije pronašli nova nalazišta rude olova, cinka i srebra, te oko 3 kilometra na zapadu od

Gradine, i arseno-sumpornu vodu, nama danas poznatu kao Crni Guber. U neposrednoj blizini tog izvora podignut je i srednjovjekovni grad, kojem mu je po nalazu srebra, dat prvo naziv Srebrenica, iz čega je jezičkom transforancijom proizašao sadašnji naziv Srebrenica. U tom gradu je bila, što treba posebno istaći, kovnica novca bosanskih vladara, te kovnica novca Osmanskog Carstva. O tome nam svjedoče pronađeni, istina rijetki primjerci pomenutog novca.

3. Demografska kretanja

Kod razmatranja pitanja demografije područja lakta Drine, dragocjene podatke nam daje Tatomir Vukanović (pseudonim, vjerovatno Vladimira Ćorovića). Imenovani autor, uz ostalo, opisuje kako je Srbima, po osnovu rodbinskih odnosa dvora Ugarske i Srbije, predata Srebrenica, konačno tek 1413. godine. No, ima mišljenja da je Ugarska tako postupila, nakon što je u borbama sa pripadnicima Bosanske narodne crkve, na prostoru lakta Drine doživjela poraz. Jer, na tom su lokalitetu oni bili jedini žitelji.

Da pomenuta konstatacija nije bez osnova, uz ostalo, dovoljno je podsjetiti da u tim krajevima, na početku XV stoljeća, po pisanju Konstatina Filozofa, svi stanovnici su bili "bogomilske eresi", (vjere).

Вредно је спомена, да се у једном рукопису житија деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа наводи за Босанце у Сребрици да су син богомили. У житију се каже: «им же баш ирим богомилске ересе».¹²¹⁾

Interesantno je ukazati da Vukanović nije mogao u ovom kraju, prije nego je Srebrenica 1413. godine predata Srbima, ubicirati postojanje pravoslavne crkve. Ostalo rezonovanje se podrazumijeva.

U periodu 1413-1463. godina, kad Srebrenicu konačno pokoravaju Osmanlije, ona je 11 puta mijenjala (između Kraljevine Bosne, Osmanlija, Ugarske i Srba) gospodara. Znači, tadašnja vlast Srba nad Srebrenicom nije bila čvrsta, dugotrajna.

Posebno je zanimljivo pročitati, o čemu takođe govori pomenuti autor, imena i prezimena najstarijih stanovnika Srebrenice.

Познати су нам поименице многи житељи Сребрнице у средњем веку. Ја их не мисли све наводити и рећи, већ ћу споменути само следеће. Тако, као што је већ споменуто у другој глави овога рада, 1390—1392 примљени су за дубровачке грађане неколико Сребрничана као: Рајко Милковић, Новак Вукојевић и Хреља Хрватовић, Живко Ивановић — Лигатица.¹²⁷) Уопште узев већина породица у Сребрници беху Латинице из Дубровника. Њен први претставник беше Дабижив Добрепјанић dictus Latinica, који се спомиње 1403. Његов син Мартол (Martolus) био је кнез у Сребрници 1423, 1427 и 1435 године. Ова је породица имала наследна добра (bona hereditaria) у самој Сребрници и у околини (планине, руднике, топонице, млинове и села); али најзад Турци су их протерали.¹²⁸) Године 1433 спомиње се пак неки Бранко Санчић, као житељ сребрнички.¹²⁹) За овим 1438 спомињу се у Сребрници: Паоко Братковић, Радоје Миоковић речени Паклић, Бенко Братосалић, Никша Рагужан, Антоје Соркочевић, Стипан Вуковић, Петко Утишеновић, Сергије Сиргуловић.¹³⁰) У 1447 спомињу се као сребрнички житељи: кнез Миклеуш, кнез Паоко Стипашиновић, Мароје Никулиновић Гундулић, Тврдисав Ликодрић, Годур Добрашин Даничић, Стипан син Тврдисава Ликодрића, Тодор Добрашиновић, Божидар Милошевић, као момак Андрије Кривошића, Марно Циделовак, Степан Божиновић, момак кнеза Жуха (Ђура); као властела дубровачка у Сребрници спомињу се Стипко Маргушковић, Андрија Кривошић, Никша Жуховић.¹³¹) Године 1457 спомињу се сребрнички житељи: војвода Милош, кнез (comes) Никола Радулиновић, дубровачки властелин кнез Жухо (Ђурђе), Драгојевић Гучетић,¹³²) и као властела сребрничка наводе се Марин Радосалић, Добрушко и Степан Бранковић, кнез Мартолица Грбичић.¹³³)

Поред наведених јужнословенских етничких група које су биле у средњем веку у Сребрници, било је повремено и Арбанаса. То се да закључити по томе, што се током Дрине све до Сребрнице налазе трагови арбанаских речи, које су се тамо одржале до данашњих дана у такозваном »баналачком« тајном говору. Арбанаси су у ове крајеве долазили као ратници најамници и као сточари крећући се са својим стадима на зимовнике.¹³⁴) Било је уз то и привредно културних веза.

Iz prethodnog pregleda se vidi da su, dakle, u Srebrenici, u velikom broju živjeli Dubrovčani, odnosno, pripadnici Bosanske narodne crkve. Oni su, zna se, pod pritiskom, privremeno mijenjali vjeru. Na ovom je području, u XIII stoljeću, što je vrijedno posebnog pomena, ponikao franjevački red Bosne Srebrene.

Sa dolaskom Osmanlija, naravno, nastaje i proces islamizacije stanovnika ovih krajeva. Taj proces je u laktu Drine, po Hadžijahiću, tekao relativno brzo. Zašto? Pa, zna se da su pripadnici Bosanske narodne crkve rado primali islam. O tome svjedoče pokazatelji popisa

stanovnika Sandžaka Zvornik, iz 1519. i 1533. godine, u čijem se sastavu nalazio Kadiluk Srebrenica.

Zatim, bitno je podsjetiti da je nakon velikog proгона Bošnjaka (1804.-1862.) iz Srbije (koje su Srbi nazivali "Turci iz Srbije"), veliki broj se njih nastanio u laktu Drine. Iza njih je u Srbiji ostala velika (ne) pokretna imovina. Međunarodnim ugovorom Kneževine Srbije i Osmanskog Carstva, uz posredstvo velikih sila, predviđeno je da Srbija plati štetu tim žiteljima. Tu međunarodnu obavezu Srbija nije izvršila. Poučan primjer za današnju praksu.

Bilo kako bilo, pregled zvaničnih statističkih popisa žiteljstva ovih krajeva izgleda ovako:

R.b.	Vrijeme popisa	Muslimani	Srbi	Hrvati	Ostali	Svega	Domaćinstva
1	16.06.1879 Kotar S.	15036	13025		84	28145	
2	01.05.1885 Kotar S.	13448	12983	84	10	26525	
3	01.05.1895 Kotar S.	14217	13418	183	13	27831	4637
4	27.09.1910 Kotar S.	15596	15432	181	26	31235	
5	31.01.1921. Kotar S.	13801	13459	123	39	27422	4800
6	31.03.1931 Kotar S.					35210	5584
7	31.03.1941 procjena					45207	
8	15.03.1948 Kotar S.					30368	
9	31.03.1951 Kotar S.					45489	
10	31.03.1961 Općina B					23149	3986
	31.03.1961 Općina S					29283	4846
	UKUPNO					52432	8832
11	31.03.1971 Općina B					26479	5001
	31.03.1971 Općina S					33310	6018
	UKUPNO					59789	11019
12	31.03.1981 Općina B					26531	6314
	31.03.1981 Općina S					33537	7135
	UKUPNO					60068	13449

13	31.03.1991	21535	11475	40	569	33619	7933
	%	64,1	34,1	0,1	1,7	100,0	
	31.03.1991	27572	8315	38	741	36666	8404
	%	75,2	22,7	0,1	2,0	100,0	
	UKUPNO	49107	19790	78	1310	70285	16337

U odnosu na prethodni pregled, uz ostalo, interesantno je uočiti da se u vrijeme Austrougarske vlasti smanjivao broj muslimana u kotaru Srebrenica. Šta je tome razlog? Pa, veliki broj uglednih muslimana se, kao i iz cijele Bosne i Hercegovine, odselio u današnju Tursku.

4. Vlasnički odnosi

Opšte je poznato da je Austro-Ugarska uspostavila u Bosni, pa i svom kotaru Srebrenica, gruntovnu evidenciju. Po tom je osnovu utvrđeno da kotar Srebrenica ima u 128 katastarskih općina, te 68323 katastarske čestice.

Važno je ukazati, recimo, prema popisu od 27.09.1910. godine, da su žitelji kotara Srebrenica imali slijedeći vlasnički status.

R.b.	Opis	Srbi	Muslimani	Katolici	Ostali	Svega
1	Zemljoposjednici					
	sa kmetovima	108	806			914
	glava obitelji	12	97			109
	svojat	96	709			805
2	Zemljoposjednici					
	sa kmetovima	40	238			278
	glava obitelji	2	30			32
	svojat	38	208			246
3	Slobodni					
	seljaci	3446	8541			12017
	glava obitelji	393	176			569
	svojat	3083	8365			11448

4	Kmetovi	6350	2140		8490
	glava obitelji	916	437		1353
	svojat	5434	1703		7137
	Slobodni seljaci				
	ujedno kmetovi				
5	Pretežno slobodni seljaci				
	glava obitelji	250	181		431
	svojat	2213	976		3189
6	Pretežno kmetovi	2463	1157		3620
	glava obitelji	210	94	1	305
	svojat	1885	457	2	2344
	Ino poljoprivredno				
	žiteljstvo	63	163	1	227
	glava obitelji	12	44	1	57
	svojat	51	119		170
	Ukupan broj žitelja koji se bave				
	poljoprivredom	14595	15186	10	29791
	glava obitelji	1795	2649	2	4446
	svojat	12800	12537	8	25345
	Ostalo prisutno				
	žiteljstvo				1444
	glava obitelji				430
	svojat				1014
	SVEGA				31235

Podaci iz prethodne tabele nam ukazuju koliko je Muslimana, ali i manji broj Srba imalo status zemljoposjednika. Njima su zemlju obrađivale čifčije (zakupci). Čifčije su, što je neopsorno, došle u Bosnu, pa i Srebrenicu, najviše u XVIII i XIX stoljeću.

Po osnovu srbizacije riječnika Bosanskog jezika, Austrougarska, radi namjera aneksije zamjenjuje taj izraz sa riječju kmet. Tu riječ

Arap, pa i Osmanlije nisu poznavali. Jer, čifčije su prema vlasniku zemlje bile u klasičnom ugovornom odnosu, što nije slučaj sa kmetovima. nažalost, neobavješteni znanstvenici često poistovjećuju te izraze.

Navedeni vlasnički odnosi u Bosni su promijenjeni, zna se, tzv. agrarnom reformom Kraljevine Jugoslavije. Nasilno je oduzeta zemlja od Bošnjaka i predata u posjed Srbima. Tako je postupljeno i sa posjedima kotara Srebrenice.

No, demografska slika ovog kraja se mijenjala i drugim nasilnim mjerama. Recimo, manje je znano da se učešće u Prvom svjetskom ratu plaćalo zemljom Bosne. Tako se prema podacima Agrarne direkcije BiH, u periodima 1918-1933. godina **133 porodice Srba, deklarirane kao "dobrovoljci", dobile 6210 duluma**, te u ostalim slučajevima 114 porodica Srba dobile 1700 duluma plodne zemlje Srebrenice.

Imajući u vidu sve (ne) legalne vlasničke promjene u domenu zemljovlasničkih odnosa, njihov je pregled 1991. izgledao ovako:

Općine	Ko	Sek	Broj domaći nštava listova	Broj posjed ovnih Zemljišta	Broj Parcela Zemljišta	Obradivo Zemljište	Šume	Plodno zemljište (Kolona7+8)	Neplodno zemljište	Ukupna površina zemljišta (K. 9+10)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Bratunac	p	d	6414	10382	89108	1140209	514186	1654395	28894	1683289
			0	229	4147	65573	1078304	1143877	89934	1233811
			6414	10611	93255	1205782	1592490	2798272	118828	2917100
Srebrenica	p	d	6490	10138	119214	1666858	637919	2304777	29815	2334592
			260	260	218	320188	2552339	2872527	126971	2999498
			6750	10398	119432	1987046	3190258	5177304	156786	5334090

Zvanično nisu izvedeni tačni podaci o konfesionalnom vlasništvu. Međutim, Srbi su pred ovaj rat, kako se osnovano procjenjuje, imali u posjedu oko 30 posto obradivog zemljišta, od čega približno jednu trećinu kao gruntovni vlasnici i dvije trećine kao tzv. "savjesni

posjednici”. Znači, Srbi su realno vlasnici samo oko 10 posto obradiva zemljišta u općinama Bratunac i Srebrenica. Ostalo zemljište, naravno, gruntovno pripada Bošnjacima.

Zaključna razmatranja

Iz rečenog se mogu izvući neki globalni, ali za naslovljenu temu bitni zaključci.

Prvo, u laktu Drine, što se danas naziva općinama Bratunac i Srebrenica, Srbi su došli tek dolaskom Osmanlija. Znači, to područje nije “vjekovna srpska zemlja”.

Drugo, Srbi su uvijek, pa i pred ovaj rat, na tom području, uprkos stalnom naseljavanju tog područja sa stanovništvom iz Srbije, činili izrazitu manjinu stanovništva.

Treće, što je jako bitno, Srbi na području općina Bratunca i Srebrenice, kako se procjenjuje, pred rat imali u posjedu 30-tak posto zemljišta, a u vlasništvu samo 10-tak posto zemljišta. Zatim, imali u još 20-tak posto zemljište kao tzv. “savjesni posjednici”. Radi se o zemljištu koje je država dodijelila većem broju doseljenika iz Crne Gore i Srbije, a koje su oni nazivali “dobrovoljci” prvog svjetskog rata”. Njima je, dakle učešće u prvom svjetskom ratu plaćeno zemljom Bosne. Zatim, u istu kategoriju spada i zemljište po osnovu tzv. agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije. Jer, ta problematika tek treba našim propisima da se riješi.

I, na kraju, svodni zaključak. Šta bi mogao biti, dakle, osnov agresije Srbije i Crne Gore, uz pomoć svojih sunarodnika iz Bosne i Hercegovine, na samostalnu Republiku Bosnu i Hercegovinu? Odgovor na tu dilemu je prije početka rata (1992-1995. godina) dao Alija Isaković, kad je, uz ostalo, napisao riječi: “**zemlju našu hoće**”. Drugoga razloga, objektivno gledano, nema.

ZAKLJUČAK:

Nesporna povijesna građa pokazuje da su današnje područje Bratunca i Srebrenice, u srednjem vijeku, zanimljivo, pretežno naseljavali Iliri. Oni su se bili asimilirali sa keltskim plemenima. Možda su zato pretežno bili poklonici bogomilske vjere. Na to su područje Srbi došli tek sa dolaskom Osmanlija na teritoriji Balkana.

Nadalje, zvanična statika pokazuje da su Srbi 1991. godine činili tek oko 28 posto stanovništva ovog kraja, i da su vlasnici obradivog zemljišta samo oko 10 posto. Istina, imaju u posjedu još oko 20 posto obradivog zemljišta lakta Drine. To su zemljište dobili po osnovu učešća u srpskoj vojsci Prvog svjetskog rata, te po osnovu agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije. O vlasništvu nad tom zemljom, sad se vodi skupštinska rasprava.

Iz rečenog se može konstatovati da su oni doseljeno, a ne autohtono stanovništvo lakta Drine.

LITERATURA:

1. V. Radimsky: RIMSKI GRAD DOMAVIJA U GRADINI KOD SREBRENICE U BOSNI I TAMOŠNJI ISKOPI, Glasnik zemaljskog muzeja Sarajevo, 1991.

2. Marko Vego: NASELJA SREDNJOVIJEKOVNE BOSANSKE DRŽAVE, Svjetlost Sarajevo

3. Evlija Čelebija: PUTOPISI, Veselin Masleša, Sarajevo

4. Mario Petrić: O MIGRACIJAMA STANOVNIŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI, GZMS, 1963.

5. Nijaz Mašić: ISTINA O BRATUNCU, Tuzla, 1996.

6. Hamdija Kreševljakovića: STARI BOSANSKI GRADOVI, Glasnik Zemljaskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Sarajevo, 1953.
7. Tatomir Vukanović: SREBRENICA U SREDNJEM VEKU, Glasnik državnog muzeja Sarajevo, 1946.
8. Prva dva popisa Zvorničkog Sandžaka (iz 1919. i 1933. ANUBIH, Sarajevo, 1986.
9. ... STATISTIKA MIJESTA I PUČANSTVA, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1889.
10. ... REZULTATI POPISA ŽITELJSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI 27.09.1910, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1911.
11. ... POPIS STANOVNIŠTVA 31.01.1921. GODINE, Državna štamparija, Sarajevo
12. ... DEFINITIVNI REZULTATI OPISA STANOVNIŠTVA OD 31.01.1931. GODINE, Državna štamparija, Sarajevo 1939.
13. ... STANOVNIŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995.

Doc. dr. Dževad Termiz

PSIHOSOCIJALNI PROBLEMI PROGNIKA IZ SREBRENICE KAO POSLJEDICA AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

Prije nešto šire elaboracije teme "Psihosocijalni problemi prognanika iz Srebrenice kao posljedica agresije na Bosnu i Hercegovinu" potrebno je iznijeti dvije uvodne napomene:

- prvo, iz samog naslova proizilazi da se bavimo posljedicama genocida preživjelog prognanog stanovništva iz Srebrenice koje se dominantno ogledaju u aktuelnom socijalnom položaju i psihosocijalnim problemima;

- drugo, izlaganje je utemeljeno na rezultatima istraživanja objavljenim u knjizi pod naslovom "MOGUĆE IMPLIKACIJE SOCIJALNOG POLOŽAJA PROGNIKA IZ SREBRENICE NA PODRUČJU TUZLANSKO - PODRINJSKOG KANTONA I PODRUČJU VOZUĆE U PERIODU OKTOBAR 1995. - APRIL 1996. GODINE", u izdanju Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1997. godine. Istraživanje je realizirano u okviru generalnog Projekta "Psihosocijalni aspekti u Bosni i Hercegovini", pod pokroviteljstvom Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Prognanička populacija iz Srebrenice, prije početka agresije na Bosnu i Hercegovinu, te lične, grupne i kolektivne tragedije koju je doživjela u julu 1995. godine, bila je u ekonomskom i socijalnom smislu - stabilna populacija. Dominantan izvor prihoda ostvarivan je u društvenim preduzećima, potom po osnovu vlasništva nad privatnim sredstvima (posjedovanje vlastitog zemljišta, privatnih zanatskih radnji, trgovinskih objekata, itd.).

U pogledu stanarskog statusa prisutna je izrazita dominacija vlasništva nad kućom, a neznatan broj je bio nosilac stanarskog prava.

Kategorija podstanarstva, možemo reći, bila je nepoznata ispitivanoj populaciji. Prilikom gradnje kuća u njih su ugrađivali i dio sebe i svog rada. Najčešće su roditelji gradili kuće i za svoju djecu.

Što se tiče bračnog statusa, dominiraju lica u statusu oženjen - udata.

Evidentan je raniji ulazak lica u brak. Radi se o području BiH u kome je bila tradicionalna porodica sa jasnim statusima i ulogama njenih članova. U populaciji najveći broj ljudi je sa radničkim zanimanjem koji su, pored rada u preduzećima, ostvarivali i dopunski izvor prihoda radeći na vlastitim imanjima. Žene su uglavnom obavljale kućne poslove, radile u društvenom preduzeću, na imanju i posvećivale se odgoju djece. Povoljnost socijalno ekonomskog statusa omogućavale su ostvarivanje svih primarnih bioloških i socijalnih potreba.

Socijalno porijeklo protjeranog stanovništva sa područja Srebrenice je uglavnom ruralno, s tim da je dio preživjele populacije iz samog naseljenog mjesta.

Socijalizacija se ostvarivala preko porodice i škole, dakle riječ je o primarnoj i sekundarnoj socijalizaciji. Možemo reći da su populaciji sa ovog područja sociopatološke pojave skoro napoznate: učešće u kriminalitetu, droga, prostitucija itsl.

Prema tome, radi se o stabilnoj populaciji, radno angažiranoj, sa jakom moralnom i tradicijskom utemeljenošću i razvijenim mehanizmima primarne socijalne kontrole (vlasništvo nad kućom, sklonost ka sklapanju brakova, stabilnosti braka i porodice, uvažavanje običajnih normi i normi navika ili mogućnosti).

U općem haosu i pometnji, kada su krvoloci ušli među napaćeni, iznemogli, prestrašeni i nenaoružani narod, vladala je apsolutna neizvjesnost za život, panika i strah. Jedino pitanje u tom trenutku bilo je šta će se dogoditi i da li će se uspjeti iko spasiti? Za podmukli plan i genocidne namjere iskorišteni su "ljudi", dojučerašnje komšije, kumovi, uz prisustvo takozvane međunarodne zajednice koja se nije

suprostavila i omogućila zaštitu stanovništva, na što se ranije i sama obavezala. Počelo je odvajanje očeva i supruga od žena i djece, razdvajanje porodica. Dio stanovništva, uglavnom su to bile žene i djeca, stariji ljudi, prebačeni su autobusima i kamionima do Kladnja i Tuzle. Ostali su zatvoreni, a jedan dio je sam pokušao da se izvuče iz tog klasičnog vojnog obruča i dođe do teritorija "spasa" - Tuzlanskopodrinjskog i Bosansko - podrinjskog kantona. Na najsvirepiji način ubijeno je preko deset hiljada ljudi. Nažalost, teško je utvrditi i kvantificirati ljudsku katastrofu ovog područja, pored koje postaje apsurdno spominjati materijalna razaranja i štete.

Dio preživjelog prognanog stanovništva je premješten na slobodna područja Tuzlansko - podrinjskog Kantona - Tuzle, Živinica, Kladnja i drugih područja. Prihvat prognanika u početku je imao elemente organiziranosti u smislu obezbjeđenja kolektivnog smještaja, hrane, napitaka, odjeće i obuće, zdravstvenih usluga i dr. Prognanici su docnije raspoređivani prema mogućnostima i preostalim kapacitetima, uglavnom u općine Tuzlansko - podrinjskog i Zeničko - dobojskog kantona. Socijalni ambijenti, u kojima je raspoređivano prognano stanovništvo, bili su različiti: od onog kojeg možemo okarakterizirati kao urbani, urbano-ruralni (mješavina, tip naselja koja imaju elemente urbano-ruralno socijalnog prostora, kulture i sl.), te klasični ruralni ambijent.

Aktuelno istraživanje je imalo u vidu ove parametre. S obzirom da je bilo nemoguće izvršiti potpuno posmatranje, odlučili smo se za izbor reprezentativnog uzorka u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, da bi mogli na osnovu toga izvršiti generalizaciju, tj. konstruisati opće zaključke o aktuelnom stanju socijalnog položaja, psihosocijalnim problemima prognanika i mogućim implikacijama koje bi iz toga mogle proizaći. Naravno, treba imati u vidu i dva ugla posmatranja: i to subjektivni ugao, tj. viđenje problema iz ugla posmatranja samih prognanika; i drugo, izvršiti uvid u evidenciju nadležnih institucija koje registriraju devijantno ponašanje kojim se krše postojeće društvene vrijednosti i pravne norme, tj. manifestiranje

određenih oblika kriminalnih radnji kao sociopatološkog ponašanja. Bilo je za očekivati da će prisutvo socijalne dezorganizacije i socijalne deprivacije biti u korelaciji sa socijalno neprihvatljivim ponašanjem.

Potpunost istraživanja je veća ukoliko se izvrši uvid u hronologiju događaja vezanih za psihosocijalne probleme prognanika, od trenutka pada enklave Srebrenice, pa do aprila 1996. godine.

Vremenski period u kome je izvršeno istraživanje se odnosi na razdoblje u kojem je došlo do stabilizacije u prihvatu i smještaju prognanika, sređivanju utisaka i njihovoj svježini u vezi sa proteklim događajima, kao i aktuelnom stanju svog socijalnog položaja.

Stoga su oni mogli kompetentno govoriti o psihosocijalnim problemima u sve tri vremenske dimenzije.

Stanje u pogledu zadovoljavanja primarnih bioloških i socijalnih potreba nije u kvalitativno - kvantitativnom smislu zadovoljavajuće. Osnovni izvori socijalne depriviranosti prognanika su situacijski nemoral i loši ljudi, te nedovoljna naklonost domicilnog stanovništva prema njima. Najveći izvori socijalne depriviranosti proizilaze iz učešća UNPROFOR-a kao reprezentanta međunarodne zajednice u njihovoj drami, osjećaj uskraćenosti uticaja u društvu, kao i nepovoljnim stambenim i zdravstvenim uslugama.

Odnos prognanika i institucija vlasti, na svim razinama iskazan relacijom - traženje - odbijanje (entropija), pokazao se najpovoljnijim kod lokalnih vlasti prema problemima prognanika, ali koji se sastoji u tome da su isti spremni da ih saslušaju kada im se prognanici obrate. Osnovna primjedba koju izražava prognanička populacija na rad institucija sistema jeste "prepuštenost prognanika samih sebi" i nedovoljna stručnost određenih ljudi koji su u strukturama vlasti. Ipak, najlošiju ocjenu prognanici daju međunarodnoj zajednici, a najmanje zamjerke lokalnom rukovodstvu. Dok "dobru" i "izvanrednu" ocjenu prognanici daju državnom rukovodstvu, a zatim lokalnim vlastima. Iz ovog logički proizilazi da je najveća socijalna distanca prema vojnim strukturama međunarodne zajednice UNPROFOR i SFOR), a najmanja socijalna distanca je prema međunarodnim i domaćim

humanitarnim organizacijama koje su za prognanike obezbjeđivale smještaj, hranu i zdravstvene usluge.

Socijalna distanca postoji između prognaničkog stanovništva i domicilnog stanovništva koje različito prihvata prognanike. Stoga je i najintezivnije druženje između samih prognanika iz istog mjesta, te prognanika iz drugih mjesta. U tom smislu postoji visok stepen homogenosti prognanika u njihovom sistemu vrijednosti, zajedničkim stavovima i gledanjima na probleme u kojima se nalaze.

Što se tiče prioriteta problema koje treba rješavati prvi red čine: traženje "nestalih", povratak kućama i izvođenje ratnih zločinaca pred sud pravde. U drugi red rješavanja prioriteta spadaju: naknada štete, održavanje mira, ekonomska obnova i uklapanje u novu sredinu.

Najsnažniji izvor odnosa prema budućnosti definirani su u relaciji povratka u svoje rodno mjesto, osloncem u radu, a ne humanitarnoj pomoći, te očekivanja rješavanja prognaničkih problema u što skorije vrijeme (što je moguće prije). Viđenje budućnosti kao neizvjesne i teške, ali ipak sa vidnim optimizmom je indikator političke zrelosti prognanika. Oni niukom slučaju ne žele da idu van Bosne i Hercegovine, već su snažno vezani za svoju domovinu što je pokazatelj i velikog patriotskog raspoloženja kod prognanika.

Evidentne su korelacije između socijalne deprivacije i perspektive, tj. što je lošije socioekonomsko stanje, oni imaju veća očekivanja od budućnosti u smislu popravljavanja svog nepovoljnog socijalnog položaja. Također, prisutne su pozitivne korelacije između socijalne deprivacije i kodeksa ponašanja, koji ukazuju na potrebu zajedništva kojom će se umanjiti aktuelna depriviranost. I svakako bitna je povezanost između socijalne deprivacije i entropije, tj. što institucije sistema slabije funkcioniraju, to je deprivacija prognanika veća. Homogenost stavova izrazito je visoka kod kodeksa ponašanja i viđenja perspektive.

Kad su u pitanju lokaliteti smještaja, potvrdila se postavljena hipoteza po kojoj prognanike treba smjestiti u isti ili približno isti socijalni, etnički, i narodnosno-kulturni ambijent u kojem su ranije

boravili. Samo u takvim uslovima oni se mogu samoaktuelizirati u socijalnom, kulturnom, radnom i drugom pogledu i u takvim uvjetima mogu uspješno funkcionirati kao pojedinci i socijalna grupa. Istvoremeno na taj način će se lakše uspostaviti veza između prognanog i domicilnog stanovništva i “probiti” barijera zatvorene socijalne grupe. Tako je potvrđeno da je model Vozuće optimalni privremeni model smještaja prognanika do njihovog konačnog povratka u mjesta iz kojih su protjerani.

Usporedbom ranijeg i aktuelnog socioekonomskog statusa možemo reći da se radi o novoformiranom kontingentu siromaštva koji je izazvan ratom - agresijom i protjerivanjem.

Za očekivati je bilo da se potvrde neke hipotetske postavke poznate u teoriji da će populacija, čija je aktuelna socijalna situacija nepovoljna, pokušati da čini kriminalne radnje, kako bi to svoje stanje bar privremeno prevazišla i popravila. U ovom slučaju je postavljena hipoteza u potpunosti odbačena. Naime, u poređenju “prognaničkog” kriminaliteta i kriminaliteta domicilnog stanovništva, ovaj prvi je u posmatranom vremenskom razdoblju (potpuno posmatranje) skoro potpuno simboličnog karaktera. To je potvrda da se radi o prognaničkoj populaciji koja nema stil odgovora na nepovoljno stanje kriminalnim radnjama, već želi to stanje permanentno i kontinuirano popravljati vlastitim radom.

Blokada komunikacija, spontano organizirana okupljanja prognanika su proizvod krajnje nužde. Zapravo prognanici to čine onda kada nemaju minimalne uvjete za biološku i socijalnu egzistenciju, te onda kada im moralna savjest ne dozvoljava da šute i zadovolje se odgovorima da će se “nestali” tražiti. Dakle, to su u osnovi razlozi blokade komunikacija, spontano organiziranih okupljanja i slično.

Grupa je uspjela percipirati lične, grupne i društvene probleme, pravilno ih shvata i tumači, sa željom da se oni rješavaju u institucijama sistema. Međutim, važno je identificirati i prezentirati osnovne, bitne vrijednosti prognaničke populacije iz Srebrenice:

1. Zahvaljujući običajima, navikama, tradiciji, moralu, odgoju i kulturi, a u određenom smislu i vjeri, oni relativno uspješno funkcioniraju kao socijalna grupa. Na taj način oni kompenziraju i relativiziraju postojeću socijalnu deprivaciju i određeni stepen socijalne dezorganizacije.

2. Socijalno ekonomsku egzistenciju žele osigurati na temelju rada, a ne živjeti od pomoći domaćih i međunarodnih humanitarnih organizacija, kako kažu "samilosti".

3. Prognanička populacija posjeduje zavidan nivo političke zrelosti koji se manifestira u samosvjesnosti aktuelnog socijalnog položaja i viđenja "prognaničke" perspektive kao neizvjesne i teške.

4. Evidentna je vezanost za prostor sa koga su protjerani i za Bosnu i Hercegovinu kao svoju domovinu. Prognanici svoju budućnost žele graditi u Bosni i Hercegovini, a ne van nje, sa krajnjom namjerom povratka u područja iz kojih su protjerani.

5. Bez obzira na nepovoljno stanje socijalnog položaja njihovo socijalno ponašanje može se okvalificirati pozitivnim. Ovaj stav može se argumentirati egzaktnim pokazateljima koji potvrđuju da prognanički kriminalitet u odnosu na kriminalite domicilnog stanovništva ima simbolički karakter u kvantitativnom smislu, dok u kvalitativnom smislu nema izraženih specifičnosti.

6. I pored hiperakumulacije psiho-socijalnih problema, te veličine i težine tragedije koju su doživjeli prognanici, oni imaju istančan osjećaj za pravdu i pravičnost. Nije primjetno prisustvo revanšističkog raspoloženja prema onima koji su činili zločine, tj. oni ne generaliziraju problem niti krivicu pripisuju etnosu. Naprotiv, oni krivicu pripisuju planerima, organizatorima i izvršiocima zločina, sa konkretnim imenima zločinaca, sa željom i očekivanjima da će institucije pravde (domaće) i međunarodne (Sud za ratne zločine u Hagu) realizirati svoj dio obaveza za koji su nadležne, zbog kojih su konstituirane i zbog čega egzistiraju.

Iako su na neki način psihosocijalni problemi naznačeni, oni se manifestno ogledaju u slijedećem:

- problemi šehidskih porodica,
- problemi ratnih vojnih invalida i civilnih žrtava rata,
- rješavanje sudbine "nestalih",
- problem nezaposlenosti,
- neadekvatan smještaj,
- neizvjesnost povratka i "čežnja" za rodnim krajem,
- materijalni gubici,
- novoformirani kontingent siromaštva i moguće korelacije nezavidnog socioekonomskog položaja s određenim socijalnim bolestima,
- deficijentne porodice i, u vezi s tim, teškoće ostvarivanja primarne socijalizacije,
- antagonistička akulturacija i stigmatizacija pojedinca i podgrupa unutar prognaničke skupine,
- zatvorenost prognaničke grupe i nepostojanje dvosmjerne (obostrane) komunikacije na relaciji prognanici - domicilno stanovništvo i dr.
- nepostojanje plana u privremnom razmještaju prognanika na određenim lokalitetima do realizacije i mogućnosti njihovog povratka u mjesta odakle su protjerani,
- problemi razdvojenosti porodica, itd.

Ovo su problemi prognanika iz Srebrenice, ali možemo reći i psihosocijalni problemi prognanika uopće, koji će nažalost vjerovatno perzistirati relativno duži vremenski period, imajući u vidu ekonomsko-političku konstelaciju odnosa i njihove nepovoljne refleksije na aktuelne psihosocijalne probleme.

Postoje vrijednosti onoga što jest i vrijednosti onoga što "treba da bude":

“između onoga što jeste (iskristalizirane vrijednosti ispitivane prognaničke populacije - primjedba Dž. T.) i treba da bude (ublažavanje i rješavanje naznačenih psihosocijalnih problema - primjedba Dž. T.) smješta se smisao kao njihova sinteza u moralnoj vrijednosti koja to postaje potvrđivanjem humanizma. Zapravo, relacija faktičnost - vrijednost izražava smisao traženjem da se realnost na koju se odnosi moralna vrijednost određuje tom vrijednošću i da se svaka otvorena moralna vrijednost ozbilji u granicama realnih mogućnosti (Muhović M., “ETIKA”, FKN, 1997. godine, str. 82).

Iz prethodno iznijetih nalaza istraživanja proizilazi nekoliko prijedloga za rješavanje neadekvatnog socijalnog položaja i ublažavanja nagomilanih psihosocijalnih problema prognanika iz Srebrenice:

1. Izvršiti kategorizaciju unutar prognaničke populacije s obzirom na veličinu psihosocijalnih problema na osnovu čega bi trebala biti pomoć adekvatna stepenu materijalne i socijalne ugroženosti.

2. Izvršiti planski razmještaj prognanog stanovništva na određenim lokalitetima kako bi isto sačuvali u grupi, zbog naprijed navedenih razloga - komparativnih prednosti: sačuvati psihosocijalnu koheziju grupe, veći intezitet druženja u grupi prognanika iz istog i drugih mjesta, te radi organiziranja i lakšeg nastavka života u Srebrenici po ostvarenju uvjeta za povratak. Istovremeno, neophodno je razviti kulturne i druge veze sa domicilnim stanovništvom kako bi razbili barijeru od mogućnosti stvaranja zatvorene socijalne grupe. Kada je u pitanju razmještaj prognanog stanovništva na određene lokalitete potrebno je imati u vidu da raniji i aktuelni prirodno-klimatski, socijalni, kulturni i drugi uvjeti života budu ako ne identični, ono bar vrlo slični.

3. Zapošljavati radno sposobne, kao i raditi na obezbjeđenju uvjeta za sticanje dopunskih kvalifikacija, prekvalifikacija ratnih vojnih invalida i civilnih žrtava rata prema preostalim psihofizičkim sposobnostima i edukaciji djece, srednjoškolske i studentske populacije - besplatno (naročito za djecu iz šehidskih porodica) i uz

određene beneficije (za djecu iz drugih porodica) u pogledu smještaja, ishrane, nabavke literature i drugo kako bi se naznačene kategorije mogle blagovremeno i adekvatno uključiti u svijet rada.

4. Osigurati permanetnu zdravstvenu njegu i socijalnu brigu za prognanike.

5. Raditi na identifikaciji žrtava zločina, traganja za osobama koje su proglašene "nestalim", te privođenju odgovornosti svih lica koja su izvršila ratne zločine.

Inače, ne možemo na temelju impresija izvoditi zaključke i predlagati mjere kojima će se prevazilaziti postojeća nepovoljna stanja, niti akademskim raspravama i emocijama sažaljenja pomoći prognanicama. Zato bih želio preferirati teorijsko-metodološku orijentaciju i neophodnost istraživačkog pristupa navedenim i drugim problemima, njihovom socijalnom prognoziranju, socijalnom planiranju, te organiziranju socijalnih akcija kojima je potrebno socijalno preveniranje navedenih problema, afirmiranje i jačanje porodice i integriranje zajednice.

Literatura

1. Dervišbegović dr. Muhamed: "SOCIJALNI RAD - TEORIJA I PRAKSA", Fakultet političkih nauka, 1996. godine.

2. Martinović dr. Milan: "ZNANSTVENE OSNOVE SOCIJALNOG RADA" Narodne novine, Zagreb 1987. godine.

3. Muhović dr. Muslija: "ETIKA", Fakultet političkih nauka 1997. godine

4. Termiz dr. Dževad: "MOGUĆE IMPLIKACIJE SOCIJALNOG POLOŽAJA PROGANOŠTVA U TP KANTONU I PODRUČJU VOZUĆE U PERIODU OKTOBAR 1995.- APRIL 1996. GODINE", ANU BiH, 1997. godine

5. Zvonarević dr. Mladen: "SOCIJALNA PSIHOLOGIJA", Školska knjiga, Zagreb 1981. godina.

Azra Smajović, advokat

**NEMA AKTUELNIJEG PROBLEMA OD GENOCIDA U
BOSNI I HERCEGOVINI
- DRAMATIČNE POUKE SREBRENICE -**

1. Istraživanje, prikupljanje, tumačenje relevantne dokumentacije o počinjenim zločinima: genocidu koji se po mišljenju mnogih izjednačuje sa genocidom - holokaust nad Jevrejima u drugom svjetskom ratu; "etničkim čišćenjem" nevinog i bespomoćnog naroda, samo zbog toga da bi se zadovoljile dekadentne i šovinističke ideje o velikim državama i predestiniranim narodima zaslužuje i zahtijeva posebnu pažnju i stavove ovog uvaženog skupa:

- Dokumenti o počinjenim ratnim zločinima na prostorima Bosne i Hercegovine u toku agresije na su od nulte vrijednosti za Državu Bosnu i Hercegovinu i njene narode, a prvenstveno za Bošnjački narod koji je genocidno bio napadnut.

- Za istraživanje su od izuzetnog značaja i važnosti malobrojni svjedoci - očevici najgnusnijih djela - ratnih zločina.

- Istraživanje ratnih zločina koje niti može niti smije stati treba organizaciono i sistemski podržati, tehničko-tehnološki i materijalno obezbijediti.

2. S obzirom na činjenicu da se ovim poslovima mora pristupiti objektivno, istinito, stručno i naučno akribijski, slobodno možemo konstatirati da s onim što je do sada učinjeno ne možemo biti zadovoljni.

Rezultati dosadašnjih aktivnosti uključujući i sva poznata iskustva savremenog svijeta nedvosmisleno potvrđuju ovu konstataciju. (Sva međunarodna dokumenta o ljudskim pravima i slobodama civiliziranog svijeta **prekršena su**¹ i dovedena u pitanje na

¹ Deklaracija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima u suradnji između država u skladu s Poveljom ujedinjenih naroda.

prostorima Bosne i Hercegovine na koncu XX vijeka u srcu Evrope, u vrijeme Mاستrihtskog ujedinjenja Evrope u cilju unapređenja ljudskih prava i rušenja granica u protoku ljudi, roba i kapitala. Prekršena je Deklaracija o ljudskim pravima i slobodama, Povelja UN, međunarodne konvencije o humanitarnom pravu na čelu sa Konvencijom o sprječavanju genocida.² Sve se rušilo u Bosni i Hercegovini u zločinačkoj najezdi na nenaoružani narod.

Jedino se zna da je poštovana Rezolucija Ujedinjenih nacija (UN) o embargu na uvoz oružja na napadnutu žrtvu. **Sa istraživanjem prednjeg ne možemo biti zadovoljni.**

3. Zašto nismo zadovoljni sa do sada učinjenim?

Zbog toga što ovaj nadasve odgovoran posao nije shvaćen kao prioritetni državni i nacionalni zadatak za Bosnu i Hercegovinu.

Ne želim ovom prilikom ulaziti u pojedinosti koje su sadržane u svim temeljnim dokumentima Organizacije UN o ljudskim pravima, temeljnim principima zapadno evropske demokracije. I mislim da neću pretjerivati ako kažem da su sadržani u svemu onom što u sebi oličava moralno etički, historijski i tradicijski LIK BOŠNJAČKOG ČOVJEKA - BOŠNJAKA.

S obzirom na činjenicu da ovo izlaganje podnosi jedan od istraživača ratnih zločina od samih početaka agresije, usudujem se konstatirati i ovom prilikom iznijeti slijedeće:

a) da ovo izlaganje sadrži u sebi istinu ali također i jasno postavljenu notu - autokritike.

² Zaštita žrtava oružanog sukoba:

- Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. kolovoza 1949.
- Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru od 12. kolovoza 1949.
- Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. kolovoza 1949. godine.
- Ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. kolovoza 1949.
- Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1994. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (PROTOKOL) iz 1997
- Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1994. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II) iz 1997.

b) ostavimo po strani i dobronamjerne i one druge kritike osude međunarodne zajednice i naglasimo da smo mi dovoljno sposobni kadrovski, naučno i stručno i iskustveno da ovaj posao s punim osjećanjem vlastitih vrijednosti i na zadovoljstvo naših naroda dovedemo do kraja, a istraženu i prikupljenu dokumentaciju do pune upotrebljivosti.

4. Rad, na istraživanju, prikupljanju i valorizaciji (valorizacija mora biti stručna, i mora služiti rasvjetljivanju istine) **prikupljene dokumentacije je vrlo složen i dinamički posao dugoročnog karaktera** permanentnih aktivnosti. U njemu treba da učestvuju podjednako državne, političke, naučno-stručne itd. strukture.

Ako se dogodi da neka od njih ne ispuni svoje obaveze ili ne ispuni na stručan način cijeli posao je pod znakom pitanja, a konačni ishod se teško može dokučiti.

Ovu tezu ne potvrđuju samo naša dosadašnja iskustva nego isto tako i još više iskustva onih koji su se upravo na ovim poslovima dokazali kao humanisti, branitelji pravde, jednom riječju oni čija iskustva su postala primjer kako se ovi poslovi mogu i trebaju obavljati (Simon Visentalz - Simon Wiesenthal i njegov Centar)

Na aktuelnost stručne i naučne problematike istražno sudske problematike obavezuje čitav spektar pravnih akata i moralnih normi, Povelja UN, univerzalne povelje o ljudskim pravima pa sve do Ustava naše države, historijsko-tradicijsko, dostojanstvo ličnosti, državno dostojanstvo, Država i njena suverenost i sposobnost na vođenju ovih poslova, nacionalna svijest, osveščivanje jednog naroda kao i svijest - sedimentirana u aktima Međunarodnog tribunala u Hagu.

Istraživanje ratnih zločina počinjenih u Bosni i Hercegovini (1992-1995 godina) sa svim njihovim strahotama zaista nije samo od nacionalnog interesa ove države. Ratni zločini počinjeni na prostorima bivše Jugoslavije već davno postali veoma intezivan predmet pažnje mnogih međunarodnih tijela i institucija.

Sa sigurnošću se može reći da su **iskustva iz agresije na BiH od neprocjenjive vrijednosti za mnoge zemlje** za slučaj budućih događanja, jer ratova će nažalost uvijek biti. Poznato je da je u isto vrijeme kada je u BiH bila agresija na drugim tačkama planete vođeno je 39 ratnih sukoba. Imajući sve ovo u vidu, ma koliko Ženevske konvencije o genocidu i ratnim zločinima bile sveobuhvatne i potpune one će biti sigurno predmetom revizija zbog novih zastrašujućih oblika ponašanja neprijatelja i prema zarobljenicima i prema civilima a uključujući i žene i djecu. To drugim riječima znači da se mogu pouzdano očekivati nove revizije ovih međunarodnih akata.

Sada se zna da su veoma daleko poodmakle diskusije u mnogim državnim establišmentima i u međunarodnim institucijama o neophodnosti osnivanja stalnog **Međunarodnog krivičnog suda koji bi se ovim permanentno bavio.**

Može se sa više vjerovatnoće nadati da će silne međunarodne konvencije (Ženevske - međunarodno humanitarno pravo i Haške - međunarodno ratno pravo) imati ko da primjenjuje. Karadžići, Mladići, Pol Poti, Devaljeji i drugi međunarodni kriminalci uvijek će biti ovdje ili drugdje pogotovu kada znaju da ih pravda neće stići, a bez institucionalizaciju pravde to je na žalost tako.

Do osnivanja Međunarodnog krivičnog suda, (a nadati se da će on biti brzo osnovan,) mnoge konvencije će biti nemušte.

5. Simpozijum o Srebrenici morao bi da bude stalna organizirana forma djelovanja najstručnijih i naučno afirmiranih djelatnika koji bi pomogli da se skine veoma veliki veo sa misterije katastrofalnoga stradanja srebreničkog naroda.

Evo danas (u vrijeme autorizacije teksta) skoro tri godine kasnije vrlo se malo zna koliko je i kakvih sve žrtava u toj golgoti Srebrenice bilo.

Dali uopšte ima živih među nestalim stradalnicima Srebrenice?
Gdje su i koliki je broj?

Koliki je uopšte broj stradalnika Srebrenice?

Dali je život u izganstvu život dostojan čovjeka?

I konačno i najvažnije, kakav je to imala stav međunarodna zajednica i da li iko u toj međunarodnoj zajednici snosi odgovornost za počinjeni zločin u Srebrenici a upitno je i ponašanje aktuelnih najodgovornijih domaćih dužnosnika.

Koliko se zna ne odlučuje NATO u Briselu o tome kako će njegove trupe biti korištene i kako će se ponašati. O tome odlučuju autonomno svaka članica i njena nacionalna komanda o načinu korištenja njihovih vojnih efektiva u sastavu NATO.

Neubjedljivo je pa i nedovoljno ozbiljno uzimati u konsideraciju jednog međunarodnog prosječnog birokratiziranog filistra AKAŠIJA i njega osuditi za izdaju zaštićene zone. Ništa od toga!

Bilo bi časno zaista pitati NATO i njegovu komandu ali i nacionalnu komandu Holandije šta su sve imali u vidu kada su mogli da dopuste jedan takav masakar nad nedužnim civilima nezapamćen nakon Drugog svjetskog rata.

Da li je to sudbina malog, nezaštićenog, golorukog, višegodišnjom opsadom izglednijelog Bošnjačkog naroda? Danas kažem Bošnjačkog, a sutra nekog drugog također malog naroda. Gornje navode , potvrđujem autentičnim iskazom jednog od stotine Srebreničana na kraju ovoga referata.

Ako je to istina, istina je univerzalno bolna i takve istine trebalo bi međunarodna zajednica koja se poziva na principe civilizacije da se svagda i svugdje otarasi.

Sve su to preventive koje treba da ugradi međunarodna zajednica u osnivanje stalnog Međunarodnog krivičnog suda. Kažem preventive jer se SREBRENICA ne smije dozvoliti nigdje i nikada.

Zaključak:

1./ Smatra se nezaobilaznim osnivanje Stalnog međunarodnog suda za suđenje ratnim zločincima.

2./ Smatra se da je tragično iskustvo agresije na Bosnu i Hercegovinu masovnost ratnih zločina i genocid ubrzalo osnivanje ovakvog organa koji bi djelovao preventivno a ne samo a posteriori.

3./ **Obezbjeđenje dokumentacionih materijala**, materijalnih dokaza, pisanih dokumenata, **a posebno živa autentična svjedočenja** sretnika koji su uspjeli da izbjegnu klanje, ubijanje, umiranje izgladnjivanjem, sakaćenjem, silovanjem, protjerivanjem, pljačkanjem, zatočenjem u koncentracionim logorima i drugim neprimjerenim metodama ratovanja.

4./ Mislim da svako sa uvažavanjem treba da prihvati konstataciju da dokumentaciji treba posvetiti punu pažnju, njenom čuvanju, **korištenju bilo od strane istražnih sudskih organa /domaćih, stranih/** i Međunarodnog krivičnog tribunala za zločine u bivšoj Jugoslaviji sa **sjedištem u Hagu, bilo naučno stručnih institucija radi njihove obrade i valorizacije.**

Jednaku važnost treba posvetiti i prikupljanju izjava od živih svjedoka a još više od toga **obezbjediti njihov puni fizički i svaki drugi integritet i sigurnost bilo da su u Bosni i Hercegovini ili u inostranstvu.** Kada je to iz nedovoljno jasnih razloga spremna da uradi Velika Britanija, zašto ne bismo mi? **Mi - država BiH smo najodgovorniji za to.**

5./ Prethodni pristup dramatičnoj tragediji Srebrenice omogućava zadovoljenje makar minimuma potrebe saniranja velike tragedije Srebrenice.

Istraživanje njenih korjena i uzroka, tako i posljedica je od planetarnog značenja za efikasnije suprostavljanje civilizacijskih tokova života kriminalnim silama koje su jula 1995. godine u srcu Europe zaustavile civilizacijski hod čovječanstva.

6./ Nije mi namjera da ovaj Simpozij podsjećam na poznate teorijske postavke a još manje želim da dociram nekim uopćenim frazama sa kojima se kod nas i suviše često manipulira. Želja mi je prije svega, da kao dugogodišnji stručni i naučni istraživač na ovim

zadacima u svoje ime i u ime svih mojih saradnika - ispitanika, žrtava agresije i genocida, apeliram na ovom Simpozijumu o Srebrenici da se u duhu poznatih i davno proklamiranih pogleda na ovu problematiku donesu meritorni i punopravni zaključci koji će nedvojbeno upućivati na hitnost. Nema aktuelnijeg i značajnijeg posla od nacionalnog interesa za Bosnu i Hercegovinu i njenu budućnost i budućnost njenih naroda od strpljivog prikupljanja i studiranja građe radi dostavljanja odgovarajućim sudskim i drugim institucijama relevantnih materijala.

* * *

Prilog:

Prethodna moja razmišljanja ne bi bila potpuna ako ne bi bila propraćena **autentičnim iskazom jednog od stotine živih svjedoka** sa kojim sam imala tu nesretnu životnu okolnost da razgovaram o stradanju nevine žrtve. Kažem nesretnu iz dva razloga, što se to i opšte desilo bilo kom od nevinih ljudi u ovoj tragičnoj a divnoj zemlji, i drugo što je izjava ostala torzična, nepotpuna jer na slijedeći zakazani sastanak radi nastavka izjave nije se više pojavio zbog teških zdravstvenih i materijalnih problema u koje je nasilnički gurnut. Evo tog izvještaja:

“Rođen sam u Zalužju opština Bratunac, gdje sam i živio do izbijanja tih kako ih neki zovu nacionalnih sukoba, neki rata, neki... znači do izbijanja agresije, oružane agresije na BiH. Po zanimanju sam rudarski tehničar, bio sam zaposlen. Onako ja bih ukratko ispričao svoje te ratne doživljaje, tako da ih nazovem. Radio sam, bio sam na terenu u Majdanpeku. Dobio sam nekog malo odmora i sve sam spojio da bih praznovao moj sveti praznik “Bajram” tako da ga nazovem jer drugi nemam, i otišao sam kući. To je mjesec april 1992. Ja sam došao 10 dana prije. Nemojte zamjeriti ne znam tačno datum. Došao sam kući i vidio sam da nije bilo kako je bilo prije. U Bratuncu samom gradu vidio sam oružane formacije nekake razno razne te “Šešeljevci”, te “Bijeli Orlovi”, te “Panteri” kako su se zvali sa silnom tehnikom, transporterima, naoružanjem, sa bradama do pojasa

i kamama tako da su izgledali zastrašujuće na prvi pogled. Održavale su se takve nekakve seoske straže pošto se prije toga dogodilo ubistvo Muslimana kod Srebrenice, tačnije nađeni su mrtvi na jezeru a prethodno su išli po benzin u Bajinu Baštu zato što je bila nestašica benzina u BiH i onda se narod uplašio i eto danju je bio u kući noću u šumi jer nije smio noć provesti u kući. Tako smo svi bili. Omladina je bila eto malo opreznija, pratila to stanje, a niko nije mogao upratiti šta se stvarno dešava.

13. maja 1992 godine je napadnuto i moje mjesto Zalužje zajedno sa susjednim mjestima Voljevicom, Biljačom i bili smo izloženi jakom granatiranju i pješadijskoj vatri. Sve se zasnivalo na tom da su te njihove takozvane paravojne jedinice u koje je bilo uključeno i domaće stanovništvo među kojima bih ja istakao svoje prve komšije koji su ostali zloglasni dan danas to su S.Z., K.B., S.R., S.B. Vujadin, njihov komšija Miloš svi su sa Kunjarca, to je nekih 130 m od moje kuće znači moje prve komšije. Istakao bih i Bobeta iz Bjelovca koji se proslavio ubijanjem Muslimana, prezime mu neznam, predavao mi je u osnovnoj školi tehničko obrazovanje. Još među njima je bio Mungos iz Pobrda koji se proslavio na mučenju civilnog stanovništva, ubijanju u Bratuncu u osnovnoj školi "Vuk Karadžić" na terenu gdje nade ikoga živa tu ga uhvati i ubije, masakrira.

Te ljude ja sam vidio prije ijednog drugog čovjeka i to Srba tako da ih nazovem Srbe oni su bili prvi obučeni u uniforme i naoružani automatskim puškama. Ispoljavali su to svoje srpstvo i prije toga nego što je došlo do tih sukoba. Recimo taj Bobeta, navodim primjer iz moje osnovne škole prije nekih 10 godina unazad gdje je on muslimansku djecu više maltretirao batino što ja znam nego srpsku djecu, mada u to vrijeme ja nisam bio odgajan da gledam to ali prisjećam se svojih doživljaja, gdje je on više pazio tu djecu nego nas. Prezirao je Muslimane. I ta politička situacija koja je tada nastala njemu je dobro došla da ispolji ono što je čuvao godinama u sebi. Sa njim je bio i S.B. jedno srpsko dijete zaludeno srpskim idejama, u toku rata je bio mitraljezac, nosio mitraljez M 53. Dobro sam ih poznavao to su ljudi

s kojima sam ja odrastao. Do podvojenosti je došlo 1992. g. recimo u ljeto 1991. g. Ja sam se kupao sa njima na Drini zajedno. Svi su oni bili članovi SDS, znam I. iz Bjelovca, čuveni kovač I., po profesiji, a njegov sin je bio čuveni automehaničar i dobio je jednu veliku zahvalnicu od SDS za nekakav novčani prilog. Tamo je bio SDS, SDA, SDP, šta je znam ali oni su svi bili članovi SDS to je bila jedina stranka koja je njima odgovarala i možda su rođeni za nju. 92. Znači stali smo na tome dakle 13. maja napali su i to moje mjesto. Prije toga su prolazile neke...

Prije nego što su napali dolazili su nekakvi Arkanovci, Šešeljevci, Beli orlovi.

Normalno sam vidio kuća mi je bila pored puta gdje su prolazili asfaltom. Među njima sam vidio B.Č., tako smo ga zvali igro je za Fudbalski klub iz Srebrenice. On je recimo nosio pušku i prijetio. To su bili ti njihovi nekakvi "Beli orlovi" šta ja znam već kako se sve zovu.

To je bilo prije nego što će nas protjerati, dakle prije 13. maja 1992. godine kada su nas protjerali, na 15 do 20 dana prije toga.

Oni su zastrašivali narod recimo kroz muslimanska mjesta te kolone kad su prolazile bili su tihi, ono pogledi mržnje, pljuvanja kroz prozor, i tako a kroz srpska sela su vikali "ovo je naša vojska" ovo je naše, jednostavno ljudi koji će zaštititi njih od nekog. Eto to su bili ti njihovi. Megafonom idu kroz njihova sela, "ne bojte se ovo je Jugo vojska", kako su već vikali, a kad su se vraćali kroz naša sela vikali su "predajte se mirno" postanite lojalni ovoj vlasti, živite sa nama, predajte naoružanje". Tražili su naoružanje neko da preda mada niko nije imao ni da ne kažem pištolja nego ni oštra noža u kući. Eto tako je bilo. I onda su oni, pošto im iz mog mjesta niko nije predao ništa. Po njihovoj procjeni bilo je nekakvih i mitraljeza i automatskih pušaka i svašta nešta, nisu našli ništa, niko im nije predao i onda su odlučili se da nas eto protjeraju, a prije toga su protjerali Glogovu, Hranču, to su sela isto na Bratunačkoj opštini i 13. maja. su, u pola četiri, ujutro je mene mati probudila, a do tad sam se ja skrivao jer su pred moju kuću dolazili neki "Arkanovci sa crnom ladom bjeljinske registracije,

četvorica njih naoružana i tražili me ne znam zbog čega, ja pojma nemam. Znam da sam samo bio specijalna jedinica u bivšoj vojsci, vjerovatno po mojoj procjeni samo radi toga jer nisam ništa učinio loše. Mati je rekla da nismo kod kuće i onda su dolazili još jednom, i ona je rekla da se sklonim i ja sam se sklonio jedno vrijeme i dvanaestog sam došo predveče i nekakvim informacijama sam saznao da je naređeno da to naše protjeraju. I rekao sam rahmetli ocu i rahmetli bratu da spakuju stvari da ćemo ići. Oni nisu vjerovali. Otišli smo na potkrovlje da spavamo i mati mene budi ujutro u pola četiri i kaže sine vidi šta je ono, ja pogledam tamo s mog balkona se vidi put za Kunjarac to mjesto. Brojne kolone vuku artiljeriju neku minobacače, osamdesetke, šesetke ...

Bivša JNA, njena su vozila, svi su uniformisani maslinasto - zelena. I fino svu tu artiljeriju odvoze gore na Kunjarac, za njim pješadijske kolone, stacioniraju se na Kunjarac. Nije to jedino, oni su se locirali i na ostala mjesta tako da smo bili u totalnom okruženju, nije se moglo nikud izvuć. I ujutro oko pola osam je počelo: prvo je megafon prošao: "predajte se predajte naoružanje, sidite mirno do autobuske stanice i bit ćete prebačeni na slobodnu teritoriju, garantujemo vam bezbjednost". Ja nikad nisam vjerovao u to, i pokupio sam porodicu i pobjegli smo u šumu. Onda pucnjava, granatiranje, onda su zašli, ja to stručno kažem češljanje, to je pretres terena kako se to vojnički kaže zašli su da pretresaju teren, ono što su pofatali civila odveli su dole u autobusnu stanicu, maltretirali ih, kasnije su to oni govorili oduzeli im zlato novac, što god je ko imao dragocjeno, to je pokupljeno. Uzeto im. Neke su prebacili autobusom za Tuzlu, za neke se ni dan danas ne zna, a cijeli dan su tutnjali do pola šest naveče. Palili kuće ubijali narod. Ja se nisam htio predati. Bio sam sa majkom i snahom i njeno dvoje djece male, bio sam sa bratom sa sestrom i ostalim ljudima iz komšiluka. Zavukli smo se u jedan potok i tu smo cijeli dan proveli. Oni su prolazili pored nas 20-30 m, pucali i vikali izadite, vidimo vas. Ja sam znao da je to psihički hoću reći psihološko prepadanje, ne može on mene viditi, nema šanse i onda neki su ljudi

pokušali da se predaju, ja sam viko lezite, ne vide vas samo ćutite da vas ne čuju. I u pola šest je prestalo, mene je zanimalo šta je sa ostalim ljudima. Ta grupica gdje sam ja bio počeli su plakati, šta ćemo sad? Ništa se ne sikirajte, ja vas vodim na sigurno. I jedan moj komšija Mehemed Salihović rahmetli, poginuo je u toku rata, on je usto i reko Kiko, idemo da vidimo šta je sa selom. Hajmo, ustanem, siđem dole, kuće gore, nigdje nikog, sve je pusto, obiđemo susjedno selo, nigdje nikog sve pusto. Asfaltnim putem idu nekakve njihove kolone, pljačkaju vuku tehniku iz kuća, iz kuća privatnih odvoze ono što je dragocijenije, televizore, videorekordere, zamrzivače, frižidere, tepihe, skup namještaj, to sve vade i toware na kamione.

Nisam smio sići kući dolje a svi su pljačkali.

Recimo taj G., taj Grozdin sin, on je najveći pljačkaroš, M. Rankov, ja govorim imena, prezimena se ne mogu sjetiti mada vremenom ću se potruditi i to da se sjetim, odvezao je recimo taj namještaj, tu tehniku u Srbiju i obogatio se na račun toga M. iz Koštanovice.

Naveče sam, ja kad je pao mrak, pokupio taj narod i odveo ih u jedno selo Loznik, to je jedno selo isto ali to je u brdu Poloznik. To selo nisu napadali i sav narod je pobjegao prema tom Lozniku jer tuda se ide za Srebrenicu. Tako dalje idemo preko brda pa ćemo u Srebrenicu. I kad smo došli, ja sam doveo svoju porodicu, smjestio ih u jednu kuću tu kod jedne familije, čuo sam da je Srebrenica isto okupirana, da je grad Srebrenica pao bio u srpske ruke. I onda bezizlazna situacija. Niti znaš šta raditi, ti si izolovan medijski i svakako, čuka, šuma ... narod zbunjen, uspaničen oko sebe, traži se samo šta da se jede, ništa se ne preduzima, ništa se ne preduzima za taj narod. Moj prvi komandir te naše vojne jedinice, prve jedinice na tom području opštine Bratunac je bio rahmetli MALAGIĆ Osman i on je zajedno sa ZUKIĆ Sadikom, rahmetli organizovao nekakvu manju vojnu jedinicu tako da smo počeli davati straže oko tog sela. Imali smo i nešto malo naoružanja s ciljem da zaštitimo taj narod i da spriječimo daljne prodiranje tih fanatika kako ih ja zovem. Malo vremena je prošlo 10 - 15 dana Srebrenica je bila slobodna, ostale jedinice su ušle u Srebrenicu tako

da sam ja porodicu poslao u Srebrenicu, oformljena je linija odbrane, ja sam ostao na liniji, negdje 3 mjeseca, pružali smo žestok otpor, međutim napali su nas nekakve specijalne jedinice Jugo-vojske tako da su nas pomjerili.

Juli i august mjesec 1992. godine ne mogu se tačno sjetiti. Tada odlazim u Srebrenicu, ostaju neke jedinice tu na terenu, ja sam otišao u Srebrenicu, na kotu Likar gdje sam bio raspoređen i od tada počinju moji doživljaji sa Srebrenicom. Pošto u Srebrenici, kako taka eto nije imala hrane, morali smo se probijati do naših sela da izvučemo hranu, što se moglo izvući.

Zemlja oko Drine je plodna i mi smo imali uvijek dosta hrane. Srebrenica je brdovit kraj i nema ništa, poznata je banjama Guber i po hotelu Domavija. Hoću samo da kažem da tamo nije bilo hrane i mi smo morali jednostavno prelaziti njihovu prvu liniju, pješaćiti 12 sati do svojih sela i natovariti se što ko nađe, neko kukuruza, neko pšenice, neko brašna, morali smo hraniti svoje porodice. Međutim tad je nastupila velika glad.

Negdje oktobar, novembar 1992. g. kada je nastupila zima, hladnog vremena, više se nije moglo ubrati ni s polja, snijeg pokrio, kuće se ispraznile, one naše dolje, što se moglo, više se nije moglo proći, četnici su pravili, ne znam broja tim zasjedama, izvlačili smo mrtve. Svaki dan smo morali ići izvlačiti mrtve. Jer ubijali su taj civilni narod koji je išao po hranu. Postavljali su minska polja, upadali, odvodili ljude, hvatali ih dolje po selima, nema šta nisu radili. Recimo ja ću Vam ispričati par doživljaja gdje sam došao i vidio amidžu od svog oca, sav isječen.

Avdan H, sav isječen, bio je stariji čovjek oko 70 godina od rođenja invalid. Oni su ga isjekli, izmasakrirali.

U Zalužju gdje je i živio?

Ne, na livadi, na poljani. Našao sam isto jednu ženu u Voljevici u kući. Ona je bila nepokretna za vrijeme mira. Ubili su je u kući i ostavili tako, ne znam joj ime.

Vidi se da je pretučena i umrla je nazor tako kako sam ja vidio. Recimo ova Nura koju sam ja vidio SALIHOVIĆ ona je ubijena metkom u potiljak. To je isto bila nepokretna žena, bolesna stara negdje oko 70 godina, ubijena je na kućnom pragu metkom u potiljak.

U Biljači tu. Ja sam otišo s njenim sinovima pokopali smo je. Tako su je ubili na pragu nepokretnu nemoćnu.

Prije toga smo ja i njen jedini sin nosili joj hranu, napravili joj u šumi nekakav logorčić, sakrili je i obilazili smo je svaki drugi dan, nosili joj da jede i pitali je tako, ona kaže sve, priča kako je po selu i došli smo nakon 6-7 dana i našli je mrtvu na pragu njene kuće... Vjerovatno je bila došla u kuću, oni je našli i ubili.

Poslije smo našli 13 lješeva spaljenih u Zalužju u Ohranovoj kući novoj.

Jeste ja sam sve to vidio. Ja vam pričam ono što sam vidio i reći ću vam sve ono što sam vidio, ono što nisam vidio nemogu ni reći.

U Orhanovoj kući, novoj kući u podrumu spaljeno 13 leševa.

Ne može se, to je ostao trup, naka figura čovjeka, to je sve izgorelo. Brojali smo. To vjerovatno nisu ljudi sa naše opštine, moguće da su iz naše opštine ali ne iz mog kraja Zalužje, Voljavica, Biljača, jer nađeno je nekih cipela i tu što je ostalo što je moglo opstati, nije mogao poznati niko nikoga. Sa mnom je bio i S. Fikret. On je živ i u Tuzli je.

Bio je i N. Mujo, M. Azir, D. Mujo, Mujo. To su momci s kojima sam bio od 1. dana.

To je bilo sve 1992. godine. Bilo je ljeto možda 2-3 mjeseca, možda četiri poslije našeg protjerivanja jer mi smo tad ulazili u Srebrenicu bježeći iz Bratunca. Tako nešto, septembar mjesec. Našli smo još Muje milicionera mater u Voljavici, mrtvu u kući.

Ne znam kako se zvala, znam da sam joj bio na dženazi, trešnje su bile zrele, ja se po tome orijentišem, ja slabo pamtim datume. Našli smo je u onom smradu leže, možda 15-20 dana poslije ubijanja,. Nije se moglo prići kući na 50 metara. U noći smo je pokopali i sjećam se gdje. Kad je došla zima nastupila je glad, narod više nije imao šta jesti.

To što oni kažu, čujem da smo mi počinili neka nedjela oko Srebrenice to nije istina. Mi smo išli da preživimo. Tako smo bili prinuđeni na osvajanje tih srpskih sela.

I ja sam učestvovao. Nije bilo nasilja nad civilima.

Mi prije nego što krenemo u rad izda se komanda da se civili ne smiju ubijati ma gdje da su od tebe bilo metar ili 100 metara. To znaju i Srbi mi smo čitavo njihovo selo zarobili Ćumalići čini mi se da je bilo i čitavo selo, žive ljude smo im dali bez ikakvog uvjeta, a oni nama nisu dali ništa, a oni su nama slali leševe, ljude za koje znamo da su poginuli u akciji, masakrirane, osječeni prste, uši. Lično sam te leševe vidio kad su bile razmjene. Mi smo imali isključivo naredbu da nikad niko ne smije ubijati civila jer bi bio kažnjen od strane naše Armije.

Recimo, hoću da kažem ovo, Srbi su bježali iz Ježevice, to je njihovo selo, mi smo našli dijete od možda 2-3 mjeseca, živo djete koje smo predali majci u Bratuncu, a oni klali, ubijali djecu oko Srebrenice i ta majka, ako je poštena ona će se javiti i reći istinu. Oni su nama radili sve najgore. Mi smo se borili da preživimo.

Pošto su Srbi putem medija i ne znam sve kako govorili kako smo mi tamo radili sve što je najcrnje vršili masakr nad njima. Ja ću vas samo upoznati sa jednim mojim doživljajem kada sam bio u Srebrenici. Znači taj dan sam bio u Srebrenici, a jedna grupa ljudi je morala, jer nisu imali šta da jedu spustili se u naša sela da bi našli bilo šta za jelo. Sutradan smo mi pošto se oni nisu vratili, pošto sam ja bio u armiji, krenuli smo jedna grupa vojnika da potražimo te civile. Sve što smo našli bile su lokve krvi u Hamidovoj kući u Zalužju. Samo da kažem da su tu ubijeni Mešan i Hamdija, to su dva brata. Mešan je bio dijete 13-14 godina maloljetnik, a Hamdija 20, 19 godina. Ubijena je Vida iz Zalužja i Salih. Bilo je ljeto 1992. godine datum i dan ne bih znao reći. To je bilo neposredno pred naše oslobađanje sela. 18. Decembra 1992. godine mi smo se vratili u naša sela Zalužje, Voljevicu, Bjelovac, Biljaču, da ne nabrajam jer tad je oslobođeno mnogo teritorije. Jasnije podatke o tome ubistvu dat će vam čovjek koji je to preživio, to je Ismet J. iz Biljače sad je on u Njemačkoj.

Ja ću se potruditi na slijedećem susretu da vam dam bliže gdje je smješten. On će vam reći detaljno šta se desilo. On je tada ranjen i odveden u logor.

Odveden je u Bratunac a poslije gdje sve ne znam, samo znam da je iz logora Batkovići, razmijenjen.

Moj brat Mirzet rođen je 1968. godine, bio je zaposlen u Beogradu, tačnije u kamenolomu Kijevu u Rakovici, on je prije izbijanja agresije i protjerivanja nas otišao na teren u Beograd, tako da kad smo mi bili protjerani je bio na terenu i pošto je kući mjesec dana možda poslije toga još sa grupom radnika koji su se vraćali iz Srbije, uhvaćen je na Ljubovijskom mostu, njihovom kontrolnom punktu, odvedeni su u Kasabu i strijeljani su svi. To je bilo oko 22. Juna 1992. godine.

To mi je pričio čovjek koji je to sve preživio, preživio je to strijeljanje Sado iz Voljevice. Nažalost on je poginuo, nesto sad kad je pala SREBRENICA.

Na mostu u Ljuboviji su uhapšeni a u Kasabi strijeljani tako mi je pričio. Slijedeći moj žalostan doživljaj i krvav je, kad smo mi jedno veče sišli u Zalužje u namjeri da nademo hrane. Pokupili smo se nas 9-10 jarana i sišli da nademo hrane, jer smo ostali bez hrane i lutajući po selima od njive do njive, od kuće do kuće naišli smo na ORHANOVU kuću i našli 13 spaljenih leševa.

Tih zasjeda i toga ja mogu pričati jer doživio sam dosta, pričam vam samo Srbi šta su radili, poturali su mine tim što su išli po hranu.

Više puta sam bio alarmiran da su naši civili naišli na minska polja, da ima ranjenih, mrtvih da ih moramo izvlačiti iz među zone, više puta smo odlazili krčili ta minska polja, izvlačili ubijene, više puta se desilo da nismo našli nikog živog, oni bi dolazili prije nas i ranjene bi odvodili, nikad se nije saznalo gdje su i šta su, recimo ima jedan slučaj gdje su odvedeni, bili su muž i žena iz Gostilja to je mjesto kod Srebrenice, tu su mještani tog sela, zajedno sa tim izbjeglicama pošli dolje niz Drinu da i oni traže hranu, ona su oko pola jedan u ponoći naletili na mine, mi smo digli uzbunu i krenuli da ih spašavamo. Našli

smo čovjeka po imenu Ramo, on je iz Žepe, ranjen je bio u stomak, desnu nogu u kuk, tako da nije mogao hodati. Pokupili smo ga u čebe i donijeli smo ga, kad je svanulo u toku dana mi smo pitali ima li ko još, jeli osto, javio se čovjek koji je rekao da je sa ženom tom svom na mjestu kada su naletili na mine, izgubio se, da je žena pala a on u panici da je bježao. Mi smo se uveče organizovali da odemo sa njim da je nademo. Sve što smo našli na tom mjestu je bila ženska odjeća, a mi se povukli i nikad nismo saznali gdje je. Ne znam o čemu da vam više govorim.

E ovako mi smo sada još u 1992. godini, znači poslije svega što su nam pravili, tako da kažem borbe za opstanak mi smo bili prisiljeni te 1992. godine, toliko smo bili gladni da smo morali ući u par njihovih sela da bi došli do hrane. Ubistava civila nije bilo, oni kažu da smo mi ubijali civile, mi civile nikad nismo ubijali, svi vojnici koji su zarobljeni kod nas oni su i razmjenjeni, jedine žrtve na frontu su bili vojnici koji su pucali u nas, a vojnički je pucanj u me ja ću u te, pa ko koga. E to su njihove žrtve oko Srebrenice uniformisani zločinci koji su gledali da nas što više pobiju i ostavili su tu kosti mnogobrojni i iz Srbije i iz Crne Gore, bilo ih je i iz Smedereva iz Niša i od svake.

Znam i to po njihovoj dokumentaciji, ja vam ne mogu reći imena i prezimena ali se sjećam iz dokumenata i odakle i dokumente sam lično gledao, a ako bude potrebno mogu to i dokumentovati jer imaju ljudi koji su pokupili i sačuvali te dokumente.

5. decembra je donešena odluka na sastanku da se mora napraviti akcija oslobađanja naših sela da bi se došlo do hrane. 18. decembra smo mi završili akciju i oslobodili naša sela 100 % sa muslimanskim stanovništvom prije rata koja su okupirana od strane agresora 13.05.92 godine.

Govorim za Voljevicu, za Zalužje, za Biljaču gdje nije bilo srpskog stanovništva ni 1 %, ni 0,01, bili su sami Muslimani, to su sela opštine Bratunac mi smo uspjeli vratiti se u svoja sela tako da smo duž Drine imali liniju znači negdje 40 km obale smo držali od Pobrđa do Skelana to je kako da kažem bila linija a sve u nastojanju da dođemo do hrane.

Oni su uključili avione, dizali su po četiri aviona dnevno koja su u jednom mahu bombardovala ništa im nije pomoglo, pretrpili su pravi vojnički poraz.

To su bili srpski avioni, klasični poljoprivredni avioni koji izbacuju bojlere napunjene eksplozivom, granate kalibra 120 mmm, mitraljiranje normalno ima, postavljene mitraljeze PAM-ove na njima i onda gađaju po civilima po njivama koji se bore da uberu što je više kukuruza da obezbjede svojoj djeci da imaju da prežive. Eto šta su oni gađali. I kad su svu tu bitku izgubili onda su nastavili po civilima, vojnički nisu bili moćni da se odupru, palili su sami svoje tenkove, navodili ih na obalu Drine i iz Srbije ih palili da mi nebi došli do tenkova. Cijelo vrijeme napada i to hoću da kažem što je veoma važno znači ta tri dana hoću reći četiri noći i tri dana oni su imali snažnu artiljerijsku podršku iz Srbije, jer naša sela Zalužje i Voljavica su na obali Drine i artiljerija koja jih je podržavala iz Srbije je bila tako bučna ta tri dana da se nije moglo otvoriti oko od njihove artiljerije. To želim da kažem iz tog razloga što Srbija cijelo vrijeme govori da nije umješana u taj rat. Evo tu ćemo da vidimo koliko je ona umješana. Dovoljno je samo da pomenem da su na svako 50 m duž linije parkirali po jedan tenk, iza leđa su im bile minobacačke baterije a cijelo vrijeme bile praćene iz protivavionskog naoružanja pragama, pamovima, patovima i avijacija koja je djelovala iz vazduha. Mjesto odakle su oni nas tukli u Srbiji je to mjesto zove se Vrhpolje a ono dođe nasuprot, kako da kažem gleda oči u oči sa tim našim mjestima koja smo mi oslobađali...

Ja sam gledao na njihovoj, toj njihovoj srpskoj televiziji kako oni emituju jedan videozapis kad naša sela gore, videosnimci 13.05.1992 g. znači prilikom okupacije oni pale naše kuće i kad smo mi oslobodili to oni to emituju na televiziji kao da su to njihova sela koja pale muslimanski fundamentalisti i kako su nas sve nazivali, mudžahedini, Alijini bojovnici. Tim su se služili.

To je bilo neposredno poslije našeg ulaska decembar ili januar 1993. I cijelo vrijeme dok smo mi držali to, mi smo bili izloženi

artiljerijskoj vatri znači iz Srbije ne iz Bosne i Hercegovine nego iz Srbije. I polovinom februara su oni pokrenuli jaku ofanzivu, digli su 4 (četiri) korpusa, znači digli su Užički korpus, Valjevski, Novosadski koji su udarali iz pravca Bajine Bašte, znači to je gore od Skelana, Valjevski i Novosadski iz pravca Bratunca i Niški nekakav da li da ga nazovem korpus to su bili njihovi specijalci koji su imali pancire od glave do koljena i na koljenima su osvajali našu zemlju. Mi smo bili goloruki, a oni pod tom silnom artiljerijom i tim artiljerijskim projektilima ubijali sve što su stigli. U njih nije bilo borbe linijski, ubijali su sve što su stizali. Tad oni zauzimaju sve što smo mi držali, mi se vraćamo na početne položaje, vraćamo se na Likare. Pokrenuta je jaka ofanziva na Srebrenicu, sad govorimo o Srebrenici, sa svih strana su krenuli. U martu 1993 g. četnici su bili 200 m od centra grada., pljuvali su u čaršiju i tad dolazi nekakav francuski general Filip Morion (Philip Morillon). I malo se stišalo. On odlazi u Cersku i Konjević Polje, drži nekakve govore i povlači narod za sobom u Srebrenicu. I gdje on dođe u koje mjesto kaže: u Srebrenicu, narod u Srebrenicu, četnici u Cersku, četnici u Konjević Polje, četnici u Osmaće, tako da je napravljen tor, tako da ga nazovem tor zaslugom Filipa Moriona. Nakon toga kad je sav silni narod taj skrco se u Srebrenicu, pokušava da pobjegne, četiri dana znači pokušava da bježi, žene sa djecom dojenčadima spavaju po ulici i zaustavljaju ga, vraćaju ga u poštu u Srebrenici. Tu je bio u pošti stacioniran i on diže nekakvu zastavu Ujedinjenih nacija kao demilitarizovana zona, svi problemi riješeni, mir, sloboda...

Narod kakav je tako bio, da ne kažem naivan, ali eto previše je vjerovao u tog Filipa Moriona i te kanadske snage koje su nakon toga ušle u Srebrenicu, onako opušten počeo se kretati ulicama, svaki dan je bilo mrtvih, granatiralo se i danju i noću i nikad se nije znalo kada će granata doletiti u Srebrenicu.

Filip Morion je otišao, ušle su Kanadske snage UNPROFOR-a postavile se na ključne punktove oko Srebrenice, kote koje smo držali mi Armija, zatražilo se da se preda naoružanje, mi smo im predali

naoružanje. Oni vojnici UN su rekli vama oružje nije potrebno, ovo je demilitarizovana zona, vi ste sada ZAŠTIĆENI NAROD; Krećite se slobodno, radite slobodno. Mi smo predali svo naoružanje koje smo imali i bili smo nemoćni. Ginuli smo goloruki. Hoću da kažem za jedan masakr koji se dogodio u Srebrenici na stadionu, a malo ko je čuo za njega.

To je 93., ljeto. Dakle UNPROFOR je ušlo, zaštitio, predato oružje, narod se malo opustio i organizovan je nekakav turnir u fudbalu, zajamčena je sigurnost od strane UNPROFOR-a i tada su četnici u najvećem jeku tog turnira među civile, među publiku ubacili artiljerijske projekte gdje je bilo oko 200 ranjenih i 56 mrtvih. Pedesetšest mrtvih od kojih se nije moglo 5 normalno identifikovati i reći to je taj.

Palo je tu više granata govorim o cifri do 10., 7, 8, 9 sve su pale na sami stadion u narod ljeto 1993. g. Betonski je stadion, ne znam tačan datum. I taj Kanadski bataljon se sakrio, doslovce sakrio se u vezionicu gdje su bili stacionirani, ništa nije poduzeto, četnici su normalno odmah prestali da pucaju, narod mislio neće više, oni opet, narod izade na ulicu oni opet granate, čak je bilo i pješadijskih napada dok je UNPROFOR bio tu.

Šta poduzima UNPROFOR, UNPROFOR jednostavno kad im četnici kažu smetate nam tu na toj koti, oni se jednostavno povuku prema Srebrenici i ustupe mjesto četnicima, da bi imali bolji domet artiljerije i snajperista. Pa to su ti svi slučajevi od ulaska UNPROFOR-a do pada Srebrenice, to se dešavalo cijelo vrijeme.

Kako, onu teritoriju koju smo mi držali prije ulaska UNPROFOR-a i one linije znači linije koje smo mi držali, ne računam tampon zone to je ničija zemlja - teritorija takoreći, mi smo sve njima predali i mi smo napustili te linije, vojska se povukla u kasarne razoružala se i raspustila. Šta su oni uradili, oni su postavljali svoje punktove kontrolne tamo gdje su četnici rekli. Tako da su četnici dolazili do kote, recimo kote Zalazje - Golo brdo. Četnici su jednostavno rekli "bićete pod nama" i UNPROFOR je bio pod njima, i pljuvali su UNPROFOR, gadali ga kamenicama a oni su bili gore na koti Golo brdo koju smo mi

držali. Mi nismo bili ti koji su birali uslove gdje će ko biti. Sve instrukcije pravili su Srbi, inače Srbi su ih postavljali gdje su htjeli, gdje im je odgovaralo, i kad im se ćejfne kažu: E sad idite odatle dolje a mi hoćemo tu i tako da se obruč cijelo vrijeme stezo.

Mi predamo položaj Unproforu a oni četnicima. A oni četnicima, baš tako. Šta se dešava, mislim ja govorim ono što sam vidio, jednostavno povukla me želja prema uspomenama na te kote i ja ne smijem doći do UNPROFOR-a, to su nam rekli: Ne smijete dolaziti na naše punktove ja dodem nekih 100 - 150 m do tog UNPROFOR-a jer ja poznajem teren gdje me ne mogu oni vidjeti pogledam na punkt četnici sjede sa UNPROFOR-om i nazdravljaju, piju.

Ovako, ova slika je meni draga, meni je stvarno žao što su oni u stvari u cijelini svi govna mada ja sve ne stavljam u isti koš, volim da procjenjujem ljude da mislim o njima. Ovaj UNPROFORAC što je na slici sa mnom to je jedan Holandanin koji je došao u prvoj grupi Holandskih vojnika i on je pomogo, dosta mi je pomogo, tada sam ja dobio sina a on se potrudio da mom sinu nabavi pelene, kozmetiku puder, kreme da mu nabavi sve što je potrebno djetetu. Dosta mi je pomogo, o toj pomoći koliko mi je bila važna i šta mi je značila samo ja znam i hoću reći ovo da on među ostalim vojnicima koji su bili u tom kampu je bio crna ovca da se tako izrazim, svi su ga mrzili, svi su ga gurali, nisu htjeli stražariti sa njim na punktu.

Evo zašto, recimo taj Aleksandar se zvao, on je imao danonoćno neku pažnju prema djeci koja dolaze na kapiju traže Mister bonbon, Mister čokoladu, on je uvijek imao nešto u džepu i da da djetetu, svako djetete je obradovao. Onda te njegove kolege vidjele da on ima nekakve ljubavi prema nama i jednostavno su ga mrzili što to radi.

Dok recimo ostali, to sam lično gledao, kada mu dijete zatraži bonbon on je otpakuje pa pljune bonbon i onda da djetetu, ili je otpakuje pa baci pod nogu i zgazi. Sve sam to lično vidio. Volim što sam fala Bogu vidio lakše mi je shvatiti šta se dešava. Šta su i ko su. To su bili Holandski vojnici sve. Dakle što se tiče UNPROFOR-a u Srebrenici oni nisu ništa uradili u Srebrenici, oni su doprinjeli većem ubijanju i većim mukama tog stanovništva. Oni su dolazili mislim u bataljon i

smjenjivali se svako 3 mjeseca. Kad god je smjena tih bataljona, komešanje, idu kući uvijek padne neki punkt i onda se pravi neki novi, a četnici dođu još bliže grada. Posljednje što se zbivalo, mislim javno ono, dođu na punkt, recimo punkt u Jadru, ili punkt na Bibićima dođu četnici na punkt, pakupe vojnike odvedu ih tamo na svoju zemlju uzmu im naftu, uzmu transportere, uzmu oružje, uzmu opremu i isporuče ih onako malte ne gole vrata u bazu a oni zaposjednu taj punkt i nema pregovora nema ništa. Jednostavno to je njihovo i gotovo. To se dešavalo sad prilikom pada Srebrenice masovno i uzeli su sve te ključne punktove, a onda napadali nas i to iz pravca Zelenog Jadra, tu su imalu asfaltnu cestu i bilo im je zgodno manevrisati tenkovima ili recimo ako se branite na tom dijelu nemate nikakvih šansi da se branite. To je takav teren da se ne možeš braniti, a ne možeš ni napadati s naše strane Srebrenice, za njih je dušu dalo na napadaju. I 8 jula, 7. Mjesec 1997 g., prelazimo znači sada na pad Srebrenice, prije nego što pređem na tu priču želim reći kako je narod gladovao na 3 mjeseca prije gore nego 1992.

Akcija Padobran? Šta je bilo. Tad u to vrijeme za mene je to bilo spas. Ako Vam kažem da sam mjesec dana živio isključivo od tih njihovih folija koje su padale. Bilo je i žrtava, recimo padne paleta, a narod gladan trči pod nju i ona ga zgnječi, po trojicu odmah, jer narod je letio u grupama. Ne znam nikoga da je preživio a da je paleta pala na njega. Bacalo se u paletama, bacalo se u refuzi, paketići.

Evo kako ja na to gledam, recimo ja to vidim gladan jedan, gladan drugi to vam isto kao dvije ptice kad se grabe za jednog crva, i tu se ne bira sredstvo tu se i ubija, i toga je bilo i to 1993. godine. Htio bih reći nešto još o toj Srebrenici. U maju 1995. se pogoršalo nešto u tom političkom životu, mada ja politiku nikad nisam volio, UNPROFOR je trebao napustiti Srebrenicu, znači Srebrenica ostaje na milost i nemilost, znači trebala je pasti još u maju mjesecu to je bilo samo signal da se oni dobro obuće, što su oni vrlo dobro iskoristili, poslali su svoje jedinice u Niš na specijalnu obuku, obučavali su ljude za specijalne masakre, upade u kolone što sam ja doživio. Znači to im je bio signal, ako ste pratili rat uvijek su imali neki signal, prije

bombardovanja javi se telefonom skloni ljude da ih ne pobijem onda tek bombarduju Srbe. Pa u maju kaže se holandske snage treba da se povuku iz Srebrenice zbog nekakvih razloga daje se signal Srbima pripremite se uskoro ćemo mi da idemo - pomoći ćemo vam normalno - tako ja to kažem. I oni su 4 mjeseca prije toga imali nekakvih komešanja, znači u javnost je procurilo u maju mjesecu da oni trebaju napustiti, a prije toga se normalno dogovorilo negdje, ne znam ni ja gdje, da Srebrenica treba pasti, da će biti pad Srebrenice, tako da se srpska vojska obučavala u Nišu za upad u Srebrenicu, što se vrlo dobro kaže ODIGRALI NA CIVILIMA? Oni su to dobro izveli ako gledamo kakav je to bio masakr znači bio je dobar, tako da ćemo se izjasniti, da me neko pogrešno ne shvati to znači da ono za što su trenirali dobro su uradili. Kad uzmete da nema 8.000 ljudi znači da su vrlo dobro uradili, čak hoću reći odlično su se istrenirali tamo u Srbiji za taj udar. Hoću da kažem kako smo mi 3 mjeseca prije nego što će pasti Srebrenica, znači taj period od maja do jula, nema konvoja, nema hrane, nema ništa, umiru pacijenti nema lijekova, nemoćne su sve organizacije, umiru pacijenti, nemoćan je MSF, nemoćan je UNPROFOR, NIKO NIJE MOĆAN DA UNESE RECIMO KONVOJ HRANE. Hrana u Srebrenici je recimo dolazila iz Beograda, tačnije iz Pančeva i to cijeli rat. Recimo tako oni kažu Srbija nije umiješana u rat, a od Pančeva od Ljubovinskog tog mosta je sve Srbija, od Bratunca do Srebrenice, znači od Ljubovinskog mosta do Bratunca je 3 km, od Bratunca do Srebrenice je 10 km, a do linija 7 km, znači konvoj nije mogao proći 10 km da nam doveze hranu, mi smo bili gladni, hoću da kažem taj narod je stvarno,

Rifat Karić

NESTALA LICA U VRIJEME OKUPACIJE SREBRENICE 1995. GODINE

Opšte je poznato da se u Srebrenici, u ljeto 1995. godine, dogodilo "planetarno" stradanje Bošnjaka.

Srpsko-crnogorski fašisti napali su i okupirali "zaštićenu zonu Srebrenicu" u kojoj su se nalazile desetine hiljada stanovnika Srebrenice, Vlasenice, Višegrada, Žepe, Bratunca, Zvornika i drugih mjesta.

Za kratko vrijeme, za svega nekoliko dana, izvršeni su ratni zločini svih oblika nad djecom, ženama, starcima, nad nedužnim i nenaoružanim Bošnjacima: zločini su vršeni pred očima cijelog svijeta.

Od tih dana počelo se govoriti o hiljadama nestalih ljudi većinom muškaraca. Njihova sudbina je bila nepoznata. Neprijatelj je činio sve što je mogao da to i dalje ostane tajna.

Planeri i izvršioци genocida upotrijebili su svo svoje znanje i stogodišnje iskustvo da prikriju zločine nad hiljadama ljudi.

Naša Komisija je prikupila podatke koji najvećim dijelom konkretno rasvjetljavaju segment "nestali". Oni nisu nestali, oni su mrtvi, kako kaže najviši zvaničnik Međunarodnog crvenog krsta **dr Samaruga**.

Spisak od 6.564 "nestale" osobe označene po imenu i prezimenu, mjestu rođenja i mjestu nestanka, ostaje zauvijek kao dokument da su ovi ljudi bili rođeni, živjeli i rasli, mislili, željeli, voljeli i bili voljeni, odnosno da su bili ljudi.

Mislimo da nije dovoljno reći: "Zločini se ne smiju zaboraviti. To pogotovu kada se zna i da vrijeme briše sjećanja i nosi zaborav.

Agresor i njegova propagandna mašina srpsko-crnogorski lobiji u Evropi i u Americi, činili su i čine sve da izvršene zločine negiraju. Zbog toga je naša obaveza da genocid i ratne zločine nad Bošnjacima u periodu 1991.-1995. godine u cjelini, a posebno ove u Srebrenici, učinimo što poznatijim i jasnijim.

Mi nemamo potrebe ni za kakvim izmišljanjem zločina, ali imamo obavezu da pamtimo, istražujemo i prezentiramo sve strahote koje su se dogodile Bošnjacima.

Kada smo, prošle godine, počeli sa realizacijom projekta **“O zločinima u Srebrenici”**, smatrali smo nepoznato o “nestalim” moramo učiniti što konkretnijim odnosno poznatijim.

Takođe smatrali smo za bitno i da će biti najkorisnije ako svako nestalo lice zabilježimo po imenu i prezimenu.

Bili smo svjesni da potpunu istinu, možda, nikad nećemo moći reći, ali smatrali smo da ćemo najveći dio “nestalih” moći imenovati.

Saopštavati činjenice o nestalim civilima za vrijeme okupacije Srebrenice - jula 1995. godine, ne može se bez relevantnih podataka koji moraju biti takvi da se, na osnovu njih, mogu donositi validni zaključci.

Na prikupljanju takvih podataka naša Komisija koristila je razne izvore da bi došla do istih. Prije svega ona je pristupila uzimanju izjava o svjedočenju protjeranih lica o nestanku njihovih najbližih ili rođaka iz šire familije, zatim vršila je uvid u dokumentaciju kojom raspolažu razne humanitarne i druge organizacije, kao i Međunarodni crveni krst. Prikupljene podatke Komisija je svrstala u spisak sa 517 stranica. Iz ovog spiska vidi se da je na području opštine Srebrenice do jula 1995. godine, pored domicilnog stanovništva, živjelo više hiljada izbjeglica, uglavnom sa područja okolnih opština: Bratunca, Zvornika, Vlasenice, Rogatice i dr. koji su tokom rata, bježeći od četničkih zločinaca iz svojih sela, našli utočište i zaštitu u Srebrenici.

Međutim, za njih kao i svo stanovništvo Srebrenice došao je kobni 7. juli 1995. godine, kada su agresorske, srpskocrnogorske i četničke

jdinice opkolile i napale Srebrenicu. Narod nezaštićen od strane UNPROFOR-a bio je prepušten četničkim zločinima UNPROFOR je ovdje bio čuvar, zaštićene zone Organizacije ujedinjenih nacija, i nije je branio ni odbranio.

Naime, znatan broj stanovnika Srebrenice i okoline, sklanjajući se od četnika koji su okupirali Srebrenicu, otišao je u UNPROFOR-ovu bazu u Potočarima, pretpostavljajući da će tu biti bezbjedniji. Međutim, već 10. i 11. jula četnici su došli i u Potočare gdje su, i pored prisustva pripadnika UNPROFOR-a, vršili razne zločine nad ljudima gdje se nalazilo oko 30.000 duša. Četnici su vršili fizičko maltretiranje i na najsvirepiji način ubijanje nedužnih ljudi, silovanje žena i djevojaka, te pljačku njihove imovine i dr.

Po naređenju zločinca **Mladića** koji je tu bio prisutan, četnici su, jedan broj žena, djece i nešto starijih osoba, protjerali prema Kladnju, Živinicama i Tuzli, dok su muškarce, naročito one koji su bili vojno sposobni, izdvajali od njihovih porodica i odvodili u nepoznatom pravcu tako da se o njima ni do danas ništa ne zna niti su se bilo gdje pojavili, zbog čega su i registrovani kao "nestali".

Žene, djecu i starije osobe četnici su kamionima i autobusima uz šikaniranje i pljačku njihove imovine, prevezli do Tišće, odakle su morali pješaćiti preko 10 km. do slobodne teritorije.

Na punktove oko Tuzle došlo je 31.580 prognanika koji su odmah prihvaćeni i na području 12 opština Tuzlansko-podrinjskog kantona smješteni u kolektivnom i individualnom smještaju. Njihov dolazak od 12. do 30. jula 1995. godine, posebno na aerodrom Dubrave, registrovali smo kao foto i video dokumentaciju.

Jedan broj civila iz Srebrenice i okoline, bježeći od četnika, povlačio se preko šuma u pravcu slobodne teritorije. Na ovom putu nailazio je na više četničkih zasjeda gdje je bio izložen jakoj artiljerijskoj i puščanoj vatri, usljed čega je znatan broj poginulih, ranjenih i od strane četnika zarobljenih civila.

Većinu ranjenih i zarobljenih civila četnici su ubijali na licu mjesta, a jedan broj su kamionima odvozili u pravcu Bratunca. Šta je sa njima dalje bilo može se pretpostaviti, jer se o njima do danas ništa ne zna i registrivani su kao "nestali", a s pravom se može pretpostaviti da više nisu živi.

Gospodin **Samaruga**, predsjednik Međunarodnog crvenog krsta, prilikom posjete Bosni i Hercegovini, kada je odgovarao na pitanje o "nestalim" licima iz Srebrenice, između ostalog rekao je "da su svi nestali civili iz Srebrenice - mrtvi".

Četnici su ubijene ostavljali u šumama, potocima, šikarama, livadama, a neke su zatrpavali u masovne grobnice kojih ima znatan broj na srebreničko-bratunačkom području.

Prema podacima sa kojim raspolažemo vidi se:

- da je poimenično nestalih civila koji su živjeli u Srebrenici ukupno 6.564 od čega 6.498 muškaraca i 66 žena.

Od ukupnog broja nestalih po starosnoj dobi je nestalo je:

- | | |
|----------------------------|-------------|
| - do 18 godina starosti | 485, |
| - do 25 godina starosti | 1.379, |
| - do 40 godina starosti | 1.956, |
| - do 50 godina starosti | 1.264 i |
| - preko 50 godina starosti | 1.482 lica. |

- Do jula 1995. godine nestalo je 235 lica
- Nestala lica od 7. do 20. jula 1995. godine su 5.892
- Nestala lica od 20. do 31. jula 1995. godine su 220
- Nestala lica od 1. avgusta do 31. decembra 1995. su 217

Od ukupnog broja nestalih lica po mjestu rođenja, bili su građani sljedećih opština

- Srebrenice	13.905,
- Bratunca	1.304,
- Vlasenice	784,
- Zvornika	308 i
- Ostalih opština	261.

Ukupno nestalih od jula 1995. godine 6.329 gubi se svaki trag na području opština:

- Srebrenice	2.914,
- Bratunca	2.717,
- Vlasenica	209,
- Zvornika	560 i
- Ostalih opština	164.

Bliža mjesta u opštinama na čijem području je nestalo najviše lica su:

U Srebrenici - gradu 124, Potočarima 1.548 i Forestu 938. Pod "forestom" (od njemačke riječi Forst=šuma), prema kazivanju jednog prognanika smatra se šumski prostor od Šušnjara preko Sebiočine, Kamenice, Udrča i zvorničkih Kamenica, u pravcu Snagova.

U Bratuncu - gradu 45, Konjević Polju 725, Kravici 712, Buljimu 614 i dr.

U Vlasenici - gradu 10, Novoj Kasabi, 85, Cerskoj 17 i dr.

U Zvorniku - gradu 8, Baljkovici 263, Udrču 169 i dr.

Na području Opštine Zvornik, posebno mjesto zauzima mjesto PILICA u kojoj su se dogodili stravični zločini. Tu su četnici, u vremenu od 16. do 18. jula 1995. godine, izvršili strijeljanje više stotina civila koje su autobusima dovezli sa područja Srebrenice i

Bratunca, nakon okupacije Srebrenice. O tom masovnom ubijanju u Pilici govore i dva svjedoka koji su preživjeli strijeljanje, a zločinac **Erdemović** jedan od izvršilaca strijeljanja u Pilici, pred Međunarodnim sudom u Hagu, opisao je u cjelosti kako je izvršen ovaj gnusni, strašni zločin nad civilima.

Iz spiska kojeg je sačinila Komisija mogu se izvlačiti i drugi zaključci. Tako na primjer po prezimenima nestalih lica može se vidjeti da su pojedine familije istog prezimena skoro u cjelosti nestale, ili po mjestima rođenja nestalih, može se vidjeti da su skoro sva lica iz pojedinih mjesta nestala i slično. Kada je riječ o ovim konstatacijama onda treba istaći da se sa ovim misli na "nestale" muškarce od 17 do 80 godina starosti.

Napominjemo da su ovi pokazatelji radni materijal i da su moguće neznatne oscilacije u konačnim zbirovima.

S obzirom na to da je ovo početak rada na izučavanju i sagledavanju tragedije Srebrenice, proizilazi potreba da se u narednom periodu psistupi još sveobuhvatnijem analiziranju do sada prikupljenih podataka i opširnijoj aktivnosti na prikupljanju dodatnih podataka prije svega o "nestalim" licima kao i o licima koja su učestvovala u zločinima nad nedužnim stanovništvom Srebrenice.

Prilog:

I Z V O D I

Iz svjedočenja prognanika za "nestale" građane iz Srebrenice

Iz više stotina svjedočenja prognanika iz Srebrenice, koje smo zapisali, iznijeću samo nekoliko izvoda koji potkrepljuju činjenice o "nestalim" Bošnjacima u 1995. godini.

1. T.H. rođen 1935. godine, Srebrenica, dokumenat A.02/96. kaže: *"Petorica četnika u Potočarima sakupljali su djecu stariju od 12 godina i odvodili u jedan kamion. Među dječacima prepoznao sam Hazima Lenjinca, sina Huseina i od tada se za njega ništa ne zna"*.

2. G.M. iz Bučinovića, Opština Srebrenica (0-718/95):

“Jedan broj četnika koji su došli u Potočare nosili su uniforme i kape UNPROFOR-a. Četnici su izdvajali mlade žene i djevojke. Nisu dali da se s nama ukracaju u autobus za Tuzlu.

Iz Potočara su odveli mog brata, Aziza (902833), Gabeljić Ševku, Pašalić Azema (9060150 i još neke i od tada se za njih ništa ne zna”.

3. V.Š. iz Sućeske - Srebrenica (A-06/96):

“Četnici, pod komandom Savkića iz Dervente, Opština Vlasenica, uhvatili su Hodžić Ramu iz Žedanjskog i Ademović Musu iz Ćila, ubacili ih u jednu štalu i zapalili.

Iz Potočara je odveden moj brata Ibrahim i njegov unuk Suljo (912151), i od tada se za njih ništa ne zna”.

4. G.B. star 85 godina iz Bučinovića - Srebrenica (A-053/95):

“Vidio sam u Potočarima, da izdvajaju na stranu muškarce koji nisu ukrcani u kamione i autobuse za Tuzlu. Bilo ih je mnogo”.

5. G.N. star 45 godina iz Radovčića - Srebrenica, navodi:

“Odveli su iz Potočara moje rođake, Mustafić Hamdiju (102822) i Hajretu (103034) i do danas se za njih ništa ne zna”.

6. J.N. (727/95):

“Iz Potočara su odvedeni Jusupović Nurija (903314) i Čivić Ibrahim (102809). Vode se u evidenciji kao nestali”.

7. H.I. rođen 1972. godine u Hrnčićima - Bratunac (0-23/96), ističe:

“Iznad bratunačke Kamenice iz kolone sa kojom sam se povlačio, vidio sam dva transportera, a na jednom je bila oznaka Crvenog krsta. Megafonom su tražili od ljudi koji su se povlačili, da se predaju. Jedan broj, vidjeći oznaku CK-a (oko 700 se predalo). U Kravici sam vidio oko 200 civila golih do pojasa sa rukama iznad glave kako ih četnici sprovode. Malo dalje, na jednoj livadi stajalo je preko 100 civila sa rukama iznad glave na koje su četnici uperili automate”.

8. M.Š. iz Foče:

“U Potočarima četnici su izdvajali muškarce i odvodili u napoznatom pravcu”.

9. H.A. iz Poznanovića - Srebrenica, star 63 godine (0-12/96) opisuje agresiju na njegovo selo i život u "zaštićenoj zoni" Srebrenica:

"U Potočare je prebačeno oko 30.000 ljudi. Došla je grupa četnika sa policijskim psima. Odvodili su muškarce iz kruga. Kada sam išao da donesem vode, vidio sam u potoku, jedan broj ubijenih i zaklanih. Moga bratića, starog 16 godina. H. Ediba (912462) izveli su i do danas se za njega ništa ne zna. Izveli su i mog brata Huseina (903762) i do danas se za njega ništa ne zna. Mene su, od žena i djece izdvojili na drugoj barikadi i nisu mi dali da uđem u kamion za Tuzlu. U grupi nas, izdvojenih bilo je oko 100. Odveli su nas i smjestili u Osnovnu školu u Bratuncu. Sve što smo imali u džepovima morali smo ostaviti. Tu se skupilo mnogo prognanika. Prebacili su nas autobusima za Pilicu i smjestili u jednu veliku zgradu. U jednoj prostoriji, gdje nas je bilo oko 200, ušla su trojica četnika i tražili da se jave dječaci stariji od 12 godina. Treba da ih odvedu na obuku za vojsku Fikreta Abdića. Odveli su 13 dječaka. Iz Potočara su odveli B. Hakiju (903634), B.Hajrudina (903633) i B. Muju (901629), moje rođake i od tada se za njih ništa ne zna. 16. jula 1995. godine iz ove zgrade su nas autobusima odvozili na jednu livadu udaljenu 3-5 km. Svi smo bili vezani. Kad smo došli do te livade izvodili su grupu po grupu.

U jednoj grupi sam bio i ja. Dovedi su nas do grupe strijeljanih i zaustavili. Čula se komanda lezi, a potom odmah rafalno pucanje. Ja sam se bacio na tlo i nije me pogodio ni jedan metak, ali su neki popadali preko mene. Nakon nekoliko trenutaka četnici su se zapitali ima li ko živ da ga previjemo. Dvojica su se javili i odmah su se začuli pucnji. Poslije toga dovodili su još mnogo grupa i vršili strijeljanje. Ja sam se predveče izvukao, i, eto ostao sam živ".

10. H. N. stara 62 godina iz Prohića - Srebrenica:

"Kada sam zajedno sa kćerkom i snahom, ukrcana u kamion i krenuli prema Tuzli, na :Avdaginoj njivi" prije Kravice, zaustavili su nas i u kamion je ušao jedan četnik. Pored mene je sjedila jedna djevojčica od 13 godina i četnik je tražio da skine maramu, što je ona i učinila. Tražio je od nje da se uda za njega. Ostavio je na miru, jer je vidio da je dijete.

Kad smo došli u Kravicu ponovno smi bili zaustavljeni. Četnici su naredili da gledamo zaklane "balije", kako se valjaju. Vidjela sam desetak zaklanih ljudi. Dalje, u putu vidjeli smo oko 200 naših ljudi golih do pasa sa izdignutim rukama iznad glave. Prepoznala sam među njima H. Muju iz Osmaća (102751), njegovog sina Zahira (910115), O. Mirzeta (104822), zatim H. Nuriju (912116) i svi se vode kao nestali".

O osjećanjima, pojedinačnim tregedijama i traumama hiljada majki, očeva, supruga, djece, nismo ništa rekli, a to će biti teško, vrlo teško prikupiti i napisati i objaviti "da se ne zaboravi".

Dakle, sve što je naprijed navedeno, rečeno je na bazi stvarnih događaja. Ove činjenice su neoborive i mi smo toga potpuno svjesni. Međutim, bilo bi dobro ako bi idejni nosioci, planeri i izvršioci svih ovih zločina, bili svjesni ovih činjenica, jer bi to bilo i po njih bolje.

Mi ćemo činjenice pamtit, a posebno će ih pamtit više od 70.000 najbližih rođaka, prijatelja i susjeda nestalih za koje svi znamo da su mrtvi.

Nijaz Mašić, prof.

NEKE POJEDINOSTI O POČINJENOM GENOCIDU NAD BOŠNJACIMA BRATUNCA

*Historija građana općine Bratunac kroz cijelu prošlost, pa i u doba posljednje agresije Srbije i Crne Gore na Bosnu i Hercegovinu vezana je za događanja oko Srebrenice. Genocid počinjen u periodu od aprila 1992. do jula 1995. po svojoj brutalnosti, veličini i karakteristikama premašio je sve dosadašnje. Posebno zagonetno pitanje predstavlja učešće bosanskih Srba u provođenju genocidne politike. Ovaj rad neće dati odgovor na ovu zagonetku, već će samo biti prilog dokazima o genocidu počinjenom nad Bošnjacima Bratunca.

U pripremnom periodu agresije zastupnici ideje stvaranja etnički čiste srpske države, u cilju opravdavanja svojih namjera, često su iznosili konstatacije da je Bratunac srpski, a Muslimani neka se sele u susjednu Srebrenicu.

Naravno, kasniji razvoj događaja potvrdio je stvarnu namjeru, a navedeni izgovori bili su kao mogućnost pravdanja onog što će se u Bratuncu desiti.

Kao neoboriv dokaz da agresor nije raspolagao na etnički progon Bošnjaka iz Bratunca, a posebno na genocidne postupke govori nam demografska karta Bratunca prema popisu stanovništva iz 1991. godine.

Na dan popisa Bratunac je imao 33.575 stanovnika. Od tog broja na Bošnjake otpada 21.564 ili 64,2%, Srba je bilo 11.479 ili 34,2%, a Hrvata samo 41 ili 0,1%. Ostalih je bilo 491 ili 1,5%.¹

¹ Nijaz Mašić, ISTINA O BRATUNCU, agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992.-1995., općina Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla, 1996. str. 7.

Po lokalno-administrativnom uređenju općina Bratunac sastojala se od 13 mjesnih zajednica.² Mjesne zajednice, odnosno cjelokupni prostor općine Bratunac sastojao se od 50 naseljenih mjesta, i to jednog građanskog i 49 seoskih naselja. Bošnjaci su bili zastupljeni u svih 13 mjesnih zajednica ili 33 naselja. Broj Bošnjaka nastanjenih po naseljima izgledao je ovako:

1. Bratunac (gradsko naselje)	4.311 stanovnika
2. Pobođe	2.347 stanovnika
3. Glogova	1.901 stanovnika
4. Voljevica	1.375 stanovnika
5. Hrnčići	1.220 stanovnika
6. Urkovići	1.091 stanovnika
7. Konjevići	957 stanovnika
8. Suha	849 stanovnika
9. Zapolje	678 stanovnika
10. Biljača	629 stanovnika
11. Zalužje	621 stanovnika
12. Podčauš	578 stanovnika
13. Hranča	542 stanovnika
14. Blječeva	532 stanovnika
15. Pirići	505 stanovnika
16. Tegare	383 stanovnika
17. Mihaljevići	375 stanovnika
18. Krasanovići	358 stanovnika
19. Abdulići	325 stanovnika
20. Magašići	291 stanovnika
21. Jagodnja	284 stanovnika
22. Rakovac	278 stanovnika

² Isto. str. 9.

23. Sikirići	240 stanovnika
24. Joševa	231 stanovnika
25. Vitkovići	146 stanovnika
26. Zagoni	103 stanovnika
27. Slapašnica	86 stanovnika
28. Martinjci	70 stanovnika
29. Bjelovac	59 stanovnika
30. Pobrđe	50 stanovnika
31. Repovac	45 stanovnika
32. Fakovići	33 stanovnika
33. Loznica	22 stanovnika ³

Stradanja i etnički progoni u toku 1992. godine

Prva polovina aprila 1992. protekla je u pripremi agresora da okupira Bratunac. Mala površina (292 km²),⁴ ravničarsko područje i njegov geografski položaj (nastanjenost općine na Srbiju uz rijeku Drinu i srbijanske općine Ljuboviju, Mali Zvornik i Bajinu Baštu) olakšali su posao agresoru.

Općina Bratunac okupirana je 17.04.1992. godine. Okupaciju su izvršili bivša JNA sa prostora Srbije i Crne Gore, te SDS-ove paravojne formacije i razne naoružane grupe i bande iz Srbije i Crne Gore.⁵ Nakon okupacije agresor drugu polovinu aprila provodi u pripremama za etničke progone Bošnjaka, njihovo fizičko istrjebljenje i uništenje njihove imovine. Ovo vrijeme konstituisanja agresorske

³ Isto. str. 113.

⁴ ... STATISTIČKI GODIŠNJAK R BiH 1992, Državni zavod za statistiku R BiH, Sarajevo, maj/svibanj 1994. str. 289.

⁵ Naser Orić, SREBRENICA SVJEDOČI I OPTUŽUJE, genocid nad Bošnjacima u Istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992 - septembar 1994, općina Srebrenica, Srebrenica - Malmö - Ljubljana, 1995. str. 40-41.

vlasti ipak je praćeno i sa prvim ubistvima, u kojima je život izgubilo ćetvoro Bošnjaka.

Etnićki progoni zapoćinju 1. maja, na Praznik rada, kojeg su Bošnjaci njegovali kao jedan od draćih blagdana. U periodu od 1-og do 31-og maja 1992. agresoru je pošlo za rukom da oćisti 25 naselja u kojima su živjeli Bošnjaci. Tako su oni protjerani iz slijedećih mjesta: Abdulići, Biljaća, Bjelovac, Bratunac, Fakovići, Glogova, Hranća, Krasanovići, Loznica, Magašići, Mihaljevići, Martinjci, Pobrde, Podćauš, Rakovac, Repovac, Sikirići, Slabašnica, Suha, Tegare, Vitkovići, Voljevica, Zagont, Zaluće i Zapolje.

Dakle, samo u maju 1992. egzodus progonjenih sa svojih ognjišta doćivjelo je 16.724, u procentima izraćeno to iznosi 77,56% od ukupnog broja Bošnjaka.⁶ Stravićni prizori u toku majskih progona Bošnjaka ubrzali su proces stvaranja pokreta otpora agresiji, što je i usporilo zahuktali talas etnićkih progona. Cijelu 1992. godinu agresor je nastojao okupirati preostala naselja u kojima su živjeli Bošnjaci: Bljećeva, Hrnćići, Jagodnja, Joševa, Konjevići, Urkovići, Pirići i Pobuće. U navedenim naseljima živjelo je još 4.840 graćana ili 22,44 % ukupne bošnjacke populacije, koja se nije morala pomijerati sa svojih ognjišta.

U toku 1992. godine agresor je u svojim akcijama etnićkih progona 776 Bošnjaka lišio života.⁷ Źrtve su likvidirane uglavnom u sali Osnovne škole “Vuk Stefanović - Karadžić” u Bratuncu i navedenim naseljima ove općine.⁸

Stradanja i progoni 1993. godine

Pokret otpora, odnosno Armija R BiH, u toku 1992. i poćetkom 1993. uspio je osloboditi 13 naselja u kojima su ranije živjeli Bošnjaci.

⁶ N. Mašić, navedeno djelo, str. 113.

⁷ Isto, str. 155-223.

⁸ Sejo Omeragić, SATANSKI SINOVCI, Ljiljan, Sarajevo, 1994, str. 29-184.

To su: Hranča, Glogova, Magašići, Zagoni, Martinjci, Bjelovac, Fakovići, Loznica, Voljevica, Zapolje, Biljača, Zalužje i Tegare. Međutim, agresor je uništio većinu stambenih objekata, pa se stanovništvo moglo privremeno vratiti da živi samo na rubnim dijelovima sela Zapolje i Tegare, i to u veoma malom broju.⁹

Novi talas etničkog pomjeranja i stradanja Bošnjaka zbio se u toku 1993. godine, i to od januara do aprila, kada je agresor protjerao Bošnjake iz svih naselja, osim Blječeve. Bošnjaci Bratunca bili su primorani povući se u unutrašnjost slobodne teritorije općine Srebrenica.

U toku 1993. godine agresor je života lišio 210 Bošnjaka Bratunca.¹⁰

Posredstvom UNHCR-a u toku marta 1993. došlo je do novih etničkih pomjeranja građana Bratunca, kada je evakuisano oko 2.500 stanovnika, uglavnom žena, djece i manji broj staraca iz Srebrenice na prostor regije Tuzla.

Direktne ratne operacije prestaju 18.04.1993. godine, dolaskom snaga UNPROFOR-a, kada nastupa period demilitarizacije Srebrenice koja je pod zaštitom UN-a i na čijim prostorima se zadesilo i oko 9.000 građana Bratunca.¹¹

Stradanja u toku 1994. godine

U toku 1994. godine građani Bratunca nastanjeni kao muhadžiri na prostorima slobodne teritorije Srebrenica imali su manji broj žrtava od prethodnih ratnih godina. Osnovni razlog leži u činjenici da je rezolucijom UN-a 819. Srebrenica proglašena zaštićenom zonom. Međutim, agresor je vrebao svaku ukazanu priliku da nanosi nove

⁹ N. Mašić, Navedeno djelo, str. 113-114.

¹⁰ Isto, str. 155-223.

¹¹ Isto, str. 114.

žrtve. Tako je, pored toga što je stanovništvo bilo zaštićeno snagama UNPROFOR-a i navedenom Rezolucijom uspio ubiti novih 36 Bošnjaka Bratunca.¹²

Genocid počinjen u 1995. godini

Stradanja Bošnjaka Bratunca nastavilo se i u 1995. godini, iako su se nalazili u zaštićenoj zoni Srebrenica. Stalnim upadima agresor je nanosio nove žrtve. Tako mu je pošlo za rukom da u prvih šest mjeseci 1995. godine liši života još 25 Bošnjaka Bratunca.

Međutim, prava kataklizma Bošnjaka, koji su se zadesili u zaštićenoj zoni Srebrenica, a time i građana Bratunca zbilja se 11.07.1995. godine, kada je agresor okupirao Srebrenicu. U ovom egzodusu nastradalo je više od 10.000 Bošnjaka među kojima se zadesilo i 2.087 građana Bratunca.¹³ Sudbina navedenih lica nije još u potpunosti rasvijetljena, izuzev konstatacije da su masovno na zvjerski način likvidirani po raznim lokalitetima u Istočnoj Bosni. Kada su u pitanju sudbine građana Bratunca, do danas je poznato da se oko 20 lica pojavilo živo nakon razmjena između bosanskohercegovačke vlasti i agresora, te svega par lica čiji je identitet utvrđen kao rezultat istraživanja Državne komisije za nestale osobe. Stvarna sudbina ili identifikacija ubijenih trenutno je u zastoju, zbog spriječavanja agresora da se nastavi sa otkopavanjem grobnica, ali i nehtijernjem međunarodne zajednice.

Struktura žrtava Bratunca bošnjačke nacionalnosti

Prema trenutnim podacima, Bratunac je imao 3.134 žrtve. U odnosu na ukupan broj bošnjačke populacije, prema popisu iz 1991.

¹² Isto, str. 155-223.

¹³ Isto, str. 155-223.

godine, izraženo u procentima to iznosi 14, 53 %. Broj žrtava po godinama izgleda ovako:

1. 1992. godina	776 žrtava ili 24,76%
2. 1993. godina	210 žrtava ili 6,70 %
3. 1994. godina	36 žrtava ili 1,15 %
4. 1995. godina	2.112 žrtava ili 67,39 %

Bošnjaci Bratunca pretrpjeli su najveće gubitke u julu 1995. godine, kada je samo za jedan dan zarobljeno 2.087. građana, koji se još uvijek vode kao nestali. Taj broj u ukupnom broju žrtava izražen u procentima iznosi 66,59 %. Po broju žrtava, na drugom mjestu dolazi mjesec maj 1992. godine, kada je ubijeno 385 lica što izraženo u procentima iznosi 12,29 %. Ako napravimo zbir žrtava samo u dva mjeseca, onda on iznosi 2.472 lica ili 78,88 % od ukupnog broja žrtava.

Polna struktura žrtava građana Bratunca izgleda ovako:

1. Muškarci čine 2.994 žrtve ili 95,53 %
2. žene čine 140 žrtava ili 4,47 %

Standardna struktura žrtava građana Bratunca izgleda ovako:

1. Starije osobe preko 60 godina života 190 ili 6,06 %
2. Punoljetne osobe od 18 do 60 godina života 2.839 ili 90,50 %
3. Maloljetnici, osobe mlađe od 18 godina života 105 ili 3,35 %

Ako bi izvršili strukturu žrtava samo među maloljetnicima onda bi ona izgledala ovako:

1. maloljetnici preko 15 do 18 godina 71 žrtva
2. maloljetnici između 10 i 15 godina 26 žrtava

Dokazano je da je agresor ubijao više pripadnika muškog pola radi spriječavanja mogućnosti bio kakvog pružanja otpora njegovoj genocidnoj politici. Međutim, ostalo je nerazrješeno pitanje: “Zašto su ubijane i žene?” Na prostoru Bratunca agresor je ubijao žene iz dva razloga. Prvi se odnosi na starice, koje su nakon prvih progona, poučene iskustvom iz rata 1941-1945. da će progoni biti trenutačni skrile se u skrovištima oko svojih domova. U ponovljenim progonima po tim naseljima, kada je agresor vršio i pljačku kako je on sam nazao “pretresima terena”, nalazio je na ove starice i ubijao ih kako se ne bi otkrilo ko su pljačkaši i ubice, u slučaju da njihov plan stvaranja čiste etničke srpske teritorije ne bude otvoren. Druga kategorija ubijenih žena odnosi se na mlade i izgledom ljepše osobe. Agresor je ovakve osobe kada bi nailazio na njih uzimao sebi kao ratni plijen radi seksualnog izživljavanja. One žene, koje su se opirale takvim prohtjevima, bile su likvidirane. Ima zabilježenih slučajeva da su likvidirane i žene koje su nakon stravičnih mučenja silovane. Takva ubistva vršili su oni pojedinci koji su radi svake sigurnosti htjeli da utru trag svom barbarizmu.

Uništavanje bošnjačkih vjerskih institucija

U prve dvije godine agresije na R BiH agresoru je pošlo za rukom da uništi sve bošnjačke vjerske institucije. U toku 1992. godine agresor je uništio 4 džamije i to: u Bratuncu, Voljevici, Glogovoj, Abdulićima (džamija u izgradnji), 3 mekteba: u Bratuncu, Voljevici i Glogovoj, jednu gasulhanu u Bratuncu, jednu abdesthanu u Bratuncu, cjelokupne poslovne prostorije Islamske zajednice sa jednim dvosobnim stanom u Bratuncu. Agresor se nije zadovoljio sa postugnutim rezultatima, i u cilju dokazivanja da Bošnjaci nikad nisu živjeli u Bratuncu, odlučio se

¹⁴ Struktura žrtava Bratunca Bošnjačke nacionalnosti izračunata je na osnovu Spiska žrtava u navedenom djelu N. Mašić, str. 155-223 i neobjavljenih spiskova žrtava koji se nalaze u arhivu općine Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli.

da uništi cjelokupno groblje (harem), locirano u samom centru grada uz gradsku džamiju. Ovo groblje agresor je građevinskim mašinama poravnao i pretvorio u park.

Daljim rasplamsavanjem agresije na red su došli preostali objekti Islamske zajednice u toku 1993: u Bratuncu. Tako je u toku godine uništeno 6 džamija i to u Zapolju, Konjevićima, Hrnčićima, Pobuđu, Joševi i Jagodnji; dva mekteba, i to u Konjevićima i Jagodnji i jedna tekija koja se nalazila u Konjevićima, poznata pod imenom "Hamza Dedo". Do sada je sa sigurnošću utvrđeno da je agresor uništio 10 džamija, 5 mekteba, jednu tekiju, jedno groblje (harem) i jedan cjelokupni kompleks objekata Islamske zajednice.¹⁵

Svi ovi objekti uništavani su gotovo na identičan način. Najprije se podmetao eksploziv ispod objekta a potom njegovim aktiviranjem došlo bi do rušenja objekta. Nakon rušenja objekta slijedila bi pljačka građevinskog materijala, bez ikakve kontrole. Poslije izvjesnog vremena, kada se zadovolje pljačkaši, dovoze bi se građevinske mašine koje bi ostatak od ruševina negdje odvlačile kako bi se utro trag postojanja navedenih objekata.

¹⁵ Uništavanje Bošnjačkih vjerskih institucija navedeno je u djelu: Ratni zločin na tuzlanskom okrugu, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima Tuzla, Tuzla, 1996, str. 47 i N. Mašić, Navedeno djelo str. 8.

Izet Mehinagić, dipl. ing. maš.

GENOCID U ZVORNIKU - ZVORNIK, ISTORIJA, PRIRODA I LJUDI

Zvornik je stari bosanski grad na rijeci Drini, na razmeđu njenog planinskog i ravničarskog toka. Ime mu potiče od srednjovjekovne crkve Svete Marije (prvobitno "Zvonik"), čiji ostatci se mogu uočiti i danas. Zvono crkve po kojem je Grad i dobio ime, do agresije na BiH 1992. godine je čuvano u Kraljevoj Sutjesci. Zvornik se u pisanim izvorima pominje prvi put 1410. godine. Grad je znatno stariji, o čemu govore geološka istraživanja kao i podatak da je, polovinom 15. vijeka, u njemu bila dubrovačka kolonija sa čak 640 članova.

Zvornik je smatran ključem Drine i uvijek je imao, sve do kraja II svjetskog rata jak garnizon. Ima jednu od najvećih srednjovjekovnih tvrđava u Bosni a do pred kraj turske vladavine bio je centar sandžaka , koji je obuhvatao istočnu Bosnu i zapadnu Srbiju do Šapca, Valjeva i Užica.

Po popisu iz 1991. godine, opština Zvornik je imala gotovo 82.000 stanovnika, od čega 60 % Bošnjaka, 38 % Srba i svega 2% ostalih. Bošnjaci su činili čak 75% gradskog stanovništva. Po broju stanovnika opština Zvornik je bila na 11. mjestu u BiH i po privrednoj snazi još bliže vrhu. Zvornik je raspolagao snažnom industrijskom bazom i razvijenom poljoprivredom. Birač-holding je bio najveće izvozno preduzeće u Jugoslaviji sa 300-400 miliona \$ godišnjeg izvoza. Snažni kapaciteti bili su u tekstilnoj industriji sa najvećom vezionicom u Evropi i modernom Alhosovom fabrikom. Preko 1000 radnika radilo je u 2 fabrike obuće Standarda. Grupacije drvne industrije sastojala se od eksploatacije drveta i fabrika šperploče, furnira, finalnih elemenata, kancelarijskog i školskog namještaja. Razvijeno građevinarstvo i moderna industrija su imali značaje kapaciteta u Inženjeringu, Metalnom, Univerzalu i drugim preduzećima. Novi Izvor je imao

velike kapacitete proizvodnje cigle, crijepa, krede i kamena, a Vodoprivreda eksploatacije čuvenog drinskog pijeska i šljunka. Zvornik je raspolagao značajnim transportnim kapacitetima u preduzećima Autotransport, Prevoz i Drina-trans. Početkom 1992. godine je Grad novoizgrađenom prugom Tuzla - Zvornik dobio željezničku vezu, kako sa zapadnom Evropom, tako i sa Rusijom. Privreda Zvornika, izuzimajući Birač-holding, snažno je zakoračila u privatizaciju i imala izuzetnu perspektivu.

Prirodni ambijent Zvornika je vrlo atraktivan. Njegovu osnovu čine vodotokovi, šumoviti obronci Majevice i plodno Zvorničko polje. Bogatstvo vodotokova čine Zvorničko i Rastošničko jezero (za hidroelektrane Zvornik i termo-elektrane Ugljevik), rijeka Drina sa pritokama Drinjačom, Kameničkom, Kozlučkom i Kiseljačkom rijekom, Zlaticom (u samom Gradu), Sapnom i Hočom. Snažni izvori su omogućili da Zvornik ima bogato i kvalitetno vodosnadbijevanje. Izvori kvalitetne ljekovite i mineralne vode su osnova za Fabriku Vitinka u Kozluku i lječilište u Kiseljaku.

Blage i šumovite obronke Majevice, koji padaju u Drinu, presijecaju vodotokovi a bogati su i sa divljači. Kraj je bogat kvalitetnom šljivom široko je rasprostranjen uzgoj jagodičastog voća. Plodna ravnica Zvorničkog polja je poznata po uzgoju ratarskih kultura i žitarica, što je osnov djelovanja zemljoradničkih zadruga, poljoprivrednih preduzeća i trgovine, silosa, pekare i hladnjače. Šume se eksploatišu za potrebe prerade drveta.

Zvornik ima vrlo kvalitetno nalazište kvarca, ukrasnog kamena za enterijere, krede za hemijsku industriju, gline za opekarske proizvode i grnčarstvo, a šljunka i pijeska za građevinarstvo. Kamenolomi Zvornika su snabdijevali šećerane, željeznicu, građevinska preduzeća i stanovništvo.

Zvornik ima blagu kontinentalnu klimu usljed niske nadmorske visine 144 m i izvjesnog uticaja jadranske klime, koja se provlači dolinom Drine.

Tokom istorijskog razvoja u Zvorniku se, sve do agresije na R BiH, stalno izgrađivao duh nacionalne i vjerske tolerancije. Tako su u odbrani Bosne od austrougarskih trupa 1878. godine učestvovali i Muslimani, i Srbi Zvornika a jedan od komandanata odbrane tuzlanskog kraja bio je Zvorničanin Bimbaša (major) Đorđo Simić. Ugledni Zvorničani Muslimani su 1941. godine svojim životima stali u zaštitu komšija Srba, kako ih ustaše nebi odveli u Jasenovac. u periodu 1945-1990. su bili stabilni i dobri nacionalni odnosi.

Hiljade radnika sa područja Zvornika su radili u preduzećima Beograda i Loznice a druge hiljade iz M. Zvornika, Loznice i B. Koviljače iz Srbije su radili u Zvorniku.

Razlozi takvog istorijskog razvoja ležali su vjerovatno u upućenosti jednih na druge, geopolitičkom položaju Zvornika i tolerantnoj islamskoj tradiciji većinskog stanovništva, politici vjerske tolerancije vladajućih režima kao i istorijskom iskustvu koje je nametao život na vjetrometini kakva je bila Drina.

Kobni 8. april 1992. godine

Zvornik je napadnut 8. aprila 1992. godine, u sklopu generalnog plana velikosrpskog fašizma da se pokori i raskomada Bosna i Hercegovina a Bošnjaci eliminišu kao državotvoran faktor. Napad su otpočele u 8 sati ujutro jedinice Tuzlanskog, Novosadskog i Niškog korpusa Jugoslovenske narodne armije (JNA), u sadejstvu sa Pančevačkim specijalcima, Arkanovcima, Šešeljevim četnicima i pripadnicima Belih orlova, jedinicama Teritorijalne odbrane (TO) Republike Srbije i TO opštine M. Zvornik i Loznica te paravojnim formacijama Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine (SDS BiH) - tzv. "Srpska TO opštine Zvornik". Napad je trajao cijeli dan i noć i izvođen je snažnom artiljerijskom vatrom Oklopnomehanizovanog bataljona JNA Brigade pukovnika Radoslava Tačića, (ranije stacionirana u Jastrebarskom kod Zagreba), topovskim

baterijama Novosadskog korpusa i minobacačkim baterijama TO M. Zvornika i Loznice. Grad je bio stalno pod snažnom puščanom i mitraljeskom vatrom a sa zgrada iz samog Grada i M. Zvornika su dejstvovali snajperisti SDS.

Snage agresora su u Grad ušle 9. aprila ujutro i započele teror nad stanovništvom, ubijanja, mučenja, silovanja, pljačku i progon Bošnjaka. Taj dan je u Zvorniku ubijeno 400-500 civila a pojedine scene je snimio Si En En (CNN). Bilo je to stravično vježbanje metoda agresije na Bosnu i Hercegovinu (BiH) - genocid, masovno ubijanje, terorisanje, pljačke i progon nenaoružanih i miroljubivih Bošnjaka - civila.

Grad je bio ipak branjen od njegovih patriota a osnovno oružje odbrane bilo je naoružanje milicije, čak se i u toku prvog dana napada 40% tog oružja čuvalo za Srbe jer je to približan nacionalni ključ.

Malobrojni, slabo naoružani i nedovoljno povezani branioци su se povukli na Kulu Grad više Zvornika, odakle su pružali 18 dana otpor soldateski agresora - JNA, TO Srbije, paravojnim formacijama iz Srbije i SDS BiH. Otpor Zvorničana fašističkom agresoru na BiH 8. do 26. aprila 1992. godine je pokazao da se i u tim uslovima borbe Davida i Golijata, može organizovati odbrana i on je bio dragocjena inspiracija i lučonoša otpora bosanskim rodoljubima na početku agresije.

Situacija pred napad

Napadu na Zvornik prethodili su dramatični događaji kako na širem jugoslovenskom prostoru, tako i u zvorničkom kraju. Ovdje će biti riječi o onim lokalnim događajima koji izvanredno odslikavaju tadašnje stanje svijesti kao i sam metod pripreme i snage izvođenja agresije. Ti događaji se mogu sublimirati u političku ucjenu SDS kako bi se dobio formalan "razlog" za oružanu agresiju i s druge strane očajnička nastojanja snaga mira i legalne vlasti da se to spriječi po svaku cijenu.

Konkretni elementi zaoštavanja situacije bili su dolazak i raspoređivanje na ključne tačke oklopno-mehanizovanog bataljona JNA, pokušaj SDS da razdvoji Stanicu milicije na srpsku i muslimansku, zahtjev SDS za cijepanjem Opštine i privrede po nacionalnoj osnovi, mobilizacija tzv. srpske teritorijalne odbrane Zvornika (objavljena 4. aprila na RTV Srbije), incident u Sapni 5. aprila 1992. godine koji je iskorišćen kao povod za puč koji je SDS izveo u Stanici milicije i u svim organima vlasti u noći 5/6. april 1992. godine i informativno-propagandna ratno huškačka ofanziva koju su danima provodila sredstva informisanja Republike Srbije a naročito lokalna uz Drinu.

Šestog aprila 1992. godine u 11 sati (ponedjeljak) i utorak 7. aprila 1992. godine u 10 sati održani su, u formi sjednice Savjeta Skupštine opštine (SO) Zvornik za narodnu odbranu pregovori o predupređivanju napada na Zvornik između predstavnika SO Zvornik i odmetničkih predstavnika SDS.

Okvir za pregovore bili su dramatični događaji u rano proljeće 1992. godine, koji su ubrzali raspad ostatka Jugoslavije izlaskom i BiH iz njenog sastava i evidentne pripreme JNA i SDS za agresiju Srbije i Crne Gore na BiH. U tom sklopu se dramatično pogoršala politička situacija u Zvorniku sistematskom destrukcijom organa vlasti od strane SDS i širim tajnim vojnim pripremama za okupaciju i docniji genocid nad Muslimanima.

Istovremeno su građani Zvornika, kroz aktivnosti novoosnovanog Građanskog foruma, ulagali dramatične napore na nizu mitinga, javnih skupova, Radio Zvorniku i komšijskim susretima da se zaustavi i otkloni poguban razvoj događaja po Zvornik i njegove žitelje koje je vjekovima odlikovala kulturna, vjerska i nacionalna tolerancija i širokogrudost i u kojem do tada nije bilo nacionalnih pogroma.¹

¹ Tokom II svjetskog rata desila su se samo 2 stratišta: u Drinjači nad Srbina, izveden pokolj od strane dovedenih ustaša iz drugih krajeva i u Sopotniku od strane četnika nad Muslimanima kao osvetu za Drinjaču.

Kao građanin, privrednik, humanista i patriota, uzeo sam učešće u svim ključnim događajima tog perioda, ne po dužnosti jer sam kao član SDP bio izvan vlasti i političkog uticaja u Opštini (od 1990. godine i pobjede nacionalnih stranaka na izborima), u kojoj su nacionalne stranke bile na vlasti, već po savjesti i svijesti da, ko god je šta u stanju, treba da učini u korist održavanja mira.

Tako sam poslije prekinute sjednice SO Zvornik, koja je održana 3. aprila 1992. godine nakon višemjesečnog prekida zbog bojkota od strane SDS i na kojoj je SDS istakao zahtjev za podjelom Opštine, u nedelju 5. aprila učestvovao u razgovoru sa generalom Jankovićem, komandantom Tuzlanskog korpusa JNA o mirnom rješavanju političkih sporova u Zvorniku. Razgovor je održan na moju inicijativu i u njemu su učestvovali predsjednik Skupštine opštine Abdulah Pašić ispred SDS predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Zvornik Jovo Ivanović. Tokom ovog razgovora Jovo Ivanović je rekao da su mu njegovi (SDS) rekli da ne ide i da više ne vrijedi razgovarati ali da je on ipak došao. Kasnije, sa napadom na Zvornik sam shvatio značenje tih riječi. Razgovor kod komandanta Tuzlanskog korpusa JNA je bio tako "uspješan" da nas je zadržao na ručku. Osnovni zaključak je bio da se svi sporovi mirno rješavaju i da će, ako ureba, JNA biti ta koja će zaštititi narod.

Incident u Sapni

Po povratku sa tog razgovora sam na Capardama uočio da se priprema barikada. Kasnije sam zaključio da je to bilo u sklopu pripreme za napad na Zvornik. Vidio sam trojicu četnika od kojih jednog sa šubarom i kokardom i puškomitraljezom M-53. Nisu još vozila zaustavljali. Komentarisao sam to sa Pašićem i Ivanovićem jer smo putovali istim vozilom i odmah po dolasku u Zvornik o ovome obavijestio SJB Zvornik. Bio je to moj prvi susret sa četnicima. Po dolasku u Zvornik sam isto veče održao sastanak sa pripadnicima Stanice milicije Zvornik, sastanak na kojem sam im izložio zaključke

sa razgovora kod generala Jankovića, sa porukom da zajedno, kao jedina legalna oružana sila na području Opštine, obezbjeđuju red i mir i zakonito vrše svoju dužnost.

Dok sam poslije sastanka bio kod načelnika SJB Zvornik Osmana Mustafića, stigla je vijest o incidentu u Sapni. Došao je kapetan JNA Dragan Obrenović, sa automatskom puškom sa pratiocem, isto tako naoružanim, crn kao zemlja i prijetećim glasom obavijestio da je vojna kolona u Sapni zaustavljena, zarobljena i razbijena, da je tu 8 njegovih vojnika i ako se kome šta desi, sravnice Sapnu.

Ubrzo su predsjednik SO Abdulah Pašić i predsjednik Stranke demokratske akcije (SDA) za Zvornik Asim Juzbašić, uputili grozničavo apele da se incident ne razvija u sukob, da se prikupe vojnici i sa oružjem i vozilima vrate u Zvornik.

Isto veče je ovaj incident koji je uspješno saniran i u kojem je obostrano utvrđeno da je prvi pucao zastavnik JNA Stanojević, iskorišćen da se izvrši puč u svim organizacijama vlasti, odvođe Srbi i uspostavi posebna srpska stanica milicije a ranije pristigli Arkanovci i druge paravojne formacije SDS su blokirali mostove preko Drine, u Karakaju i Šepku i cijelo područje između ta dva mosta, a postavili su barikadu i kod Meteriza pred Zvornikom. Te noći, 5/6. aprila su Arkanovci započeli pretres, maltretiranja i mučenja Muslimana koji su živjeli u Karakaju. Čitao sam sutradan jeziva svjedočenja koja je o tome prikupio SJB Zvornik.

U ponedjeljak, 6. aprila 1992. godine radnici su pošli na posao u industrijsku zonu Zvornika, ali mnogo njih nije došlo. Izvjestan broj radnika je bio maltretiran na barikadi na Meterizama pa je to bio povod privrednicima da zatraže rješavanje nastale situacije. Lično sam bio inicijator da se sazove Savjet za narodnu odbranu a po dogovoru sa Jeftom Subotićem generalnim direktorom DP "Birač-holding", sam predložio da na njemu uzme učešće i jedan broj privrednika. To je prihvaćeno i predsjednik Pašić je sazvao Savjet u 11 sati u Hotelu Jezero u M. Zvorniku, na insistiranje Brane Grujića, predsjednika

SDS. Poslije agresije na Zvornik bilo mi je tek jasno zašto je vodstvo SDS insistiralo na sastanku u Srbiji a ne u Zvorniku.

Sastanak Savjeta

Sastanak Savjeta, dakle, bio je u toj atmosferi u Srbiji jer predstavnici SDS nisu smjeli doći u Zvornik iz razloga koji će sa agresijom postati razumljivi.

Učesnici sastanka su bili predsjednik SO Abdulah Pašić, predsjednik Izvršnog odbora (IO) SO Jovo Ivanović, predsjednik Opštinskog odbora SDA Asim Juzbašić, predsjednik Opštinskog odbora SDS Brano Grujić, sekretar Opštinskog sekretarijata narodne odbrane Stevo Ivanović, komandant TO Opštine Alija Kapidžić, načelnik Službe javne bezbjednosti (SJB) Osman Mustafić, komandir Stanice milicije Dragan Spasojević. Ispred JNA učešće su uzeli major Zoran Jovanović i kapetan Dragan Obrenović, komandant pomenutog oklopno-mehanizovanog bataljona Brigade pukovnika Tačića. Ispred privrede učešće su uzeli Izet Mehinagić, direktor društvenog preduzeća (DP) za izgradnju pruge Tuzla- Zvornik, Hrusto Tupeković, Fadil Sarajlić, i Slavoljub Vračević ispred DP "Birač" Zvornik, Hajrudin Mehinagić, direktor Metalnog DD, Đoka Jovičić direktor Glavne filijale Privredna banka Sarajevo (PBS) Zvornik.²

Dnevni red sjednice Savjeta bio je u stvari procjena situacije i utvrđivanje zadataka a cilj šta učiniti da ojača međusobno povjerenje nakon cjelokupnog slijeda događaja čiji su kulminacija bili incident u Sapni, puč u Opštini i terorisanje Muslimana u Karakaju. Sjednica Savjeta je trajala od 11-13 sati, u njegovom radu je učešće uzelo više

² Jefro Subotić je, premda inicijator sazivanja sastanka, ipak bio odsutan. Sa njegovim odsustvom pred početak napada na Zvornik i iz Zvornika i iz Beograda, gdje mu je bila porodica, postalo je jasno, znao je za planove napada. Na njegovu ulogu u agresiji na BiH mračno svjetlo baca sudbina njegovog vozača Bubice - Buljubašić Abdulaha, koji mu je bio najzdušniji odan. On se po agresiji vratio u Zvornik iz Njemačke na Jeftin poziv. Tamo je bio na preuzimanju službenog automobila sa servisa. Završio je nabijen na kolac a žena mu je silovana.

prisutnih a prisustvovali su i novinari Oslobođenja Kjašif Smajlović, Radio-Zvornika i nekih sredstava informisanja Republike Srbije. Uvodne informacije i ocjene su dali predsjednik SO Abdulah Pašić i predsjednik SDS Brano Grujić a procjenu situacije i mjere koje bi vodile jačanju međusobnog povjerenja i predupređivanju situacije Izet Mehinagić. U osnovi je to prihvaćeno kao stavovi i zaključci Savjeta.

Procjenu situacije su činili slijedeći elementi: uplašenost cjelokupnog stanovništva razvojem i mogućom negativnom eskalacijom događaja, ugroženost mira u Zvorniku od snaga sa strane, nespremnost Grada za odbranu te da na razum upućuje geopolitički i strateški položaj Zvornika.

Zaključci Savjeta su bili slijedeći:

1. U roku od 3 dana pristupiti razgovorima SDA i SDS o političkoj sudbini Zvornika i obaviti ih u daljnjih 15 dana,

2. Osposobiti JNA da Grad efikasno štiti od napada sa strane i mogućnosti nacionalnih sukoba (jačanjem oklopnomehaniozovane jedinice povratkom dijela koji je upućen prema Bijeljini, potpunom prisutnih jedinica JNA potrebnim brojem i nacionalnom strukturom vojnih obveznika, ustanovljavanjem zajedničkih punktova JNA i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) na dogovorenim tačkama i pravcima i preuzimanjem barikada postavljenih od pripadnika paravojnih formacija SDS)

3. Odustati od mobilizacije TO (da se opozove mobilizacija "Srpske" TO a legalna TO nije mobilisana niti će se to učiniti),

4. Osposobiti SJB za efikasnu kontrolu teritorije, održavanje bezbjednosti, reda i mira. Ići na formiranje ratnih stanica milicije u svakoj mjesnoj zajednici, za njih vezati seoske straže i tako ih staviti pod kontrolu legalnih organa.

5. Uspostaviti kontrolu ulaska i izlaska iz Grada uz ograničavanje kretanja,.

6. Omogućiti demokratski uticaj javnosti koja grčevito traži da se sva rješenja traže i iznalaze nenasilnim i zakonskim putem,

7. Otkloniti sve prepreke i blokade kako bi se život nesmetano odvijao a privreda i stanovništvo neometano radili.

8. Uspostaviti stalnu ličnu komunikaciju Abdulah Pašić - Jovo Ivanović, Asim Juzbašić - Brano Grujić, Osman Mustafić i Dragan Spasojević, Alija Kapidžić - Titomir Perišić, Jovo Mijatović - Salih H. Efendić. (poslanici Skupštine RBiH).

9. Incident u Sapni pošteno i zakonito rasvijetliti kako su se predstavnici nadležnih organa vlasti i političkih stranaka obavezali i svečano obećali.

10. Formirati vod TO opštine Zvornik za obezbjeđenje željeznog mosta u Gradu (oružje da podijeli JNA, TO hranu, smještaj, ljude i opremu).

11. Formirati mješoviti Krizni štab koji će raditi i tokom svih 24 sata.

Ima potrebe da se više pitanja razmatranih tokom ovog sastanka komentariše.

Može se reći da je dominantno pitanje nametnuto od strane pučističkih Srba bilo podjela Opštine na "srpsku" i "muslimansku" i to po svaku cijenu. Uviđajući da je to mogući izgovor za napad na Zvornik, predstavnici legalne vlasti su, da bi sačuvali mir pa i uprkos vlastitim ubjedenjima da je to nemoguće i apsolutno štetno prihvatili o tome razgovore i to na način kako je to formulisano u prvom zaključku. Argumentacija predstavnika legalne vlasti i privrede bila je tako očita da su i pučistički Srbi sami rekli da se sam Grad ne može dijeliti kao ni privreda.

Zaključke o ulozi JNA i osposobljavanju za zaštitničku ulogu treba gledati u svjetlu ocjena da je JNA bila jedina legalna oružana snaga, da legalna opštinska vlast nije raspolagala organizovanom i efikasnom vojnom silom kojom bi se mogla staviti u izglednu odbranu naroda i teritorije, da je tim stavom kod JNA trebalo pokušati izdejstvovati da ne ode na stranu srpskog agresora i domaćih paravojskih srpskih

formacija, da je trebalo omogućiti da se na ovaj način i Muslimani naoružaju i tako poprave nacionalnu strukturu jedinica JNA na ovom području, da je u javnosti bila prisutna zaštitnička uloga JNA u napadu na Bijeljini i da u to vrijeme nije bila razvijena svijest niti prisutne informacije, čak ni kod rukovodstva Opštine, o neizbježnoj agresiji Srbije.

Pitanje mobilizacije TO je posebno pitanje. U to vrijeme je bilo na snazi naređenje Saveznog sekretara za narodnu odbranu generala Veljka Kadjevića da se zabranjuje angažovanje, mobilizacija i naoružavanje TO. U tom cilju je svo oružje TO izuzeto i stavljeno pod kontrolu JNA. To je poslužilo, u stvari za razoružavanje naroda u korist JNA, Srba i Srbije sa kojom je JNA šurovala i u čiju se oružanu silu ubrzo pretvorila. U toj situaciji je u Zvorniku, zloupotrebom vojne evidencije i dokumentacije od strane opštinskog sekretara za odbranu, opreme i oružja JNA i kršenjem pomenutog naređenja došlo do mobilizacije nekakve "srpske" TO što su u subotu 4. aprila objavila sredstva informisanja Republike Srbije. Ima osnova da se zaključi da je ta mobilizacija vršena organizovano, strogo i uz rigoroznu prisilu uključujući slučajevne strijeljanja.³

Time je, uz naznačene paravojne jedinice Arkanovaca i Šešeljevaca, jedinice JNA koje su činili dijelovi Lake pješadijske divizije JNA Bijeljine pod komandom pukovnika Miličića (uglavnom popunjenih domaćim Srbima kojima je komandovao major Jovanović Zoran rodnom iz Valjeva, zaposlen u Birač-holdingu) i oklopnomehanizovani bataljon istoimene brigade pukovnika Tačića kojim je komandovao kapetan Dragan Obrenović i mobilisane jedinice teritorijalne odbrane opština M. Zvornik i Loznica, do zuba naoružane i opremljene, stvorena oružana sila za napad na Zvornik i docniji genocid nad njegovim muslimanskim stanovništvom.

³ Prema izjavi jednog potpukovnika JNA iz Pilice, kada su dvojica ljudi iz Pilice pružili otpor mobilizaciji Srba 5. aprila 1992. riječima "nećemo da idemo, nisu nam ljudi ništa činili" bili su stavljeni uz zid i kao mogući zarazan primjer streljani po kratkom postupku. (izjava data autoru 11.04.1992. godine)

Na Savjetu je rođena i ideja da se, radi jačanja međusobnog povjerenja, formira Vod TO za obezbjeđenje mosta Filipa Kljajića Fiće u Zvorniku. To je trebalo da bude jedinica sastavljena od Muslimana. Međutim, komandant TO M. Zvornik Despotović Milan i kapetan Dragan Obrenović su tu Odluku Savjeta opstruirali, čak javno navodeći kao razlog što neće da naoružaju njegove pripadnike, da to može biti u njihovim redovima jaka diverzantska jedinica, koja se može protiv njih okrenuti.

Osnovne procjene i zaključke na Savjetu izložio je i predložio Izet Mehinagić na bazi vlastitih procjena i prijedloga, kao i praćenja toka diskusija na Savjetu. Osim toga, on je iznio i nekoliko ličnih stavova koje bi trebalo ovdje izložiti.

Izrekao sam, naime, da je moja procjena da je sve pripremljeno da se Zvornik napadne od SDS. Tražio sam od njih da to otvoreno kažu kako bi obavili potpunu evakuaciju Grada.

Takođe sam, obraćajući se predstavnicima i SDS i SDA, tražio da spasu narode, u čije ime se zaklinju, od katastrofe. Povodom zahtijeva za podjelom Opštine, privrede i Grada na nacionalnoj osnovi, rekao sam da ja kao i mnogi drugi Srbi i Muslimani nećemo živjeti u podijeljenom Zvorniku već otići tamo gdje i crnci i bijelci mogu živjeti zajedno, imati istu državu, policiju, sudstvo, obrazovanje i druge društvene i kulturne institucije.

Formiranje kriznog štaba opštine Zvornik

Stavovi i zaključci Savjeta su objavljeni na Radio Zvorniku a učesnici su se razišli. Pošto su, usljed puča Srba u svim organima vlasti ti organi prestali sa radom, odlučeno je da se pristupi formiranju Kriznog štaba opštine Zvornik koje je postao jedini a ujedno i najviši organ vlasti na Opštini. Krizni štab je formiran u ponedjeljak 6. aprila u 16 sati, njim je predsjedavao predsjednik SO Abdulah Pašić, a članovi su bili funkcioneri opštinskih organa vlasti po položaju, u toj

situaciji Muslimani i jedan broj istaknutih privrednika, javnih, kulturnih i političkih ličnosti Muslimana.

Krizni štab opštine Zvornik održan je u zgradi SUP-a tj. Stanice javne bezbjednosti i SUP je postao mjesto rukovođenja opštinom Zvornik od strane legalne vlasti u narednih 48 časova do evakuacije iz Grada. Tom prilikom je Krizni štab konstituisan djelimično kao izraz organizovane akcije legalnih organa za uspostavljanje kontinuiteta vlasti a dijelom kao rezultat spontanog odnosa izvjesnog broja patriota koji se u odsutnim trenucima stavljaju narodu na raspolaganje prelazeći preko svojih stranačkih i drugih uvjerenja. Zadatak Kriznog štaba je bio da procjeni situaciju nastalu nakon puča Srba, održane sjednice Savjeta SO Zvornik za odbranu te utvrdi i preduzme mjere nužne za predupređivanje napada na Zvornik i odbranu u slučaju napada.

Vojna situacija je procijenjena dramatičnom. Zaključeno je da je tzv. srpska TO dignuta, da su dovedene paravojne formacije, da su mobilisane TO opština M. Zvornik i Loznica i da je izvršena koordinacija za napad. Razmotrene su i odbrambene pripreme u Gradu i izdati zadaci za njihovo brže sprovođenje, vršeno sagledavanje raspoloživog oružja, razrada planova odbrane, utvrđivanje odbrambenih tačaka i dr.

Na političkom planu je ocijenjeno da je sa SDS, po svaku cijenu postignut politički dogovor o daljoj sudbini Zvornika i da je na taj način odbijen argument za napad. Takođe je procijenjeno da je incident u Sapni, razjašnjavanjem činjenica koje su dovele do sukoba, sinhronizovanom i brzom političkom akcijom, formalnim žaljenjem izraženim prema komandantu Korpusa JNA u Tuzli i preduzetim radnjama uspješno saniran.

Procijenjeno je da su čelnici SDS zadovoljni političkim ustupcima, da raspolažu silom a da smo mi voljni da izbjegnemo sukob po svaku cijenu. Negativan faktor procjene je bilo stanje nakon ubistava milicionara u Kalesiji za koje je Krizni štab procjenio da može izazvati nekontrolisanu reakciju.

Krizni štab je utvrdio mjere koje hitno treba preduzeti, uveo dežurstvo, utvrdio svoj odnos prema informativno-propagandnoj aktivnosti i drugo. Tom prilikom su utvrđeni i slijedeći zaključci:

1. Sutra (utorak) dojaviti SDS-u da će se objaviti pregovarački tim Muslimana opštine Zvornik za podjelu Opštine. Taj zadatak je dobio Asim Juzbašić da saošti Brani Grujiću, smatralo se da će to povoljno djelovati na situaciju. U pregovarački tim su ušli Asim Juzbašić, predsjednik OO SDA kao i istaknuti privrednici i ekonomisti Hrusto Tupeković, Nusret Sarajlić i Huso Sarajlić.

2. Objaviti da će se za slučaj napada na Zvornik dići u vazduh brana crvenog mulja i taj zadatak je dobio Abdulah Pašić da mudro pripremi Brani Grujiću. Za slučaj napada iz Srbije, Krizni štab je odlučio da se zaprijeti dizanjem Hidroelektrane Zvornik u vazduh i zadatak da to saopšti komandantu TO opštine M. Zvornik Milanu Despotoviću dobio je komandant TO opštine Zvornik Alija Kapidžić.

3. Krizni štab je odlučio da se nastave i inteziviraju odbrambene pripreme.

4. Utvrđen je sistem veza telefonom i odmah međusobno razmijenjeni telefoni za veze sa pojedinim ličnostima, Kriznim štabom i odbrambenim punktovima.

Sjednica Kriznog štaba završena je odlukom da se objavi saopštenje o formiranju Kriznog štaba opštine Zvornik i ključni elementi pojedinih njegovih odluka. Ustanovljen je i policijski čas u trajanju od 22 do 6 sati.

Poslednja sjednica Savjeta

Situacija se u međuvremenu pogoršavala. Barikade i druge prepreke postavljene od paravojnih formacija SDS nisu uklonjene, mučenja i maltretiranja Muslimana u Karakaju su nastavljena, JNA nije preuzela niti jedan punkt od paravojnih formacija, a nastavljeno je sa pregrupisavanjem snaga za napad na Zvornik. Privredna

preduzeća je sve više zahvatala paraliza. U takvoj situaciji je uspostavljen kontakt sa "Kriznim štabom srpske opštine Zvornik" i komandantom Korpusa JNA u Tuzli i dogovorena nova sjednica Savjeta u utorak, 7. aprila u kancelariji predsjednika SO Zvornik. Saopšteno je da će na taj sastanak doći i pukovnik Tačić Radoslav, komandant Oklopno-mehanizovane brigade JNA čije je komandno mjesto bilo u Papraći.

Sastanak Savjeta je održan u atmosferi protestnog mitinga građana pred zgradom SO koji su tražili mir po svaku cijenu, osporavali podjelu Opštine itd. Na ovom sastanku je obnovljen zahtijev za preuzimanjem barikada paravojskih formacija SDS od strane JNA i MUP i za formiranje voda TO opštine Zvornik, te da oklopno-mehanizovani bataljon JNA stane na prilaze Gradu radi njegove odbrane u slučaju napada. Poslije završetka Savjeta pukovnik Tačić, Asim Imamović i Jovo Ivanović su otišli da putem Radio Zvornika objave zajedničke zaključke, umire već uspaničeno stanovništvo i daju garancije za mirno razrješenje svih pitanja.

Uprkos tome, situacija se dramatično pogoršavala. Četničke barikade su ostale u rukama onih koji su ih i postavili a nije dozvoljeno naoružavanje pa time i formiranje voda TO opštine Zvornik od strane JNA i TO Srbije, što je stvorilo vrlo mučan utisak i stanje. Krizni štab je procjenio da se približava mogućnost napada i odlučio da izvrši podjelu oružja i municije od rezervnog sastava SUP s tim da se zadrži 40% za Srbe, da se sa pučistima u Kriznom štabu SDS uspostavi kontakt i stvori uvjerenje da su izvršene respektivne odbrambeno zaštitne pripreme, da se Hrusto Tupeković pošalje Jefti Subotiću u Beograd sa dramatičnim upozorenjem o rušenju brane crvenog mulja u slučaju napada na Zvornik, da to Jefto saopšti Rajku Dukiću, predsjedniku Izvršnog odbora SDS BiH i zatraži obustavu priprema za napad.

U ranim jutarnjim časovima su pripadnici SJB uhapsili četvoricu Arkanovaca sa oružjem, žicama za davljenje i drugim diverzantsko-terorističkim priborom a jednu veću grupu markirali u Gradu i vratili kroz zatvoreno korito Zlatice odakle su došli, što je bio pouzdan znak

predstojećeg napada. To veče su sva svjetla na obali Drine u M. Zvorniku bila pogašena.

Arkanov ultimatum

U 8,30 sati su srbočetnički agresori otpočeli napad na Zvornik u rejonu Lipovac - Bukovik, a na zahtjev Kriznog štaba su, opet na insistiranje pučističkih Srba, održani u Hotelu "Jezero" u M. Zvorniku pregovori na kojem je sa naše strane učestvovao Abdulah Pašić sa Alijom Kapidžićem s jedne i Jovom Ivanovićem i Jovom Mijatovićem sa druge strane. U stvari je na sastanku Arkan izrekao ultimatum - predaja oružja od strane Zvornika ili sudbina Bijeljine, sa čime su naši predstavnici došli na sjednicu Kriznog štaba.

Ja sam nakon toga u 15, 30 uspostavio kontakt telefonom iz Štaba TO sa komandantom Tuzlanskog korpusa JNA generalom Savom Jankovićem, tražeći da JNA stane na prilaze Gradu i njegovu odbranu, po ranijem zahtjevu i dogovoru. Pošto me na taj zahtjev General pitao da li mi je porodica na sigurnom, saopštio sam mu da znači nemamo šta da razgovaramo i odlučio da mu o tome pošaljem depešu, što sam učinio u 15,40 da bi o tome ostao pismeni trag koji posjedujem.

Poznato je da je Krizni štab opštine Zvornik odlučio da njegovi članovi, po ultimatumu postupe po savjesti i da se on nakon toga raspao. Time je Zvornik protiv svoje volje i još uvijek nesvjestan budućih tragičnih događaja, po nečijem unaprijed pripremljenom monstruoznom scenariju, ušao u agresiju i razdoblje svoje najteže istorije.

Katastrofalne posljedice agresije

U toku srpskokrnogorske agresije na BiH, vođene idejama velikosrpskog fašizma - jedan narod, jedna zemlja, jedan vođa, Zvornik je doživio nezapamćeno stradanje i genocid.

Rezultati agresije na Zvornik su stravični. Zvjerski je, na masovnim stratištima, u logorima i na kućnom pragu pobijeno 4.000-5.000 Bošnjaka Zvornika, uglavnom tokom prvih 3 mjeseca agresije, dok se stanovništvo nije osvijestilo. Preko 10.000 ljudi, žena i djece je prošlo strahote logora u Alhosu, N. Izvoru, Tehničkom školskom centru, Omladinskom naselju, Domu u Čelopeku, Domu u Pilici, Školi u Lipnju, Spomen domu u Drinjači, Školi u Grbavcima, Školi u Baljkovici, mnogim drugim. Protjerano je 42.000 ljudi sa svojih imanja, stanova iz Grada i desetina bošnjačkih sela. Polovina protjeranih je u tuzlanskom kraju a ostali u zapadnoj Evropi i širom svijeta.

Opljačkana je sva državna i društvena imovina kao i sva bošnjačka imanja u Zvorniku i na 2/3 Opštine.⁴

Sistematski su uništavane kulturne i materijalne vrijednosti Bošnjaka. Zapaljeno je preko 7000 kuća. Oskrnavljene su, spaljene, razrušene do temelja i materijal uklonjen 28 džamija od kojih Kušlat još iz turskog perioda (I. Andrić smatrao da je to najstarija džamija na Balkanu), sve 3 džamije u Zvorniku, 2 na Kuli Gradu od kojih 1 sa 5 minareta. Teško je oštećeno upornom artiljerijskom vatrom 5 džamija na preostaloj slobodnoj teritoriji, a samo 1 džamija, u Medeđi, ostala je neoštećena, kako na području opštine Zvornik tako i cijelom Donjem Podrinju. Zapaljena su i uništena 3 turbeta od kojih je najveću istorijsku i kulturnu vrijednost imalo Turbe Šejha Hasana Kaimije. Uništena su i 20 mesdžida i mekteba i 2 druga objekta Islamske zajednice. Brojna muslimanska groblja su porušena i buldožerima poravnana.⁵

Epilog

Duboko povrijeđeni, iako pacifisti po uvjerenju i goloruki, Zvorničani su smogli snagu i organizovali snažan otpor fašističkom

⁴ Ilustracije radi, samo je profit DP Birač-holding u 1991. godini bio 50 miliona dolara.

⁵ U isto vrijeme je ostala netaknuta jedina pravoslavna crkva na slobodnoj teritoriji opštine Zvornik, u Rastošnici.

agresoru. Gotovo 1/3 teritorije Opštine se 10 mjeseci herojski borila u okruženju u širem području Kamenice. Branioци Zvornika su, u ogorčenim, teškim i krvavim borbama uspjeli sačuvati 30% teritorije opštine Zvornik i održati se samo 4 km od Drine. Za to su podnesene velike žrtve ali su agresoru nanešeni teški gubici, sve u uslovima izrazite oskudice branilaca i ogromne premoći agresora u materijalno-tehničkim sredstvima.

Zvornik je oslobodilačkoj borbi Bosne i Hercegovine dao preko 3 brigade boraca, mnoge junake i ratne heroje. Najviše se ponosi sa svojim 206. viteškom i 242. lahkom kao i sa Prvom muslimanskom i slavnom brigadom "Hajrudin Mešić" gdje je takođe dao mnoštvo boraca i starješina.

Na žalost, i pored toga što je na opštini Zvornik živjela izrazita bošnjačka većina i što je izvršen stravičan genocid nad Bošnjacima, velike sile su prisilile rukovodstvo BiH da Zvornik, zajedno sa Podrinjem gdje je situacija identična, potpadne pod vlast srpskog entiteta. To je uzrok da u Zvorniku još nema Bošnjaka, jer se ne mogu vratiti pod vlast onih ispod čije kame su se jedva spasili. Zato Zvorničani očekuju od onih koji su tolerisali agresiju na goloruk i miroljubiv naroda i genocid nad Bošnjacima, kao i od rukovodstva Države BiH, da istraju u stvaranju uslova za povratak svih na svoja ognjišta. Zvornik nikada nije bio srpski i on mora opet postati slobodan i perspektivan grad Zvorničana, Bošnjaka, Srba i svih onih koji ga vole i koji u njemu vide svoju budućnost.

Doc. dr. Šemso Tucaković

MEDIJSKI ASPEKT GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA SREBRENICE

Zahvaljujem što sam u povodu jedne tužne godišnjice uključen u razmišljanja ne temu genocida u Srebrenici i što mogu da prezentiram izvjesna saznanja o jednom od najstravičijih zlodjela velikosrpskih fašista na našim prostorima, koji su oni počinili uz prećutnu saglasnost nekih međunarodnih faktora **uz potpunu ravnodušnost međunarodne javnosti.**

Genocid u slivu rijeke Drine, kao **najvažnije bošnjačke** rijeke, pa i u njenom srednjem toku gdje se nalazi Srebrenica, Srbi, naime, ne bi mogli počiniti da nisu u tome imali, nekad prikrivenu, a nekada otvorenu potporu nekih važnih centara moći u međunarodnoj zajednici. Radi se po mom mišljenju o onim snagama koje su proteklih godina stajale na stanovištu da je raspad bivše Jugoslavije idealna šansa za likvidiranje pripadnika bošnjačke nacije i islama sa ovog dijela evropskog kontinenta. **Imali su pri tome dakako u vidu da je Drina najznačajnija geostrateška, etnička, pa i psihološka** uporišna tačka Bosne i Bošnjaka-Muslimana, da je dolina Drine najvažniji prirodni resurs Bosne i Hercegovine, sa jednim od najkvalitetnijih energetske potencijala u Evropi, sa prostranim šumskim kompleksima, bogatim rudnicima uglja i boksita, sa plodnim dolinama i ravnicama, bez čega su razvojne mogućnosti naše države i bošnjačkog naroda osjetno limitirane. Samim otimanjem Bosni Drine, limitira se njena budućnost.

Sve su to dakako velikosrpski osvajači i stratezi genocidnog projekta imali, a i sada imaju, u vidu, kada su se, surovo, snagom bivše JNA i skoro čitavim potencijalom Srbije i Crne Gore, krajem marta i

početkom aprila 1992. godine, sručili na bosansko Podrinje. Nakon vešenedjeljnih operacija korpusa bivše JNA, prvenstveno Novosadskog, Užičkog, Bilečkog i Podgoričkog, u čijim sastavima su djelovale paravojne formacije raznih "Arkanovaca", "Šešeljevaca", "Jovićevaca", paramilitarnih formacija Srpske demokratske stranke, ostale su u Podrinju samo tri svijetle tačke slobode - Srebrenica, Žepa i Goražde. Bili su to neveliki prostori slobode uz Drinu koji su opstali zahvaljujući isključivo herojstvu najboljih sinova Podrinja koji su u ljeto 1992. uspjeli zaustaviti agresora, a na nekim pravcima preći i u kontranapad.

Sa opstankom tih slobodnih prostora agresorsko srpsko rukovodstvo se, naravno, nije mirilo. Ne mogavši odmah, na startu agresije, pretvoriti Drinu u "srpsku reku" i "kičmu srpstva" snagom oružja kojeg su imali u izobilju, Generalštab u Beogradu i njegova filijala na Palama, okrenuli su se drugim metodama i sredstvima ratovanja. S tim u vezi postavlja se pitanje kako je bilo moguće da srpski agresor, čije su namjere bile poznate, najstravičniji zločin u ovom vijeku počini u totalnoj medijskoj tišini uz, skoro, potpunu nezainteresovanost domaće pa i međunarodne javnosti. O Srebrenici se pisalo u zemlji i svijetu više na godišnjice zločina, nego u vrijeme same ofanzive Mladićevih falangi na prvu zaštićenu zonu UN. Da je situacija u pogledu medijskog tretmana Srebrenice onog jula 1995. godine bila drugačija, da je javnost bila obaviještena o tome šta se, zapravo, sprema tom području, genocid ne bi imao onakve razmjere, a možda do njega ne bi uopšte ni došlo.

U namjeri da umanje odbrambene mogućnosti opkoljenih područja Srbi su odmah počeli da primjenjuju metode iscrpljivanja i iznurivanja branilaca i čitavog bošnjačkog stanovništva. U tom cilju agresor je preduzimao kontinuirano čitav niz mjera. Povremeno je preduzimao ofanzive sa ciljem da se ispita odbrambeni potencijal pripadnika Armije Bosne i Hercegovine, pribjegavao obavještajno subverzivnim mjerama, slao na slobodnu teritoriju diverzantske grupe. U okviru tog specijalnog rata protiv Srebrenice i drugih opkoljenih područja uz

Drinu, srpsko agresorsko rukovodstvo je posebno mjesto davalo propagandnim aktivnostima, koje su u principu iziskivale najmanje materijalne napore, a davale su najveće efekte. One su imale prvenstveno tri glavna zadatka:

- da oslabi borbenu motivaciju jedinica Armije RBiH i stanovništva na prostoru Srebrenice i drugih slobodnih prostora uz Drinu koji su, kako je pozanto, aprila i maja 1993. dobili status tzv. zaštićenih zona;

- da se u srpskom stanovništvu i agresorskim jedinicama ojača svijest o Drini kao "svetoj srpskoj reci" kako bi se u svijesti srpskog naroda obezbijedilo moralno opravdanje za genocid nad Bošnjacima i

- da se u međunarodnoj javnosti ukorijeni uvjerenje o izlišnosti međunarodne podrške očuvanju slobodnih područja uz Drinu, prvenstveno Srebrenice.

U tom kontekstu srpski agresor je prema stanovništvu Srebrenice, Žepe i Goražda od samog početka agresije, dakle, od prvih dana aprila 1992. godine, pa sve do pokolja civilnog stanovništva, primijenio specifičnu propagandno-psihološku operaciju, koja je imala za cilj da olakša realizaciju politike genocida. Glavna uloga u tom poduhvatu data je propagandnim punktovima u Beogradu i na Palama, tačnije agresorskim medijima, posebno radiju i televiziji Srbije, radiju i televiziji Republike Srpske, Politici, Borbi, Večernjim novostima, Srpskom glasu, Srpskom oslobođenju i drugim. Učinak ovih medija u genocidu nad Bošnjacima Srebrenice nije ništa manji od učinka Mladićevih i Perišićevih brigada i korpusa. Ako su četnički jurišnici pucali u nezaštićene civile, agresorski mediji su učinili sve da se to pomenutim zlikovcima doimlje kao herojski čin za svetu srpsku stvar. Srpski mediji su učinili sve da genocid nad nedužnim Bošnjacima predstave kao junačko djelo koje će "pamtiti generacije Srba", čime su u zlodjelu najneposrednije saučestvovali.

Srpski mediji bili su zapravo tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu najefikasnije oružje genocida. Bilo je to takozvano nesmrtonosno sredstvo, koje ne oduzima život, ali ruši osnovne etičke i psihološke barijere za uništavanje života. U odnosu na "zaštićene

zone” vojni i politički centri srpsko-crnogorske agresije usmjeravali su propagandnu aktivnost putem svojih medija uglavnom prema četiri osnovne ciljne grupe:

- prema javnosti koja se nalazila pod kontrolom srpskih snaga. Dakle, prema stanovništvu okupiranih područja Republike Bosne i Hercegovine, te Srbije i Crne Gore;

- prema stanovništvu samih zaštićenih zona;

- prema javnosti drugih područja pod kontrolom Armije RBiH i

- prema međunarodnoj javnosti.

Terminološka i strukturalna analiza agresorskih medija ukazuje da se svakom od ovih ciljnih grupa prilazilo planski, organizovano, kako bi se, medijskim djelovanjem obezbjedile političke i vojne pretpostavke za realizaciju genocida u Srebrenici.

Srpskoj javnosti servirane su, poznatom propagandnom metodom transforancije informacija, samo podaci koji su stvarali uvjerenje da je dolina Drine “vekovna srpska zemlja”, i da su preostale enklave a prvenstveno Srebrenica, neprirodna izraslina na “zdravom srpskom tkivu” koju je nužno odstraniti radi zaštite srpstva. Sadržaji informacija za Srbe bio je tako koncipiran da nije ostavljao dilemu u pogledu načina rješavanja problema Srebrenice, Žepe i Goražda. Njih je trebalo jednostavno uništiti. Psihološko i političko sondiranje terena putem medija obezbjeđivano je neprekidnim plasiranjem vijesti, informacija i izvještaja da je Srebrenica zapravo terorističko leglo, da se u Srebrenici decenijama regrutuju sami neprijatelji Srba. Srebreničani su čak okrivljivani za ugušenje Prvog srpskog ustanka početkom 19. vijeka. Ratni zločinac Mladić je samozadovoljno izjavio kada je ušao u Srebrenicu: “Došlo je vrijeme da se osvetimo Muslimanima Srebrenice za njihovo učešće u Prvom srpskom ustanku.”

Drugi pravac aktivnosti agresorske propagande bio je usmjeren prema stanovništvu same Srebrenice. Okupatorsko rukovodstvo je

primjenilo u Srebrenici propagandni metod stvaranja takozvane komunikacijske zavjese. Slobodna teritorija je jednostavno dovedena u totalnu komunikacijsku blokadu kakva nije zabilježena tokom ovog stoljeća. Od početka aprila onemogućeno je svako praćenje televizijskog i radio programa Bosne i Hercegovine, kao i dotur listova sa slobodnih teritorija. Slušanost BH radiostanica, zbog nedostatka struje i baterija, bila je svedena na minimum. Nedostatak osnovnih informacija, do maksimuma, je narušavalo psihološku ravnotežu, pojačavalo osjećaj nespokojstva i nesigurnosti. Srpski mediji, iz obližnjeg Zvornika, Vlasenice, Bajine Bašte i Pala stvarali su uvjerenje kod bošnjačkog stanovništva o nemogućnosti opstanka u okruženju. Sistematski je podstican osjećaj da su Srebrenica i Žepa napuštene odnosno prodane od strane legalnih vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Sugerisano je Bošnjacima da se snalaze kako znaju i umiju, čime se perfidno atakovalo na morlanu čvrstinu Srebreničana. Činjeno je sve da se izazove razdor između pojedinih struktura vlasti, između Bratunčana i Srebrenice. Istine radi treba reći da mediji, sa područja pod kontrolom legalnih vlasti, nisu dovoljno učinili na probijanju ove ubitačne medijske zavjese. Naši novinari, oni iz nezavisnih i zavisnih glasila, nisu pokazali snalažljivosti, hrabrosti i umijeća da stignu na mjesto najveće patnje i obavijeste svoje čitaoce i slušaoce. U slučaju Srebrenice medijska tišina bila je potpuna. Komunikacijska zavjesa koju su oko Srebrenice postavili agresori bila je ubitačnija od četničkih granata.

Pravac aktivnosti koji je bio usmjeren prema ostalim dijelovima slobodne teritorije BiH insistirao je na tezi da zaštićenim zonama ne prijete nikakva opasnost, kako bi se smnjio interes za pružanje pomoći stanovništvu i jedinicama Srebrenice.

Poseban propagandni koncept u odnosu na Srebrenicu, kojeg su se pridržavali srpski mediji, računao je sa recipijentima u inostranstvu, u međunarodnoj javnosti i međunarodnim centrima odlučivanja. Njima su uglavnom prezentirane "činjenice" kojima je trebalo tu javnost uvjeriti kako bošnjačke enklave uz Drinu treba ukloniti, jer se nalaze

na etnički srpskom prostoru, da je njihova međunarodna zaštita preskupa i nepotrebna, te da bi likvidacija tih područja, bila, zapravo, u međunarodnom interesu. Ovaj stav promican je u međunarodnu javnost angažovanjem srpskih lobija u inostranstvu, koji su redakcije svjetskih medija snadbijevale potrebnim materijalima i obezbjeđivale posjete dopisnika tih glasila terenu. Osnovnu polugu ove propagandne aktivnosti činili su mediji sa Pala i oni iz Beograda. Oni su bili temeljni faktor pripreme samog genocida nad Bošnjačkim stanovništvom Srebrenice, a nekoliko dana potom i nad Bošnjacima Žepe.

Metod medijske zavjese četničko vodstvo primjenilo je u odnosu na sami genocid. Analiza propagandno inforamtivne aktivnosti u odnosu na sam zločin navodi na zaključak o skoro sinhronizovanoj i koordiniranoj aktivnosti nekih međunarodnih centara odlučivanja i vojnog i političkog rukovodstva srpskog agresora. Ta koordinacija je prisutna kako u fazi priprema pokolja u Srebrenici, tako i u fazi realizacije zlodjela, kao i u vremenu konsolidacije rezultata etničkog čišćenja i masovnog pogubljenja civila u takozvanoj zaštićenoj zoni Srebrenica.

Medijska koordinacija aktivnosti između pojedinih svjetskih centara moći prvenstveno onih iz Ujedinjenih nacija, i četničkog rukovodstva, vidljiva je posebno u fazi priprema same okupacije Srebrenice i pokolja Bošnjaka polovinom jula 1995. godine. U maju 1995. godine, iz Beograda, Pala i Njujorka (New York) počinje orkestrirana kampanja kompromitacije institucije "zaštićenih zona". Terminološka i tematska analiza priloga koje su u to vrijeme objavljivale glavne svjetske agencije, pokazuje da su takav stav forsirali propagandni punktovi srpskog agresora, srpski lobiji u Parizu i Londonu i Ujedinjene nacije. Vrlo je indikativna sličnost stavova koje 30 maja, 1995. godine plasira Karadžićev štab sa Pala putem svojih medija u svjetsku javnost i onaj koji zastupa generalni sekretar UN Butros Gali (Butros Ghali). Karadžićeva propagandna mašinerija vodi orkestriranu kampanju o "zaštićenim zonama kao terorističkim leglima iz kojih se uznemirava mimo srpsko stanovništvo i maltretiraju

pripadnici UNPROFOR-a, zbog čega su ovi navodno prisiljeni tražiti zaštitu od Srba. Istovremeno, sa početkom medijskih priprema genocida, u kompromitaciju "zaštićenih zona" uključuje se i Butros Gali, koji, u izvještaju Savjetu bezbjednosti od 30. maja, optužuje branioce Srebrenice da su pojačali aktivnost. On pojačane napade četnika na "zaštićene zone" tretira kao napad isključivo na vojne ciljeve. Žestoke ofanzive četnika on, u svom izvještaju, koje prenose svjetske agencije, cinično naziva "neproporcionalnim aktivnostima". Ovakvim izvještajima sa najvećeg nivoa u hijerarhiji Ujedinjenih naroda, i njihovim medijskim tretmanom, svjetska javnost bila je zbunjena. Zahvaljujući Galijevevima lažima počeo se promicati, stav da su Bošnjaci Srebrenice nezahvalni, a da su zapravo Srbi, koji ih drže u okruženju, "dobri momci", koji su na neke neproporcionalne mjere jednostavno prisiljeni.

Sličnu propagandnu matricu agresorski i svjetski mediji koriste tokom čitavog maja i juna 1995. godine. U vezi sa Srebrenicom, prioritet se daje informacijama izvještajima i komentarima na temu teškoća malobrojnih jedinica UNPROFOR-a, stacioniranih u Srebrenici, Žepi i Goraždu. One se navodno zloplate u Bosanskim planinama, okružene su neljubaznim bošnjačkim stanovništvom i izložene čestim napadima "lokalnih snaga".

U drugoj polovini maja agresor je intenzivirao propagandnu psihološku ofanzivu prema stanovništvu Srebrenice, Žepe i Goražda. Okosnica te aktivnosti bili su Radio-televizija sa Pala i RTV Srbije. Osnovni sadržaj medijskih poruka činile su laži i poluistine koje su upozoravale recipijente među Bošnjacima da je Srebrenica od strane legalnih vlasti prodana, napuštena i zaboravljena; da vlada BiH ne namjerava braniti enklave ako budu napadnute, da to neće činiti ni Ujedinjene nacije, što one uistinu nisu ni namjeravale. Takva propagandno-medijska kampanja agresora, kombinovana sa odgovarajućom aktivnošću Galija i Akšija (Akashi), nije ostala bez rezultata. Višegodišnja gvozdena medijska blokada, razdvojenost porodica, psihička iznurenost i ekonomska iscrpljenost stanovništva

pogodovala je stvaranju privida da je jedini spas u napuštanju Srebrenice i odlasku po svaku cijenu. Ljudi su se, u takvoj situaciji, odlučivali na samoubilačka putovanja do Kladnja i Tuzle, preko okupiranih teritorija, na kojima su bili žrtve zaseda i specijalnih službi agresora. Dakle, glavni zadatak na pripremi genocida, na demoralizaciji i dezorijentaciji stanovništva i pasivizaciji svjetske javnosti obavili su političko propagandni centri agresora i neki centri UN, prvenstveno generalni sekretar UN i njegov specijalni izaslanik u Zagrebu.

Takva medijska priprema genocida u Srebrenici učinila je da su sam početak genocida u Srebrenici svjetski mediji i svjetska javnost propratili skoro ravnodušno i nezaiteresovano. Slično su reagovali mediji u Bosni i Hercegovini i BH okruženju. U svim izvještajima svjetskih agencija, početak najvećeg pokolja civilnog stanovništva nakon Drugog svjetskog rata, se tretira kao običan ek sces, lokalnog značaja i ograničenog na južni dio "Zaštićene zone Srebrenica". Takav utisak je vladao i u domaćoj javnosti, što je sve doprinijelo da, skoro, neometano, - u totalnoj medijskoj tišini, - četnici počnu sa zlodjelima kakva, u proteklom ratu, nisu zabilježena. Dakle, 6. jula kada su Mladićeve horde pokrenule zločinačku mašineriju prema Srebrenici, samo je RFI iz Pariza izvjestio o događaju. Ova agencija je u popodnevnim satima objavila vijest da su "jutros u zaštićenoj zoni Srebrenica, tačnije oko lokaliteta Sućeska, zabilježeni žestoki okršaji. Vijest se poziva na glasnogovornika UNPROFOR-a u Zagrebu, Garija Kauarda. (Gary Cauard) Pomenuti glasnogovornik UNPROFOR-a, je po sugestiji, Akašija, istovremeno obmanuo javnost, očito namjerno skrećući njenu pažnju sa predstojećih zločina. Kauard je, naime, prenio medijima procjenu UN da Srbi imaju samo za cilj "zauzimanja područja oko strateški važne ceste u regiji Srebrenice", dakle, da nema nikakvih razloga za posebnu uznemirenost.

Svojom jedinom viješću o početku zločina u Srebrenici RFI se, vjerovatno nenamjerno, uključio u realizaciju propagandnog plana

srpskog agresora, koji je, na taktičkom nivou, imao tri osnovna zadatka:

- da umanja svaki mogući otpor stanovništva Srebrenice i Žepe;
- da u domaćoj srpskoj populaciji, okupaciju slobodne teritorije ovih područja predstavi kao uspješnu realizaciju viševjekovnog srpskog sna o likvidiranju Bošnjaka iz Podrinja;
- da u međunarodnoj javnosti svede na najmanju mjeru moguće negativno reagovanje, ne samo na masovan zločin u Srebrenici, nego i na činjenicu da su Srbi prekršili brojne rezolucije Savjeta bezbjednosti o zaštićenim zonama i druge međunarodne dokumente.

U realizaciji sva tri cilja Srbi su primjenjivali klasična propagandna pravila koja u genocidnim aktivnostima primjenjivali svi raniji osvajači i agresori. Posebno je primjenjivan u srpskom medijima Gebelsov (Göbels) metod ponavljanja laži kako bi se one dojmile kao istina. Stanovništvu Srebrenice, iz sata u sat, je poručivano da "srpska vojska dolazi kao spasioc u namjeri da "zaštićenu zonu" očisti od terorističkih grupa. Svima je obećavana zaštita, postupanje prema Ženevskim konvencijama i omogućavanje slobodnog života u samoj Srebrenici. Takva obećanja davali su svakodnevno Milan Gvero i Zdravko Tolimir, najbliži saradnici Ratka Mladića.

Posebno je agresorsko komandovanje nastojalo pribaviti međunarodnu naklonost. U tom kontekstu, inostrani dopisnici su zasipani informacijama na koje su strani mediji redovno nasjedali, da pripadnici Armije BiH i stanovništvo Srebrenice teroriše pripadnike Holandskog bataljona UNPROFOR-a. Zarobljavanje jedne jedinice UNPROFOR-a od strane četnika i njeno prisilno prebacivanje u Bratunac prikazano je kao gest njenog oslobođenja iz ruku "nezahvalnih Muslimana". Na srpskoj televiziji bezbroj puta je ponavljana scena nazdravljanja "ratnog zločinca Mladića i komandanta Holandskog bataljona Karemansa. Sada znamo da je to bila predstava za potrebe agresorske propagande i radi obmanjivanja svjetske javnosti, da je jadni Holanđanin morao da glumi nazdravljanje, a da se, u nazdravičarskim čašama, nalazila obična

voda. Medijsko maskiranje genocida četnici su uspješno primijenili u saradnji sa Ujedinjenim nacijama i nakon prvog dana ofanzive na Srebrenicu. Svjetski mediji ni, 7. jula, dakle drugi dan trajanja zločina, nisu Srebrenici poklonili nikakvu pažnju, brifovani od glasnogovornika UN u Sarajevu i Zagrebu. Predstavnik UN u Sarajevu je, 7. jula, na konferenciji za štampu, izjavljuje da su borbe u "zoni Srebrenica očigledno popustile". Tu dezinformaciju prenio je samo "Dojče vele" (Deutsche Welle), dok drugi mediji Srebrenicu uopšte ne pominju, povjerovavši izjavama Ujedinjenih nacija, da se u toj "zaštićenoj zoni ne dešava ništa što zavređuje medijsku pažnju".

UN i četnici nastavljaju skrivati istinu od svjetske javnosti o tome šta se dešava u Srebrenici i narednih dana. Devetog jula, 1995. godine, četvrtog dana pogroma u Srebrenici, predstavnik UN u Sarajevu Ivanko, uzgred napominje da su "četiri srpska tenka povrijedila zaštićenu zonu Srebrenica", ali da nema opasnosti, jer je "jedinica nizozemskih vojnika, naoružana protivtenkovskim projektilima, zauzela položaj sa zadatkom da se srpski prodor spriječi". Dan kasnije, dakle 10. jula, UN obmanjuje svjetsku javnost, putem svog glasnogovornika u Zagrebu Kauarda, koji svjetskim medijima saopštava da je akcija Srba u Srebrenici ograničenog karaktera i da im nije cilj zaposjedanje Srebrenice. Svjetski mediji prenose njegovu procjenu datu četvrtog dana četničke ofanzive da se "situacija u Srebrenici pogoršava na način koji ukazuje na odgovornost obiju zaraćenih strana". UN pred, svjetskom javnošću izjednačavaju zvanično dželata i žrtvu, napadače i napadnute. Ova izjava Garija Kaurda ovdje je citirana prema emisiji njemačkog radija "Dojče vele" od 10. jula. U popodnevним časovima NATO izražava spremnost da interveniše u Srebrenici, ali se predstavnik Alijanse pravda, da takav zahtjev, ispred UN, nije upućen. Sad znamo da su UN, odnosno njena kamanda u Zagrebu sa Akašijem i Žanvijeom, koja je organizovala kampanju obmanjivanju svjetske javnosti i svjetskih medija u vezi sa događanjima u Srebrenici, sabotirala svaku namjeru NATA da interveniše.

U ombanjivanju svjetskih medija i svjetske javnosti, glasnogovornike UN u Sarajevu i Zagrebu dopunjavanju najviši vrhovi svjetske organizacije. Samo nekoliko sati pred ulazak četničkih formacija u Srebrenicu, generalni sekretar UN, Butros Gali, preko svog predstavnika za štampu Ahmeda Favzija, izjavljuje, kako ga citira "Dojče vele" da su "vladine snage pucale u plave šljemove." On istovremeno ističe da "grupa holandskih vojnika koje su Srbi zarobili nije loše tretirana, da su zadržali svoje oružje i da održavaju radio-vezu sa komandom UN u Sarajevu".

U ovu orkestriranu, i očigledno dobro koordiniranu kampanju medijskog genocida u Srebrenici, ukomponovana je i izjava Milana Gvere, pomoćnika generala Ratka Mladića za politički rad i informisanje, da je akcija četnika u Srebrenici pokrenuta sa humanim ciljem radi onemogućavanja nekih terorističkih grupa i zaštite pripadnika UNPROFOR-a i civila u Srebrenici. Laži agresorskih generala i izjave glasnogovornika UN u Sarajevu i Zagrebu, koje se preferiraju na svjetskoj medijskoj sceni, jer se vjerovalo da su istinite, uticale su da je 10. jula bez velikog odjeka ostao apel predsjednika predsjedništva Republike, BiH Alije Izetbegovića, upućen Klintonu (Clinton), Kolu (Kohl), Mejdžoru (Major) i Širaku (Chirack) da pokušaju spasiti Srebrenicu. Svjetski mediji su apel spomenuli uzgred, vjerujući više predstavnicima UN koji su tvrdili da se u Srebrenici ne dešava ništa alarmantno. Ravnodušno su se ponijeli i oni kojima je pismo predsjednika Predsjedništva R BiH bilo upućeno. Revoltiran takvim stavom svjetskih faktora predsjednik vlade R BiH, Silajdžić, pokušao je alarmirati svjetsku javnost izjavom da će razmotriti mogućnost pozivanja međunarodnih brigada iz prijateljskih zemalja da brane Bosnu od fašizma kao što su branile Španiju 1939. godine. Vrlo je, međutim, indikativna saopštenje Vlade RBiH, dato 11. jula, vjerovatno pod utiskom paljanske kampanje laži, i izjava predstavnika UN, da se "agresorski ataci na demilitarizovanu zonu Srebrenica smiruju" da je" to rezultat "intezivnih diplomatskih pritisaka Bosansko-hercegovačke države koji su ozbiljno shvaćeni u svijetu".

Međutim, niti je agresoru ozbiljno zaprijećeno zračnim udarima, niti su Holandani blokirali prodor četnika. U vrijeme kada je Vlada, na ovaj način, netačno informisala BH javnost, ratni zločinac Mladić se šepurio po Srebrenici, a agresorska propaganda je ovog krvoloka prikazivala kao bezazlenog ljubitelja djece, koji muslimanskim mališanima dijeli bombone.

Propagandni model medijskog koncentracionog logora, koji su uspješno primjenili srpski agresori i njihovi međunarodni mentori u toku priprema, a i okupacije Srebrenice, korišten je u toku takozvane informativno - propagandne konsolidacije ofanzive četničkih formacija na ovu zaštićenu zonu UN. U toj fazi počinjeni su najstravičniji zločini nad Bošnjacima. Hiljade njih je pobijeno na masovnim stratištima, a sa područja zaštićenih zona Srebrenica i Žepa protjerano je svo bošnjačko stanovništvo. U uslovima totalne medijske izolacije pogrom je maskiran medijskom halabukom na temu prebacivanja bošnjačkih civila iz Srebrenice do Kladnja i brige za sudbinu Holandskog bataljona, koji je bio dužan da štiti narod Srebrenice, a nije mogao štiti ni sebe.

I dok je u tišini, daleko od očiju ravnodušne svjetske javnosti koju su ravnodušnom učinile Ujedinjene nacije, trajala golgota oko 15 hiljada civila Srebrenice koje su se pokušale domoći slobode odlučivši se na marš dug 70 kilometara, kroz okupiranu teritoriju prema Tuzli, agresorska propaganda je težište svoje aktivnosti prebacila prema domaćoj, srpskoj javnosti. Naglo je počela podsticati euforično raspoloženje među četnicima i u srpskom stanovništvu, plasiranjem, putem medija, sadržaje koji su govorili o "istorijskoj pobjedi srpske vojske", o definitivnoj realizaciji "vekovnog sna" o "velikoj Srbiji". Ratni zločinac Karadžić se hvališe o superiornosti srpskog oružja i srpske vojske. Specijalni intervju s njim vodi, u delirijumu oduševljenja, Dragan Božanić. Oni najavljuju četničku ofanzivu na Žepu, Bihać i Goražde. Trećeg jula agresorski mediji sa Pala i Beograda javljaju kako su "predstavnici muslimanskog naroda iz Žepe i Goražda iskazali spremnost da prihvate vlast Republike srpske i da

ostanu u Republici Srpskoj”. Ratni zločinac Ratko Mladić daje dvije odrednice za djelovanje neprijateljskih medija i četničkih snaga izjavama tipa: “Došlo je vrijeme da se osvetimo srebreničkim Muslimanima za njihovo učešće u gušenju Prvog srpskog ustanka” i “Srebrenica i sve uz Drinu je Srpska zemlja vekovna”.

Istovremeno se agresorska armada ustremkuje prema Žepi, gdje se u nešto manjem obimu, ponavlja golgota Srebrenice. I dok traje zaglušujuća grmljavina četničkih topova nad nezaštićenom Žepom, a u svjetskoj javnosti traju jalova naglabanja o nesposobnosti međunarodne zajednice da se pridržava vlastitih obaveza, srpska vojska još jednu “zaštićenu zonu” Ujedinjenih nacija, pretvara u masovnu grobnicu.

Svjetska javnost dugo nije vjerovala da se u Srebrenici dogodio najveći zločin od Drugog svjetskog rata, jer je svjetski i domaći mediji nisu snadbijeli pravovremenim i tačnim informacijama, a srpski mediji su, primjenjujući propagandnu tehnologiju komunikacijskog koncentracionog logora, u genocidu najneposrednije učestvovali. Dugo svjetska javnost nije ni naslućivala stvarnu dimenziju nesreće koja je zadesila jednu zaštićenu zonu Ujedinjenih nacija. Polovinom jula, još dok su četnički plotuni kosili hiljade Bošnjaka Srebrenice, događaj svjetski mediji teriraju uglavnom sa moralnog aspekta. U tome prednjači Njemačka i Američka štampa. Listovi drugih zemalja, Srebrenicu jedva i da spominju. Minhenski “Ziddojče cajtung” (Süddeutsche Zeitung) konstatuje da je “u Srebrenici, ne samo poraženo ljudsko dostojanstvo, nego je u njoj pala i trogodišnja politika izbjegavanja pružanja zaštite žrtvi kako bi se ona prisilila na pregovore”. List “Berliner kurir” (Berliner Kurier) , povodom okupacije Srebrenice, konstatuje da je “birokratija UN sasvim razoružala svjetsku zajednicu država, spriječivši NATO pakt da se odlučnije suprostavi bosanskim Srbima. Time je upućena jasna poruka svim diktatorima, svim fašistima i svim vlastodržcima svijeta”. Svjetski mediji prenose mišljenje predstavnika Američkog kongresa da je “neuspjeh UN da odbrani muslimansko stanovništvo Srebrenice

najgori učinak demokratskih zemalja od 30. godina ovog vijeka”. (“Glas Amerike” od 16. jula).

Srpski fašisti se nisu mnogo obazirali na ove medijske moralne pridike. U medijskom koncentracionom logoru, daleko od očiju svjetske javnosti, oni su skoro u tišini prekraćivali živote hiljada Bošnjaka. Svjetsku javnost, su zajedno, sa predstavnicima UN na području bivše Jugoslavije, nastavili uljuljkivati, snabdijevajući je notornim lažima. Mediji su od strane srpskih zvaničnika i glasnogovornika UN već 14. jula obaviješteni da su zarobljeni Srebreničani na privremenom ispitivaju i da će ukoro biti pušteni. “Dojčce vele” tog dana prenosi izjavu predstavnika beogradskog biroa Međunarodnog komiteta Crvenog krsta da mu je “vojno rukovodstvo bosanskih Srba obećalo posjetu zarobljenim Srebreničanima još u toku dana”. Radio “Slobodna Evropa” narednog dana, dakle 15. jula, prenosi saopštenje Savjeta bezbjednosti u kojem se “izražava zabrinutost za sudbinu 4.000 dječaka i muškaraca koji su odvedeni iz zaštićene “zone Srebrenica”. Savjet zahtijeva da “ih Srbi odmah puste i da ubuduće poštuju ljudska prava. Šesnaestog jula, dakle onog dana kada su srpski buldožeri zatrpavali Bošnjake u masovne grobnice, Karl Bilt (Carl Bildt) i Slobodan Milošević vode razgovore u Beogradu. Sve svjetske agencije, nakon razgovora, prenose Biltovu izjavu, datu na osnovu informacija koju mu je ponudio Milošević da će “vodstvo Bosanskih Srba dozvoliti pristup muslimanskim zarobljenicima za koje se procjenjuje da ih je nekoliko hiljada”. Izjava je ovdje citirana prema radiju “Slobodna Evropa” od 16. jula 1997. godine.

Tog dana, dakle, 16. jula nastaje duža pauza u medijskom interesovanju za Srebrenicu i za sudbinu više hiljada Bošnjaka. Tek početkom avgusta Savjet bezbjednosti traži od srpskog rukovodstva da se ti ljudi oslobode, iako je na osnovu snimaka američkih satelita, Savjet bezbjednosti imao jasna obavještenja da su oni zapravo pobijeni. Pokolj u Srebrenici, agresorski mediji i predstavnici Butrosa Galija, uspješno su potom maskirali preusmjeravanjem pažnje svjetske javnosti na Žepu koju su Srbi okupirali 15 dana nakon zauzimanja

Srebrenice. Najveći genocid od vremena drugog svjetskog rata, ostaće i najveća mrlja na profesionalizmu svjetskih i domaćih medija koji su dozvolili da nasjednu na laži velikosrpske propagandne mašinerije i birokratije Ujedinjenih nacija. Zločini su ujedno najveća optužba protiv agresorskih medija, koji su ignorišući sva novinarska i profesionalna načela, u genocidu nad Bošnjacima najneposrednije učestvovali.

Amor Mašović, pravnik

MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I NESTALE OSOBE

Prije no dotaknem pitanje odnosa međunarodne zajednice prema nestalim osobama, a u namjeri da vam što više približim ovu problematiku, upoznat ću vas s nekoliko osnovnih statističkih podataka koji će vam, nadam se, pomoći da razumijete svu složenost, delikatnost i izuzetnu važnost problema nestalih osoba.

Državna komisija za traženje nestalih osoba je registrirala, u periodu od 15. aprila 1992. godine do danas, ukupno 27.719 nestalih državljana Bosne i Hercegovine. Pored onih nestalih tijekom agresije na Bosnu i Hercegovinu, ovim brojem obuhvaćeni su i državljani BiH nestali u tom periodu na teritorijama bivših jugoslovenskih republika: Crne Gore, Srbije i Hrvatske. Riječ je o osobama svih nacionalnosti, a uz Bošnjake, bosanske Srbe i Hrvate, tu su i Albanci, Crnogorci, Romi, Makedonci, Mađari, Ukrajinci i dr. Ogromnu većinu, čak 91% populacije nestalih, čine Bošnjaci. U populaciji nestalih zastupljene su osobe oba pola i svih uzrasta, od dojenčandi sa tek nekoliko nedjelja ili mjeseci do staraca rođenih potkraj prošlog stoljeća, osobe svih obrazovnih nivoa i različitog stepena stručnosti i zaposlenja. Poseban kuriozum predstavlja činjenica da više od 95% populacije nestalih čine tzv. zaštićene kategorije stanovništva, dakle civili i ratni zarobljenici, dok samo 5% otpada na pripadnike oružanih snaga nestalih tijekom akcija ili ratnih dještava. U posebne kategorije, međunarodnim konvencijama zaštićene ubrajamo sanitetsko osoblje, vjerske službenike i parlamentarce koji su, na žalost, također zastupljeni među nestalima.

Pogledamo li vremensku i regionalnu rasprostranjenost uočit ćemo da se najveći broj nestanka dešava na samom početku agresije, dakle u periodu aprili - septembar 1992. godine, te u ljeto 1995. godine u vrijeme dešavanja genocida nad Srebrenicom, odnosno, kada su u

pitanju sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i ekstremnih snaga Hrvatskog vijeća odbrane, nestanci se događaju najčešće u ljeto 1993. godine. Regije koje karakterizira veliki broj nestanaka su Bosanska Krajina (općine Prijedor, Kozarac, Kotor Varoš, Ključ, Sanski Most), Podrinje (općine Srebrenica, Zvornik, Bratunac, Vlasenica, Foča, Višegrad, Rudo, Čajniče), Posavina (Brčko), istočna Hercegovina (općine Nevesinje, Gacko, Kalinovik), zapadna Hercegovina (općine Prozor, Mostar, Čapljina, Stolac), srednja Bosna i šira regija Sarajeva (općine Kiseljak, Vitez, Jajce, Bugojno, Rogatica, grad Sarajevo). Simptomatično i, rekao bih, upućujuće je da se nestanci dešavaju uglavnom tamo gdje nije bilo nikakvih ratnih djestava ili nekoliko sedmica, pa i mjeseci nakon okončanja neravnopravnih borbi između lokalnog samoorganizovanog stanovništva s jedne strane, i dobro obučениh i opremljenih jedinica bivše Jugoslovenske narodne armije i različitih paravojnih formacija s druge strane (primjer Prijedor, Srebrenica, Zvornik, Vlasenica, Foča, Višegrad, nevesinje, prozor, Kiseljak). Radna grupa Ujedinjenih nacija koja se bavi nasilnim nestancima registrovala je od 1980. godine do danas 50 000 slučajeva nestanaka širom svijeta. Dakle, proizilazi, da više od jedne polovine ukupno registrovanih slučajeva nestalih čine nestali u Bosni i Hercegovini.

Izneseni statistički pokazatelji potkrijepljeni izjavam preživjelih logoraša nedvosmisleno upućuje na zaključak da su masovni nestanci plod dobro organizovanih sistematski provedenih akcija koje sadrže sve elemente bića krivičnog djela genocida. Pri tom, svakako, treba imati na umu da su nestanci zapravo samo jedno privremeno stanje, a da se u biti radi o masovnim likvidacijama čijih smo posljedica posljednjih dana i mjeseci, koji su obilježeni ekshumacijama stotina hiljada žrtava iz masovnih i pojedinačnih grobnica, i tekako svjesni. Samo u ograničenom broju slučajeva nestanci su posljedica spontanog i nekontrolisanog djelovanja pojedinaca ili grupa i motivirani onim što pravnici poznaju kao niske pobude (pljačkom, osvetom, ucjenom i slično).

No, vratimo se međunarodnoj zajednici i njezinom odnosu prema nestalim osobama. Što je to uopće međunarodna zajednica. Rekao bih; konglomerat veoma različitih ponekad čak i potpuno divergentnih interesa nekolicine zapadnoevropskih i prekookeanskih zemalja, koje su nerijetko, zarad ostvarenja vlastitih ciljeva i interesa, spremne ignorirati međunarodno pravo, a u sukobu s njihovim interesima moral je kategorija koja prva nastrada.

Imamo li na umu ovakvu definiciju međunarodne zajednice, tad ćemo lakše shvatiti njezinu inertnost koja je uzrokom katastrofalnih posljedica po Bosnu i Hercegovinu i njezine narode, Bošnjake posebno.

Ne ulazeći u njezine motive, međunarodna zajednica svjesno ili ne, dosljedno i uporno, od prvog dana agresije na Bosnu i Hercegovinu, pa do potpisivanja mirovnog sporazuma, ćutke prelazi preko činjenice nestanka više od 27 000 osoba, ćutke prelazi preko neizrecive boli i patnji kojima su izloženi 250 000 državljanina Bosne i Hercegovine. Naime, pođemo li od pretpostavke da su za sudbinu jedne nestale osobe zainteresovani samo njeni najbliži srodnici i uzmemo li da je to samo 10 najbližih srodnika, dobićemo populaciju od 250 000 ljudi koji iz dana u dan, iz godine u godinu, a ponekad to traje i duže od 5 godina, žive u neizvjesnosti očekujući bilo kakvu vijest o svojim najmilijim. Na sve naše upute, insistiranja, pa ponekad i ultimatumе koje smo postavljali, odgovor međunarodne zajednice, personificirane u ratnim vremenima kroz organizaciju poput Međunarodnog komiteta Crvenog križa (MKCK), UNPROFOR-a i Civilne policija UN (CIVPOL), je uvijek bio isti: problem nestalih je postratni problem, dakle, problem kojim se treba pozabaviti tek po okončanju neprijateljstava.

U ratnim vremenima posebno nesnalaženje i zatečenost situacijom na terenu iskazao je MKCK. veliki broj nestanaka događa se u konclagorima i zatvorima i to poslije nekoliko sedmica ili mjeseci provedenih u istim. Izostanak blagovremene i energične akcije MKCK, mnoge logoraše koji danas imaju status nestalih osoba,

vjerovatno je stajao života. Konc-logori Manjača, Omarska, Trnopolje, Keraterm, Heliodrom, Dretelj, Gabela, Sušica, Pelemiš, Foča, samo su neka od mjesta u kojima se zauvijek izgubio trag hiljadama logoraša. Samo zahvaljujući odvažnosti nekolicine novinara koji su se probili do ovih zloglasnih kazamata, zaustavljen je i ublažen trend nestajanja logoraša. Frustrirajuće je bilo gledati potpunu nemoć ili nezainteresiranost MKCK. Nemoć ili nezainteresiranost sa aspekta posljedica irelevantno je.

Ne mogu se oteti utisaka da je MKCK robujući svojim principima stvari doveo do apsurda i da je zapravo izdao i samu ideju svog utemeljitelja Anri Dinana (Jean Henry Dunant). Umjesto da, pozivajući se na Ženevske konvencije iz 1949. godine i Dopunske protokole uz iste iz 1977. godine, iskoristiti svoj položaj i instrumente koji mu stoje na raspolaganju, MKCK se upustio u jalova, višemjesečna pregovaranja sa agresorom. U nemalom broju slučajeva, dopuštenje MKCK da posjeti neki logor plaćeno je najskupljom cijenom - životom logoraša. Naime, u nastojanju da izbjegne registriranje zatvorenika od strane MKCK, agresor najčešće mlade i vojno sposobne muškarce neposredno prije posjete delegata MKCK odvodi iz logora da bi im se poslije toga zameo svaki trag. Kako objasniti činjenicu da MKCK u vlaseničkom zatvoru registruje kao ratnog zarobljenika teg rođenu bebu, te da tu činjenicu punih 16 mjeseci prikriva od svjetske javnosti. Koliko li je puta ova beba sa inicijalima F.A. za vrijeme boravka u zatvoru bila izložena smrtnoj opasnosti zbog ovakvog odnosa MKCK.

Istine radi, ističem da iz svjedočenja mnogih logoraša proizlazi da se prisusutvo delegata MKCK u logorima i zatvorima pozitivno odrazilo na kvalitet i količinu obroka, higijensko-zdravstvene uslove, mogućnost kontakta logoraša sa vanjskim svijetom i sl. Nesumnjivo je, isto tako, da je registracija zatvorenika ponekad značila i spašavanje njihovih života, ali uprkos svemu, ostaje činjenica da broj tako spašenih života nije niti blizu broju onih koje je MKCK blagovremenim i agresivnim nastupom mogao spasiti.

I mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu vrlo malo pažnje posvećuje nestalim osobama i ponovo afirmiše MKCK kao organizaciju odgovornu za taj segment implementacije mirovnog sporazuma.

Proteklo je više od godinu i pol dana od potpisivanja mirovnog sporazuma, a učinci Radne grupe za nestale osobe koje provodi MKCK više su nego skromni. Razjašnjena je sudbina tek nekoliko stotina nestalih i to prevashodno zahvaljujući ekshumaciji masovnih grobnica koje je poduzeo Ekspertni tim Vlade BiH.

Ukoliko je MKCK, kako to prije neki dan povodom obilježavanja petogodišnjice genocida izvršenog nad mještanima Biljana u općini Ključ reče poštovani reisu-l-ulema, savjest čovječanstva, odnosno međunarodne zajednice, onda moramo konstatovati da je ta savjest u Bosni ostala uspavana.

Polazeći od delikatnosti problema nestalih osoba na tlu bivše Jugoslavije, kako u kvalitetnom tako i u kvantitativnom smislu, Komisija za ljudska prava pri UN je 1994. godine ustanovila poseban postupak za nestale osobe kao zajednički mandat specijalnog izvjestitelja UN (Tadeuš Mazovjecki - Tadeusz Mazowiecki) i eksperta UN za nestale osobe (Manfred Novak - Manfred Nowak). Priroda ovog mandata je humanitarna i neoptužujuća i ima za cilj utvrditi sudbine hiljada nestalih osoba u bivšoj Jugoslaviji i ublažiti patnju njihovih srodnika. Ishod vjerujem svi znate. Suočeni sa dvoličnim ili bolje rečeno nedoličnim odnosom međunarodne zajednice prema ovom pitanju, ne želeći biti sudionikom nečasnih rabota, gospodin Tadeuš Mazovjecki podnoseći svoju ostavku, povukao je jedini logičan i visokomoralan potez.

Naše insistiranje na tome da se sudbina nestalih osoba razrješava kroz ekshumacije masovnih ili pojedinačnih grobnica prihvaćeno je od gospodina Novaka, i on je zadužen od Komisije UN da sačini sveobuhvatni plan iskopavanja masovnih grobnica i ekshumacije posmrtnih ostataka, te da osigura za takav plan odgovarajuću finansijsku podršku. On to i čini, ali ovaj put nedosljedna

međunarodna zajednica sada ne samo pasivnim, već i aktivnim djelovanjem, onemogućava Novaka. Vlade pojedinih zemalja bez imalo odgovornosti i saosjećanja za pitanje stotina hiljada ljudi, idu tako daleko da potežu argumente kako ekshumacije nepovoljno utiču na proces pomirenja, te da čak isti i ugrožavaju. Pitam se kako i ko normalan može i pomisliti da od hiljada majki i očeva, braće i sestara, sinova i kćeri, očekuje oprost, a da im istodobno nije u stanju obezbijediti minimum onog što traže, a oni traže tek toliko da konačno saznaju punu i pravu istinu o svojim najmilijim. Bez obezbjeđenja neophodnih finansijskih sredstava gosp. Novak je praktički primoran da podnese ostavku. Inače, radi se o uglednom profesoru Instituta Ludvig Bolcman (Ludwig Boltzman) iz Beča i sudiji Doma za ljudska prava BiH. Jedan je od rijetkih predstavnika međunarodne zajednice koji se ozbiljno bavio problemom nestalih osoba koji je upravo stoga, rekao bih, prinuđen da podnese ostavku.

Spremajući ovo izlaganje dvoumio sam se da li da uopće pominjem neke druge međunarodne organizacije koje su na ovaj način involvirane u pitanju nestalih osoba te sam, objektivnosti radi, odlučio da ih ipak pomenem, mada su njihovi učinci potpuno minorni. To sueodnosi na međunarodnu komisiju za nestale osobe (ICVMP) pod vođstvom bivšeg američkog državnog sekretara Sajrusa Vensa (Syrusa Vance), Ured Visokog predstavnika (OHR), Finski ekspertni tim, a kao izuzetak pominjem Organizaciju ljekara za ljudska prava (PHR) iz Bostona koja nam pruža pomoć u formiranju ante-mortem baze podataka nestalih Srebreničana, što će biti od izuzetne važnosti u procesu identifikacije posmrtnih ostataka.

Čak i onda kada je bila u prilici koliko-toliko spasiti obraz i unijeti vlastitu savjest i to uz vrlo nisku cijenu (cijena je veoma važna kategorija u međunarodnim odnosima) ona je, dakle, međunarodna zajednica, ostala nijema. Moj apel ili bolje rečeno vapaj sa dubine 22 metra iz jame "Lanište" da nam međunarodna zajednica obezbijedi opremu koja će naš silazak i jame učiniti sigurnijim (specijalna užad,

baterijske lampe, agregat za struju) ostao je bez odjeka. Kako tada, u oktobru 1996. godine tako i danas.

O obezbjeđenju tako sofisticirane opreme, kao što je laboratorij za DNA analizu, mi ne smijemo niti sanjati.

Često sam se pitao zašto je to tako, i vjerujte mi, nisam nalazio odgovor.

Umjesto mojih eventualnih subjektivnih, emocijama obojenih zaključaka o odnosu međunarodne zajednice prema nestalim osobama, dozvolite mi da citiram nekoliko rečenica poteklih iz usta potpuno objektivnog i nepristrasnog posmatrača kakav je sada već bivši ekspert Radne grupe za nestale osobe gosp. Manfred Novak.

Citiram: "... Puna istina o stravičnim zločinima počinjenim između 1991. i 1995. godine, ne može više biti sakrivena. Još uvijek je teško vjerovati kako se tačno 50 godina nakon nacističkog holokausta jedan drugi genocid može dogoditi Evropi, a kao rezultat slične ideologije bazirane na nacionalizmu, rasnoj i vjerskoj mržnji opsesivnom željom za stvaranje etnički čistih država. Dok je međunarodna zajednica sve to posmatrala ne poduzimajući odgovarajuću akciju politika, "etničkog čišćenja", ostvarivana je sistematski od strane nacionalističkih političara, vojnih i paravojnih formacija, kao i civila indokrinisanih rasističkom propagandom. Sve je to rezultiralo masovnim egzodusom preko 2 miliona izbjeglica i raseljenih lica unutar zemlje; poginulo je više od 200 000 ljudi, mnoga područja su ekonomski razorena, a zabilježeni su stravični slučajevi tortura, sistematskog silovanja i sličnih oblika varvarizma. velika većina žrtava drugog europskog genocida u ovom vijeku, bili su civili muslimanskog porijekla." Gospodin Novak nastavlja "... Iskustvo sa nestancima u ostalim zemljama pokazuje kako je rješenje problema nestalih osoba bitan preduslov pomirenja i trajnog mira baziranog na pravdi" i dalje "Porodice nestalih osoba imaju legitimno pravo doći do svojih voljenih, bilo da su oni živi ili mrtvi. Oni također imaju pravo na nadoknadu kao i pravo da svojim umrlima osiguraju dostojnu sahranu. Najzad, oni imaju pravo zahtijevati da svi oni neposredno odgovorni

za nestanak, mučenje i arbitarnu egzekuciju njihovih najmilijih jednoga dana budu privedeni pravdi.” zatim “... Među civilnim stanovništvom, a posebno među porodicama nestalih osoba, sve je usađenije mišljenje o krivici međunarodne zajednice, a prije svih, njihovih Evropljana, jer ih nisu zaštitili.

Bez obzira na preduzete brojne i dobronamjerne akcije, moramo priznati kako se međunarodna zajednica, a prije svih Evropljani, nisu ponašali u skladu sa njihovom odgovornošću u odnosu na narode bivše Jugoslavije.”

Razrješenje problema nestalih je od kapitalnog značaja, ne samo za njihove porodice, dakle sa humanitarnog aspekta, već je od izuzetne važnosti sa mnogih drugih aspekata. Ograničeno vrijeme ne dopušta mi širu elaboraciju, ali ću navesti samo nekoliko rečenica koje će akcentirati važnost rješavanja sudbine nestalih.

Tragajući za nestalim osobama, otkrivamo masovne grobnice, dakle otkrivamo dokaze o počinjenom genocidu i drugim ratnim zločinima, a otkrivajući te dokaze mi zapravo otkrivamo uzroke, suštinu i karakter sukoba na tlu Bosne i Hercegovine. Tijela djece, žena, invalida i staraca, pronađena u masovnim grobnicama, najbolja su potvrda karaktera sukoba. zar poslije takvih dokaza treba bilo koga uvjeravati da je riječ o agresiji potaknutoj suludim idejama o velikim državama i to agresiji u kojoj je genocid instrument za ostvarenje cilja.

Konačno, zaključujući ovo današnje izlaganje, osjećam potrebu da iznesem i par vlastitih promišljanja o odnosu međunarodne zajednice prema nestalim osobama. Taj odnos se može posmatrati kroz prizmu odnosa međunarodne zajednice kao cjeline, kao i njezin adekvatan odgovor na pojavu fašizma praćenog i izvedenog najgorim mogućim instrumentima, tj. genocidom i drugim teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava. Pasivan odnos međunarodne zajednice bitno je utjecao na ukupan broj nestalih osoba. neoboriv primjer za ovu tvrdnju jeste Srebrenica. Ako se međunarodna zajednica i može ekskulpirati za nesnalaženje 1992. godine, ipak nema nikakvih izgovora za njenu pasivnost 1995. godine, u vrijeme

dogadjanja genocida u Srebrenici. S toga ne postoje nikakve izvinjavajuće okolnosti koje bi umanjile ili isključile odgovornost međunarodne zajednice za saučesništvo u nestanku više od sedam hiljada nedužnih civila Srebrenice.

Druga ravan na kojoj možemo posmatrati odnos međunarodne zajednice, su međunarodne organizacije čiji je osnivač međunarodna zajednica i koje nose prefiks humanitarnih, a koje nesumnjivo nisu odgovorile svom zadatku niti u ratnom, a niti u postratnom periodu. Njihov osnovni zadatak u postratnom periodu jeste saniranje posljedica izazvanih neblagovremenom reakcijom međunarodne zajednice kao cjeline. Ali one niti godinu i pol dana poslije rata, nisu odgovorile tom svom zadatku.

Zaključci iz Sintre, a u tim zaključcima nema niti jedne jedine riječi o nestalim osobama, dokazuju moju tvrdnju o potpunoj nebrizi međunarodne zajednice, kada su u pitanju nestali.

No, ovakav odnos i ne začuđuje, jer međunarodna zajednica se na isti način odnosi i prema nestalim iz vlastitih redova u Koreji, Vijetnamu, Filipinima, Afganistanu, Iraku itd.

Postavlja se pitanje, može li se uopće utjecati na promjenu ovakvog stava međunarodne zajednice. Sklon sam vjerovati da je moguće utjecati na promjenu stava, te da na tom putu mi moramo uvjeriti međunarodnu zajednicu u tačnost jedne vrlo jednostavne formule koja glasi: ratni zločinci = ratni zločinci = masovne grobnice = nestale osobe. Dakle, da bismo zaista razjasnili sudbinu nestalih osoba, potrebno je najprije označiti, uhapsiti i osuditi ratne zločince odgovorne za njihov nestanak. Možda događaj u Prijedoru od prije nekoliko dana, pokazuje da je međunarodna zajednica konačno prihvatila ovu formulu.

Iskreno se nadam da je to tako.

Prof. dr Zdenko Cihlarž - Ass.Dr Rifat Kešetović

SUDSKO-MEDICINSKA EKSPERTIZA POSMRJNIH OSTATAKA ŽRTAVA SREBRENICE U PERIODU 1996.-1997.

Padom Srebrenice, inače Rezolucijom UN zaštićene enklave, u julu 1995.godine nestalo je nekoliko hiljada ljudi (pretpostavlja se između sedam i deset hiljada). Nakon više od jedne godine čekanja, na inicijativu domaćih i stranih relevantnih faktora otpočela je potraga za nestalim, otkrivanje prvih žrtava na rejonu Kravice, te njihovo prikupljanje i stručna analiza od strane finskog Ekspertnog sudsko-medicinskog tima.

Ovaj tim tokom maja 1996. godine uspijeva da prikupi ostatke tridesetak žrtava. Od jula do septembra iste godine uvidajna ekipa sastavljena od strane Državne komisije za traženje nestalih osoba (nažalost, bez specijaliste za sudsku medicinu ili forenzičkog antropologa) nastavlja da pretražuje teren Kravice i na Zavod za sudsku medicinu Univerzitetsko-kliničkog centra u Tuzli doprema 212 vreća sa prikupljenim posmrtnim ostacima.

U oba slučaja radilo se o posmrtnim ostacima sa površine zemlje, koji su, uglavnom, bili skeletizovani. Pod dejstvom faktora okoline (prije svega, djelovanja životinja) bilo je za očekivati veliku izmiješanost skeletnih ostataka, što se i obistinilo.

Pred Ekspertni tim Zavoda za sudsku medicinu u Tuzli se postavio do tada nezabilježen zadatak i po obimu i po kompleksnosti posla, stručne analize i indentifikacije posmrtnih ostataka. U stručnom pogledu najveći problem je predstavljala neobično velika izmiješanost posmrtnih ostataka, između ostalog, i kao posljedica neprisustva ljekara sudsko medicinske struke na licu mjesta. Naime, poznato je da ne postoji antropološki metod kojim bi se u obdukcionoj sali sa apsolutnom sigurnošću u grupi kostiju nekoliko osoba, naročito ako su

istog spola, približno iste starosti i visine, kosti mogle razdvojiti u zasebne antropološke cjeline.

Stoga je Ekspertni tim Zavoda za sudsku medicinu Univerzitetko-kliničkog centra u Tuzli, radi što uspješnijeg rješenja zadatka, uslovno podijelio rad u tri dijela:

- antropološka obrada i sklapanje antropoloških cjelina u što je moguće većem obimu,

- antropološka i sudsko-medicinska analiza posmrtnih ostataka

- identifikacija.

Na osnovu skice lica mjesta, napravljene od strane kriminalističkih tehničara, dobijena je relativna predstava o približnom rasporedu ostataka na terenu, njihovom međusobnom položaju, te o izgledu terena. Od velike pomoći bile su i fotografije načinjene na licu mjesta. Sve je to bila polazna osnova za sklapanje antropoloških cjelina i pripremanje za daljnju stručnu obradu.

I pored ogromnog truda i utrošenih nekoliko mjeseci rada nisu se dobili očekivani rezultati. Na kraju obrade svih dopremljenih posmrtnih ostataka po principima struke i nauke mogao se ustanoviti samo relativan broj ubijenih na tom rejonu izražen u rangju između minimalnog broja od 181 i maksimalnog broja 284 tjela. Realni broj pronađenih tjela je, po zakonu vjerovatnoće, između ova dva broja. Antropološkom obradom pol pronađenih ostataka nije utvrđen u četiri slučaja i zbog nedostatka indikatora ili zbog premale starosti a u svim ostalim slučajevima se radilo o muškarcima.

Uzimajući u obzir maksimalni broj pretpostavljenih tijela starosna struktura ubijenih izgledala bi ovako:

Starost	Broj
do 20 godina	13
20 - 30 godina	31
30 - 55 godina	218

više od 55 godina	12
23 -60 godina	8
neodređeno	2

Ukupno: 284

Kao što se vidi iz gornjeg tabelarnog prikaza najveći broj posmrtnih ostataka pripada osobama srednje odrasle dobi, što ispunjava i statistička očekivanja.

Ovo početno iskustvo, po mnogo čemu jedinstveno u svjetu, nagnalo nas je da tragamo za bržim i efikasnijim metodama, pomirujući u stručnom pogledu američki i evropski način rada. U cilju optimalizacije rada koncentrišući se na što efikasniji način stručne analize posmrtnih ostataka stvaramo početne uslove za formiranje tzv. **post mortem baze** podataka. Drugim riječima valjalo je sve rezultate obrade na licu mjesta i u obdukcionoj sali, u što prostijem, ali nipošto u insuficijentnom obliku, predočiti sumirano u formi izvještaja. Takav način izvještavanja je potreban zbog eventualne kompjuterske obrade podataka u kasnijem postupku identifikacije.

U isto vrijeme uspostavljena je saradnja sa Međunarodnom organizacijom ljekara za ljudska prava (Phisicijans for Human Rights - PHR) koja je preuzela obavezu da prikuplja, u saradnji sa još nekim organizacijama, podatke o nestalim od bližih članova njihovih porodica i na taj način stvore tzv. **ante mortem bazu podataka**.

Ovakva organizacija je bila neophodna, s obzirom na veliki broj nestalih u relativno kratkom vremenskom periodu i na relativno malom geografskom prostoru. Praktično, gledajući uz činjenicu da za ogroman broj osoba nema podataka gdje su stradale (a to može da bude bilo koje mjesto na putu od Potočara do Tuzle ili jedna od mnogobrojnih masovnih grobnica) nije moguće ručno usporediti sve ili većinu post mortem izvještaja sa ante mortem podacima, da bi se došlo do pozitivne identifikacije. Na primjer, treba zamisliti koliko je

osoba približno iste starosne dobi i visine i istog pola moglo da bude odjeveno u slične pantalone, košulje ili cipele od skaja iz humanitarne pošiljke, te druge odjevne predmete, a u isto vrijeme bez bilo kakvih dokumenata.

Prema tome, uspoređivanje i pretraživanje treba da upućuje što više identifikacionih elemenata na velikom broju izvještaja, što je moguće samo uz pomoć kompjutera. Zaposleni u PHR-u su preuzeli obavezu stvaranja takvog jednog jedinstvenog kompjuterskog programa. Zbog uočenih propusta u prethodnom periodu u daljnji rad na terenu je uključen liječnik sudsko-medicinske struke. Ažurirali smo formulare, uspostavili jedinstvenu doktrinu analize posmrtnih ostataka i 1997. godine krenuli sa novim pretraživanjem terena na potezu od sela Krajnovića do Konjević Polja i Nove Kasabe.

U periodu od početka do kraja septembra 1997. sa područja sela Krajnovići, na Zavod za sudsku medicinu Univerzitetsko-kliničkog centra u Tuzli je dopremljeno 68 vreća sa posmrtnim ostacima 71 osobe, zatim do novembra iste godine sa područja nekoliko sela prema Konjević Polju i Novoj Kasabi (Rahunići, Krke, Jelah, Burnice, itd.) još 71 vreća sa ostacima 71 osobe, kao i u međuvremenu sa područja sela Turalići 21 vreća sa ostacima 24 osobe, Nezuka 5 vreća sa ostacima 5 osoba, Hemlijaša 6 vreća sa ostacima 6 osoba i Memića 3 vreće sa ostacima 3 osobe.

Dakle, ukupno je na Zavod za sudsku medicinu u tom periodu doveženo 74 vreće, sa ostacima, kako je kasnije utvrđeno, koji potiču od 180 osoba. Vidljiv je frapantan uticaj prisustva liječnika sudsko-medicinske struke na terenu, jer su problemi oko pomiješanosti skeletnih ostataka rješavani već na licu mjesta, prije prebacivanja ostataka na Zavod za sudsku medicinu u Tuzli.

S obzirom da se radi o, uglavnom, skeletizovanim ostacima sa malo ili nimalo mekih tkiva, jedini način utvrđivanja uzroka smrti, odnosno uopštenije, povrjeđivanja, bilo je traženje zaživotnih znakova povrjeđivanja kostiju. Oštećenja kostiju nastala poslije smrti posebno su označavana u svakom pojedinačnom zapisniku. Uslovno,

pronađene zaživotne povrede kostiju mogli smo podijeliti u nekoliko zasebnih uopštenih grupa, gdje je kriterij bio preovladavanje određene vrste povrede. To su:

- razorenje glave (bez elemenata koji ukazuju na način nastanka),
- strijelne ozljede glave (ustrjeli ili prostrjeli)
- strijelne ozljede ostalih dijelova tijela (dejstveni princip - projektil, bilo ručnog vatrenog oružja ili eksplozivnog sredstva)
- šiljak ili oštrica mehaničkog oruđa
- nepoznato

Od ukupno 180 skeleta ili dijelova skeleta kod 119 pronađeni su znakovi zaživotnog povrjeđivanja, a kod preostalih 61 nisu nađeni nikakvi znaci povrjeđivanja koštanog sistema, što, dakako, ne znači da nije bilo povreda mekih tkiva.

Pregledna tabela pronađenih povreda prema navedenim uslovnim principima bi izgledala ovako:

1. razorenje glave	8 slučajeva
2. strijelne povrede glave	37 slučajeva
3. strijelne povrede ostalog dijela tijela	72
4. ubodno-rezne povrede (od toga jedno klanje)	2 slučajaja
UKUPNO:	119

Prof. dr Zdenko Cihlarž- Ass. dr Rifat Kešetović

METODOLOGIJA FORENZIČNO-ANTROPOLOŠKOG RADA NA POSMRTNIM OSTACIMA ŽRTAVA SREBRENICE

Određivanje starosti

Kad se govori o određivanju starosti ne misli se na period protekao poslije smrti neke osobe. Određivanje takvog perioda je vrlo teško ili čak nemoguće bez hemijske analize kostiju u većini slučajeva. Proteklim vremenom poslije smrti se bave druge discipline. Tako se, na primjer, u arheologiji koristi stratifikacija, a u fizici radioaktivni ugljik. Ovdje se radi o određivanju starosti osobe u vrijeme smrti.

U osnovi postavlja se jednostavno pitanje: koje se to biološke promjene javljaju na skeletu tokom života koje nam omogućuju određivanje starosti u vrijeme smrti sa zadovoljavajućim stepenom sigurnosti? Svakako je jedan od faktora o kojem se mora voditi računa različitost kod ljudi. Biološko sazrijevanje ne teče kod svih istom dinamikom, što u svakom slučaju utiče na velik broj varijabilnosti i smanjenje stepena sigurnosti, odnosno povećanja širine ranga izjašnjavanja. Zbog toga se biološka starost skeleta može odrediti sa različitim stepenom uspjeha, zavisno koji je stepen sazrijevanja ispitivana osoba dostigla. Do vremena kad su izbili svi zubi, a epifize nisu srasle, starost se može dosta precizno odrediti za razliku od doba kad je formirana druga denticija, a sve epifize srasle, te rast zaustavljen (što se događa od oko 25-30 godina života) kada određivanje starosti zavisi skoro isključivo od degenerativnih promjena.

Prvi praktični radovi na ovom polju su izvedeni od Vingejt Tota (T. Wingate Todd), nakon Prvog svjetskog rata iz studija epifizealnog rasta dokumentiranog u obdukacionoj sali. Tridesetih godina ovog

vijeka Rudolf Kronfeld (Rudolph Kronfeld) ispituje histološke i rentgenografske podatke zuba iz prve i druge denticije, a pedesetih godina počinje intenzivnije angažovanje na traženju rafiniranijih metoda i tehnika u određivanju biloške starosti.

Antropolozi se, uglavnom, oslanjaju na morfološku analizu kostiju po Todd-u na pubičnoj simfizi, kao i na analizu srašćenja kranijalnih sutura. Rezultati Todd-ovih simfizealnih studija su modificirani po Bruku (Brook) (1955), Mek Kernu (McKern) i Stjuartu (Stewart) (1957), a Žilbert (Gilbert) i McKern obezbjeđuju suplementarnu studiju na ženama 1973. godine. Radiografska ispitivanja na proksimalnim okrajcima dugih kostiju pokušavaju Šranc (Schranz) 1959. te Aksadi (Acsadi) i Nemeskeri (Nemeskeri) 1970. Mikroskopski metod prvi put koristi Kir Li (Ker Ley) 1965. godine, ali je ova metoda ekstremno kompleksna. Nakon 1984. godine Iscan i saradnici razvijaju sistem komponentne analize za determiniranje starosti definiranjem i klasificiranjem morfoloških metamorfoza povezanim sa starenjem na kosto-hondralnoj vezi rebra.

Rješavajući problem trebalo bi najprije odrediti koje su to kosti na osnovu kojih se može određivati dob kod subadultnih i adultnih skeleta.

I. Određivanje stosti kod subadultnih skeleta

Ima nekoliko kriterija koji mogu biti korišteni:

1. Izbijanje zubi
2. Srastanje epifiza
3. Dužina dugih kostiju bez epifiza

1. Izbijanje zubi

Izvedene su vrlo uopštene starosne kategorije:

Rodenje- obično zubi nisu izbili

6 mjeseci - počinje da se pojavljuje obično prvi mliječni donji sjekutić

24 mjeseci - obično su izbili svi mliječni zubi

2-6 godine odvija se osifikacija korijena; zub se obično povećava

Kako dijete raste povećavaju se i donja i gornja vilica, formiraju se prostori između mliječnih zuba.

6 godina- prvi permanentni zub (molar)

6 1/2 godine- počinje gubitak mliječnog zubala (centralni sjekutić se prvi gubi)

6 1/2 -11 godine - period gubitka mliječnih i zamjena sa permanentnim zubalom

12 godine- drugi permanentni molar

18 godine - pojavljuje se treći molar (genetski nestabilan zub i može se uopšte ne pojaviti ili izbiti poslije 18-te)

2. Srastanje epifiza

Kosti ljudskog skeleta razvijaju se iz brojnih centara osifikacije. Utvrđeno je da oko jedanaeste prenatalne sedmice postoji oko 806 takvih centara. Kako skelet raste broj centara se smanjuje tako da ih na rođenju ima oko 450, a u odraslo doba srastaju formirajući 206 kostiju skeleta.

Tipična duga kost ima tri centra osifikacije, jedan primarni i dva sekundarna.

Primarni: dijafiza ili sredina tijela

Sekundarni: dvije epifaze ili okrajka kosti

Sve duge kosti, uključujući i kosti doručja, donožja i članke prstiju imaju epifize na jednom kraju, a većina na oba kraja. Epifize vjerovatno imaju funkciju zaštite metafize kosti na kojoj se odvija

rast. U duge kosti sa epifizama na oba kraja spadaju: ramena kost, palačna kost, lakatna kost, butna kost, goljениčna kost i lisna kost

Ključna kost, prva i druga kost doručja i prva kost donožja nekad imaju epifize na oba kraja.

Srastanje medijalne ključne kosti je vrlo korisno u utvrđivanju starosti korišteno sa ostalim relevantnim pokazateljima.

3. Utvrđivanje starosti na osnovu dužine dijafiza kostiju

Ova metoda se koristi za određivanje starosti nezrelog skeleta. Iako nije precizna preporučuje se kod procjene starosti fetusa i male djece. Prema našim iskustvima pokazala se kao veoma korisna metoda.

II Određivanje starosti kod odraslih

Odraslo doba počinje u vrijeme kad sfeno-okcipitalne sinhondroze na bazi lobanje osificiraju, proces srastanja epifiza i dijafiza dugih kostiju je završen, a sakrum je razvijen u jedinstvenu kost. Prvi period odraslog doba je karakteriziran primjetljivom stabilnošću dok su u kasnijem periodu regresivni procesi razvijeniji, poremećujući biološki balans i otežavajući determinaciju. Zbog toga je približna hronološka starost korektna samo ako je determinacija urađena na bazi što je moguće više indikatora.

Mi smo poštujući ove principe započeli determinaciju starosti oko 200 skeleta stradalnika Srebrenice, koji su pronađeni na površini zemlje u širem rejonu sela Pobude, koristeći kompleksni metod Acsadi-Nemeskeri. Ovaj metod uključuje ispitivanje nekoliko indikatora i to:

- Srastanje kranijalnih sutura-stepen osifikacije tri glavna šava lobanje korištenjem Martinove skale.

- Simfizealne površine pubične kosti - podijeljene u pet faza

- Izgled spongioze proksimalnih okrajaka femura i tibije -
podijeljene u šest faza

S obzirom da u vrijeme prikupljanja ostataka na terenu nije bio prisutan forenzički antropolog u obdukacionoj sali smo ustanovili veliki stepen izmješanosti kostiju (nekada i više od tri osobe). To je umanjivalo vrijednost primjenjene metode, a kako je i sama metoda veoma kompleksna i zahtijeva dug vremenski period, odlučili smo se u kasnijem radu za jednostavnije i u ovom slučaju efektivnije metode. Umjesto teškog pretraživanja spongioze okrajaka dugih kostiju uveli smo u determinaciju izgled sternalnog kraja četvrtog desnog rebra. Uz preglede simfizealne plohe, stanja epifiza i stanja zubala i po potrebi izgled aurikularne plohe crijevne kosti to nam je obezbjeđivalo solidnu osnovu za korektnu determinaciju starosti skeleta. Za upoređivanje i određivanje pojedinih faza koristili smo gipsane odljevke sternalnog kraja rebra po Iscanu i simfizealnih površina za muškarce i žene po Sušiu (Suchey) i Bruk-u. Zbog činjenice da u različitim populacijama postoje stnanovite antropološke razlike obavezni smo u budućem periodu načiniti gipsane odljevke navedenih indikatora na materijalu iz naše populacije. Takav projekat je već u toku na Zavodu za sudsku medicinu Univerzitetsko-kliničkog centra u Tuzli.

Određivanje spola

Početni korak od ključne važnosti za analizu posmrtnih skeletnih ostataka predstavlja određivanje spola. Utvrđivanje starosti i zaživotne visine počiva na drugačijim parametrima za kalkulaciju kod muških i ženskih skeleta. Zbog toga se u analizi najprije kreće sa određivanjem spola.

Generalno kosti muškarca su veće, robustnije, sa izraženijim kvrgama i hvatištima mišića. Problem se, uglavnom, javlja kod graničnih slučajeva, odnosno kod jako razvijenih žena i nerazvijenih muškaraca.

Neke od kostiju imaju posebna obilježja karakteristična za spol, prije svega, karlica kao cjelina, a u znatno manjoj mjeri njene pojedine kosti, kao i neke druge cjevaste kosti (butna kost, grudnjača, itd). Većina poznatih metoda koje se koriste za determinaciju pola na temelju značajki dijelova kostura zahtijeva dobru ili relativno dobru očuvanost kostiju, te prisutnost lobanje, karlice ili nekoliko dugih kostiju.

Determinacija pola se može vršiti morfološkim (češće) ili metričkim metodama, što opredjeljuje vrsta i stanje materijala (kostiju).

Od svih kostiju skeleta najviše i najtačnije informacije pruža zdjelica. Razlike pojedinih indikatora za pol na zdjelici su u sljedećoj tabeli:

Tabela 1. Spolne razlike u zdjelici

OSOBIINA	MUŠKO	ŽENSKO
Veličina	teži i robustniji	širi
Opšta morfologija	hrapav, naznačena hvatišta mišića	nježan, gladak
Obturatorni otvor	velik, često jajast	mali, trouglast
Acetabulum	veći, češće usmjeren lateralno	manji, češće usmjeren anterolateralno
Ilijum	visok, češće vertikalno	niži, širi se lateralno
Shiatični urez	uži, ugao od oko 30 ⁰	širi, ugao od oko 60 ⁰
Aurikularna površina	veća, ravnija	manja, uzdignutija
Preaurikularni sulcus	rijetko prisutan	često prisutan
Pubična simfiza	kratka	duga
Ventralni luk	odsutan	prisutan
Subpubično udubljenje	odsutno ili malo	veliko i očigledno
Subpubični ugao	tup	oštar
Ishiopubični ramus	obično ravan i širok	uži, moguć greben
Sakrum	duži, uži, jendoličnije zakrivljen	kraći, širi, naglašene zakrivljenosti
Pelvični ulaz	srcolik	eliptičan
Šupljina zdjelice	relativno mala	plitka, prostrana

Za određivanje spola sljedeća po važnosti je lobanja. Kao i kod zdejlice veliki je broj indikatora koji skupno daju dosta informacija na kojima može da se bazira utvrđivanje spola. Tu spadaju, kako morfološke, tako i metričke osobine. Od morfoloških osobina treba naglasiti sljedeće: izgled i veličina mastoidnih nastavaka, izgled orbitalnih otvora, naglašenost nadobrnog luka, izgled i nagulacija čela, izraženost čeonih i tjemenih kvrga, izgled i debljina lukova jagodične kosti, naglašenost zatiljne kvрге, itd.

U determinaciji pola korišćena je morfološka metoda po Acsadi i Nemskeri-u, po kojoj je svaki morfološki znak lobanje izdijeljen u pet (5) kategorija sa sljedećim vrijednostima:

+2=hypermasculinum, +1=masculinim, 0=neodređen, -1=femininum, -2=hyperfemininum.

Prema rezultatima ove metode na ispitivanom materijalu žrtava Srebrenice koji je obrađen u periodu 1996. i 1997. godine samo jedna lobanja bi pripadala ženskom spolu, što bi bilo i u saglasnosti sa operativnim saznanjima, a ujedno predstavlja jednu od potvrda valjanosti metode. Nedostatak kontrolne serije sa našeg geografskog područja je uslovio i nemogućnost komparacije dobivenih rezultata sa nespornim. Prema nekim autorima moguće je proširenje graničnih vrijednosti (vrijednost neposredno oko 0) u smjeru prema jednom i / ili drugom spolu, a po našem mišljenju, u našem ispitivanom materijalu kombinovanje rezultata dobivenih na temelju morfoloških znakova lobanja sa rezultatima dobivenih metričkom metodom kod ovih i ovakvih graničnih slučajeva na istim lobanjama bi moglo doprinijeti tačnijem diferenciranju pola.

Izjvesna subjektivnost u primjeni morfoloških značajki ljudskih lobanja za determinaciju spola, iziskuje i korištenje objektivno utvrdljivih linearnih dimenzija, uz primjenu nekih diskriminantnih funkcionihi analiza, a u slučajevima kada nema ostalih pripadajućih dijelova skeleta.

Rezultati u našem proučavanom materijalu, dobiveni upotrebom dikriminantne funkcije po Giles-Elliotu su potpuno bile istovjetne sa

rezultatima dobivenim upotrebom diskriminantne funkcije po Hanihara II, gdje je bilo moguće koristiti obje funkcije.

Mišljenja smo da bi ova podudarnost rezultata ukazivala na osnovanost primjene ovih dviju funkcija i prihvatljivost dobivenih rezultata, uprkos tome što one nisu mogle biti izvedene na serijskim istraživanjima uzoraka sa geografskog područja Bosne i Hercegovine.

Dobiveni rezultati se trebaju komparirati sa rezultatima dobivenim morfološkim metodom po Acsadi-Nemeskeriju, na istom materijalu, a što bi se posebno odnosilo na morfološke granične vrijednosti.

SVJEDOČENJA*

* Kazivanja svjedoka - neposrednih žrtava zločina data su sa inicijalima, radi čuvanja njihovog identiteta. Originalne izjave se čuvaju u Arhivu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu.

MASAKRI U BRATUNCU I PILICI

- KAZIVANJE H.S. IZ SUĆESKE

Prilikom pada Srebrenice zadesio sam se u mome selu Sućeska (zaselak Ornica), radeći poljoprivredne poslove. Došao je jedan predstavnik civilne zaštite, rekao nam je predeveče da je Srebrenica pala i da trebamo ići u bazu UNPROFOR-a u Potočare, djeca, žene, starci i iznemogli, a vojno sposobni da idu preko brda. Tako smo se svi u selu spremili i krenuli jedni prema Potočarima, a drugi preko šume.

Došli smo kasno u noć u Potočare. Susretali smo narod koji je sjedio pored puta i u krugu fabrika. Pitali smo da idemo u bazu UNPROFOR-a u njihov krug, ne daju. Tu smo se zaustavili, prenoćili smo. Sutradan poslije podne su nas počeli odvoziti, tako da sam ja došao na red negdje između četiri i šest sati poslije podne sa mojom porodicom. Prolazeći pored UNPROFOR-a oni su napravili lanac, sužili su poligon puta, tako da manja kolona može prolaziti do kamiona i autobusa. Prolazeći pored njih jedan me je u uniformi, mislio sam da je UNPROFOR-ac, uzeo za rame i kaže: stari, ovamo ti, na lijevu stranu. Rekoh mu gdje će me tamo? Kaže: Ne moraš znati, ajde vamo. Rekoh: Ode mi porodica. Ne pitam te, kaže, ajde vamo. Kada sam pogledao lijevo, vidim odvojena grupa od petnaestak starijih muškaraca. Tako sam prešao ja njima.

Kad je bila veća grupa odvojenih naređeno je da nas smjeste u jednu kuću neposredno blizu puta. Dotjerali su nas u prizemlje te kuće. Posjedali smo. Gledamo dole prema putu. Opet odvajanje. Opet grupu čim odvoje dotjeraju u tu kuću. Tako su to radili, dok se jedna veća grupa od možda 150 nije odvojila. Neki su sjedili ispred kuće, u kuću se više nije moglo, nije bilo mjesta. Pitali smo ih što nas odvajate?

Kaže ne pitajte nas, a što vas odvajamo, naređenje je da vas odvajamo. Jedan je došao odozdo sa asfalta, pitao nas je: Ko poznaje Ratka Mladića? Neki su rekli da poznaju, a neki su šutjeli. Kaže, eto sada ćete imati priliku da ga vidite i što god vam je nejasno pitajte njega, jer on naređuje sve. Tako su se odozdo pomolila tri do četiti vojnika i general među njima. Gologlav je bio, kratkih rukava. Došao je blizu ulaznih vrata, pogledao po nama i nazdravio: Zdravo komšije. Neki koji su bliži vratima rekli su: Zdravo. Kaže: Jeste li vidjeli šta bi sa naše Srebrenice. To je naša Srebrenica. Mislili ste da vas NATO pakt može spasiti. Ne može vas ni NATO pakt spasiti, mi se ne bojimo ni NATO pakta. I tako je nastavio dalje priču o našoj vladi, zašto nismo išli sa Fikretom Abdićem, zašto smo bili pristalice Alije Izetbegovića? Onda sam rekao: Ne interesuje mene ni Alija Izetbegović ni Fikret Abdić, nego kaži ti nama što vi nas odvajate od naših porodica? Kaže: Ima u Tuzli zarobljenih Srba od prošle godine 180 i trebam ja jednu veću grupu vas da odvojim pa da se mijenjamo, pa ću onda izvršiti razmjenu. Ne mogu nikako sa vašim vlastima da se dogovorim da mi oni puste Srbe. I tako se on opet vratio dole istim putem na asfalt.

Grupe ljudi su i dalje dogonjene do prvog mraka. Kad je pao prvi mrak, onda su naredili, kaže ajde iza kuće oni što su sjedili ispred kuće. Ustajte, uzimajte svoje stvari i idite tamo preko nekih kukuruza. I kaže, idete ispred naših vojnika. Ustali su, otišli su. Kada su ovi otišli i mi smo izašli. Sišli smo pred krug baze UNPROFOR-a. Tu su stajala dva autobusa. Sjeli smo u ta dva autobusa. On je bio pored prvog autobusa. Gledao je kako ulaze. Prvi koji su dolazili ušli su u zadnji autobus, a mi zadnji koji smo dolazili u prvi autobus. Kada smo ušli svi u autobus onda je naredio vozaču: Zatvori autobus, slijedi crvena kola (koja su bila ispred autobusa) i ajde za njima. On je ostao tu na putu. Krenuli smo za kolima, u Bratunac, kroz Bratunac do nekog magacina. Zaustavio se autobus, tu je opet čekala neka grupa srpskih vojnika. Oni su nas sproveli u jedan magacin. Tu su držali stražu. Opet je tu dolazio. **Dovozili su sa kamionima, dok se nije napunio taj magacin. Kada se napunio magacin, onda su preko cijele noći izvodili jednog po**

jednog i ubijali. Donosili su nama na vrata predmete. **Gvozdenom palicom su ubijali, sjekirom i noževima.** Kaže svi ćete do zore biti pobijeni. Ujutro, pošto je svanulo prestali su ubijati. Onda su odredili deset ljudi, da izađu da rade. Oni su izašli. Vozila su ugasila motore. Prošao je jedan sat, vozila su se ponovo upalila. Tih desetak ljudi nije se više nikad vratilo nama.

Nastavili su i dalje ubijati. Sve jednog po jednog izvedu i mi čujemo kako ga ubijaju. Odmah sa vrata na lijevu stranu ubijaju. Nama su dozvolili da izlazimo na ista vrata ali na desnu stranu, ko hoće u WC. Prilikom izlaska u WC u jednu malu prostoriju, kada sam se vraćao iz te prostorije vidio sam kako jednog skreću među se. Trojica su četnika stajala sa jedne strane, trojica sa druge. **Ovaj drugi sa lijeve strane držao je željeznu polugu, a sa desne strane držao je sjekiru.** Napred je stajao jedan sa automatskom puškom i više onome koji izlazi, onome starcu kaže: Ajde meni, ajde, vamo ajde meni. Ovaj kada je došao do njih, zastao je. Kada je dalje krenuo, **ovaj sa lijeve strane udario ga željeznom polugom iza vrata, on je pao, ovaj sa desne strane ga je udario sjekirom preko leđa tako da je sjekira propala u njega. Onaj je držao za štilo od sjekire, on se uvijao, nije davao nikakva glasa. Tako su preko cijelog dana izvodili jednog po jednog i ubijali.** Mladić je opet izbio na vrata, onda smo na njega vikali: Šta nas ubijaš? Što nas ovdje gušiš, vidiš da smo svi stari i iznemogli? Kaže neće vas više niko ubijati, evo sada idete na razmjenu u Kalesiju. Nego se prebrojte, da vidimo koliko vas ima? Jedan iz sredine je ustao, prebrojao nas je, 296 je nas ostalo živih. Kaže sada će autobusi i idete u Kalesiju.

Došli su autobusi, oni su nam naredili da ustanemo. Ušli smo u autobuse, već je bio mrak. Krenuli smo iz Bratunca prema Drini, prema Srbiji. Nismo prelazili most, nego smo sa lijeve strane Drine išli za Zvornik. Prošli smo Zvornik, onda smo lijevo skrenuli. Došli smo do jedne škole i jedne sale. Zaustavili su se tu autobusi. Čekali smo, čekali smo, njih oko dvadesetak. Naređeno je da se izlazi iz autobusa i da se ide u salu. Izašli smo i posjedali u salu. U sali nije bilo nikoga,

prazna je bila. Nije prošlo puno vremena, opet su dovozili tu. Kada je bilo oko deset sati počeli su dovoziti vojno sposobne koji su otišli preko šume. U neko doba dana sala se napunila puna. **Košarkaško igralište u toj sali, moguće je da ima preko petnaest metara širine, a jedno dvadeset i pet dužine. Tu je bilo puno sposobnih i nas staraca.** Opet je došao general Mladić. Nisu nam davali vode, izlaziti, tako da smo bili zgušeni. Ljudi su padali u nesvijest od zgušenosti. Rekli smo mu: Što nas gušiš ovdje, što nas nekud ne voziš?. Kaže: Šta ću vam ja kad vas vaša vlada neće, pa se ja moram brinuti o vama. Kaže: Sada ću ja jedne dati Fikretu Abdiću, a druge dati u Bijeljinu. Odmah ćete biti transportovani. On se opet vratio. Počelo se izlaziti na jedna sporedna vrata. Ako su izlazili počeli su povezivati oči. Nismo mogli znati u šta se sjeda, jer su čule neke teške mašine u neposrednoj blizini te sale. Pitali smo one blizu vrata vidili se u šta se sjeda. Rekli su ne vidi se. Negdje u sedam, pola osam i ja sam došao na red. Kada sam ustao, stvarno se ne vidi kada se izlazi na vrata, iza vrata je ozidano i sada se ide pored sale. Kada sam krenuo pored sale, vidio sam mali kamion SMB boje, stoji sa ceradom. Potpatošeno je u pola karoserije. Odmah ideš u kamion, nema se penjati nigdje.

Ušli smo, napunio se taj kamion, crvena kola su stigla i za nama su krenula. Jedan pored vozača je imao automatsku pušku, prijetio je nama da ne pričamo. Išli smo malo, izašli smo na jedan pašnjak. Kada se na pašnjaku malo zakrenuo kamion, kamion je bio pokriven ceradom, malo je pozadi bilo otkriveno. Gledali smo pozadi. **Vidjeli smo puno pobijenih.** Pošli smo malo dalje, on se zakrenuo na drugu stranu, tu nas je parkirao pored **druge grupe mrtvih.** Prišla su dvojica četnika, otvorili zadnju stranicu, istjerali su nas i postrojavali. Blizu reda koji je pobijen prije nas na jedno tri metra. Stali smo u red. **Čim se kamion odmakao, automatske puške su pucale u nas.** Pošto sam bio na čelu, na mene se navalio jedan čovjek i ja sam pao. Pošto sve popada onda oni pojedinačno ubijaju, ubijaju i tada su se odmakli. Ležeći gledam na drugoj strani dovezao se drugi kamion. Tamo gdje sam tu prvu grupu vidio. A ovaj opet, oni se razminu na putu. Istovari

se, oni pobiše, onda onaj kamion dolazi ovamo. To je išlo brzo. Ležao sam tako, ne znam koliko je bilo, uglavnom još je sunce grijalo. Crvena kola prate i jedan i drugi tamić. Crvena kola kad doprate jedan tamić na strijeljanje, odmah se ona vraćaju prije nego se istovari taj tamić, i prate drugi tamić koji se utovara. Tako su oni oba tamića pratila. U jednom momentu izostaše ona kola i ne vraćaju se više. Izade Ratko Mladić i onaj što je sjedio pored vozača. Posmatraju. Kako se izgoni iz tamića i kako se postrojava i ubija. Kada su sve poubijali, onda se vratio u tamić, sjeo je i otišao nazad. U neko doba noći, neko društvo koje je bilo tu, kažu nema više, sve je završeno, neko je rekao od tih Srba. Pitali su da li treba dežurati, neko im je rekao sa nama nećete ići, a drugi kamion ako dođe po vas onda nećete dežurati. Ako ne dođe dežuraćete preko cijele noći. Ovaj kamion je otišao, oni su stajali, pušili su. Poslije pet-šest minuta pomolio se ponovo kamion odakle su i oni dolazili. Došao je do njih, popeše se na kamion, bilo ih je deset, na dva strijeljanja po pet, pa je tu bilo ukupno deset. Otišli su. Mašine su tu rovile grobnice iza naših leđa. Dvije mašine, dva rovokopača su bila. Preko cijeli dan. Kada je pao mrak, oni su otišli, napustili su. Tada sam ustao, sa jednim koji je još preživio i prešli smo na slobodnu teritoriju.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 4828).

OTIMANJE DJECE IZ MAJČINIH RUKU

- KAZIVANJE H.N. IZ VLASENICE

Moje ime je H. N. Ja sam bio prevodilac Ujedinjenih nacija u Srebrenici od 1993. do 1995. Nakon 11. jula kada je Srebrenica pala u četničke ruke ja sam radio sa Holandskim bataljonom i vojnim posmatračima na primanju ljudi u Holandski bataljon koji je po kapacitetu magao da primi kompletno civilno stanovništvo. Dužina tog bataljona, tj. tog kampa je bila oko kilometar, a širina nekoliko stotina metara. Oni su, inače, ja sam to vidio, kamp uredili noć prije pada Srebrenice, izrezali jednu rupu u ogradi bataljna, znači noć prije pada Srebrenice i izjavili su da žele da prime svakog unutra bez obzira da li je mušakrac, žena, dijete, vojnik, itd, a koji želi da napusti Srebrenicu. Tako bi narod nakon ulaska četnika u Srebrenicu potražio spas. Najlogičnije bi bilo da dođu u Potočare, to je selo udaljeno šest kilometara sjeverno od Srebrenice, gdje je bio lociran Holandski bataljon.

U međuvremenu je većina muškog stanovništva, da li je deset, dvanaest, petnaest hiljada, to nisam siguran, otišla u pravcu planina, dok se negdje oko 25 hiljada ljudi kretalo u jednom konvoju u pravcu Potočara. Holandani su 11. jula oko dva sata počeli da primaju ljude koji su izlazili prethodnog dana, i nakon jedno dva sata, oko četiri ili pet popodne, rekli su prevodiocima kojih je bilo pet, šest, uključujući i mene, da kažemo narodu da više niko ne može ući u Potočare, u taj kamp ustvari. Ljudi su bili začuđeni, jer nisu vjerovali da će im nakon pada grada praktično biti zabranjen ulazak na jedno suvereno mjesto, u tu zonu koja je, kao što je poznata, bila kamp.

Oni su, nakon toga, pošto nisu uspjeli da ubijede narod, a nakon pada pet-šest granata ljudi su se razbježali u okolne fabrike koje su bile

van ograde kampa. Nakon toga, pošto je pao mrak, zavarili su ogradu kampa i jedan dio vojnika je ostao sa tim narodom van kampa. U noći između 11. i 12. jula ništa se specijalno nije događalo, znači četnici nisu još uvijek došli blizu kampa. Ujutro 12. jula komandant Holandskog bataljona je tražio da tri predstavnika tih 25 hiljada ljudi odu na sastanak sa generalom Mladićem. Odazvalo se troje ljudi, dobrovoljaca, koji su bili spremni da razgovaraju sa generalom Mladićem. Oni su se vratili oko podne. Među njima je slučajno bio moj otac i rekli su da je general Mladić praktično odbio sastanak, ali su rekli da ima neke nade, jer je obećao da će ti ljudi biti prebačeni u pravcu teritorije Federacije, ali da će svi muškarci biti provjereni da li su izvršili ratne zločine u toku rata. Ta informacija je zabrinula ljude u kampu, muškarce pogotovo, ne zato što tu ima ratnih zločinaca nego što su se plašili da će nestati nakon tog ispitivanja. Nakon toga je došao predstavnik koji je planirao deportacije svih ljudi pod hitno iz te zone, koji se praktično sveo na jedan kvadratni kilometar. Znači područje kampa i neposredno oko njega.

Oko 12 sati 12. jula je došlo oko 50-60 autobusa i kamiona, neki od njih su imali zelenu boju - SMB, a neki su bili civilni. Počeli su odvoziti ljude iz kampa u pravcu Bratunca i dalje u pravcu Federacije. Međutim, u toku tog dana 12. smo vidjeli kroz ogradu i na osnovu nekih informacija čuli da muškarcima, čak ni dječacima nije dozvoljeno da uđu u autobuse, nego samo ženama i djeci. Mi smo cijelo vrijeme pitali majora Frankena, koji je bio zamjenik komandanta Holandskog bataljona, šta se ustvari događa, gdje su muškarci i šta će se dogoditi sa muškarcima koji su bili unutar kampa. A komandant Holandskog bataljona potpukovnik Karemans nije bio na raspolaganju, bio se izgubio iz vida, ja ga praktično više nisam ni vidio dok nismo došli u Zagreb 21. jula. Major Franken kad je vidio da smo veoma zabrinuti za sudbinu muškaraca iz kampa i oko kampa je rekao da se brzo napravi jedan spisak svih punoljetnih muškaraca. Rekao je u dobi između 17 i 65 godina. Troje predstavnika je našlo nekoliko momaka i djevojaka da odu i da naprave taj spisak. Spisak je napravljen u toku

dana i major Franken je izbrojao ljude, tj. imena, potpisao se i napisao 239. Dalje u toku dana je praktično napravljena deportacija ljudi oko kampa. Mi smo čuli razne glasine unutra da se ljudi ubijaju već tu na licu mjesta. Oko 8 sati naveče 12. je deportacija prestala. Dobili smo obavještenje od majora Frankena da će se to nastaviti ujutru čim svane. Po njegovim riječima čim se završi evakuacija stanovništva oko kampa isto će se dogoditi i sa ljudima koji su bili u kampu.

U toku noći između 12. i 13. jula muškarci u kampu su bili jednostavno u panici, znajući šta se događa napolju, prepostavili su šta će se dogoditi sa njima. Ja sam cijelu noć imao kontakte sa Frankenom, sa ostalim predstavnicima, recimo tu je bila predstavica UNICEF-a, bili su predstavnici UNHCR-a, lokalni su tu ljudi bili, imali su kontakte preko radio uređaja sa predstavnikom UNHCR-a koji je pokušavao ući sa konvojem hrane u Potočare. Čuli smo tu glasinu, ja sam čuo šaptanje između civilnih posmatrača kad kažu da su napolje vidjeli devet mrtvih tijela. Međutim, kad ih ja pitam da mi kažu istinu da li se ljudi ubijaju napolju, oni kažu da to nije tačno i mi ne trebamo da širimo dezinformacije u kampu i niko nije htio da nam kaže šta se dešava napolju da se ne bi pravila panika u kampu. Kada sam pitao Frankena, rekao mi je: "Hasane ne pravi paniku u kampu, to su laži". Kasnije kada sam došao u Zagreb sam saznao istinu da su ljudi ubijani oko kampa, nas su držali jednostavno u totalnoj blokadi unutra, da bi nas jednostavno bez većih problema mogli izbaciti iz kampa, praktično te muškarce. Po procjeni je bilo oko 20 hiljada ljudi oko kampa, a u kampu je bilo pet-šest hiljada.

13. jula je nastavljena deportacija ljudi oko kampa i završena je oko 12, oko podne, nakon čega su u 12 sati došli oficiri Holandskog bataljona u hangar, gdje je bilo tih pet-šest hiljada ljudi i rekli su prevodiocima da kažu narodu da počnu izlaziti u grupama po pet kroz glavnu kapiju kampa. Kretao sam se kroz narod, išao sam do glavne kapije, gdje sam vidio da su tu bili srpski vojnici pomiješani sa holandskim vojnicima. Inače, 13. smo vidjeli pse, vučjake, bilo je ih je jedno deset-petnaest sa srpskim vojnicima koji su tuda patrolirali, tako da je

praktično bilo nemoguće izaći iz kampa bez mog znanja. Samo u jednom trenutku pet srpskih vojnika su ušli u kamp, znači htjeli su da vide da li u kampu ima naoružanih ljudi-Muslimana i bili su tu oko pet minuta. Dakle, Holandani nisu bili, barem ne vidno, pod pritiskom srpske strane da izbace ljude iz kampa. 13. jula u 12 sati su samoinicijativno odlučili da sve ljude izbace iz kampa. Upotrebljavam riječ izbace zato što niko od ljudi nije htio izaći iz kampa, jer je to bilo jedino sigurno mjestu u krugu od stotinu kilometara. To je počelo od 12. Oni su dvije plastične trake postavili u širini od jednog metra od izlaza iz hangara do kapije, to je bilo nekih 150 metara dužine, tako da praktično niko nije imao šanse da izađe iz te staze, oni su stajali sa obje strane tih traka od izlaza sve do same kapije. Dakle osoba koja izađe iz hangara pravo ide do kapije i onda, ja sam hodao do kapije i vidio kako na kapiji automatski odvajaju muškarce. Moja porodica nije izašla do šest naveče. bilo je ostalo još oko stotinu ljudi.

U međuvremene Franken je napravio jednu drugu listu, to su ljudi kojima je dozvoljeno da ostanu zajedno sa njima u kampu. To su bili ljudi koji su radili za njih, za razne humanitane organizacije, MKCK, UHNCR, i nekoliko prevodilaca UNPROFOR-a. Bilo je oko dvadeset ljudi kojima je dozvoljeno da ostanu u kampu. Porodica vozača MSF je ostala sa njim i još nekoliko momaka koji su bili sinovi onih koji su radili za MSF. Međutim, moja porodica je izbačena, nije im bilo dozvoljeno da ostanu, jer je moj otac bio jedan od tri pregovarača. Oko šest i trideset naveče više ljudi u Potočarima nije bilo. U trenutku kada su zadnji ljudi izlazili iz kampa ja sam se iznenadio, jer sam vidio da paralelno sa autobusima i kamionima srpskim stoji deset kamiona bijele boje, otprilike deset, na kojima piše UNHCR. Znači tog trenutka je u kampu ostalo 100-150 ljudi, već su izlazili, kamp se praznio. To je bio konvoj sa hranom i gorivom koji je trebalo da uđe u kamp za UNPROFOR. Vidio sam oficira UNHCR-a koji se zove Andrej Kazakov i Rozana Sam i njihovog prevodioca i vozača. U svakom kamionu pretpostavljam bio je jedan vozač, a kamion je bio ruski UNHCR. Tako se to završilo.

Oko sedam naveče više nije bilo civila u kampu. Holandani su dobili, uključujući i to u kampu dva-tri kamiona za njih, pivo, cigarete koje oni nisu imali već dva mjeseca, tako da su oni napravili jednu malu zabavu za sebe, odmah tu noć. Oko osam-devet sati u jednom dijelu kampa sam čuo muziku odvrnutu prilično glasno i čuo sam onako pjevanje. Nama su isto tako nudili pivo. Mi smo tu ostali od 13. do 21. jula. 15. jula sam se prikrao u sobu za komunikacije i upotrijebio satelitski telefon da bi zvao komandu Sektora sjeveroistok, koja je bila locirana na aerodromu Dubrave. Ja sam govorio na bosanskom, jer su pored mene stajali Holandani-posmatrači i nisu dozvolili da pričam na engleskom, ustvari su htjeli da vide šta ću da kažem. Ja sam govorio na bosanskom, na drugom kraju veze tamo prevodioci su prevodili na engleski. Razgovarao sam sa gospodinom Kenom Vajzerom koji je bio šef civilnih poslova Ujedinjenih nacija za Sektor sjeveroistok i sa majorom Sajmsom, Gaj Samson, amerikanac koji je bio član UNPROFOR-a, odjel G-5. Pitao me šta se događa, kad sam ja rekao šta se dogodilo u proteklih par dana, rekli su da oni o tome pojma nemaju, da nemaju uopšte pojma.

Po procjenama Holandana i troje međunarodnih predstavnika oko kampa je bilo oko 2.500 do 3.000 muškaraca, a unutar kampa je bilo preko 300, mada je 239 upisano. Znači Ujedinjene nacije u Tuzli, a vjerovatno i dalje, nisu imale pojma da je tri i po hiljade muškaraca nestalo do 13. jula. Kada smo 21. izašli iz Potočara, išli smo preko Šapca za Zagreb, stigli smo 22. ujutro, odmah sam otišao u UNHCR-ovo sjedište u Zagrebu i sjedište Međunarodnog crvenog križa u Zagrebu i počeo da se raspitujem o spisku ljudi iz kampa, oni su mi rekli da o tome nemaju pojma. Zaboravio sam da kažem da je major Franken rekao nama u kampu da je spisak poslao faksom u Ženevu i još neke adrese i da će zadržati jednu kopiju za sebe. Moja potraga za tim spiskom je trajala praktično dva mjeseca. U međuvremenu sam sreo ljude iz organizacije Helsinky Watch-a, koji su naknadno vršili pritisak na Ministarstvo vanjskih poslova Holandije, a onda su oni vršili pritisak na Ministarstvo odbrane Holandije, tako da je negdje tek

krajem septembra 1995. lista data u ruke toj organizaciji, onda je praktično kasnije ona podijeljena toj organizaciji. Ja sam lično odnio kad sam dobio kopiju iz Njujorka. Ja sam lično odnio taj spisak mada oni nisu bili mnogo zainteresovani za taj spisak, ne znam zbog čega. U mojim dokumentima imam ovdje jedan faks koji sam dobio iz Hjuman Righth Watch-a, to je organizacija koja svjedoči da su tek u septembru tu listu dobili. Nakon dolaska iz Srebrenice ja sam proveo dvije godine vođen naravno prvo željom da vidim šta se dogodilo sa mojom porodicom i ostalih ljudi. Najviše me zanimalo za one iz kampa. Kontaktirao sam razne organizacije i napisao sam više pisama predstavnicima Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, jer su praktično Ujedinjene nacije bile odgovorne za enklavu Srebrenica. Ovdje imam pismo koje sam dobio od gospodina Pitera Džonsa prije sedam dana, oprostite, dvije sedmice ima kako sam to pismo dobio u kome piše da Ujedinjene nacije nemaju mandat, snagu niti uticaj da traže nestale iz Srebrenice ili bilo gdje na nekom drugom mjestu. Kažu da se obratim Međunarodnom komitetu crvenog križa i Uredu visokog predstavnika. Ovdje je potpis Piter Džons.

Ja sam se zaista zabezeknuo kada sam prošle godine (1996.) u decembru otišao u UNHCR da bi stupio u kontakt za ovim Andreom Kazakovom koji je bio prisutan tu dok je još par stotina ljudi izbačeno iz kampa i pretpostavljam da je vidio neke stvari tu koje se dešavaju. U kom su pravcu ljudi odvedeni, jer je bio oficijelni predstavnik UNHCR-a. Razgovarao sam sa glasnogovornikom UNHCR-a Kris Janovskim i rekao mu da želim da stupim u kontakt sa Andreom Kazakovom. Pitao me: Zašto? Rekao sam mu da je to čovjek koji je bio u Srebrenici u toku pada i da je vjerovatno vidio gdje su ljudi odvedeni. Rekao je: Mi uopšte nismo imali zvaničnika UNHCR-a tokom pada Srebrenice tamo. Tada sam ja shvatio da oni nisu nikoga obavijestili da su uopšte tamo bili, a kamoli da pomognu rješenju misterije nestanka ljudi. Onda sam ja pisao pismo njihovom specijalnom izaslaniku u decembru sa svim detaljima. Odgovor sam dobio tek prije par dana, ustvari 9. jula 1997. ovdje, upisan kao pod b. Moje pismo je bilo dugo

devet stranica, taj odgovor sam dobio na pola stranice da mu je trebalo pola godine da ustanovi da Ujedinjene nacije ne mogu preduzeti ništa protiv Kazakova i ove gospođe Sam, jer prema istragama UNHCR-a oni su svoju dužnost vršili potpuno u skladu sa pravilima UNHCR-a. Ja sam u međuvremenu saznao od zvaničnika UNHCR-a da niko od njih nije pisao praktično nijedan o tome šta su oni vidjeli u Potočarima. Ja i dalje pokušavam da prikupim bilo kakve informacije o nestalima iz Srebrenice i iz Potočara, ali naišao sam, uglavnom, na otpor od praktično svih organizacija koje se bave tim pitanjima.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 4829).

POKOLJ U KRAVICI 13. JULA 1995.

- KAZIVANJE O.A. IZ KONJEVIĆ POLJA

Mene je agresija srbočetničke vojske i pristalica terorističke SDS zatekla u rodnom mjestu, Konjević Polju (opština Bratunac). Odmah po primjećivanju da se događaju čudne stvari, a nakon okupacije Bratunca, mještani su se organizovali u sastav voda TO Konjević Polje, u čijem sam sastavu i ja bio. Od naoružanja sam posjedovao 2 ručne bombe i jedan pravljeni pištolj zv. "Kubura". Sa tim naoružanjem i ostalim pripadnicima TO suprostavili smo se agresoru kada je pokušao da okupira Konjević Polje. Desilo se to u aprilu 1992. ne znam tačan datum, ali je bilo dan ili dva po okupaciji Bratunca, kada je iz pravca Milića naišla veća kolona oklopnih vozila i transportera JNA koju je najvjerojatnije, predvodio ŽELJKO RAŽNJATOVIĆ zv. ARKAN. Kolona je došla na sami ulaz u selo i bez ikakva upozorenja je otvorila vatru iz oklopnih transportera i p/n. Poznavajući njihov način ubijanja stanovništva narod se na vrijeme izvukao na okolne šume. Pripadnici voda TO Konjević Polje su pružili slabiji otpor, ali se tada četnici nisu usudili da uđu u selo nego su samo mitraljirali svaku noć.

Nakon jednog sata kolona se povukla i otišla u pravcu Bratunca. Mi smo tada presjekli komunikaciju Milići - Bratunac i od tada sve do aprila 1993. godine četnici nisu mogli ući u Konjević Polje. Aprila mjeseca 1993. godine u sveopštoj ofanzivi četnika bili smo primorani da zajedno sa stanovništvom, da bi izbjegli pokolj koji se desio u Bratuncu i drugim mjestima opštine Bratunac, Zvornik i Srebrenica. U Srebrenici sam bio sve do 11.07.1995. godine kada je došlo do okupacije Srebrenice. To večer oko 21.00 čas ja sam sa kolonom vojske

i ostalog stanovništva krenuo prema slobodnoj teritoriji. Ispred mene je išlo dosta vojnika tako da mene nije zakačila zasjeda koju su četnici postavili u šumama ispod G. Kamenice. Po razbijanju kolone ja sam sa jednim dijelom ljudi, mislim da je bilo oko 3.000 - 3.500 ljudi, lutajući po šumama i idući u pravcu slobodne teritorije našli smo se u šumi iznad mjesta Kravice dana 12.07.1995. Jedna grupa ljudi ne poznavajući teren krenula je prema putu koji je vodio u Kravicu. Kada su izašli na put grupa četnika ih je opkolila i zarobila, a zatim su počeli da pozivaju narod na predaju. Tom prilikom su koristili megafon. Nakon jednog sata četnici su pustili jednu grupu ljudi njih 10 koji su došli do nas i prenijeli nam da četnici traže da se predamo i isporučimo Mrkog Mandžu i ostale komandire i komandante, a da će nama ostalima omogućiti nesmetan prolaz prema Kladnju.

Od dolaska te grupe ljudi većina našeg stanovništva se počela predavati i otišli su u pravcu asfalta. Sve grupe su prikupljene na jednoj livadi i četnici su ih sabijali na vrlo mali prostor. Tada smo ja i moj amidžić Osmanović Ismet, sin Osmana, rođen 1970. godine u Konjević Polju, odlučili da se ne predajemo dok vidimo šta će se desiti sa ostalim ljudima. Mi nismo htjeli da predemo rijeku Kravicu nego smo ostali sakriveni na drugoj obali. Kada smo vidjeli kako četnici svim sredstvima tjeraju narod da se sabija na vrlo mali prostor odlučili smo čvrsto da se ne predajemo živi u ruke. Tada su četnici počeli da viču narodu da čekaju da dođe general Mladić koji će im garantovati slobodu, odnosnu izlazak na slobodnu teritoriju u pravcu Kladanja. Nakon otprilike jedan sat došao je neki starješina koji se predstavio kao GENERAL MLADIĆ. Međutim, ja sam u tom čovjeku prepoznao da se ne radi o Mladiću nego je to bio PETROVIĆ LJUBO koji je prije rata bio direktor OŠ "Petar Kočić" u Kravici. On je visok oko 170 cm, plav, proćelav, starosti oko 40 godina, na sebi je imao maskirnu uniformu, na glavi je nosio "šapku" srpske vojske. U desnoj ruci je nosio automatski pištolj marke "Skorpion". Kada je on došao grupi koja se oko njega okupila od četnika sam prepoznao KRSTANOVIĆ KRSTIVOJA, ime oca mu ne znam, star oko 27 godina, visok oko 170

cm, crne puti, crne kose koju je češljao na stranu, malo povijenih ramena, na sebi je imao maskirnu uniformu, a u ruci je imao pušku proizvedenu u zavodu "Crvena zastava", KRSTANOVIĆ DRAGANA ime oca ne znam, visok oko 160 cm, star oko 27 godine, crne puti, crne kose koju je češljao na stranu, bez posebnih obilježja na licu, lica okrugla (ljepušasto), na sebi je imao maskirnu vojnu uniformu, a nosio je automatsku pušku, porijeklom iz zavoda "Crvena zastava", zatim DEJANA kojem ne znam prezime ni ime oca, visine oko 170 cm, smeđeg tena, smeđe kose, u uniformi kao i prethodni, a i on je imao automatsku pušku. U jednom momentu ova dvojica su ga zvali DEJO i pitali Dejo, ima li kakvih dobrih bula?. Šta je on odgovorio ne znam, jer je tada počeo govor koji je započeo "GENERAL". Osim ovih lica poznao sam iz viđenja neke vojnike, jer su išli u Građevinsku školu ali im ne znam imena. Jačina te grupe četnika bila je oko 30 vojnika, a bilo je sakupljeno oko **2.000 - 2.500 ljudi**.

Petrović Ljubo se predstavio kao general Mladić, te je govorio stanovništvu da im se neće ništa desiti i da će biti nahranjeni, da će im se dati voda, a zatim će biti transportovani u pravcu Kladnja kuda su već otišle porodice mnogih vojnika. Nakon njegovog govora isti je sjeo u putničko vozilo mercedes i otišao u meni nepoznatom pravcu. Tada se izdvojila jedna grupa četnika njih oko 8, među kojima su bila već pomenuta lica, te nakon kraćeg razgovora jedan od njih kojem ne znam ime i prezime, a nisam ga vidio, jer je bio mrak, naredio da se ljudi svrstaju u kolonu po 4 te da ih ostali četnici odvedu u Kravicu i zatvore u hangare koji su pripadali zadruzi "OKA" Kravica. Cjelokupno stanovništvo koje se predalo smješteno je u hangare.

Negdje između 3.00 - 3.30 dana 13.07.1995. godine iz pravca tih hangara začula se stravična pucnjava, odsono mnogo detonacija ručnih bombi, zolja i osa (ručni raketni bacači 64 mm i RRB 90 mm). Uz odjekivanje detonacija čulo se zapomaganje i dreka mnoštva ljudi. Pucnjava je trajala oko 15 minuta, nakon toga četnici su sa vrata hangara pitali: Ima li ko živ da ga vodimo u bolnicu? Na to su se javili iz nekoliko pravaca ljudi, a bilo ih je ukupno oko 30. Njih

su četnici postrojili ispred izlaza iz hangara, a zatim otvorili vatru na njih, te ih sve pobili. Nakon toga su pred ulaz u hangare dovezli veće količine sijena i zapriječili ulaz u hangare. Ja i moj amidžić smo tada krenuli u pravcu brda sa kojeg smo sišli, te kada smo se popeli gore premoreni smo legli malo da odspavamo.

Negdje oko 08.00 probudila nas je tutnjava kamiona i bagera sa kašikom. Tada smo ispred sebe primijetili da se kreću dva lica koja su bila potpuno natopljena krvlju, odnosno krv im je bila poprskala i odjeću i lica i sve ostalo što se moglo vidjeti. Kad su prišli bliže nas prepoznao sam BALTIC OSMANA iz Cerske koji se predao sa ostalim ljudima i sa njima je bio još jedan čovjek za koga znam da se zove ADEM iz Sućeske. Oba su starosti od 50-55 godina. Oni su nam tada ispričali da su četnici **pobili sve ostale u hangarima, a da su oni preživjeli samo srećnom okolnošću, jer su se nalazili iza neke pregradice.** Tada su nam ispričali da su četnici iz 2 hangara izdvojili oko 30 muškaraca starosti do 30 godina koje su odvezli kamionom u njima nepoznatom pravcu. **Istog dana negdje oko 10.00 časova došla su dva kamiona i jedan rovokopač - kašikar, te je kašikom počeo da kupi leševe i da ih tovari na kamione. Kamioni su se nakon utovara udaljili** u meni nepoznatom pravcu, tako da ne znam da li su gdje i kako leševi sahranjeni. Nakon ovog preživljenog masakra nad nedužnim civilnim stanovništvom i vojno sposobnim mladićima ja sam se do kraja odlučio da se živ ne predajem, tako da sam više dana lutao po šumama sve dok nisam prošao izviđačku osmatračnicu i izašao na slobodnu teritoriju. Moram napomenuti da sam **uz put nailazio na mnoge leševe naših ljudi**, ali im nisam smio prilaziti blizu zbog bojazni da me četnici ne otkriju, te ne bih mogao dati opise tih leševa. **Jedino znam da ih niko nije sahranjivao.**

(Arhiv Insituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4820).

ZLOČINI U POBUĐU, KALDRMICI I SUĆESCI

- KAZIVANJE H.M. IZ DRIJENČE

Na početku ratnih dejstava zatekao sam se u rodnom selu Drijenči. Negdje oko 15.05.1992. godine Srbi su nam postavili ultimatum oko predaje naoružanja, a koji smo mi ispoštovali i predali ono što smo imali s obzirom da nismo imali drugog izbora, jer smo tu bili u manjini. I ja sam tada predao automatsku pušku koju sam dužio kao rezervni policajac, da bi se odmah poslije toga preselio u Konjević Polje kao i većina vojno sposobnog stanovništva. Tu sam se priključio 114. motorizovanoj brigadi. Zatim su četnici, araknovci, koje su predvodili Obrad i Radojica Mladenović iz Drijenče, 30.05.1992. godine u selo Drijenču pohapsili svo muslimansko stanovništvo, dok su žene i djecu protjerali za Tuzlu. Čuo sam da je tom prilikom bilo silovanja mladih žena, a ja to lično nisam vidio, jer kao što sam već naveo ranije sam izašao iz sela. Takođe sam čuo da su oko 100 muškaraca odveli u nepoznatom pravcu, a za njihovu sudbinu ni dan danas ne znam ništa.

U Konjević Polju sam se zadržao sve do oko 15.03.1993. godine kada sam se sa svojom jedinicom morao povući u Srebrenicu. Čini mi se da je bio 13.03.1993. godine kada je u Konjević Polje došao UNPROFOR kako bi zaštitio narod, kao i to područje i znam da su tada četnici sa okolnih brda granatirali i narod i UNPROFOR, a prema pojedinim pričama bilo je oko 20 naših stanovnika mrtvih i to pretežno žena i nejači, te videći da ništa ne mogu poduzeti UNPROFOR-ci su se povukli, a zajedno sa njima i civilno stanovništvo, u Srebrenicu. U Srebrenici sam živio u Potočarima sa bratom, kod roditelja njegove supruge, s obzirom da je moja porodica

prije izbijanja ratnih dejstava, negdje u aprilu 1992. godine otputovala u Njemačku gdje i danas boravi. U Srebrenici sam živio od poljoprivrede, a povremeno sam dobijao novac od supruge tako da se moglo nekako izdržati.

Pad Srebrenice me je zatekao na izviđačkoj osmatračnici i to prema Stupinama kada je u jednom trenutku došla naredba za povlačenje kao i to da je mjesto okupljanja Jagline iznad Srebrenice. Sve to je bilo 11.07.1995. godine. Na postrojavanju nas je bilo oko 1200 ljudi, što naoružano što goloruko. Među tom masom je bilo i četiri moja brata za koje sada ne znam ništa.

Tom prilikom sam bio naoružan puškom M-48 koju sam dužio, a koju sam zamijenio za pištolj sa Mehmedović Šabanom iz Konjević Polja. Pri kretanju ka slobodnoj teritoriji prvo su krenule 284. brdska brogada, pa zatim prištapske i diverzantske jedinice, a za njima i oni nenaoružani. Dok smo se tako kretali u koloni po nama su četnici bacali granate, a sa bokova su nas tukli protivavionskim i pješadijskim naoružanjem. Sutra dan uveče u blizini Pobuda četnici su nam postavili zasjedu, pucajući po nama iz svega i svačega. Tom prilikom su se među nas umiješali i četnici, odvođeci manje grupe u stranu, govoreći da oni znaju put, da bi ih potom ubijali automatskim naoružanjem, a mnogo su čuo sam i klali. Tom prilikom su bacali i neku vrstu bojnih otrova od kojih su naši saborci skoro poludili tako da su se između se počeli ubijati, pogotovu one koji neće da se predaju. Tu noć je bilo **toliko mrtvih i ranjenih da im niko ne može znati broj**. Neke ranjenike smo pokušavali nositi i spasiti, ali s obzirom da nismo imali skoro ništa od zavoja isti su brzo umirali, a bilo je i situacija kada smo iste morali ostavljati kakao bi uspjeli vlastitu glavu sačuvati, jer se nije znalo ni ko puca ni odakle se puca. Sutra dan kada je svanulo vidio sam oko sebe pravi pokolj, a s obzirom da su mnogi naši izgubili razum, a nisam se htio predati, ja sam pobjegao u jednu šumu, gdje sam se našao sa jednom grupicom, gdje sam u istoj proveo dva dana, da bi se sa grupom od nas sedam probio do Pobuda gdje smo boravili još 4 dana. Tu sam od Zahirović Ibri iz Konjević Polja čuo da

su u **Pobuđu, zaseok Burnice zarobili oko 60 naših** i vodili ih kroz Konjević Polje i tjerali da viču živio Karadžić i Ratko Mladić, što su ovi i učinili, a kada su im naređivali da viču živio Alija Izetbegović ovi su ćutali, bojeći se vjerovatno njihove reakcije. Za sudbinu zarobljenih nije mi rekao ništa.

Iz Pobuđa sam sa još trojicom prošao cestu u Konjević Polju i produžio prema Cerskoj, gdje sam zatekao masu vojske koji nisu mogli proći i tu smo se zadržali izvjesno vrijeme. S obzirom da smo od Pobuđa do Cerske koristili obilazne puteve nismo naišli na **leševe ubijenih**, ali sam čuo da ih na cesti u **Kaldrnici ima mnogo**. Iz Cerske, s obzirom da se nije moglo dalje i ja sam se sa trojicom vratio u Konjević Polje, gdje smo proveli narednih 10 dana, a odatle se ponovo vratili u Kamenicu, a onda smo išli dalje do Snagova, gdje smo naletjeli na zasjedu i morali se ponovo vratiti na Udrč.

Na tom putu negdje **na Snagovu sam vidio desetak leševa** koji su pobijeni vatrenim oružjem vjerovatno iz zasjede. Na Udrču nas je bilo četvorica sa kojima sam se družio, a to su bili Omerović Muhizim, Salihović Nijaz i Klempić Mujo. Tu smo bili sve do 05. 08.1995. godine kada smo se zbog nedostatka hrane uputili za Srebrenicu odnosno selo Sućesku. Na putu do Sućeske nismo naišli na četnike, **ali smo naišli na naše mrtve koji su još uvijek ležali na sve strane kuda smo prolazili, a bili su već u fazi raspadanja. O broju mrtvih ne bih znao reći, jer se ne može ni izbrojati.**

Tokom boravka u Sućesci četnici su svakodnevno dolazili u selo i pljačkali što se moglo odnijeti, a to smo posmatrali iz obližnjih šuma. Tu smo ostali sve do 05.09.1995. godine, a napominjem da smo se tu našli sa još četvoricom naših. Tada smo pokušali ponovo prijeći na slobodnu teritoriju. Idući tako upali smo u postavljenu zasjedu u blizini Cerske gdje smo se razbježali na sve strane tako da sam tom prilikom ostao sam dok za ostalih 7 ne znam ništa, a nisam ih ni kasnije sreo, pa pretpostavljam da su otišli prema Kladnju.

Odatle sam otišao u Kamenicu, gdje sam sreo grupu od 10 ljudi među kojima su bili Zijad, Ferid, Isad, Muhamed, Munib i još jedan, a

koji su od nas ostalih otišli negdje oko 10.09.1995. godine. Ja sam sa Almirom, Seadom, Mevludinom i Musić Mirsedom krenuo 3 dana iza njih a išli smo preko **Velje Glave, gdje sam vidio 6 mrtvih, ubijenih vatrenim oružjem**, zatim smo išli preko Snagova, Perunika, Križevačkih Njiva sve do Hajvaza, gdje smo ostali 12 dana. Hranili smo se pretežno groždem i ostalim voćem. Trinaesti dan našeg boravka u Hajvazima primjetili smo grupu koja je išla prema nama, odnosno šumi u kojoj smo se krili, mi smo se razbježali tako da sam ja krenuo prema Baljkovici, dok su ostali pobjegli na drugu stranu. Sve to se dešavalo u subotu 23.09. 1995. godine i od tada sam lutao oko linije ne bi li našao mogućnost da prijedem na našu stranu, jer sam po pucnjavi i dovikivanju ocijenio gdje se koji nalaze. Tumarajući tako u blizini njihovih četničkih položaja opazio sam da se iznad Hajvaza nalazi nekakvo artiljerijsko oruđe, jer je isto dejstvovalo, ali ga nisam vidio, jer se nisam smio približavati. Pošto sam sve izvidio i isplanirao odlučio sam krenuti kroz četničku liniju koju sam neopaženo u toku noći 26/27.09.1995. godine prošao i tako dospio do linije odbrane naše Armije, gdje su me i prihvatili.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4821).

POKOLJ U KAMENICI, KASABI I DRUGIM MJESTIMA

- KAZIVANJE M.A. IZ KONJEVIĆ POLJA

Na samome početku agresije bio sam pripadnik mjesne jedinice i tada sam bio naoružan djedovim karabinom sa oko 20 metaka. U to vrijeme Srbi su nam postavljali ultimatum oko predaje naoružanja, što smo mi odbili i oduprli se njihovim napadima. S obzirom da su na naše položaje nadirale velike snage u Konjević Polje došao je UNPROFOR, kakao bi zaštitio narod i teritoriju. To isto su četnici iskoristili, granatirajući kako civilno stanovništvo, tako i snage UNPROFOR-a. Tom prilikom je poginulo oko 50-tak civila kao i 2-3 pripadnika UNPROFOR-a, a jedan transporter im je pogođen sa oko 100 m udaljenosti. Nekoliko dana iza tih napada i mi smo se povukli u Srebrenicu. Tu sam živio sa ocem, majkom, djedom i nenom. Oni su prije okupacije Srebrenice konvojima evakuisani za Tuzlu, dok sam ja sa ocem ostao u Srebrenici, gdje sam živio od humanitarne pomoći i poljoprivrede.

Po padu Srebrenice sam se zadesio kod kuće sa ocem, jer nisam bio na smjeni a otac mi je bio pripadnik Civilne zaštite. Taj dan, 11.07.1995. godine povukao sam se na Jaglič, gdje sam bio na postrojavanju svih brigada koje su se pripremale na put ka slobodnoj teritoriji. Tu noć smo krenuli da bi u jutarnjim satima došli do na brdo iznad Kamenice, gdje smo predanili, da bi drugu noć naoružani u grupama pokušali prokrciti put s obzirom da su četnici postavili liniju ispred nas. Nenaoružana lica su ostala na brdu iznad Kamenice, a tada su nas napali četnici uzvikujući: Hvataj ih žive i kolji! Tom prilikom su se umiješali među nas stvarajući paniku, nagovarajući nas da nam oni budu vodiči, a predstavljali su se kao Muslimani. Tom prilikom su

bacali i bojne otrove u masu. Tada nam je došla naredba da idemo izvlačiti ranjenike, a koji su pali među onima koji su pokušali probiti liniju te smo tom prilikom moj otac i ja zajedno sa dvojicom komšija ponijeli jednog ranjenog i nosili ga do jedne livade, gdje su nam četnici obučeni u civilna odijela rekli da smo pogriješili put, te nas usmjeravali na drugu stranu gdje je bila postavljena zasjeda. Tom prilikom na tim zasjedama **ubijeno je oko 500 ljudi.**

U isto vrijeme četnici su nas megafonima pozivali da se predamo, jer su blokirali cestu Konjević Polje - Kasaba i Konjević Polje - Kravica. One koji su se predavali čuo sam da su vodili u Kravicu i Konjević Polje, kao i Kasabu, **a čuo sam iz priča da su u Kasabi na stadionu oko 3.000 ljudi strijeljali.** Mi smo ranjenog od pucnjave morali ostaviti na livadi među ostalim ranjenicima i tom smo prilikom potražili zaklon u šumama gdje su se ponovo četnici koji su bili u civilnim odijelima umiješali među nas, a bili su naoružani samo pištoljima. Tom prilikom su mi bili sumnjivi, jer su nas tjerali samo naprijed i to opet prema zasjedi u kojoj su nas tjerali četnici i ja sam tom prilikom iz ranca izvukao pištolj i počeo pucati po njima, te sam tom prilikom dvojicu ubio, a treći je pucao na mene i okrznuo me metkom po čelu, a kada sam pao isti mi je prišao i počeo me tući nogama, psujući mi Boga i majku što mu pobi ljude. Tom prilikom je i moj otac pogođen u lijevu stranu grudi. Nakon izvjesnog vremena četnici su otišli, misleći da smo nas dvojica mrtvi, a tada je do mene dopuzao ranjeni otac, te videći da sam i ja ranjen i misleći da neću preživjeti uzeo pištolj i krenuo prema četnicima, pucajući po njima. Ja se nisam mogao pomjeriti niti dozvati ga, a nakon izvjesnog perioda čuo sam i detoanciju bombe i znao sam da su ga ubili. Ja sam tu ostao sve do jutra, kada su pored mene naišli četvorica rođaka i to Sulejmanović Ragib, Alija, Kemal i Idriz koji su me nagovarali da se predam četnicima u Kravici, s obzirom da su oni navodno prihvatili ranjene i upućivali na slobodnu teritoriju. Međutim, ja sam od toga odustao i krenuo za njima da bi nakon nekoliko metara ponovo pao, a da su me oni ostavili i produžili dalje. Tu sam ostao do podne tog dana.

12.07.1995. godine, a ponovo kada sam došao sebi krenuo sam prema šumi, gdje sam našao oca raskomadnog bombom i odatle sam se vratio nazad, te sam tom prilikom naišao na Ahmetović Osmana iz Sućeske sa kojim sam hodajući šumama više puta izbjegao četničke patrole.

Nekoliko puta smo dolazili u susret sa njima, a bili su u civilu. Nagovarali su nas da se predamo što nismo učinili, a takođe nas tom prilikom nisu dirali, jer nisu bili naoružani. Tri ili četiri dana iza tih događaja naišli smo na jednu grupu od 5 naših ljudi, a kasnije na još 10-tak. Tih dana smo lutali srpskim selima, izbjegavajući kontakt sa Srbima i put nas je doveo do mjesta Šošari i odakle smo dalje produžili put Udrča. Na Udrču sam se našao s amidžom Muharemom, Nukić Adilom i njegovim bratom Mehom. Taj dan smo pokušali prijeći na slobodnu teritoriju i došli smo do mjesta Perunika, odakle smo se vratili pošto nismo mogli preći zbog blokade puteva, te smo se vratili ponovo u Kamenicu. Tu smo ostali do 11.08.1995. godine, a s obzirom da nam je nestalo hrane ja sam sa Nukić Adilom ponovo otišao u Srebrenicu i tada smo donijeli 10 kg brašna, ulja, duhana i ostalih potrepština. Navedene namirnice smo našli po napuštenim kućama.

Na putu do Srebrenice ponovo sam naišao na naše mrtve koji su ležali na sve strane, a koje niko nije sklanjao sa lica mjesta i isti su bili u fazi raspadanja. Pretpostavljam da ih je bilo oko 500 od kojih su mnogi bili poklani, jer su im glave bile podalje od trupa. U mnogim je još uvijek bio zaboden nož, a vidi se da su i mnogi ranjeni umrli.

Iz Srebrenice smo se vratili 13.08.1995. godine i došli u selo Babiće, podno Udrča, gdje nismo zatekli nikoga koji su ostali, ali smo vidjeli četničke patrole koje su pretresale okolna sela i brda, a čuo sam da su dan ranije upali na ovo područje kako bi rastjerali i pohvatali izbjeglice. Sa Udrča sam sa Nukićem otišao u nenaseljeno, muslimansko selo, Raševo, gdje smo proveli 4 dana, odakle smo pokušali preći na slobodnu teritoriju i tom smo prilikom nas dvojica došli do Crnog Vrh, odnosno ceste Tuzla - Zvornik, odakle smo se

zbog blokade puta morali vratiti i prilikom povratka smo se sreli sa Mujanović Isadom, Salkić Munibom, Čikarić Zijadom, Atanović Feridom, Hrnjić Mevludinom i još nekima koje ne poznajem koji su se takođe vratili ne mogavši taj dan proći blokirani put.

U Kamenici smo ostali sve do 08.09.1995. godine kada smo se odlučili Mujanović Isad, Nukić Adil, Altanović Ferid, Čikarić Zijad, Salkić Munib i ja pokušati preći na slobodnu teritoriju. Tom prilikom smo koristili komunikaciju Kamenica-Snagovo-Crni Vrh, te preko Križevačkih Njiva, kojom prilikom smo naišli na jednog našeg mrtvog koji je bio u fazi raspadanja da bi smo dalje produžili lijevo prema Hajvazima, gdje smo u jednoj šumi naišli na još dvojicu mrtvih koji su takođe bili u fazi raspadanja. Tako smo došli do Hajvaza, gdje smo ostali jedan dan, a odatle smo šumama idući iznad Bulatovaca došli do Memića, te krenuli asfaltnim putem, došli do barikada na putu ne znajući da se nalazimo na četničkoj liniji, a to je bilo oko 02.30 h. dana 13.09.1995. godine kada se najednom otvorila vatra po nama, te su tom prilikom ranjeni Nukić Adil i Atanović Ferid, dok za Čikarić Zijada i Salkić Muniba ne znam ništa, a jedini su bili iz naše grupe naoružani i to šmajserom i lovačkom puškom. Nakon pucnjave mi smo instiktivno krenuli prema našim položajima, te smo se u jednom grmu sakrili, gdje smo proveli naredni dan i noć da bismo sutradan spoznali da se nalazimo pred položajima naše Armije sa kojima smo uspostavili kontakt i koji su nas prihvatili. Napominjem da su u Kamenici ostali još Hrnjić Mevludin zv. "Hodža", Sead iz Tegara, Almir zv. "Džin" iz Kamenice, Mehmedović Hasan iz Drijenče i Musić Mirsad iz Cerske za koje pretpostavljam da bi istim putem trebali doći za koji dan. Takođe napominjem da ne znam šta se desilo sa Čikarić Zijadom i Salkić Munibom.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4822).

POKOLJ U KRAVICI

- KAZIVANJE N.K. IZ GLADOVIĆA

Dana 12.07.1995. godine krenuo sam sa svim vojno-sposobnim muškarcima iz Srebrenice za Tuzlu. U ranim jutarnjim satima iz Jagliča sam krenuo sa svojom jedinicom preko planine Buljim u pravcu Kamenice u blizini mjesta Kravica. Na Kamenice sam stigao istog dana u poslijepodnevnim satima zajedno sa svojim prijateljem Salkić Mevludinom. Sa tog mjesta trebalo je krenuti dalje u pravcu Cerske i planine Udrč. Već je bio pao mrak, a moja grupa još nije bila ni pri kretanju.

U jednom momentu dok sam se približavao jednom brežuljku zapucalo je sa svih strana, tako da je među prisutnima nastao pravi haos. Legao sam na zemlju kako ne bih bio pogođen. Kada sam se pridigao sa zemlje vratio sam se malo unazad, **gdje sam vidio mnogo mrtvih i ranjenih, ni sam ne znam koliko ih je moglo biti.** U tom komešanju svako je dozivao nekog od svojih, tako da se više nije moglo ni kontrolisati niti bilo koga naći od poznanika. Nešto kasnije pronašao sam jednu grupu od desetak mladića među kojima je bio i Suad iz Poljaka. Sjedili smo na jednoj kosi, a među nama je bilo i četnika. Svo vrijeme neko je iz grupe odlazio na kratko i vraćao se u grupu, a da pri tome niko nije intervenisao zbog čega se napušta grupa i ko su ti ljudi koji odlaze iz grupe i vraćaju se.

Odlučili smo sići do ruba jedne šume što smo i učinili. Od te šume nismo imali kud dalje, jer se pružala livada pedesetak metara, pa potom ponovo šuma. Sa tog mjesta su se čuli pozivi četnika na predaju (pregovore), kako bi nas navodno prebacili do slobodnih područja u Kladanj. Otvorili smo vatru prema njima, isti su na vatru uzvratili

vatrom, pri čemu je nastalo međusobno puškaranje. Iz naše grupe dvojica, koje ja nisam poznavao po imenu, su otišli do četnika na pregovore. U početku su se čuli kako pričaju sa četnicima da bi se nešto kasnije čuli zastrašujući jauci od kojih mi se ulijevao strah u kosti. Ta dvojica se više nikada nisu pojavili. U samo svitanje 13.07.1995. godine jedan mladić iz naše grupe se hrvao sa drugim i pri tome vikao "Ljudi ovo je četnik". Svi smo stajali nepomični kao da se ništa ne dešava. Ovaj drugi, vjerovatno četnik, je mladića prvo ranio iz puške PAP-ovke, a potom ga izbo bajonetom po grudima i glavi. Čulo se probadanje bajonete kroz tijelo. Ja i Sakib-hodža smo se sa tog mjesta vratili prema jednom brežuljku i naišli smo na jednog malca koji nas je odveo do jedne grupe oko 1.000 ljudi.

Stajali su na jednoj livadi i svi su već bili izbezumljeni i nisu bili spremni za bilo što. Četnika je bilo među njima i svuda oko te grupe. Pozivali su da se predaju i od sebe odbace naoružanje i tako u koloni krenu jednim putem kroz livadu u pravcu Konjević Polja. Ja i Sakib u početku nismo pomišljali na takav postupak, ali nas je sve više obuzimao strah kad smo vidjeli kako ljudi od sebe odbacuju naoružanje na jedno mjesto. U jednom momentu Sakib mi predloži da i mi učinimo isto što i ostali da je uzalud bilo šta pokušati. Opirao sam se njegovoj odluci riješivši da napustim po svaku cijenu ovu grupu Bošnjaka iz Srebrenice.

Nakon kraćeg vremena kolona je krenula u pravcu Konjević Polja iz koje su pojedinci iskakali i tako izbjegli zarobljavanje od strane četnika. U toj koloni je bio i moj amidžić Kadrić Jusuf - civilni policajac iz Srebrenice znam da sam ga u tom momentu nešto upitao, isti je nijemo posmatrao ne govoreći ništa. Zajedno sa ostalim sam krenuo u koloni, a pored kolone je bilo četnika. Kada smo došli u Konjević Polje dočekali su nas četnici sa povcima Balijske.

U Konjević Polju na jednoj livadi u blizini asfalta naredili su nam četnici da posjedamo i ruke stavimo iznad glave. Odvodili su neke između nas navodno na brijanje, među kojima je bio i Sakib-hodža. Govorili su nam navodno da ćemo biti razmijenjeni. Kupili su od svih

zlatu, novcu i druge vrijedne stvari. **Izdvojili su nešto dječaka od petnaestak godina** i stavili ih u autobuse u kojima su bile naše majke, sestre, supruge koje su prevozili iz Potočara u pravcu Kladnja. Nas su kupili u autobuse pod izgovorom da idemo na razmjenu. Autobusi su krenuli u pravcu Bratunca. Jedan broj ljudi je ostao u Konjević Polju na onoj livadi. Kada smo stigli u **Kravicu natjerali su nas da uđemo u poljoprivredne hangare**, a autobusi su otišli dalje prazni. Kao i ranije u Konjević Polju i tada su kupili zlato, novci druge vrijedne stvari, nakit, satove i dr. Pitali su za neke muslimane iz nekih mjesta bratunačke općine. U jednom momentu čule su se granate kako padaju oko hangara. Četnici su nas počeli psovati pod izgovorom da su ih napali muslimani iz Srebrenice. Tjerali su nas iz hangara da iznosimo mrtve i ranjene iz jedne riječice pored hangara. Ni sam ne znam da li su to zaista bili četnici ili su bili mrtvi i ranjeni muslimani iz Srebrenice. Najvjerovatnije da su to četnici iscenirali kako bi se duhovno pripremili za ono što će kasnije učiniti sa nama.

Ponovo su nas natjerali u hangar, a za nama je ušlo desetak četnika **sa automatskim puškama iz kojih su pucali po nama u plotunu. U hangaru je nastao košmar, jednostavno ključalo je kao u loncu.** Pao sam na beton kako bi izbjegao ranjavanje. Četnici su dolazili u par navrata i pucali po nama, **ranjene su dotucali pod izgovorom:** Pa još je živ. **Ubacivali su u hangar i ručne bombe i pucali iz ručnih bacača.** U trećem ili četvrtom navratu bio sam i ja ranjen u desnu nogu. **U hangaru se samo čulo jaukanje i pozivanje u pomoć.** Ne znam ni sam koliko sam tako ležao među onim mrtvim, bila je noć. Osjećao sam da još uvijek imam snage i da moram sve to izdržati. Kada se malo stižalo pretpostavio sam da na tom mjestu više nejma četnika, ustao sam lagano i nekakao se uspeo do prozora i još jednom dobro oslušnuo da možda nekog nejma i tada skočio sa prozora na zemlju. Od udara od zemlju začuo se topot. U istom momentu u mom pravcu je obasjao reflektor i tako sa upaljenim reflektorima mi prišao jedan četnik i pucao sa jednim hicem sa udaljenosti od jedan metar na mene. Mislio sam više života nejma. Pitao me Hoćeš li još balijo.

Pogodio me je pored kičme. Već tada sam znao da oko hangara ima četnička straža i da na tom mjestu moram ostati do sabaha. Već je sunce bilo na istoku kad mi je prišao jedan četnik koji je kraće vrijeme stajao pored mene, a potom se udaljio. Ležao sam u tom momentu nepomično i ne dišući, kako bih izgledao kao mrtvac.

U hangaru se čuo utovarivač koji je kupio mrtve i tovario ih na kamion. Četnici su bili okrenuti tom poslu što je za mene predstavljalo tračak nade da se ipak mogu izvući sa tog mjesta. Čuo sam kad je jedan četnik rekao “treba vidjeti ima li mrtvih oko hangara i pokupiti ih”, dok su se drugi tome usprotivili pod izgovorom “Nećemo kupiti oko hangara dok ove ne pokupimo ovdje”. Pokušao sam se pridići sa zemlje, što mi je pošlo za rukom. Brzo sam ustao i potrčao do jedne njive koja je bila pod kukuruzom, legao sam na zemlju i počeo puziti kroz kukuruze. **I na tom mjestu je bilo takođe mrtvih.** Puzio sam u pravcu jedne riječice na par metara, a još uvijek bio blizu hangara, pridigao sam se sa zemlje i skočio u rijeku. Malo sam išao niz riječicu, a potom sam ušao u šumu. U šumi sam ležao jedno izvjesno vrijeme, jer nisam imao dovoljno snage da krenem dalje. Potom sam se vratio u pravcu Kamenica, Srebrenica, kuda su naši prolazili tih dana. Na tom putu sam pronašao dvojicu naših, jedan mladić iz Sućeske i drugi stariji čovjek iz Pahljevića. Dok sam ja skinuo majicu i oprao je na jednom potočiću obojica su pobjegli od mene. U toku noći pronašao sam Dževada i još dvojicu, proveli smo tri dana **na Kamenicama gdje je bilo mnogo mrtvih. Kopali smo po rusakovima mrtvih** kako bi pronašli nešto od hrane od čega smo preživjeli tri dana na Kamenicama.

Na tom mjestu su nas pronašli moj amidža Ramiz i još par ljudi sa kojima smo krenuli u pravcu Srebrenice. Vratili smo se preko Buljima u mjesto Šušnjari. U Šušnjarima sam prespavao prvu noć od pada Srebrenice. Nas oko dvadesetpetorica smo iz Šušnjara krenuli za Žepu, koja je tada bila pod kontrolom Armije RBiH. U Žepi smo ostali do pada i ove teritorije u četničke ruke. U Žepi sam sjeo u zadnji autobus koji je prevezio narod do slobodnih područja. Prije Klادنja

četnici su me skinuli iz autobusa, kao i još neke muškarce. Odatle smo prebačeni u Rogaticu u logor, gdje smo ostali šest mjeseci. Bilo nas je 43. U logoru smo bili izloženi neviđenoj torturi. Odmah na početku su ubili izvjesnog Amira i Mehmeda Cocalića, a nešto kasnije i izvjesnog Eseda. Razmijenjeni smo na aerodromu u Sarajevu 19. juna 1996. godine.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4823).

ZLOČINI U ŠUŠNJARIMA, POBUĐU I DRUGIM MJESTIMA

- KAZIVANJE A.M. IZ DONJE KAMENICE

Do izbivanja rata živio sam u D. Kamenici sa ocem, majkom i sa dvijema sestrama. Napadom četnika na Kamenicu otišao sam u Srebrenicu zajedno sa ocem, a majka sa sestrama je otišla u Tuzlu. U Srebrenici sam bio uključen u 284. bbr, kao i moj otac Mujo. Sve do četničkog napada na Srebrenicu živio sam u istoj i nalazio se na liniji, vršeći dužnost kurira komandanta brigade Suljić Kasima. Mislim da je bio 06.07.1995. godine kada su četnici napali Srebrenicu, te smo se u **Šušnjarima** okupili nas oko 7.000-8.000, te se dogovorili da idemo u pravcu Tuzle i da se ne predajemo četnicima. Sa mnom je tu bio i moj otac, kao i ostali pripadnici brigade. Dogovarajući se, a mislim da je bilo 11.07. 1995. godine četnici su počeli da pucaju na nas iz svog raspoloživog oružja, **te su oko mene padali mrtvi moji saborci**. Mislim da je u toj četničkoj **pucnjavi ubijeno oko 200 boraca**, što sam ja vidio, jer je bila noć, a i nastala je velika panika tako da je svako bježao na svaku stranu gdje je mogao.

Ja i moj otac smo tu bili zajedno i počeli smo bježati, da bi kada su četnici pozvali da se predamo odnosno kada nam je obećano da snesemo ranjene, jer doći će UNPROFOR, isti su ponovo počeli pucati na nas, te smo ponovo se razbježali i tu sam se razdvojio od svog oca Muje. Odatle sa lica mjesta sav uplašen krenuo sam u pravcu **Pobuda**. **U putu prema Pobudu nailazio sam na naše mrtve, tako da sam vidio oko 16-17 leševa izmasakriranih u prodolini na putu prema Pobudu**, a kako je noć bila nisam mogao da se orjentišem tačno na kojem dijelu se to dogodilo, a mislim da ih je bilo i više, ali nisam ja lično vidio.

U Pobudu sam naišao na dva brata, jedan od njih se zove Muhamed, a drugi ne znam mu pravo ime, znam da ga zovu "Vlajko" i sa njima sam krenuo prema Udrču. Do Udrča nisam nailazio na mrtve, a u Udrču smo zatekli veliku grupu naših ljudi, a mislim da ih je bilo oko 150-200. Sa tom cijelom grupom krenuo sam prema Kamenici i u istoj sam bio sve do 10.09.1995. godine. U Kamenici sam saznao od Salkić Muniba iz Kamenice da je se moj otac Mujo predao četnicima u Pobudu sa još nekolicinom naših ljudi. U Kamenici smo se dogovorili ja, Alić Sead, Hasan Mehmedović, Hrnjić Mevludin, Musić Mirsad da idemo za Kalesiju.

Idući putem iz Kamenice prema Veljoj Glavi i Snagovu u putu smo vidjeli dva leša od kojih je u jednog izmasakriran grudni koš, dok je glava bila, ali nismo mogli prepoznati o kome se našem čovjeku radi. Iznad Snagova u borovoj šumi smo isto vidjeli dva leša u fazi raspadanja, te iste nismo mogli identifikovati. Isto smo vidjeli kod Kulina 6 mrtvih, a pobijeni su najvjerovatnije sjedeći kod vatre, jer još su se vidjeli ugarci od loženja i svi do jednog su bili pobijeni iz vatrenog naoružanja. Idući dalje putem u blizini Križevačkih Njiva vidjeli smo 5 ubijenih naših, a lično sam vidio dvojicu ubijenih, među njima koji su bili zagrljeni, a kako su i oni u fazi raspadanja nisam mogao utvrditi o kojima našim ljudima se radi. U Hajvaze smo stigli mislim da je bio 11. ili 12.09.1995. godine i krili smo se po kućama i šumama, hraneći se groždem i orasima. Kako mi je bilo dodijalo da se više krijem predložio sam Alić Seadu da krenemo 26.09.1995. godine i ako prođemo dobro i jeste, a ako ne, neka i poginemo. Oko 14.00 h krenuli smo u pravcu naših položaja u Kalesiji, krijući se po šumama da bi u prvi mrak stigli do linije četničke, tu se još malo krili i oko 22.00 h odlučili se da krenemo prema našim položajima, što smo i učinili. U navedeno vrijeme smo stigli na naše rovove, a četnici nas nisu primijetili, te zovnući naše borce i rekli im da smo iz Srebrenice, koji su nas prihvatili.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4824).

MASOVNA EGZEKUCIJA U KALDRMICI

- KAZIVANJE M.J. IZ KARAČIĆA

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu zatekla me je u rodnom selu Karačići i priključio sam se kao dobrovoljac i stao u odbranu bošnjačkog naroda dana 07.05.1992. godine u sastavu jedne čete u selu Karačićima. Stupio sam u četvu bez oružja zajedno sa mojim mještanima. Kada su četnici napali sa Skelana prema našim selima, formirali smo izviđačku osmatračnicu na koti Kragljivoda. Napali su nas mještani srpske nacionalnosti iz sela Knezovi, Kušić, Toplice, Krnjića. Pucali su iz pješadijskog naoružanja, minobacača i jednog tenka po našim selima. Na tim linijama smo bili do 23.03.1993. godine, kada su nas napali četnici Valjevskog i Užičkog Korpusa. Napadali su nas 16 dana i nismo mogli više izdržati na izviđačkoj osmatračnici, te smo bili prinuđeni na povlačenje. Tad su četnici zauzeli oko 30 sela kao što su: Karačići, Osmače, Tokoljaš, Sulica, Šljivica, Poljak ...

Povukli smo se na kotu Ljubisaviće. Iz okupiranih sela civilno stanovništvo se svo povuklo u Srebrenicu, a na liniji je poginulo mnogo boraca, svaki dan je ginulo 5-6 boraca, a po selima od granata isto je ginulo civilno stanovništvo. Na tim novim linijama smo ostali do pada Srebrenice, a borili smo se od 05.07. do 11.07.1995. godine, kada smo se morali povući.

Četnici su probili izviđačku osmatračnicu svim silama, jer im je dolazilo stalno pojačanje, a tom akcijom direktno je komandovao Ratko Mladić. Civilno stanovništvo je otišlo prema Potočarima, jer im je UNPROFOR obećao da će ih sprovesti za Tuzlu, a vojska je otišla prema Srebrenici, gdje nas je postrojio Huso, naš major po činu,

komandant brigade i Zulfo,, koga su zvali Tursun komandant 280. brigade. Rekli su nam da je otvoren koridor prema Tuzli i da se ne možemo više oduprijeti neprijateljskoj sili koja je već ulazila u Srebrenicu. Bilo nas je oko 10.000, što vojnika i civila, muških osoba, ženskih osoba i djece. Krenuli smo prema Buljimu. Ja sam bio otprilike na začelju kolone, a jedan manji dio naroda je bio iza mene.

Otprilike 4 km pješaćenja bili smo napadnuti u jednom potoku, a četnici su pucali sa brda više potoka.

Pucali su pješadijskim naoružanjem i granatama. Odmah je ostalo 7 mrtvih sposobnih muškaraca i nekoliko ranjenih. U samom marševanju sve je bilo više i više mrtvih lica. Kada smo došli do **iznad Kravice**, u kolonu su se počeli ubacivati preobučeni četnici i stvorena je panika među nama. Oko mene je bilo, kako sam vidio, 5-6 takvih preobučениh četnika, koji su imali uza se noževe koji su imali kuku na vrh noža i bombe okačene na opasač. Negdje oko poslijepodne jedan preobučeni četnik je zaklao jednog sa tim nožem, koji je bio blizu mene oko 2-3 metra. Četnik je imao na sebi pantalone farmerice, gornju trenerku, visine oko 180 cm, težine oko 80 kg, plave kovrdžave kose, kratko ošišan i obrijan. Više ga nisam vidio, ali su tako u masi radili isto svi koji su upadali. Neki četnici isto tako preobučeni donosili su kanistere sa vodom i nudili ljudima da piju, a koji god se čovjek napije vode primjetio sam da odmah počne ludilo (čovjek počne da viče, galami, svašta priča, pa čak se i izgubi-pada u nesvijest) Kada sam vidio šta se dešava, ja nisam pio tu vodu. Većinom su takvi ljudi počeli pucati iz oružja po našim ljudima, ili ako je neko imao lično svog člana da ga zaštiti i smiri. Ja sam imao svog amidžića od oca koji je tu vodu pio. To je na njega djelovalo oko 3 sata, a ja sam ga smirio i on je zaspao. Kasnije je došao sebi, ali nije bio pri čistoj svijesti. Taj amidžić Suljić Jasmin je isto prešao na slobodnu teritoriju u Žepi, ali je poginuo kada smo prolazili iz Žepe za Kladanj.

Ti isti četnici koji su se preobukli u civilno odjelo usmjeravali su nas jednim putem i govorili da ne idemo u stranu, jer je minirano. U tom momentu vidio sam jednog takvog kako baca bombu među naše

ljude i više: Rekao sam vam da je minirano. Ta bomba je ubila 5 ljudi i 6 ranila. Taj četnik je izgledao sasvim mlad, jer se nije brijao, bio je mali oko 160 cm, crne kose uredno ošišan. Poginule naše ljude, ne znam pimenično, ali sam ih poznao onako iz viđenja. U daljem marševanju stalno je ginulo ljudi od pješadijskog i artiljerijskog naoružanja.

Došli smo više Kravice u šumu **Kaldrmice** oko 21.00 sat 11.07.1995. godine i sjeli smo da se odmorimo, a trebalo nam je biti neko postrojavanje. U međuvremenu je jedno drvo palo preko puta kojim smo trebali nastaviti ići i došlo je do jakog pucanja iz svih mogućih sredstava, AP, oruđa, tenkovi, praga i sve ostalo. Tada je stvorena velika panika među ljudima i razišli su se na sve strane, kud je ko mogao. **Na tom mjestu je stradalo mnogo ljudstva, a pošto je bila noć nije se moglo poznati ko je sve ostao, jer je padalo jedno preko drugog.** Ja sam pobjegao sa nekom dvojicom iz Cerske iz sakrili se u šumi. Pošli smo prema glavnom putu na Kaldrmici da prijedemo, a u međuvremenu su pred nas izašla tri četnika, uperili puške u nas i oduzeli nam oružje. Sproveli su nas više pomenutog masakra na neku čistinu. Na toj čistini je bilo oko 150 naših ljudi koji su isto bili zarobljeni, a na gomili je oružje koje su od njih oduzeli. Bilo je ukupno oko 10 četnika sa njima. Nas su predali toj grupi, a ponovo su otišli ostali četnici niz šumu, a sa nama su ostala dva četnika da nas čuvaju.

Tu dvojicu sam pitao šta će biti sa nama. Jedan četnik, crn sa bradom, visine oko 180 cm, težine preko 80 kg, na sebi je imao rudarske čizme, farmerice i kožnu crnu jaknu, rekao nam je da su došli kamioni UNPROFOR-a u Konjević Polje i da će nas prebaciti za Tuzlu. Govorio je da više ovdje neće biti rata i da je rat završen. On je davao ljudima duhan koji je djelovao na ljude i isto je dolazilo kod tih ljudi, a isto donosili su vodu, kao i ranije koja je djelovala na ljude da su dobili ludilo. Pošto je bila noć, ta dva četnika su sjela kraj gomile oružja i oborili glave na koljena, jer im se drijemalo. Tad je iz šume izbio jedan naš čovjek kojeg sam ranije viđao u Srebrenici, ali ne znam

ime tog čovjeka. Pitao je šta je tu, a ja sam ga upozorio na četnika i on je ušutio, a imao je PAP-ovku kod sebe. Ja sam sa gomile uzeo jednu pušku, repetirao i zapucao po četnicima, a taj čovjek je isto pucao po njima. Tada smo nas 10 ljudi krenuli prema šumi dok ostali nisu htjeli, jer su se nadali kamionima UNPROFOR-a koji su četnici obećali.

U jutarnjim satima 12.07.1995. godine iz šume smo vidjeli da su **više Kaldrmice četnici okupili puno ljudi na drugu čistinu i vode u potok po 5-6 ljudi** i poslije se četnici vraćaju, ali oni su ljudi sigurno ubijeni jer se nisu vraćali iz potoka. Dok smo gledali oko jedan sat za to vrijeme jedno desetak puta su svodili te grupe naših ljudi, **udarali ih kundacima, cijevi zabijali u stomak i dr. Na tom mjestu je bilo oko 1.000 ljudi.** Četnika je bilo puno i tu masu ljudi sveli su na put Kaldrmica i sproveli ih kako smo čuli prema kamionima, na tom putu koji su ih čekali, ali mi te kamione nismo vidjeli. Tada smo se vratili kroz šumu i okupilo nas se oko 133 lica na jednu grupu, a među nama koje poznam su: Bektić Mirsad koji je izašao na slobodnu teritoriju, Ibrahimović Esad, Bektić Islam, Tepić Meho kako znam i oni su izašli iz Žepe.

U grupi među nama od 133 lica javio se neki Cakor koji je rekao da zna put do Žepe i da će nam biti vodič, a on je iz sela Đile kod Žepe. Nas 133 je krenulo sa tim Cakorom i on nas je sproveo na slobodnu teritoriju Žepe. Od mjesta Kaldrmice do Žepe smo putovali 5 dana. Javili smo se u jedinicu u Žepi koja je bila četne formacije. Tu sam ostao 7 dana, a tada je i Žepa pala u ruke neprijatelja. Mi smo se kao vojska sklonili u šumu u neku pećinu. To su sve bile grupe ljudi, a ja sam bio sa oko 20 ljudi u jednoj pećini. Nas 20 iz te grupe smo krenuli prema Kladnju i putovali smo četiri dana. Na prelazu u Kladanj imali smo zasjedu, a stigli smo još jednu našu grupu i ukupno nas je bilo 63.

Uspjelo nas je prijeći nas 47, dok je 15 poubijano iz zasjede pješadijskim naoružanjem.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4825).

POKOLJ U KAMENICI

- KAZIVANJE S.A. IZ PODGAJA

Dana 12.07.1995. godine, nakon što su četnici već ranije zauzeli Srebrenicu, nalazio sam se na Jagličima malom selu na sjevero-zapadu do tada slobodne teritorije općine Srebrenica. Procjenjuje se da je u tom mjestu bilo oko 5-6 hiljada vojnika 28. divizije kopnene vojske i 8-9 hiljada civila. Čekao sam pokret moje brigade i na kraju sam pošao u grupi policajaca staničnog odjeljenja Sućeske koji su zajedno pošli kad i brigada iz MZ Sućeska. Ulaskom u Buljim, veliki kompleks šuma prema Konjević Polju, odmah su nastali problemi zbog kretanja u koloni "jedno po jedno" koja se često i prekidalala. Probleme su iziskavala i minska polja koja su bila obilježena, kako kažu od naših izviđača. U mojoj grupi ljudi su bili i potajno ohrabreni zbog dezinformacija koje su negdje čuli da je Ilijaš u okruženju i da je pušten koridor za naš prolazak.

Ali odmah, poslije pješaćenja od 20-tak minuta naišli smo na mrtve i izranjavane ljude. Među mrtvima je bio Hožbo iz Srebrenice, Mehmed iz Liješća, ranjeni su bili Nino iz Petriće, Kemo Hajdarević iz Srebrenice i njegov sin "Šok" iz Srebrenice (u toku rata portir u bolnici) i još neki kojima ne znam imena. Obzirom da sam zdravstveni radnik odmah sam počeo sa ukazivanjem prve medicinske pomoći. Uz pomoć drugih boraca organizovano je i nošenje ranjenih. Kolona je išla dalje i nakon nekoliko sati pješaćenja nailazili smo na još ranjenih ljudi od granata koje su neprekidno padale po šumi.

Na prilazu brdu iznad sela Kamenice sjeo sam da se odmorim, na tom mjestu sam našao Zulfu, Asima i još nekoliko boraca iz Sućeske. Samo što smo sjeli, a već je padao prvi mrak počela je pucati praga, odmah zatim pucalo se sa svih strana. Nastao je veliki košmar. Četnici

su napravili zasjedu. Tada sam se i izgubio od ostalih, ali išao sam prema mjestu gdje se puca. Pucnjava je prestala nakon nekoliko minuta. Kada sam prišao mjestu zasjede shvatio sam da se kolona prekinula na dva dijela. Naprijed je otišao najelitniji dio jedinice 28. divizije, općinska vlast, veći dio policije, bolnica, itd. U ovom dijelu koji je ostao, uglavnom, se nalazilo malo boraca i veliki dio nenaoružanih civila. Tu sam našao amidžića Ahmeta.

Narod se sakupljao ponovo na tom brdu, uplašen i izgubljen nije znao kuda će, po mojoj procjeni tu se nalazilo oko 4 hiljade ljudi, većina njih je bilo već pospalo od umora. Vidjevši da niko ne kontroliše situaciju predložio sam Ahmetu da krenemo sami i oko 11 uveče počeli smo se povlačiti. Nazad na 200 metara od mase naroda primjetili smo četnike koji se razvijaju u strijelce i opkoljavaju ovu veliku grupu ljudi. Ja sam odmah legao, kao i Ahmet koji se nalazio pet metara od mene. Kada sam vidio da četnici idu prema meni pravio sam se da sam mrtav, a u ruci sam držao bombu. Četnici su prošli na oko 0,5 metara od mene i uputili se prema masi. Mi smo odmah skočili u jedan potok, a zatim se popeli na drugu stranu potoka. Kad smo sjeli, **na brdu je počeo pakao. Četnici su pucali u masu ljudi iz svih oružja, one koji su bili dalje od grupe počeli su ih klati. Čuli su se povici "ne kolji, nisam ništa kriv". Mnogi nisu stigli ni izgovoriti, a već su bili zaklani, drugi su vikali da im je prebijena ruka, noga, itd. Zvali su u pomoć.** Jedan od četnika je rekao "zapamtite tuče vas TERMINATOR, majku vam balijsku", a onda je neko iz grupe od naših rekao "predajemo se, predajemo, nemojte pucati". Ja sam u tom momentu začepio uši, jer više nisam mogao slušati i stavio sam oči na koljena.

Poslije nekoliko trenutaka krenuo sam sa Ahmetom prema kameničkoj kosi. Ja sam od umora zaspao i Ahmet na nekoliko metara od mene. Sutradan sam se probudio i nisam vidio Ahmeta od paprati i sipražja. U tom momentu sam bio zaboravio sve, čak se nisam mogao sjetiti ni imena. Oko mene je bilo džehenemsko prostranstvo, paprat, trnje, miris mrtvacu. Zahvaljujući samo Bogu došao sam sebi i u tom

momentu čuo neku graju na nekih 300 metara od mene. Čuo sam četnike kako pozivaju na predaju i garantuju bezbjednost po Ženevskoj konvenciji. Ja sam kroz paprat prilazio grupi Bošnjaka koja se sama organizovala da ide da se preda. Kad sam prišao čovjeku, kojeg po imenu ne znam, pitao me hoću li se predati, odgovorio sam da neću i da tražim nekog ko neće da se preda da se vratimo nazad u Sućesku. On mi kaže: zar ne vidiš da se predaju i pamentiji od tebe, vidiš li ti inženjera, profesora, nastavnika. Tu sam vidio da su se predali mnogi ljudi iz sela Bućinovići koje sam poznao, ali im nisam znao svima imena (Amir policajac i njegova dva brata, Abdulah, Teufik ef. Dozić, Junuz ef. Mekanić, Ibrahim Hodžić, Haso Smajlović- veterinar iz Bratunca), itd. U toj nakani nisam mogao nikog spriječiti, jer su bili spremni i da ubiju. Tu ih je bilo oko 200, a na tu grupu jedan dečko od 17-18 godina je bacao ručne bombe koje je vadio iz torbe.

Ja sam ponovo na tom mjestu pronašao Ahmeta i izvdojili se odatle u šumu. U šumi smo našli Ibru Mekanića i još dva čovjeka. Ja sam im rekao da idem obići mjesto sinošnje pucnjave, da vidim da li mi ima oca. Kada sam prišao vidio **sam mnogo mrtvih, oko 500, počeo sam da ih prevrćem da vidim da li mi ima oca među njima. Prevrnuo sam oko 20-tak i nisam mogao više, počeo sam se čudno osjećati i odatle sam pobjegao i našao ponovo moju grupu.** U šumi smo bili još tu noć i sutradan, da bi kad se počelo smrkavati počeli praviti plan kako stići do Žepe. U šumi smo naišli na 20 naoružanih ljudi iz Glogove, pa smo im se priključili. U 12 h te večeri krenuli smo nazad u Sućesku i izašli iz Buljima u Šušnjare u sabah. Tu smo jeli meda iz košnjica i krenuli prema Slatini. U toku dana smo stigli u Slatinu oko 12 h u podne, odmarali smo danju u šumi pored Slatine do mraka. U toku noći smo krenuli i išli cijelu noć do sela Luke. Ja sam došao u Žepu sutradan u ratnu bolnicu i s ranjenicima sam po padu Žepe prebačen u Sarajevo.

(Arhiv Instituta za izstraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4826).

MASAKR U KAMENICI

- KAZIVANJE I.M. IZ SAMARA

Na početku agresije na naše prostore ja sam se priključio u mjesnu jedinicu, gdje smo držali naše položaje na Veljoj Glavi iz pravca Jeremića, Kukulji i Gligori. Tom prilikom su nas četnici zvali da predamo naoružanje i poslije konsultacije sa “kriznim štabom” na čelu sa Ramić Abdulahom, mi smo predali naoružanje, čak i pištolje na dozvolu. Glavni među četnicima koji su radili na izuzimanju naoružanja bili su Milkoš iz Gligora, kome ne znam prezime, i još jedan iz Gligora, kome ne znam ni ime ni prezime. Tom prilikom su nas legitimisali na osnovu ličnih karata, ali nas nisu maltretirali. Tako je trajalo jedno 15 dana, da bi potom mučki upali u selo sa dva kamiona vojske, te počeli hapsiti i protjerivati iz sela. Hapšene su vodili u školu u Liplje, gdje su proveli jedno izvjesno vrijeme, da bi ih potom prebacili u selo Alihoviće, koje su ranije okupirali, te civilno stanovništvo razmjestili po kućama, prethodno opljačkavši ih, kao što je zlato, nakit i novac.

Tom prilikom je bilo i silovanja od strane četnika za koja sam kroz priče čuo, a koje su silovane i ko ih je silovao ne znam. Čuo sam da su silovane djevojke, a i ostale žene nakon nekoliko dana konvojjima prebačene za Tuzlu. Takođe sam kroz priče čuo da su se u tim zvjerstvima najviše isticali braća Ljubiša i Dragiša sinovi Rajka iz Gligora. Poslije pada Smara sam s ostalom vojskom otišao u Kamenicu, a poslije u Cersku, gdje smo ostali sve do njenog pada. Poslije smo se povukli u Konjević Polje. Dok smo bili u Konjević Polju došao je i UNPROFOR kako bi zaštitio narod i teritoriju. Međutim, to nije ništa pomoglo, jer su četnici taj momenat iskoristili

te su granatirali, kako civilno stanovništvo, tako i pripadnike UNPROFOR-a, kojom prilikom je ubijeno oko 50 civila (žena i djece), te 2-3 UNPROFOR-ca, a pogođen im je i jedan transporter koji je ostao u četničkim rukama. Odatle se UNPROFOR povukao u Srebrenicu zajedno sa narodom, a s njima sam otišao i ja, s obzirom da sam jedne prilike bio ranjen od prage i to prije dolaska u Konjević Polje. Dva ili tri dana iza toga povukla se i ostala vojska u Srebrenicu. U Srebrenici sam živio sa ženom kojom sam se oženio 1994. godine, i dok su mi otac, majka i dva mlađa brata 1992. godine evakuisani za Tuzlu i trenutno žive u Solini, ul. Skojevska br.294. Supruga i dijete su mi evakuisani prije samog pada Srebrenice i ne znam gdje se trenutno nalaze.

Po padu Srebrenice ja sam se priključio svojoj brigadi koja je bila postrojena na Jagliču, zajedno sa ostalim brigadama, a to je, po mojoj procjeni, bilo oko 15.000 ljudi. Do dolaska na odredište nije bilo veće pometnje, jer su četnici radili na čišćenju terena, te se nisu bili umiješali među nas. Međutim, kada smo u kolonama krenuli prema slobodnoj teritoriji odmah je nastao haos, **jer su se i četnici umiješali među ljudstvo, te su tom prilikom pojedine ubijali, pojedine klali, a ja sam usput vidio tri zaklane osobe koje nisam poznao, dok sam od saputnika saznao da ih je bilo mnogo više. Takođe sam čuo da su pojedine grupice izdvajali**, govoreći im da oni poznaju put, a kada su tako odlazili nisu se više među nas vraćali, a smatram da su ih isti ubijali.

Kolona u kojoj sam ja išao **na prvu zasjedu naišla je u Kamenicama**, gdje je po nama otvorena vatra iz svih mogućih oruđa i oružja, a tu je po mojoj procjeni, **ono što sam vidio ubijeno oko 1.000 osoba**, a mi smo tom prilikom prikupljali i nosili ranjene, da bismo ih po nailasku na nove zasjede ostavljali, jer se spašavao kako je ko znao i umio kako bi smo spasili žive glave. Prilikom probijanja kroz zasjede nagledao sam se mrtvih i ranjenih na sve strane da ne mogu iskazati brojem. Gledao sam čak i obješene ljude da ne znam i ko ih je vješao. Ja sam se sa jednom grupicom uspio probiti Hrnčić

planinom kroz selo Slane do Udrča. Na tom putu nije bilo četnika, jer smo ih u velikom krugu obišli tako da nisam vidio zvjerstva počinjena na cesti Konjević Polje-Bratunac, na kojoj su četnici presjekli kolonu i ostatak ljudstva pozivali na predaju. Čuo sam da su mnoge **pohvatali i vodili ih u Kravicu.**

Po dolasku na Udrč krenuo sam sa grupom od oko 20 lica prema Baljkovici, gdje smo sreli grupe naših ljudi koji su se vraćali ne mogavši proći tako da sam i ja ostao u Kamenici, a to je bilo 16-17.07.1995. godine. Tada nas je u Kamenici bilo oko 200 osoba. U tom vremenu četnici nisu zalazili dublje u selo tako da smo nesmetano mogli boraviti. za čitavo vrijeme boravka pretežno smo se hranili voćem, gljivama i puževima dok hljeba nismo vidjeli od polaska iz Srebrenice. U to vrijeme sam se družio sa Mujom iz Kamenice koji je imao 4 kćerke (provjereno, prešao 20.08.1995. godine Mehmedović Himze Mujo), zatim Almirom zv. "Džin", a bilo ih je još mnogo kojima se ne mogu sjetiti imena.

Nakon 15-tak dana sam sa grupom od 16 lica pokušao prijeći na slobodnu teritoriju kojom prilikom smo došli do Križevačkih Njiva, gdje smo sretali naše ljude i oni su nam rekli da se ne može dalje, te da su nekoliko naših četnici ubili, i tom prilikom se nas 8 vratilo u Kamenicu, dok se drugih 8 odvojilo od nas i nisu se nikad vratili, a ni jednom od njih ne znam imena ni prezimena. Od tog povratka sam boravio u Kamenici, a bilo nas je ukupno 17 od kojih je njih 5 otišlo prije nekoliko dana. Nismo htjeli ići zajedno iz razloga što su manje grupice manje uočljive i bezbjednije se kretale. Iz Kamenice smo krenuli 08.09.1995. godine oko 17.00 h i to: Ahmetović Muhamed, Nukić Adil, Atanović Ferid, Čikarić Zijad, Salkić Munib i ja, dok su u Kamenici ostali još Hrnjić Mevludin zv. "Hodža", Sead iz Tegara, Almir zv. "Džin" iz Kamenice, Mehmedović Hasan iz Drijenča i Musić Mirsad iz Cerske. Išli smo putem Kamenica - Snagovo, preko Crnog Vrha, zatim Križevačke Njive, gdje smo naišli na jednog mrtvog koji je u fazi raspadanja, dalje lijevo od Križevačkih Njiva naišli smo na još dva mrtva takođe u fazi raspadanja. Dalje smo išli šumama do

Hajvaza, gdje smo ostali jedan dan. Odatle smo išli šumama iznad Bulatovaca do Memića, te izbjegavajući minska polja izašli smo na asfaltnu cestu i krenuli njom da bismo na kraju došli do kuća na izlazu iz Memića prema Kalesiji. Tu smo vidjeli da je ista ježevima blokirana, a na samom izlazu iz naselja iz jednog kontejnera su izašli četnici koji su nas opazili i tom prilikom zapucali po nama. Prilikom te pucnjave su ranjeni Nukić Adil i Atanović Ferid, dok za Čikarić Zijada i Salkić Muniba ne znam šta je bilo, jer je bilo prilično mračno, a bilo je oko 02.30 h 13.09.1995. godine.

Odatle smo Ahmetović i ja pobjegli u nekakav potok da bi za jedno 10 minuta za nama dopuzali ranjeni, a preostaloj dvojici gubi se svaki trag, pa stoga pretpostavljamo da su ubijeni. Navedena dvojica koji su ostali bili su naoružani šmajserom i lovačkom puškom, ali pucnjavu iz njihovog naoružanja nismo čuli. Iz potoka smo krenuli ka našoj liniji, gdje smo se sakrili na jednoj livadi iza grma, gdje smo predanili i prenoćili ne znajući gdje se nalazimo da bi smo u jutarnjim satima 14.09.1995. godine ustanovili da smo u blizini položaja naših boraca sa kojima smo uspostavili kontakt i koji su nas prihvatili.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv.br. 4827).

MASAKR NA KAMENIČKIM NJIVAMA

- KAZIVANJE H.S. IZ MOČEVIĆA

Veoma tužno, zbunjeno i umorno izgledao je dojučerašnji "grad heroj" Srebrenica u poslijepodnevним satima 10. jula 1995. godine, kada je iz pravca Zelenog Jadra nadirala razjarena četnička bratija, a na ulazu u grad i ispred njega na tom pravcu nije stajao nijedan vojnik slavnog komandanta-Gazde, koji u zanosu na dalekom putu sabira donacije i analizira devetanestomajske promašaje i pogotke. Njegovi sljedbenici, srećom ne svi, navikli na pijacu i štab, nikako da primjene "taktiku koju je Gazda tvrdo kovao".

Iz grada Srebrenice sam izašao sa grupom oko 13.00 i iz pravca Kazana smo krenuli odvojeno. Nismo išli sa glavnom jer je situacija nalagala tako. Žene sa djecom su krenule u kamp UMPROFORA u Potočarima, kao i jedan broj muškaraca, cijelo vrijeme izvlačenja iz grada bili su izloženi granatiranju. Nisam znao za plan kuda i kako civilne i vojne vlasti planiraju proboj do slobodnih teritorija. Čuo sam samo da treba ići u pravcu sela Sućeska. U putu smo bili izloženi granatiranju i na tom dijelu nismo imali poginulih ni ranjenih. Istog dana 11.07.1995. godine oko 22.00 sati promijenili smo pravac i krenuli u selo Šušnjare, gore smo zatekli glavninu.

U Šušnjarima je izvršeno postrojavanje po brigadama i rano zorom se krenulo u pravcu Buljima, na kome je trebalo preći prvu četničku liniju. Na ovom mjestu stvorila se velika gužva, jer je cjelokupno ljudstvo trebalo preći jednom stazom, nakon što se na njoj otklone ili bar obilježe mine. Ja sam tu liniju prešao oko 8.00 sati i uspio se ubaciti u kolonu. Odmah smo bili izloženi dejstvu vatre PAM-a. Išli smo sve najtežim i najneprikladnijim dijelom puta kako bi izbjegli

zasjedu. Cijelo vrijeme smo bili izloženi granatiranju. U mojoj neposrednoj blizini u tom momentu nije bilo ubijenih i ranjenih.

Neposredno ispred Kameničkih Njiva kolona se zaustavila, jer je tako bilo naređeno. Tu je trebalo sačekati preostali dio ljudstva i u toku noći proći deonica puta Konjević Polje-Nova Kasaba. Ja sam na to mjesto došao oko 16.00 sati i čekaao ostale. Došla je informacija da upozadini ima poginulih i ranjenih i ubrzo su počeli da ih donose. Osjećala se velika nervoza i dobro se vidjelo da vođe puta nisu u stanju da kontrolišu situaciju. U blizini sam vidio i k-danta 282 I.B. l. br. Ibru Dudića, koji je djelovao veoma izgubljeno. Od posledica granatiranja bilo je oko deset poginulih i toliko ranjenih. Bilo je naređeno da se ranjeni nose, a poginuli ostave. U blizini sam vidio Ramiza i neke ljude koji su pravili neki raspored jedinica i nastavku proboja. Čuo sam da su Ibrinu brigadu planirali ostaviti zadnju. Tu je bio i brdski bataljon sa Ejubom Golićem. Oko 20.00 sati 12.07. počeli su postrojavanje vojske. Teren je bio veoma mali, pošumljen i nepregledan da bi se postrojavanje završilo uspješno. Zavladao je velika panika. Počelo se i galamiti što su četnici primjetili i otpočeli granatiranje. U početku su pojedine strješine puštale samo vojnike iz svoje jedinice sa oružjem po nekom rasporedu. To je išlo veoma sporo i stvorilo je veoma napetu situaciju.

Napred su otišli ljudi sa naoružanjem navodno da deblokiraju put kod Konjević Polja. Ljudi bez oružja su čekali u koloni postrojani na putu, dok je iza nas ogromna količina čekala da uđe u stroj i u tom je počelo žestoko granatiranje i pucnjava iz pješadijskog naoružanja. Već je bio sumrak i teško je bilo vidjeti šta se radi. Znam samo da je pucalo sa svih strana. Ja sam pokušao napraviti neki red ali bezuspješno. Uspio sam pronaći jednog vodiča iz Cerske, Šemu i sa grupom ljudi krenuti dalje. Za nama je krenulo i ostalo ljudstvo. U putu smo sustizali grupe i grupice. Teško je bilo koga poznati u tom mraku. Na svaki stotinjak metara mogao si u putu vidjeti nekog poginulog. Istog dana oko 24.00 sati došao sam ispod sela Svilila, gdje je bilo dosta ljudi. Nisu znali kuda treba nastaviti dalje. Čuo sam da je tu negdje i Osman

Suljić, predsjednik opštine Srebrenica. Sa grupom ljudi u kojoj su bili Kalić Ismet, Salihović Mevlid, Bumbulović Adem, Buljubašić Hidajet (svi sa područja opštine Srebrenica) izvjesni Šemo iz Cerske i još jedan njegov prijatelj kome ne znam ime. Išli smo niz potok da bi izvidili gdje se može preći putna komunikacija Konjević- Polje Nova Kasaba i rijeka Jadar. Kod mosta u N. Kasabi imali smo zasjedu iz koje smo se uspjeli izvući ja i Ismet Kalić. Ja sam se na mjesto ispod s. Svilila vratio oko 7.00 sati 13.07. (sa Ismetom sam se vidio tek taj dan oko 11.00 sati), gdje sam zatekao mnogo naših ljudi i preovladavao je ljudstvo bez oružja. Oni su djelovali veoma zbunjeno i uplašeno. Kritikovali su rukovodstvo Srebrenice koje ih je ostavilo. Od mene su tražili da idem na pregovore sa četnicima što sam ja normalno odbio. Četnici su na udaljenosti od oko 300 m zvali da se predamo. Neki od tih grupa četnika imali su UMPROFOR-ske uniforme. Bio sam prisutan kad je otišao da se preda Kurtić Alija s. Pirići, opština Bratunac, Frenki iz Sućeske, opština Srebrenica (inače pomoćnik u 281.br.), Sinanović Rešid iz Bjelovca, opština Bratunac i još jedno 20 ljudi koje nisam poznavao. Ja sam govorio ljudima da se povuku u šumu i u toku noći ponovo dođemo na to mjesto i nastavimo put u pravcu Udrča. Na tom mjestu vidio sam dvojicu ubijenih Bošnjaka koje inače nisam poznavao. Bilo je teško razgovarati s ljudima, jer je veliki broj djelovao izgubljen.

Ja sam se sa dvije grupe od 15 ljudi povukao u pravcu s. Svilila, a zatim jedno kilometar desno kroz šumu u pravcu N. Kasabe. Oko 12 sati istog dana iz šume smo posmatrali kako **četnici ljude koji su se predali vode u pravcu N. Kasabe. Ti ljudi su držali ruke na potiljku, a kasnije smo čuli sa su preko tih ljudi poredanih po asfaltu pregonili transporter.**

Naveče oko 22 sata sa grupom od 15 ljudi otišao sam u Pobude z. Jelah, gdje smo ostali 3 dana. Dok smo bili tu stalno su nam dolazile i odlazile grupice ljudi. Sedmi dan ujutro odlučio sam da se vratim za Žepu i vratio sam se putem kojim smo došli do s. Burnica. U **Burnicama sam zatekao oko 1.000 do 1.500 Bošnjaka iz**

Srebrenice. Ljudi su djelovali izgubljeno i gotovo da niko od njih nije imao nikakav plan šta dalje čniti. Većina od njih čekala je kuda će krenuti pojedinac ili grupica kako bi se uputili za njom, ne gledajući da li će se predati četnicima ili će nastaviti put do slobodnih teritorija. Ja sam ljudima govorio da sami moraju krojiti svoju sudbinu i da bilo kuda da krenu veća grupa teško će proći. Predlagao sam im da se formiraju grupe od 10 do 20 ljudi i da se nastavi ka slobodnim teritorijama.

U Burnicama sam pronašao jednog čovjeka iz Jagonje, opština Bratunac koji je bio na strijeljanju u Kravici. Pričao mi je da su ga četnici klali i to se vidjelo na vratu. Sa mnom u grupi takođe je bio čovjek iz Sebiočne, opština Vlasenica, koga su četnici takođe klali i kome je jednim dijelom grkljan bio presječen (taj čovjek je sa mnom došao do Žepu). Iz Burnica smo grupa od 150 ljudi planirali krenuti isti dan za Žepu. Međutim, vodič koji je poznao put između srpskih sela nije htio voditi tako veliku grupu i tu noć se odustalo od puta. Slijedećeg jutra 18.07.1995. godine u grupi od 42 čovjeka krenuli smo za Žepu. Krenuli smo rano i svi koji su bili u neposrednoj blizini gdje smo noćili krenuli su s nama. Istog dana oko 11 sati došli smo do linije koja je bila u pravcu Kamenica (zapadno jedno 2 kilometar) i sa tog mjesta dobro se vidjelo mjesto **Kameničke Njive, gdje je bila glavna zasjeda i gdje je, po mojoj procjeni, ubijeno najviše Srebreničana.**

Po mojoj procjeni na tom mjestu bilo je oko 500 do 1.000 ljudi, a taj dan četnici su iz tog pravca krenuli u pretres terena. Odmah ispod mjesta gdje se desio glavni masakr vidio sam jedno 200 četnika kako se raspoređuju u strelce i spremaju se za češljanje terena. Mi smo sa tog mjesta nastavili put dalje i u Sućesku smo došli slijedeću noć. U Sućeskoj smo ostali jedan dan, gdje je došlo još grupa koje su planirale put za Žepu. Za Žepu smo krenuli 20.07.1995. godine oko 22.00 sata i već kad smo došli u Žepu u grupi je bilo oko 150 ljudi. Bili smo u Žepi sve do njenog pada, a nakon pada iste sakrili smo se u stijene (Crni potok), gdje smo bili još 8 dana i nakon toga smo krenuli u pravcu

Kladnja: Došao sam sa grupom od 24 čovjeka. U putu nismo imali većih problema, a ni gubitaka.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, inv. br. 4406).

PRILOZI

A. DOKUMENTI

Br. 1

**SIGURNOST HOLANDSKIH VOJNIKA JE
"NAJVEĆA BRIGA" GENERALA ŽANVIJEJA
- PISMO GENERALA ŽANVIJEJA - GENERALU MLADIĆU,
ZAGREB, 11. JULI 1995.***

UJEDINJENE NACIJE

Mirovne snage Ujedinjenih nacija - Štab

General-pukovnik Bernard JANVIER

Komandat snaga - Mirovne snage UN-a

Zagreb, 11. juli 1995.

General-pukovniku Ratku Mladiću

PALE

Generale,

Poštujući akciju koju vaše snage preduzimaju u području Srebrenice, želim da izrazim svoju duboku zabrinutost u vezi sa sudbinom dvadeset holandskih vojnika u Bratuncu i deset drugih u području Nazda, koja su pod vašom kontrolom. Moja najveća briga odnosi se na njihovu bezbjednost i ja za njih zahtijevam potpunu slobodu kretanja, tako da se oni mogu vratiti u svoj štab kad tako odluče.

* Uprkos formalnom insistiranju da se prestane sa gađanjem civilnog stanovništva i kršenjem "zaštićene zone", general Žanvije se, "poštujući akcije" generala Mladića, brine za komoditet 30 "zarobljenih" holandskih vojnika.

Popodne 8. jula, **OP F** (osmatračko mjesto F - primj. Redakcije) u kome su bili holandski vojnici direktno je gađao tenk koji pripada vašim snagama. Srećom, nije bilo gubitaka. 9. i 10. jula napadi su također izvođeni protiv položaja Ujedinjenih nacija što je dovelo do napuštanja 7 osmatračkih mjesta iz bezbjednosnih razloga zbog namjernog gađanja. Moram naglasiti da se neprijateljske akcije koje prijetu životu mojih vojnika ne mogu prihvatiti i da moraju prestati. U skladu sa mojim mandatom imam namjeru reagirati svim raspoloživim sredstvima ukoliko život ili misija mojih vojnika budu ugroženi.

Zato zahtijevam kompletnu slobodu djelovanja i kretanja za moje trupe i prema tome ne mogu vidjeti nastavak ovakve situacije koja pogađa trupe Ujedinjenih nacija koje brane Zaštićenu zonu u skladu sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti 819.

Još jednom, izričito naglašavam neizostavnu neophodnost da snage pod vašom komandom prestanu sa vatrom protiv UNPROFOR-a, da se povuku na periferiju enklave odmah i da prestanu sa svim direktnim ili indirektnim gađanjem civilnog stanovništva.

Vaše kršenje zaštićene zone međunarodna zajednica ne može se tolerirati. Vi morate odustati svojim povlačenjem i okončavanjem svih akcija protiv nje. Vjerujem da ćete svojim autoritetom obezbijediti poštovanje ovog zahtjeva. Inače, može doći do krajnje opasne situacije.

Vaš,

/svojeručni potpis generala Žanvijeja/

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1527).

UNITED NATIONS



NATIONS UNIES

United Nations Peace Forces - Headquarters
Forces de Paix des Nations Unies - Quartier Général

Lieutenant General Bernard JANVIER
Force Commander UN Peace Forces

Zagreb, 11 July 1995

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA IZUŽIVANJE ZAGREBA PROTIV
GOVJEDNOSTI I MIRA U BOSNJI I HERCEGOVINI
SARAJEVO

Primitjeno:			
Org. red.	Broj	Prilog	Vrijednost
	2-1527		

General,

With respect to the action that your forces are undertaking in Srabrenica area, I wish to express my deepest concern with regard to the fate of the twenty Dutch soldiers in Bratunac and the ten others in the area of Nizdo, who are under your control. My main concern is related to their safety and I request for them, total freedom of movement so that they can go back to their headquarters when they decide so.

On 8 July afternoon, OP F manned by Dutch soldiers was directly targeted by a tank belonging to your forces. Fortunately, there were no casualties. On 9 and 10 July attacks were also conducted against UN positions leading to a total of 7 OP's left for safety reasons due to deliberate targeting. I must stress that hostile actions threatening the life of my soldiers cannot be accepted and have to stop. In accordance with my mandate, I intend to react with all possible means available, should the life or the mission of my soldiers be threatened.

I request then, complete freedom of action and movement for my troops and therefore I cannot see the continuation of this situation which affects UN troops defending a Safe Area in accordance with Security Council Resolution 819.

Once again, I strongly emphasize the imperative necessity for the forces under your command to cease all firing against UNPROFOR, to withdraw to the perimeter of the enclave immediately and to stop all direct or indirect targeting against civilian population.

Your violation of the Safe Area cannot be tolerated by the international community. You have to desist by withdrawing and ending all actions against it. I rely on your authority to ensure compliance with this request. Otherwise, an extremely dangerous situation may be created.

Yours sincerely,

Pismo generala Žanvijeja - generalu Mladiću, Zagreb, 11. juli 1995.godine

Br. 2

**BLISKA PODRŠKA IZ VAZDUHA
HOLANDSKOM BATALJONU U POTOČARIMA,
- SASTANAK KRIZNOG ŠTABA ZA AKCIJU PLAVI MAČ,
ZAGREB, 11. JULI 1995.***

UN/NATO, BLISKA PODRŠKA IZ VAZDUHA
HOLANDSKOM BATALJONU U POTOČARIMA
11. JULI 1995. GODINE

HRONOLOGIJA DOGAĐAJA

SASTANAK KRIZNOG TIMA ZA AKCIJU PLAVI MAČ

ZAJEDNIČKI OPERATIVNI CENTAR -
KONFERENCIJSKA DVORANA ZA OPERACIJE

* Na sastanku Kriznog štaba za Akciju PLAVI MAČ u Zagrebu, 11. jula 1995, donesena je, umjesto vazdušnih napada, Odluka za blisku podršku iz vazduha Holandskom bataljonu u Potočarima.

Akaši i Milošević su u stalnom telefonskom kontaktu. Akaši ga izvještava o ciljevima NATO misije u Srebrenici (zbog "napada VBS - Vojske bosanskih Srba - na holandske osmatračke položaje u blizini Srebrenice"), izražavajući nadu da ta akcija NATO-a neće ugroziti "nesiguran" mirovni proces. Pri tome, Akaši ne izražava nikakvu zabrinutost za sudbinu civilnog bošnjačkog stanovništva u Srebrenici.

UČESNICI:

AKASHI - SRCG

GEN. ŽANVIJE - KOMANDANT SNAGA

GEN-MAJ. ASHTON - ZAMJENIK KOMANDANTA SNAGA

BRIG. KOLSTEREN - NAČELNIK ŠTABA

ZRAK. KOMANDIR RUUD - OFICIR ZA VEZU NATO-a

PUK. DE JONGE - NAČELNIK, G-3 KOPNO

PUK. DUREAU - MA KOMANDANTA SNAGA

12¹⁰ - POČINJE NAPAD NATO-vih ZRAKOPLOVA POD KOMANDOM ZA ZRAČNE SNAGE JUG.

13¹⁰ - G-2 OBEZBJEĐUJE IZVJEŠTAJ O SITUACIJI. HOLANDSKI BATALJON NAPALA VOJSKA BOSANSKIH SRBA; NATO VAZDUŠNE SNAGE U LETU I FORMIRAJU FORMACIJU ZA NAPAD NA RUTI KA PODRUČJU SREBRENICE.

13⁴⁵ - NATO OTKRIVA PRISUSTVO PROTUZRAČNOG SISTEMA VRS* U BLIZINI SREBRENICE (EXCOMM NIJE SPECIFICIRAO TIP).

13⁴⁷ - AKASHI IZVJEŠTAVA O RANIJEM TELEFONSKOM RAZGOVORU SA PREDSEDNIKOM MILOŠEVIĆEM; AKASHI OPISAO MILOŠEVIĆU RAZLIKU IZMEĐU BLISKE PODRŠKE IZ VAZDUHA I UKLJUČENJA VAZDUHOPLOVSTVA U BITKU (VAZDUŠNIH NAPADA); MILOŠEVIĆ ODGOVARA DA ZA MLADIĆA TO NEĆE BITI OD NEKE RAZLIKE I DA SNAGE UN-a U PODRUČJU SREBRENICE RIZIKUJU DA BUDU META VOJSKE BOSANSKIH SRBA.

* BSH - VRS = Vojska "Republike Srpske"

13⁵⁰ - OFICIR ZA VEZU NATO-a IZVJEŠTAVA O MOGUĆNOSTI DA JE SA-6 PROTUZRAČNI SISTEM ODBRANE AKTIVIRAN U BLIZINI SREBRENICE.

13⁵⁵ - ADMIRAL SMITH POZIVA GENERALA JANVIERA. ADM. SMITH ZAHTIJEVA OD JANVIERA PRISTANAK DA TUČE SA-6; JANVIER SE SLAŽE I PRUŽA IZVJEŠĆE ZASNOVANO NA SAMOODBRANI UN-a I NATO SNAGA.

13⁵⁸ - DVIJE TAKTIČKE GRUPE ZRAČNE KONTROLE ZAPADNO OD SREBRENICE IZVJEŠTAVAJU DA IH VOJSKA BOSANSKIH SRBA GRANATIRA; JEDAN RANJEN, JEDAN JOŠ U FUNKCIJI.

14⁰² - OFICIR ZA VEZU NATO-a IZVJEŠTAVA DA JE AVION NAD METOM ZA 1 SAT.

14⁰³ - OFICIR ZA VEZU NATO-a IZVJEŠTAVA DA ELINT OTKRIVA MOGUĆE AKTIVIRANJE MARCONI RADARA VOJSKE BOSANSKIH SRBA.

14⁰⁷ - CNN (BRENT SADLER) DA JE VOJSKA BOSANSKIH SRBA NAPALA I OPKOLILA POLOŽAJE HOLANDSKOG BATALJONA I DA POČINJE SA NAPADOM NA GRAD SREBRENICU.

14¹⁴ - PRVI PAKET UDARA NATO ZRAKOPLOVA SPREMAN ZA NAPAD.

14¹⁴ - PRVI NATO ZRAČNI UDAR PREDAT STRANAMA ZRAČNE KONTROLE U SREBRENICI ZA VOĐENJE PREMA CILJEVIMA.

14²⁰ - EF-111 RAZDYOJEN I I I IZNAD EF/A-18.

14²⁷ - INFORMACIJA OFICIRA ZA VEZU NATO-a KOJU JE DOBIO OD GEN. PUK. MIKE RYAN-a, USA ZRAČNE SNAGE (KOMANDA ZA JUG) OD CYCLOPSA NAVODI DA ĆE PAKET UDARA KOJI SE SASTOJI OD SLIJEDEĆEIH ELEMENATA STIĆI IZNAD METE ZA 10 MINUTA:

4 F-16 - HOLANDIJA

4 F/A-18 - ŠPANIJA

2 A-10 - USA

2 EA-6B - USA

14³⁵ - AKTIVIRANI PROTUZRAČNI RADARI VOJSKE VBS.*

14⁴⁰ - NATO AVION (HOLANDSKI F-16 KORISTI MK-82 BOJEVE GLAVE) POČINJE NAPADE PROTIV 2 VOJNA VOZILA VBS. (MOGUĆE DA JE JEDAN TENK I TRANSPORTER), KOJI NAPADAJU I SUPROSTAVLJAJU SE POLOŽAJIMA HOLANDSKOG BATALJONA; PRELIMINARNE PROCJENE BOMBARDOVANJA NEJASNE, ALI JE VJEROVATNO PROMAŠEN TENK VBS A MOGUĆE POGOĐEN TRANSPORTER.

14⁵⁰ - JANVIER NAREĐUJE HOLANDSKOM BATALJONU DA NAPUSTE POSMATRAČKA MJESTA I DA SE POVUKU U POTOČARE BEZ ANGAŽOVANJA ARMIJE BOSNE I HERCEGOVINE.

* VBS - Vojska bosanskih Srba.

14⁵³ - OFICIR ZA VEZU NATO-a TRAŽI DALJE PROCJENE BOMBARDOVANJA.

15⁰² - MILOŠEVIĆ ZOVE AKASHI-a TELEFONOM; AKASHI KAŽE MILOŠEVIĆU DA ZRAČNE SNAGE NATO-a OBEZBJEĐUJU BEZBJEDNOST I SIGURNOST TRUPA UNPROFOR-a U PODRUČJU SREBRENICE. AKASHI OPISUJE MILOŠEVIĆU DA JE NATO CAS MISIJA U SREBRENICI ZBOG NAPADA VBS NA HOLANDSKE OSMATRAČKE POLOŽAJE U BLIZINI SREBRENICE. AKASHI DALJE OBJAŠNJAVA DA JE HOLANDSKI BATALJON "PRITISNUT" OD STRANE VBS I PRENOSI MILOŠEVIĆU TRI UPOZORENJA KOJE SU KOMANDANTI UNPROFOR-a SLALI GENERALU VBS TOLIMIRU U NEDJELJU 10. JULA; AKASHI KAŽE DA AKO SNAGE VBS ZAUSTAVE SVOJE NAPADE I AKO SE VBS POVUČE IZ ZAŠTIĆENE ZONE NEĆE VIŠE BITI POTREBE ZA UDARE IZ ZRAKA; AKASHI SE POZIVA NA REZOLUCIJU SAVJETA BEZBIJEDNOSTI 998 I TRAŽENU DEMILITARIZACIJU ZAŠTIĆENIH ZONA, KAO I NA NAJNOVIJI IZVJEŠTAJ GENERALNOG SEKRETARA; AKASHI POTVRĐUJE MILOŠEVIĆU DA SU SNAGE BOSNE I HERCEGOVINE UBILE HOLANDSKOG VOJNIKA PROŠLE NEDJELJE; AKASHI KAŽE DA JE UNPROFOR POKUŠAVAO NAZVATI MLADIĆA ALI SE ON NE MOŽE DOBITI; AKASHI KAŽE DA SE NADA DA OVA NAJNOVIJA AKCIJA NEĆE UGROZITI "NESIGURAN" MIROVNI PROCES I KAŽE DA SE MORA NAĆI NOVI NAČIN DA SE PONOVO USPOSTAVI MIROVNI PROCES.

15⁰⁷ - KRAJ TELEFONSKOG RAZGOVORA; AKASHI IZVJEŠTAVA DA JE MILOŠEVIĆ REKAO DA JE AKCIJA VBS ODGOVOR NA TERORIZAM BOSNE I HERCEGOVINE I UBISTVO SNAGA VBS IZ ZASJEDE I NAPADE KOJI SU BILI U

TOKU PROŠLE NEDJELJE, PRI ČEMU JE UBIJENO VIŠE OD 150 VOJNIKA VBS.

15¹⁹ - DRUGI PAKET NAPADA ZRAKOPLOVA NATO-a PREDAT JE ZRAČNOJ KONTROLI ZA NAPAD PROTIV SNAGA VBS.

15²³ - CNN (CHARLES MANN) IZVJEŠTAVA DA NATO NAPADA SNAGE VBS U BLIZINI SREBRENICE.

15³⁰ - DRUGI PAKET NATO ZRAČNIH NAPADA (ŠPANSKI F/A-18) UPUTE ZA NAPAD NA SNAGE VBS.

15³² - AKASHI NAZVAO URED DA BI TELEFONSKI KOMUNICIRAO SA ADMIRALOM SMITHOM.

15⁴⁰ - TIM PLAVI MAČ ZA KRIZNU AKCIJU ZAKLJUČUJE.

16⁰⁰ - NATO ZRAČNE SNAGE ONESPOSBILE METE VBS I VRATILE SE U BAZU.

(Arhiv Instituta za za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1532).

UNCLASSIFIED
DATE 12-11-2008 BY 60322 UCBAW
UNCLASSIFIED//FOR OFFICIAL USE ONLY
SECRET

Doc ID	Page	Version
2-1532		

①

UN/NATO CLOSE-AIR SUPPORT TO
DUTCH BATTALION AT POTACARI
11 JULY 1995

CHRONOLOGY OF EVENTS

MEETING OF *BLUE SWORD* CRISIS ACTION TEAM

JOINT OPERATIONS CENTER - OPERATIONS CONFERENCE ROOM

PARTICIPANTS:

- AKASHI - SRSG
- GEN JANVIER - FORCE COMMANDER
- MG ASHTON - DEPUTY FC
- BG KOLSTEREN - CHIEF OF STAFF
- AIR COMM RUDD - NATO LO
- COL DE JONGE - CHIEF, G-3 LAND
- COL DUREAU - MA TO FC

- 1210 - NATO AIRCRAFT COMMANDED BY COMAIRSOUTH LAUNCH
- 1310 - G-2 PROVIDES SITUATION REPORT - DUTCHBAT BEING ATTACKED BY BSA; NATO AIR FORCES IN FLIGHT AND FORMING STRIKE PACKAGE ENROUTE TO SREBRENICA AREA
- 1345 - NATO DETECTS PRESENCE OF BSA AIR DEFENSE SYSTEMS NEAR SREBRENICA (TYPE UNSPECIFIED TO EXCOMM)
- 1347 - AKASHI REPORTS ON PRIOR TELEPHONE CALL WITH PRESIDENT MILOSEVIC; AKASHI DESCRIBED TO MILOSEVIC DIFFERENCE BETWEEN CLOSE-AIR SUPPORT AND BATTLEFIELD AIR INTERDICTION (AIR-STRIKES); MILOSEVIC REPLIES THAT TO MLADIC THERE WILL BE NO PERCEIVED DIFFERENCE AND UN FORCES IN SREBRENICA AREA RISK BEING TARGETED BY BSA
- 1350 - NATO LO REPORTS POSSIBILITY OF SA-6 AIR-DEFENSE SYSTEM ACTIVATED NEAR SREBRENICA
- 1355 - ADMIRAL SMITH CALLS GEN JANVIER - ADM SMITH REQUESTS JANVIER'S CONSENT TO STRIKE SA-6; JANVIER AGREES AND PROVIDES RELEASE BASED ON SELF-DEFENSE OF UN AND NATO FORCES
- 1358 - TWO TACTICAL AIR CONTROL PARTIES (TACTAC) WEST OF SREBRENICA TOWN REPORT BEING SHELLED BY BSA; ONE WOUNDED, ONE STILL OPERATING

(4)

- 1402 - NATO LO REPORTS NATO AIRCRAFT OVER TARGET IN 1 HOUR
- 1403 - NATO LO REPORTS ELINT DETECTS PROBABLE BSA MARCONI RADARS ACTIVATED
- 1407 - CNN (BRENT SADLER) REPORTS BSA HAVE ATTACKED AND BY-PASSED DUTCHBAT HOLDING POSITION AND ARE NOW BEGINNING ATTACK ON SREBRENICA TOWN
- 1414 - FIRST PACKAGE OF NATO STRIKE AIRCRAFT CLEARED TO TARGETS
- 1414 - FIRST NATO AIR PACKAGE HANDED OVER TO TACPs IN SREBRENICA FOR GUIDANCE TO TARGETS
- 1420 - EF-111s DISENGAGE AND 1 AND OVER TO EF/A-18s
- 1427 - NATO LO REPORTS INFORMATION PROVIDED BY LTG MIKE RYAN, USAF (COMAIRSOUTH) FROM CYCLOPS THAT STRIKE PACKAGE CONSISTING OF THE FOLLOWING ELEMENTS WILL ARRIVE OVER TARGETS IN 10 MINUTES:
 - 4 F-16s - DUTCH
 - 4 F/A-18s - SPANISH
 - 2 A-10s - U.S.
 - 2 EA-6Bs - U.S.
- 1435 - BSA AIR-DEFENSE RADARS ACTIVATED
- 1440 - NATO AIRCRAFT (DUTCH F-16s USING MK-82 WAR-HEADS) COMMENCE ATTACKS AGAINST 2 BSA MILITARY VEHICLES (1 PROBABLE TANK AND 1 APC), WHICH ARE ATTACKING AND OPPOSING DUTCHBAT BLOCKING POSITION; PRELIMINARY AERIAL BOMB DAMAGE ASSESSMENT (BDA) UNCERTAIN, BUT PROBABLE MISS ON USA TANK AND PROBABLE HIT ON APC
- 1450 - JANVIER ORDERS DUTCHBAT TO DISMOUNT ALL OBSERVATION POSTS (OPs) AND WITHDRAW TO POTACARI WITHOUT ENGAGING BiH ARMY
- 1453 - NATO LO REQUESTS FURTHER BDA
- 1502 - MILOSEVIC CALLS AKASHI BY TELEPHONE; AKASHI TELLS MILOSEVIC THAT NATO AIR FORCES ARE ENSURING THE SAFETY AND SECURITY OF UNPROFOR TROOPS IN THE SREBRENICA AREA; AKASHI DESCRIBES TO MILOSEVIC NATO CAS MISSION IN SREBRENICA IS DUE TO BSA ATTACKS ON DUTCHBAT OPs IN THE APPROACHES TO SREBRENICA; AKASHI

(3)

GOES ON TO EXPLAIN THAT DUTCIBAT IS BEING "PRESSED" BY THE BSA AND RELATES TO MILOSEVIC THE THREE WARNINGS MADE BY UNPROFOR COMMANDERS TO BSA GENERAL TOLMIK ON SUNDAY, 10 JULY. AKASHI SAYS THAT IF BSA FORCES STOP THEIR ATTACKS AND BSA WITHDRAWS FROM THE SAFE AREA, THERE WILL BE NO MORE NEED FOR CAS, AKASHI RECALLS UN SECURITY COUNCIL RESOLUTION 998 AND THE REQUIRED DEMILITARIZATION OF THE SAFE AREAS, AS WELL AS THE MOST RECENT REPORT OF THE SECRETARY GENERAL. AKASHI CONFIRMS TO MILOSEVIC THAT A DUTCIBAT SOLDIER WAS KILLED BY BIH FORCES LAST WEEK. AKASHI SAYS UNPROFOR HAS BEEN TRYING TO CALL MLADIC, BUT HE IS NOT REACHABLE. AKASHI SAYS HE HOPES THIS LATEST ACTION WON'T JEOPARDIZE THE "PRECARIOUS" PEACE PROCESS AND HE SAYS A NEW WAY MUST BE FOUND TO RESTART THE PEACE PROCESS.

- 1507 - TELECON ENDS. AKASHI REPORTS THAT MILOSEVIC SAID THE BSA MILITARY ACTION IS IN RESPONSE TO BIH TERRORISM AND KILLING OF BSA FORCES IN AMBUSHES AND ATTACKS OVER THE LAST SEVERAL WEEKS, WHICH HAVE THUS FAR KILLED 150 BSA SOLDIERS
- 1519 - SECOND NATO AIRCRAFT PACKAGE IS HANDED OVER TAC-Ps FOR ATTACK AGAINST BSA FORCES
- 1523 - CNN (CHARLES MANN) REPORTS NATO ATTACKING BSA FORCES NEAR SREBRENICA
- 1530 - SECOND NATO AIR PACKAGE (SPANISH F/A-18s) CLEARED FOR ATTACK ON BSA FORCES
- 1532 - AKASHI CALLED TO HIS OFFICE FOR A TELECON WITH ADM SMITH
- 1540 - BLUE SWORD CRISIS ACTION TEAM ADJOURNS
- 1600 - NATO AIR FORCES DISENGAGE BSA TARGETS AND RETURN TO BASE

*Bliska podrška iz vazduha Holandskom bataljonu u Potočarima,
Zagreb, 11. jul 1995.*

Br. 3

**OBUSTAVA BLISKE PODRŠKE IZ VAZDUHA
NAD SREBRENICOM
- IZVJEŠTAJ AKAŠIJA KOFI ANNANU,
ZAGREB, 11. JULI 1995.***

IZUZETNO HITNO

11. juli '95, 16:42

ZA: Annan, UN, New York
INFORM: Gharekhan, UN, New York
Stoltenberg, Međ. konf. za bivšu Jugoslaviju, Ženeva

OD: Akashi, UNPF-Štab, Zagreb
DATUM: 11. juli 1995. Z-1136
PREDMET: Situacija u Srebrenici

Ovom porukom se dalje osvjetljava situacija u Srebrenici od našeg X-1130 ranije ovog dana.

Ukratko, situacija u Srebrenici je krajnje fluidna.

U 14⁴⁰ sati, NATO avion je napao dva srpska tenka koji su prijetili holandskim položajima za blokiranje južno od Srebrenice. Nije jasno da li su bombe pogodile cilj. Drugi prolaz je odgođen zbog

* Na prijetnju generala Mladića ili Tolimira da će "pobiti" "zarobljene" holandske vojnike, vojno i civilno rukovodstvo UN-a (Žanvijs, Smit, Akaši i dr.), uz saglasnost holandskog ministra odbrane, obustavlja blisku podršku iz vazduha nad Srebrenicom.

* Specijalni predstavnik generalnog sekretara.

obstrukcije nad ciljanim područjem. Avion koji je odlazio je izvijestio da tenkovi bosanskih Srba idu ka jugu iz položaja blokiranja.

Predsjednik Milošević kontaktirao je SRSG* ponovo oko 15⁰⁰ sati i upoznat je sa situacijom. U to vrijeme Milošević je izjavio da su holandski vojnici na područjima koje drže Srbi zadržali svoje oružje i opremu i da su slobodni da se kreću okolo.

Oko 16³⁰ sati, vojni posmatrači Ujedinjenih nacija su izvijestili da su bosanski Srbi prešli selo Srebrenicu,* uključujući kamp holandske čete. Položaj blokiranja je povučen prema Srebrenici. Preostale holandske snage su na izolovanim osmatračkim mjestima, a glavni kamp u Potočarima je izložen artiljerijskoj vatri. **Veliki broj (možda hiljade) izbjeglica se sada kreću prema Potočarima, gdje Holandski bataljon izvještava da nema dovoljno izvora za njihovo zbrinjavanje.** Komandanti lokalnih Srba zaprijetili su da će **ubiti holandski personal i granatirati više sela u džepu ako dođe do daljih vazdušnih udara.** Stav i odbrambene mogućnosti vlasti lokalnih Bosanaca još nisu jasne.

Admiral Smith se složio sa našim zahtjevom koji je predložio ministar odbrane Holandije SRSG-u, da se suspenduje zračno prisustvo i misije podrške iz vazduha nad Srebrenicom. Naše je mišljenje da bi ono ugrozilo civilno stanovništvo i naše osoblje koje je sada izmiješano sa srpskim snagama. NATO avioni su u stanju visoke pripravnosti za druga mjesta.

Sada prikupljamo detaljnije informacije o situaciji na terenu da bi odredili potrebe civilnog stanovništva. Mi također ispitujemo **pitanja vezana za bezbjednost i moguću evakuaciju holandskog bataljona kako je razmotreno sa ministrom odbrane Holandije.** Ministar Holandije je informisao da su mu predočene tri opcije od strane njegovog štaba: povlačenje koje bi izveo UNPROFOR sa RRF-om, povlačenje koje bi proveo NATO i povlačenje koje bi se provelo ad hoc koalicijom sa kojom su se Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo i USA složile.

* Tada je agresor zauzeo Srebrenicu.

Preliminarna procjena komandanta snaga je da se svako povlačenje holandskog bataljona mora izvesti kroz pregovore pošto su njegovi pripadnici u nekim područjima već pomiješani sa srpskim snagama, njihove zalihe su ograničene, a područje Srebrenice je van direktnog operativnog domašaja Ujedinjenih nacija ili drugih vojnih snaga. General Giobillard je prema tome dobio instrukcije da uspostavi odmah lokalni prekid vatre svih strana. On pokušava sada da kontaktira generala Tolimira. UNPROFOR-ov zamjenik koordinatora za civilne poslove je, također, stigao u ured UNHCR-a na Palama, gdje će ostati kao oficir za vezu sa vlastima paljanskih Srba.

Detaljnije informacije o situaciji i našim namjerama će uslijediti čim bude moguće.

/Na početku dokumenta
- u gornjem desnom uglu je
svojeručni potpis J. Akashija/

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1533).

C2N 1123
C2G 912
55.71698

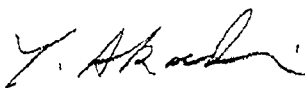
CURGOING CODE CABLE

UNM
COMM

MOST IMMEDIATE

95 JUL 11/215 42

TO: ANNAN, UNATIONS, NEW YORK
INFO: GHAREKHAN, UNATIONS, NEW YORK
STOLTENBERG, ICFY, GENEVA
FROM: AKASHI, UNFF-HQ, ZAGREB
DATE: 11 JULY 1995 Z - 1136
SUBJECT: Situation in Srebrenica



This message updates the highlights of the situation in Srebrenica since our Z-1130 of earlier today.

In summary, the situation in Srebrenica is highly fluid.

At 1440 hours, NATO aircraft attacked two Serb tanks threatening the Netherlands blocking position south of Srebrenica. It is not clear if the bombs struck the target. A second pass was cancelled due to obscuration over the target area. Departing aircraft reported Bosnian Serb tanks moving south away from the blocking position.

President Milosevic contacted the SRSG again at about 1500 hours and was briefed on the situation. At that time, Milosevic stated that the Netherlands soldiers in Serb-held areas retained their weapons and equipment, and were free to move about.

At about 1630 hours, UNMOs reported that the Bosnian Serbs have overrun the village of Srebrenica including the Netherlands company camp. The blocking position has withdrawn toward Srebrenica. Remaining Netherlands forces are in isolated OPs, and the main camp at Potocari is exposed to artillery fire. Large numbers (possibly thousands) of refugees are now moving toward Potocari where the Netherlands battalion reports that there are insufficient resources for their sustenance. Local Serb commanders have threatened to kill Netherlands personnel and shell various villages in the pocket if there are further air attacks. The attitude and defensive capabilities of local Bosnian authorities are not yet clear.

Admiral Smith has agreed to our request, proposed by the Netherlands minister of defence to the SRSG, to suspend air presence and close air support missions over Srebrenica. It is our view that they would endanger the civilian population and our own personnel who are now inter-mixed with Serb forces. NATO aircraft are in high readiness elsewhere.

We are now gathering more detailed information on the situation on the ground in order to determine the needs of the civilian population. We are also examining the issues related

COM-11
11
11

of the security and possible evacuation of the Netherlands battalion as discussed with the Netherlands defence minister. The Netherlands minister advises that he has been presented by his staff with three options: withdrawal conducted by UNPROFOR with RRF, withdrawal conducted by NATO, and withdrawal conducted by an ad hoc coalition to which France, the UK, and the US have agreed.

The preliminary assessment of the Force Commander is that any withdrawal of the Netherlands battalion must be carried out through negotiation as its members are in some areas already interspersed with Serb forces, its stocks are limited, and the area of Srebrenica is beyond the immediate operational reach of UN or other military forces. General Gcillard has accordingly been instructed to establish an immediate local ceasefire with all parties. He is attempting to contact General Tolimir now. The UNPROFOR deputy civil affairs coordinator has also reached the UNHCR office in Pale, where he will remain as a liaison officer to Pale Serb authorities.

More detailed information on the situation and our intentions will follow as soon as possible.

Republika Bosna i Hercegovina
 INSTITUT ZA ISTRAZIVANJE ZLOČINA PROTIV
 ČOVJEČNOSTI I MEĐINARODNOG PRAVA
 SARAJEVO

Primljeno:			
Org. Jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
	D-1533		

Obustava bliske podrške iz vazduha nad Srebrenicom 11. jula 1995.

Br. 4

**POVLAČENJE HOLANDSKOG BATALJONA IZ
SREBRENICE**

**- IZVJEŠTAJ AKAŠIJA KOFI ANNANU,
ZAGREB, 11. JULI 1995.***

HITNO

11. juli 95. 20:08

ZA: ANNAN, UN, NEW YORK

INFO: GHAREKHAN, UN, NEW YORK
STOLTENBERG, MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU, ŽENEVA

OD: AKASHI, ŠTAB UNPF, ZAGREB

DATUM: 11. JULI 1995.

BROJ: Z-1138

PREDMET: Situacija u Srebrenici

* Nakon što su NATO bombe "promašile svoje ciljeve" u Srebrenici i poslije zauzimanja grada, kada se četa B Holandskog bataljona povukla u Potočare, agresor je granatirao kolonu civila koja je napuštala Srebrenicu i bježala ka Potočarima, tražeći spas.

Uz moje ranije poruke, ova poruka sadrži dalje detalje koji se tiču razvoja događaja danas i najnovijih informacija koje nam je NATO dostavio, kao i vojni posmatrači Ujedinjenih nacija u Srebrenici.

Rano ovog popodneva VBS* nastavila je da granatira gradove Srebrenicu i Potočari. U 13⁰⁰ sati štab UNPROFOR-a u Srebrenici i dalje je bio u stanju pripravnosti. Petnaest minuta kasnije VBS je pojačala svoje granatiranje ova dva grada. U 13³⁰ jedan "TACP" je ranjen u borbama zapadno od Srebrenice. **U 14⁴⁰ sati, NATO avioni su napali dva srpska tenka.** Čini se da su bila dva nadlijetanja. U prvom su bili F-16 borbeni avioni sa nepreciznom municijom. Vjerujemo da su bombe promašile svoje ciljeve. Drugi napad, u kome je takođe bio uključen jedan par F-16, podbacio je zbog loše vidljivosti koju je izazvao dim što je onemogućilo pilotima da vide mete. Prvi avion u ovom paru aviona bio je angažovan sa SAM raketom.

Oko 16⁰⁰ sati, treći zračni napad je iniciran od strane para A-10 i usmjeren je na, bar, jedan tenk i nešto pješadije (koja je imala lako naoružanje) koji su napadali TACP položaj. Ali nikakva borbena tehnika nije ispuštena.

Između 13⁰⁰ sati i 16⁰⁰ sati, VBS opkolila je Holandski bataljon, blokirajući položaj sa zapada. Četa Holandskog bataljona nakon toga se povukla u Potočare. Dok se ovo dešavalo, Srbi su uspjeli zarobiti komandanta B-čete, čime se ukupan broj Holandana koje je VBS zarobila popeo na 31. **U 16²⁰ sati grad Srebrenica su već preplavili Srbi.** U 18⁰⁰ sati B-četa Holandskog bataljona je stigla u Potočare i rasporedila se u defanzivnom položaju oko logora Holandskog bataljona.

Vojni posmatrači su izvjestili da je broj teško ranjenih civila u logoru u Potočarima između 50-70 lica. Ima takođe i približno 1.500 raseljenih lica u logoru, a očekuje se da će ovaj broj biti i veći pošto više raseljenih ide u pravcu logora. Ranije su Srbi uznemirili vatrom kolonu Bosanaca koja je napuštala Srebrenicu ka Potočarima. Između 18⁴⁰ i 19⁰⁰ sati VBS je ispalila 22 rakete iz Dugog Polja (kota 644922)

* VBS - Vojska bosanskih Srba

prema Budaku (kota 623912) i Gradcu (CP 625989), tj. u blizini puta Srebrenica - Potočari. Zvuk granata koje su eksplodirale bio je isuviše blizak koloni raseljenih tako da je izazavao paniku.

Prvi izvještaji iz Potočara su ukazivali da tamo ima dovoljno hrane i vode za samo 24 sata. Međutim, vojni posmatrači su izvijestili u 17¹¹ sati da Holandski bataljon pokušava da popravi situaciju. Njihovi vojnici su otvorili svoje sledovanje i pokušavali su napraviti od toga supu. Na taj način Holandani se nadaju da će hrana trajati za slijedećih 48 sata. Nakon toga, neće više biti hrane ni za osoblje UNPROFOR-a ni za raseljene.

Granatiranje samog grada Srebrenice prestalo je u 17⁰⁰ sati, a VBS je izdala ultimatum da raseljeni i UNPROFOR napuste enklavu kroz zaštićeni koridor.

Bilo je izvještaja o samo jednom vojniku UNPROFOR-a koji je ranjen u toku borbi. Devet osmatračkih pozicija Holandskog bataljona je još operativno: A (CP553900), C (CP538850), M (Nova lokacija 570918), N (CP613940), P (CP645916), Q (CP658893), R (CP659883). Ove posmatračke pozicije su sada opisane kao "veoma pasivne".

Holandski bataljon i tim vojnih posmatrača Ujedinjenin nacija pokušavaju da se sastanu sa komandantima VBS u 19³⁰. Namjera bataljona je da predloži veoma malu zaštićenu zonu (možda prostor privremenog logora) da se zaštite raseljeni.

Specijalni izaslanik HCR-a će pokušati da ode u Tuzlu da se sastane sa bosanskim ministrom za izbjeglice kako bi se odredile humanitarne potrebe. UNHCR procjenjuje da su preko 75% stanovništva u enklavi raseljena lica koja bi možda željela otići u Tuzlu. UNHCR će takođe ispitati stav Bosanske vlade o ovom delikatnom pitanju.

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1528).

CZM-1125
33M-1700
C2G-914

CUTOFFING CODE CABLE
MOST IMMEDIATE

UNPROFOR
COMBAT
FOR
95 JUL 11 20:18

TO: ANNAN, UNATIONS, NEW YORK - 2/11 Z P 1/2

INFO: GHAREKHAN, UNATIONS, NEW YORK
STOLTENBERG, IEFY, GENEVA 2/11 Z

FROM: AKASHI, UNFF-HQ, ZACREB

DATE: 21 JULY 1995

NUMBER: Z-1138

SUBJECT: Situation in Srebrenica

UNPROFOR
COMBAT
FOR
95 JUL 11 20:14

In addition to my two earlier cables, this message contains further details regarding today's developments, and the latest information provided to us by NATO and the UNMOs in Srebrenica.

Early this afternoon the BSA continued to shell the towns of Srebrenica and Potocari. At 1300 hours HQ UNPROFOR in Srebrenica went to state orange. Fifteen minutes later the BSA intensified its shelling of the two towns. At 1330 hours a TACP was wounded in the fighting west of Srebrenica. At 1440 hours, NATO aircraft attacked two Serb tanks. It appears that two passes were made. The first involved F-16 fighters carrying non-precision munitions. We believe the bombs missed their targets. The second attack, also involving a pair of F-16s, was aborted due to the poor visibility caused by the smoke, which obscured the pilots' view of the targets. The first aircraft in this pair of aircraft was engaged by a SAM missile.

At around 1600 hours, a third aerial attack was initiated by a pair of A-10s and was directed at, at least, one tank and some infantry (bearing small arms) attacking a TACP position. But no ordnance was dropped.

Between 1300 hours and 1500 hours, the BSA bypassed the Dutchbat blocking position from the west. The Dutch B-Company subsequently withdrew to Potocari. As this was occurring, the Serbs succeeded in detaining the B-Company commander, thus raising the total number of Dutchmen detained by the BSA to 31. At 1520 hours, the town of Srebrenica itself was overrun by the Corps. At 1600 hours, Dutchbat B-Company reached Potocari and deployed in defensive positions around the Dutchbat camp.

The UNMOs have reported that the number of severely wounded civilians in Potocari camp is between 50-70 persons. There are approximately 1500 displaced persons also in the camp, and this number is expected to grow as more displaced continue to make their way toward the camp. Earlier on, the

SRSG

Serbs harassed the column of Bosnians leaving Srebrenica for Potocari. Between 1840 and 1800 hours the BSA fired 22 rockets from Dugo Polje (grid 644923) toward Budak (grid 623912) and Gradac (CP625989), i.e. in proximity to the Srebrenica-Potocari road. The sound of the exploding shells was so close to the column of displaced, it caused heightened panic.

First reports from Potocari suggested that there was only enough food and water for 24 hours. However, the UNMOCs reported at 1711 hours that Dutchbat was attempting to rectify the situation. Its troops have opened their rations and were trying to make soup out of them. By doing this, the Dutch hope the food will last for a further 48 hours. After that, there will be no food for either UNPROFOR personnel or the displaced.

The shelling of the Srebrenica town itself stopped at 1700 hours and the BSA issued an ultimatum that the displaced and UNPROFOR leave the enclave through a protected corridor.

There have been reports of only one UNPROFOR soldier having been injured during the fighting. Nine Dutchbat OPs are still operational: A (CP553900), C (CP638650) M (New Location 570913), N (CP613940), P (CP645915), Q (CP659893), R (CP659893). These OPs are now described as "very passive".

Dutchbat and the UNMO team are trying to meet the BSA commanders at 1930 hours. The battalion's intention is to propose a very small safe area (perhaps the general area of the compound) to protect the displaced.

The HCR Special Envoy will attempt to go to Tuzla tomorrow to meet with the Bosnian Minister of Refugees, in order to identify the humanitarian requirements. UNHCR assess that over 75% of the population of the enclave are displaced persons who may wish to leave, perhaps to Tuzla. The position of the Bosnian Government on this delicate issue will also be explored by UNHCR.

Republika Bosna i Hercegovina
 INSTITUT ZA IZUMIŠTANJE ZAGODNA PROTIV
 CRIVJEKOSTI I NEKORISTANJE PRAVA
 SARAJEVO

Identifikacija			
Org. broj	Broj	Prilog	Vrijednost
	2-1528		

Povlačenje Holandskog bataljona iz Srebrenice, 11. jula 1995.

**SPISAK MUŠKARACA I DJEČAKA KOJE JE, 13. JULA 1995.,
HOLANDSKI BATALJON U POTOČARIMA PREDAO
AGRESORU***

R. br.	Ime i prezime	Godina rođenja	Mjesto prebivališta prije rata
1.	Idriz Sinanović	1949.	Osmače
2.	Salko Delalić	1966.	Dobrak
3.	Hamid Ibrahimović	1958.	Bratunac - Podgradac
4.	Sabahudin Gluhić	1953.	Srebrenica - Petriče
5.	Sabrija Suljić	1939.	Bratunac
6.	Elvis Alić	1978.	Srebrenica
7.	Sabahudin Omerović	1975.	Jasenova-Srebrenica
8.	Ejub Hasanović	1955.	Zalužje
9.	Alija Smajlović	1949.	Dedići - Srebrenica
10.	Nurija Smajlović	1978.	Dedići - Srebrenica
11.	Zildžija Begić	1979.	Pribidoli
12.	Samir Begić	1979.	Pribidoli
13.	Salih Mustafić	1962.	Pribidoli
14.	Mubedin Kržić	1976.	Vidikovac
15.	Sabit Krdžić	1976.	Osmače
16.	Nevzet Salihović	1961.	Voljevica
17.	Ahmo Džogaz	1951.	Dugo Polje
18.	Rifet Hasić	1960.	Tegare
19.	Himzo Bektić	1940.	Brezovica

* Spisak imena 239 muškaraca i dječaka, koji su bili u vojnoj bazi Holandskog bataljona u Potočarima. Nakon što su dobili naređenje od holandskih oficira da napuste Potočare, oni su 13. jula 1995, zajedno sa ostalim izbjeglicama, prošli kroz kapiju iza koje su ih čekali srpski vojnici.

20.	Ibrahim Salihović	1939.	Osat
21.	Mehmedalija Bajramović	1944.	Dobrak
22.	Hamza Čivić	1956.	Tokoljaci
23.	Mehmed Mehmedović	1954.	Pobudže
24.	Esed Omerović	1941.	Lolići
25.	Adem Hodžić	1951.	Prohići
26.	Mehmed Salkić	1943.	Osat
27.	Senad Sirvić	1978.	Olovo
28.	Ramo Osmanović	1973.	Poznanovići
29.	Munib Lemoš	1953.	Beširovići
30.	Ilijaz Lemoš	1976.	Beširovići
31.	Jusuf Jusufović	1946.	Drinjača
32.	Sead Duraković	03.09.1967.	Dugo Polje
33.	Saša Hidić	31.03.1964.	Podgorica
34.	Alija Duraković	06.05.1975.	Dugo Polje
35.	Hašim Karić	26.08.1972.	Drinjača
36.	Halil Karić	02.01.1975.	Drinjača
37.	Fikret Osmanović	24.04.1965.	Bratunac
38.	Rasim Osmanović	13.05.1960.	Bratunac
39.	Samir Ahmetović	21.01.1965.	Bratunac
40.	Sadija Jahić	03.02.1961.	Sarajevo
41.	Junuz Duraković	22.09.1954.	Dugo Polje
42.	Muhidin Duraković	22.09.1977.	Dugo Polje
43.	Izet Abdurahmanović	20.10.1961.	Dugo Polje
44.	Mirzet Abdurahmanović	02.01.1966.	Dugo Polje
45.	Jasmin Hasanović	01.03.1976.	Dugo Polje
46.	Asim Hasanović	28.02.1948	Dugo Polje
47.	Šaban Ramić	07.05.1965.	Jagodnja
48.	Ramiz Kiverić	10.03.1956.	Jagodnja

49.	Fikret Kiverić	01.10.1978.	Jagodnja
50.	Mustafa Hidić	05.08.1955.	Nova Kasaba
51.	Sejdin Jusić	07.05.1941.	Potočari
52.	Kiram Đozić	04.01.1957.	Zabojna
53.	Zulfo Ademović	05.05.1957.	Vlasenica
54.	Senad Isaković	1976.	Orlica
55.	Kadrija Suljić	07.03.1951.	Urisići
56.	Muhamed Salkić	25.03.1968.	Drinjača
57.	Mahmut Muharemović	13.04.1962.	Podčauč
58.	Ahmo Mujić	07.05.1940.	Pečišta
59.	Kadir Suljić	10.04.1979.	Urisići
60.	Ilijaz Ikanović	06.10.1961.	Srebrenica
61.	Habib Delić	1940.	Osmaće
62.	Damir Jusić	17.06.1980.	Podčauš
63.	Aziz Hasanović R	1950.	Poljak
64.	Izam Osmanović R	1972.	Zapolje
65.	Nuriya Memić R	1964.	Srebrenica
66.	Ismet Huseinović R	1954.	Bučinovići
67.	Semir Hrustić R	1973.	Bratunac
68.	Nezir Muminović R	1968.	Bukovik
69.	Bajro Salihović R	1952.	Biljača
70.	Hamdija Mujić R	1973.	Žanjevo
71.	Jusuf Smajić	1972.	Voljevica
73.	Senahid Salihović	1952.	Voljevica
74.	Abid Avdić	1963.	Srebrenica
75.	Elvis Đozić	1972.	Srebrenica
76.	Hajrudin Alić R	1959.	Brezovice
77.	Bekir Kalić B	1950.	Sikirić
78.	Kasim Jusić	1975.	Poznanovići

79.	Sadik Vilić R	1960.	Voljevica
80.	Mehmed Jakubović B	1973.	Stožersko
81.	Mehidin Musić R	1966.	Vlasenica
82.	Osman Dedić R	1956.	Gerovi
83.	Azem Bečić R	1951.	Klotjevaca
84.	Šukrija Tabaković R	1973.	Osmaće
85.	Besim Mehmedović B	1944.	Kamenica
86.	Idriz Smajlović R	1956.	Srebrenica
87.	Rifet Špiodić	1966.	Dugo Polje
88.	Omer Muhamedagić	1971.	Srebrenica
89.	Islam Ahmetović	1964.	Đogazi
90.	Nehrudin Sulejmanović	1975.	Sasi
91.	Hasan Smajić	1966.	Đogazi
92.	Lutvo Mehmedović	1966.	Skugrući
93.	Hajro Rizvanović	-	Zalužje
94.	Mujo Mehmedagić	1940.	Srebrenica
95.	Sabahudin Beganović	1977.	Poligon - Gostilj
96.	Šefik Hasanović	1959.	Skelani
97.	Huso Čamdžić	1935.	Srebrenica - Kazani
98.	Safet Mehinović	1964.	Dobrak
99.	Nevzet Salihović	1961.	Voljevica
100.	Izet Alić	1962.	Voljevica
101.	Sead Tabaković	1975.	Voljevica
102.	Salih Hodžić	1945.	Pobuđe
103.	Mustafa Čamdžić	1935.	Karačići
104.	Ismet Tabaković	1950.	Nurići-Žutica
105.	Hasan Alić	1953.	Srebrenica
106.	Elvis Alić	1977.	Srebrenica
107.	Haso Delić	1950.	Srebrenica

108.	Muhamed Kamenica	1936.	Srebrenica
109.	Mehmed Mehinović	1950.	Skelani
110.	Mehmedalija Bajramović	1935.	Dobrak
111.	Izet Muhić	1948.	Voljevica
112.	Alija Junuzagić	1947.	Kalimanići-Rešagići
113.	Meho Hasanović	1980.	Zalužje
114.	Šukrija Muhić	1935.	Voljevica
115.	Mensur Musić	1980.	Vlasenica
116.	Nedžib Alić	1957.	Turbe
117.	Elvir Malagić	1975.	Voljavica
118.	Behadil Rizvanović	1979.	Cerska
119.	Mirsad Jusupović	1979.	Konjević Polje
120.	Mujo Mujić	1936.	Karačić
121.	Osman Dagić	1936.	Pobude
122.	Ćamil Suljić	1936.	Ljeskovik
123.	Mirzet Tabaković	1980.	Nurići-Vlasenica
124.	Đemal Đananović	1980.	Skelani
125.	Mevlid Memišević	1978.	Brezovice
126.	Ibrahim Selimović	1938.	Pervani
127.	Nezir Hrnić	1938.	Kamenica
128.	Redo Mujić	1951.	Sase
129.	Senad Salihović	1979.	Drinjača
130.	Behadil Hasanović	1957.	Krivače
131.	Ibrahim Alić	1940.	Jagodnja
132.	Junuz Alić	1945.	Trubari
133.	Ahmo Gurdić	1934.	Mehmedovići
134.	Ezemrija Begić	1969.	Bratunac
135.	Alija Kadrić	1939.	Karačići
136.	Šejih Nuhanović	1959.	Peći

137.	Muhamed Mehmedović	1975.	Dobrak
138.	Meho Gušić	1940.	Rijeke
139.	Meharis Gušić	1979.	Rijeke
140.	Mihret Lolić	1979.	Peći
141.	Zaim Bogilović	1947.	Godimilje
142.	Ismet Bajrić	1950.	Daljegošte
143.	Refik Špiodić	1960.	Dugo Polje
144.	Suad Bektić	1979.	Mehmedovići
145.	Atif Bektić	1972.	Poljak
146.	Jusuf Malkić	1936.	Osat
147.	Hamed Osmanović	1934.	Žanjevo
148.	Salih Begić	1936.	Radovčići
149.	Halid Begić	1966.	Radovčići
150.	Sajim Jahić	1960.	Osat
151.	Seid Alić	1964.	Trubari
152.	Omer Salkić	1952.	Biljača
153.	Sevdahet Salkić	1978.	Biljača
154.	Ejub Mujčinović	1960.	Dugo Polje
155.	Ramo Mašić	1957.	Zapolje
156.	Hasan Smajlović	1974.	Tokoljaci
157.	Meho Memišević	1942.	Brezovice
158.	Vahid Đogaz	1972.	Dugo Polje
159.	Hajrudin Đoga	1955.	Đogazi
160.	Husein Jusić	1968.	Dedići
161.	Hajrudin Avdić	1954.	Sebiočina
162.	Zikret Đananović	1961.	Beširovići
163.	Kiram Bektić	1953.	Srebrenica
164.	Mevludin Pašić	1950.	Srebrenica
165.	Rifet Osmanović	1946.	Pećišta

166.	Ramiz Čano	1953.	Drinjača
167.	Enes Harbaš	1947.	Velika Daljegošta
168.	Ismet Selimović	1940.	Tokoljaci
169.	Esad Osmanović	1966.	Demirovići
170.	Rifet Mustafić	1935.	Drinjača
171.	Memiš Isaković	1972.	Pobude
172.	Sabahudin Hodžić	1965.	Bratunac
173.	Avdija Mehmedović	1967.	Srebrenica
174.	Dahmo Krdžić	1979.	Osmače
175.	Hajrudin Huseinović	1944.	Potočari
176.	Hamed Jahić	1945.	Osmače
177.	Šahman Bećirović	1948.	Nedželjište
178.	Sulejman Suljić	1945.	Pusmulići
179.	Ahmo Jusić	1977.	Bratunac
180.	Murat Ljeskovica	1936.	Skelani
181.	Sadik Golić	1974.	Glogova
182.	Mirsad Mehić	1964.	Dugo Polje
183.	Emin Mustafić	1969.	Drinjača
184.	Esad Mujić	1979.	Dugo Polje
185.	Menjo Mujić	1960.	Dugo Polje
186.	Dževad Mujić	1977.	Dugo Polje
187.	Admir Mujić	1977.	Dugo Polje
188.	Malčo Mujić	1950.	Dugo Polje
189.	Bajro Mujić	1958.	Dugo Polje
190.	Suad Mujić	1967.	Dugo Polje
191.	Ahmo Begović	1948.	Biljača
192.	Zurijet Zukić	1969.	Karačići
193.	Nedžib Huremović	1977.	Dugo Polje
194.	Safet Isaković	1970.	Žanjevo

195.	Nezir Huremović	1942.	Dugo Polje
196.	Amir Omerović	1969.	Lolići
197.	Abdurahman Omerović	1950.	Kamenica-Zvornička
198.	Mehmed Avdić	1943.	Osat
199.	Džemal Avdić	1941.	Osat
200.	Mirsad Salkić	1962.	Osat
201.	Hazim Mehić	1942.	Lolići
202.	Nazif Halilović	1935.	Klotijevac
203.	Samir Smajlović	1971.	Zalužje
204.	Ramo Džananović	1961.	Jagodnja
205.	Irfan Čakanović	1950.	Srebrenica
206.	Osman Omerović	1960.	Biljača
207.	Juso Omerović	1939.	Biljača
208.	Husein Džananović	1954.	Beširevići
209.	Tahir Bajramović	1977.	Poljak
210.	Edhem Džanić	1942.	Dobrak
211.	Ahmo Mehmedović	1950.	Dobrak
212.	Ramiz Hasanović	1979.	Cerska
213.	Hasan Alić	1940.	Brezovice
214.	Habib Dautović	1939.	Šubin
215.	Hakija Redžić	1951.	Pribidoli
216.	Latif Aljić	1959.	Dobrak
217.	Alija Zukić	1936.	Urisići
218.	Halid Đanić	1942.	Podčauš
219.	Salih Zimić	1962.	Peći
220.	Salih Ibrišević	1943.	Pribidoli
221.	Zulfo Salkić	1966.	Podševar
222.	Alija Smajić	1939.	Tokoljaci
223.	Semir Hasanović	1975.	Prohići

224.	Ohran Mašić	1959.	Zapolje
225.	Salko Sulejmanović	1942.	Biljača
226.	Ibrahim Omerović	1940.	Ljeskovik
227.	Hasib Osmanović	1930.	Ljeskovik
228.	Mehmed Mehić	1954.	Jagodnja
229.	Sulejman Rizvić	1947.	Kamenica
230.	Mehmed Sejemnović	1946.	Rovaši
231.	Zahid Alić	1936.	Osat
232.	Edhem Kabilović	1936.	Karačići
233.	Nazif Mustafić	1965.	Drinjača
234.	Huso Mustafić	1975.	Drinjača
235.	Sevdalija Handžić	1965.	Osmače
236.	Sadik Krdžić	1942.	Osmače
237.	Abdulah Salihović	1977.	Skejići
238.	Fajko Jusić	1936.	Podčauš
239.	Ibro Selimović	-	-

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1529).

ИМЕ И ПРЕЗМЕ ГОШИВА АОРЕНА

ИДЕИТО ПРЕБИНА

ЛИСТА ПИТЕРАТА

1. Јане Димитров	1919	СЕРБИЈА
2. Јане Димитров	1966	СЕРБИЈА
3. Јане Димитров	1958	СЕРБИЈА
4. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
5. Јане Димитров	1939	СЕРБИЈА
6. Јане Димитров	1998	СЕРБИЈА
7. Јане Димитров	1995	СЕРБИЈА
8. Јане Димитров	1955	СЕРБИЈА
9. Јане Димитров	1949	СЕРБИЈА
10. Јане Димитров	1978	СЕРБИЈА
11. Јане Димитров	1938	СЕРБИЈА
12. Јане Димитров	1939	СЕРБИЈА
13. Јане Димитров	1962	СЕРБИЈА
14. Јане Димитров	1996	СЕРБИЈА
15. Јане Димитров	1976	СЕРБИЈА
16. Јане Димитров	1951	СЕРБИЈА
17. Јане Димитров	1960	СЕРБИЈА
18. Јане Димитров	1940	СЕРБИЈА
19. Јане Димитров	1939	СЕРБИЈА
20. Јане Димитров	1944	СЕРБИЈА
21. Јане Димитров	1956	СЕРБИЈА
22. Јане Димитров	1954	СЕРБИЈА
23. Јане Димитров	1948	СЕРБИЈА
24. Јане Димитров	1951	СЕРБИЈА
25. Јане Димитров	1938	СЕРБИЈА
26. Јане Димитров	1938	СЕРБИЈА
27. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
28. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
29. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
30. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
31. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
32. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
33. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
34. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
35. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
36. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
37. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
38. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
39. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
40. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
 ИНСТИТУТ ЗА ГЕНЕРАЛНЕ ТАКОДА ПРОТИ
 ОВРЕЊОСТА И НЕПРЕКОС
 САРЈЕВО

Име	Презиме
Јане	Димитров
1919	

СРБИЈА
 ЈП РТУ БИХ ЈТС ТУЗЛА
 ПОНЕДРКА
 ПОНЕДРКА
 ПОНЕДРКА

PHONE NO. : 075 23 14 64
 FAX : 03 1997 1812971 P3

1. Јане Димитров	1919	СЕРБИЈА
2. Јане Димитров	1966	СЕРБИЈА
3. Јане Димитров	1958	СЕРБИЈА
4. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
5. Јане Димитров	1939	СЕРБИЈА
6. Јане Димитров	1998	СЕРБИЈА
7. Јане Димитров	1995	СЕРБИЈА
8. Јане Димитров	1955	СЕРБИЈА
9. Јане Димитров	1949	СЕРБИЈА
10. Јане Димитров	1978	СЕРБИЈА
11. Јане Димитров	1938	СЕРБИЈА
12. Јане Димитров	1939	СЕРБИЈА
13. Јане Димитров	1962	СЕРБИЈА
14. Јане Димитров	1996	СЕРБИЈА
15. Јане Димитров	1976	СЕРБИЈА
16. Јане Димитров	1951	СЕРБИЈА
17. Јане Димитров	1960	СЕРБИЈА
18. Јане Димитров	1940	СЕРБИЈА
19. Јане Димитров	1939	СЕРБИЈА
20. Јане Димитров	1944	СЕРБИЈА
21. Јане Димитров	1956	СЕРБИЈА
22. Јане Димитров	1954	СЕРБИЈА
23. Јане Димитров	1948	СЕРБИЈА
24. Јане Димитров	1951	СЕРБИЈА
25. Јане Димитров	1938	СЕРБИЈА
26. Јане Димитров	1938	СЕРБИЈА
27. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
28. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
29. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
30. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
31. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
32. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
33. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
34. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
35. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
36. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
37. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
38. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
39. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА
40. Јане Димитров	1953	СЕРБИЈА

IME	PREZIME	GODINA ROĐENJA	PREBIVALIŠTE PRIJE RATA
1.	Redić Halim	1951 god	Tršići
2.	Alić Latif	1963 g.	Dobrat.
3.	Jukić Nisa	1938 g.	Ukrišić
4.	Danić Halid	1942 g.	Podčauš.
5.	Zinović Saček	1962 g.	Piće
6.	Čerišević Saček	1943 g.	Prizidolje
7.	Šerkić Zvezda	1966 g.	Kos Pločar.
8.	Smarić Alia	1939 god	Tokajci
9.	Hasanović Semir	1975 god	Prekići
10.	Hasić Obrhan	1963 god	gopogji.
11.	Sulejmanović Saško	1942 god	Orfaza.
12.	Oručević Tečajin	1940 god	Ješković.
13.	Osmanović Hasib	1939 god	Ješković.
14.	Mehić Mehmed	1954 god.	Jagodnja
15.	Rizvić Suljman	1947 god	Kamerica
16.	Sejmenović Mehmed	1946 god	Revaši
17.	Alić Jahid	1936 god	Osap
18.	Kobilović Edhem	1936 god	Karačići
19.	Mustafić Nazif	1953 god	Đinđići.
20.	Mustafić Huso	1975 god	Đinđići.
21.	Handić Scvdalija	1965 god	Osmačić
22.	Kedić Saček	1942 god	Osmačić
23.	Čolčević Abdulah	1979 god.	Skoki.
24.	Jusić Fazljo	1936 god	Podčauš

239
in total.

[Signature]
K.F.

Spisak muškaraca i dječaka koje je 13. jula 1995. Holandski bataljon u Potočarima predao agresoru.

Br. 6

TAJNI SASTANAK U BEOGRADU - 15. JULA 1995.*
- IZVJEŠTAJ AKAŠIJA KOFI ANNANU,
ZAGREB, 17. JULI 1995.

ZA: ANNAN, UNATIONS, NEW YORK
INFO: STOLTENBERG, ICFY, GENEVA
OD: AKASHI, UNPF-GLAVNI ŠTAB, ZAGREB
BROJ: Z-1175
DATUM: 17. JULI 1995.
PREDMET: SASTANAK U BEOGRADU

Gospodin Karl Bildt, gospodin Torvald Stoltenberg i ja sreli smo se u Beogradu sa predsjednikom Miloševićem u nedjelju, 15. jula. Bio sam u društvu sa generalom Rupertom Smitom. Milošević je, na zahtjev Bildta, odobrio prisustvo generala Mladića na sastanku.

Mladić i Smit su imali bilateralnu diskusiju. Uprkos njihovim neslaganjima po nekim pitanjima, sastanak je ponovo uspostavio dijalog između dvojice generala. Tokom sastanka postignut je neformalni sporazum o brojnim pitanjima između dva generala koja bi trebalo da budu potvrđena na sastanku zakazanom za 19. juli. U pogledu veoma osjetljive prirode prisustva Mladića na sastanku dogovoreno je od strane svih učesnika da ove činjenice neće biti uopće pominjane u javnosti.

Molim vas potražiti u dodatnim informacijama o razgovoru o glavnim pitanjima.

* U Beogradu je, 15. jula 1995, u vrijeme dok srbijansko-crnogorski agresor masovno kolje Bošnjake, kod Slobodana Miloševića održan tajni sastanak, na kome su prisustvovali: Karl Bildt, Torvald Stoltenberg, Jasushi Akashi i Rupert Smith. Na sastanku je bio i zločinac - general Mladić koji je rukovodio zauzimanjem Srebrenice i genocidom nad Bošnjacima.

/ Na početku dokumenta
- u gornjem desnom uglu je
svojeručni potpis J. Akašija /

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1530).

CZM-1162
CZC-945
SSN-1763

OUTGOING CODE CABLE

MOST IMMEDIATE

TO: ANNAN, UNATIONS, NEW YORK ONLY -1006 Z
INFO: STOLTENBERG, ICFY, GENEVA ONLY -1011 Z
FROM: AKASHI, UNPF-HQ, ZAGREB *[Signature]*
NUMBER: Z-1175
DATE: 17 JULY 1995
SUBJECT: MEETDNG IN BELGRADE

95 JUL 17 9 58
[Handwritten initials]

Mr. Carl Bildt, Mr. Thorvald Stoltenberg and myself met in Belgrade with President Milosevic on Saturday, 15 July. I was accompanied by General Rupert Smith. Milosevic, at the request of Bildt, facilitated the presence of General Mladic at the meeting. Mladic and Smith had a long bilateral discussion. Despite their disagreement on several points, the meeting re-established dialogue between the two Generals. Informal agreement was reached in the course of the meeting on a number of points between the two Generals which will, however, have to be confirmed at their meeting scheduled for 19 July. In view of the highly sensitive nature of the presence of Mladic at the meeting, it was agreed by all participants that this fact should not be mentioned at all in public.

Please find attached summary of main points discussed.

Regards,

Republika Bosna i Hercegovina
INSTITUT ZA ISTRAZIVANJE ZABRANA PROTIV
GOVIEKHNOSTI I NEPRAVNOG PRAVA
SARAJEVO

Prijeto:			
Org. jed.	Broj:	Prilog	Vrijednost
	2-1530		

No Internal Distribution

UNPF-HQ
COMMUNICATIONS
95 JUL 17 10:11
[Handwritten initials]

Br. 7

**OGRADIVANJE UNPROFORA OD DEPORTACIJE
CIVILNOG STANOVNIŠTVA SREBRENICE,
17. JULI 1995.***

Republika Srpska

Komitet za civilna pitanja za Srebrenicu

Br: 07-27/95.

Datum: 17. juli 1995.

DEKLARACIJA

predstavnik civilnih vlasti enklave Srebrenica o realizaciji sporazuma o evakuaciji civilnog stanovništva ove enklave.

Sastanak je održan 12. jula 1995. godine u hotelu "Fontana", na naš zahtjev, između predstavnika naših civilnih vlasti i predstavnika civilnih vlasti i Vojske Republike Srpske u vezi sa evakuacijom našeg civilnog stanovništva iz enklave.

Našu stranu predstavljali su: Purković Čamila, Nuhanović Ibro i ja, Nesib Mandžić.

Srpska strana bila je predstavljena sa: komesarom za civilne poslove za Srebrenicu Deronjić Miroslavom, generalom Ratkom Mladićem, predsjednikom opštine Bratunac Ljubisavom Simićem, izvršnim sekretarom opštine Bratunac Srbislavom Davidovićem, šefom policije

* Po završetku deportacije jednog dijela civilnog stanovništva iz Srebrenice, odnosno Potočara, agresor je prisilio Nesiba Mandžića, jednog od učesnika sastanka u Bratuncu, 12. jula 1995, da 17. jula potpiše "Deklaraciju" o "korektnoj" realizaciji Sporazuma o "evakuaciji" civilnog stanovništva "zaštićene zone". Predstavnik Holandskog bataljona se, pri potpisivanju tog dokumenta, ogradio, napominjujući da se to odnosi samo "na konvoje koje su pratile snage Ujedinjenih nacija", što je on svojeručno dopisao u "Deklaraciji".

Zvornika gospodinom Vasićem, generalom Krstićem, šefom bezbjednosti korpusa gospodinom Popovićem i pukovnikom Krstićem.

Pregovrima je prisustvovao predstavnik UNPROFOR-a, komandant Holandskog bataljona.

Dogovoreno je sljedeće:

- civilno stanovništvo može ostati u enklavi ili se evakuirati, u zavisnosti od toga kako svaki pojedinac želi;

- u slučaju da se želimo evakuirati nama se omogućava da biramo pravac našeg kretanja, a odlučeno je da se svo stanovništvo evakuiira na teritoriju opštine Kladanj;

- dogovoreno je da će evakuaciju izvesti Vojska i Policija Republike Srpske koju će nadgledati i pratiti UNPROFOR.

Pošto je sporazum postignut, tvrdim da je evakuacija izvršena od strane srpske strane korektno i da su klauzule sporazuma poštovane.

U toku evakuacije nije bilo incidenata ni na jednoj od strana, a srpska strana se pridržavala svih odredbi Ženevske konvencije i međunarodnog ratnog prava **bar što se tiče konvoja koje su pratile snage UN-a.***

Predstavnik UNPROFOR-a	Predstavnik za civilne
/ Svojeručni potpis majora	poslove enklave Srebrenica
Frankena i pečat UNPROFOR-a /	/ svojeručni potpis Mandžića Nesiba /

Komesar za civilne poslove za Srebrenicu

/ Svojeručni potpis Deronjić Miroslava /

(Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, inv. br. 2-1531).

* Boldirani tekst je ručno dopisao lično major Franken: "... as far as it concerns convoys actually escorted by UN forces".

The Republic of Srpska
 Civilian Affairs Committee for Srebrenica
 No. 07-27/95
 Date: July 17 1995

Republika Bosna i Hercegovina
 INSTITUT ZA IZUČAVANJE ZAGREBAK PROTIV
 GOVIJEKOSNI I NEK-PROBIBS PRAVA
 CARAJEVO

Primljeno:			
Org. red.	Broj	Priop.	Vrijeme
	2153A		

DECLARATION

of the Representatives of the Civilian Authorities of the Enclave of Srebrenica on the realization of the agreement on the evacuation of the civilian population of the Enclave.

A meeting was held on July 12 1995 in the "Hotel Fontana", on our request, between representatives of our civilian Authorities and representatives of the civilian Authorities and the Army of the Republic of Srpska, concerning the evacuation of our civilian population out of the enclave.

Our side was represented by: Purkovic Comila, Nuhovic Ibro and me, Nesib Mandzic.

The Serb side was represented by: Civil Affairs Commissioner for Srebrenica Đerđević Miroslav, General Ratke Mladic, The President of The County of Bratunac Ljubisav Simic, the Chief Executive of the County of Bratunac Srđislav Davidovic, The Chief of Police Zvoznik Mr. Vasic, General Rstic, Corps Security Chief Mr. Popovic and Colonel Kestic.

The negotiations were attended by an UNPROFOR Representative, Dutch Battalion Commander.
 The following was agreed:

- The civilian population can remain in the enclave or evacuate, dependant upon the wish of each individual;
- in the event that we wish to evacuate it is possible for us to choose the direction of our movement and have decided that the entire population is to evacuate to the territory of the County of Ključanj;
- It has been agreed that the evacuation is to be carried out by the Army and Police of the Republic of Srpska, supervised and escorted by UNPROFOR.

After the Agreement had been reached, I assert that the evacuation was carried out by the Serb side correctly and the clauses of the agreement had been adhered to.

During the evacuation there were no incidents on either of the sides and the Serb side has adhered to all the regulations of Geneva Conventions and the international war law, as far as it concerned the way in which they were escorted by UN Forces UNPROFOR Representative and Representative of the Civilian Authorities of the Enclave of Srebrenica



Nesib Mandzic
 /Mandzic Nesib/

Civilian Affairs Commissioner for Srebrenica

Miroslav Đerđević
 Miroslav Đerđević

Ogradiivanje UPNFOR-a od "korektne" deportacije civilnog stanovništva Srebrenice, 17. juli 1995.

B. DOKUMENTARNE FOTOGRAFIJE



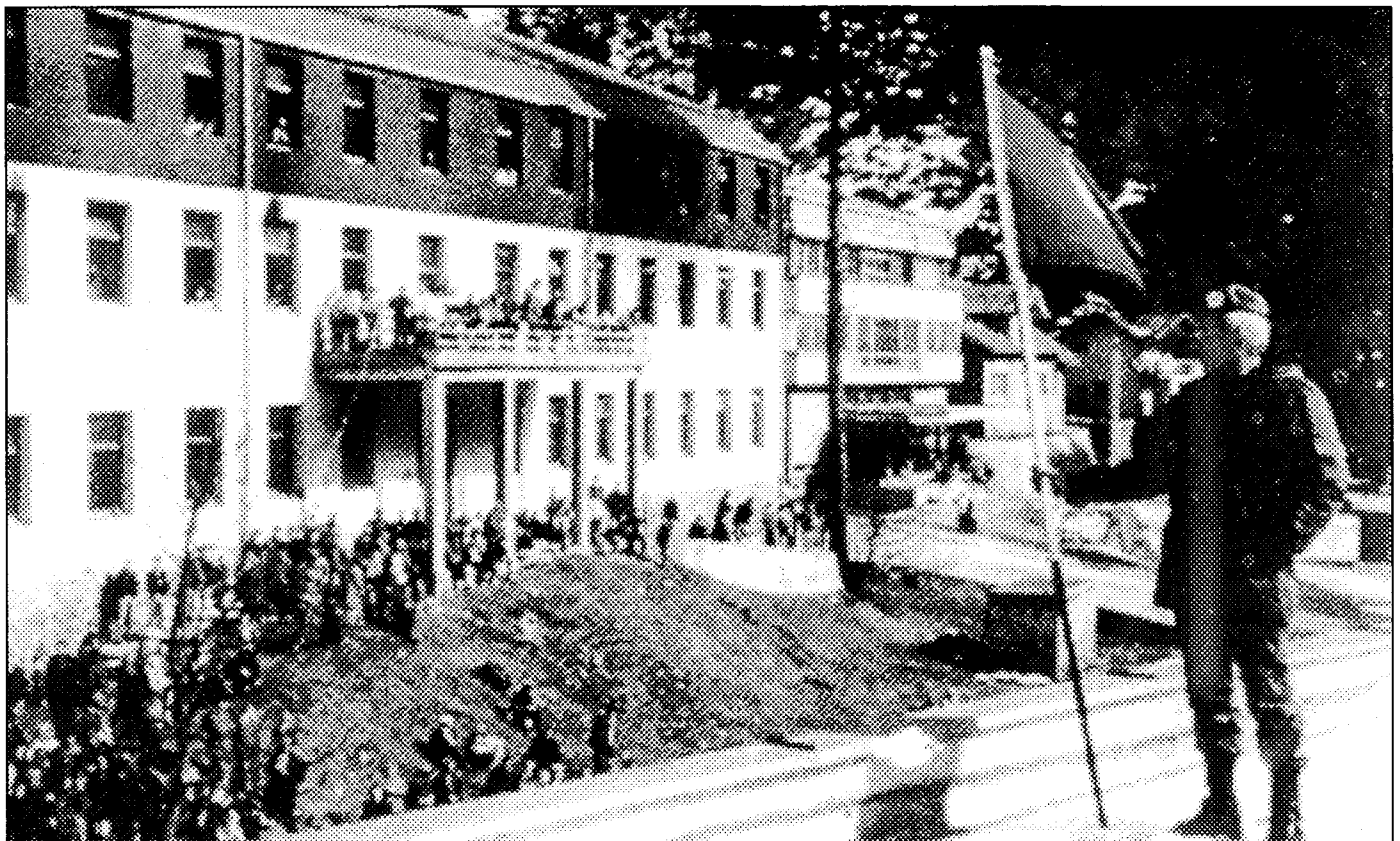
Panorama Srebrenice prije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.



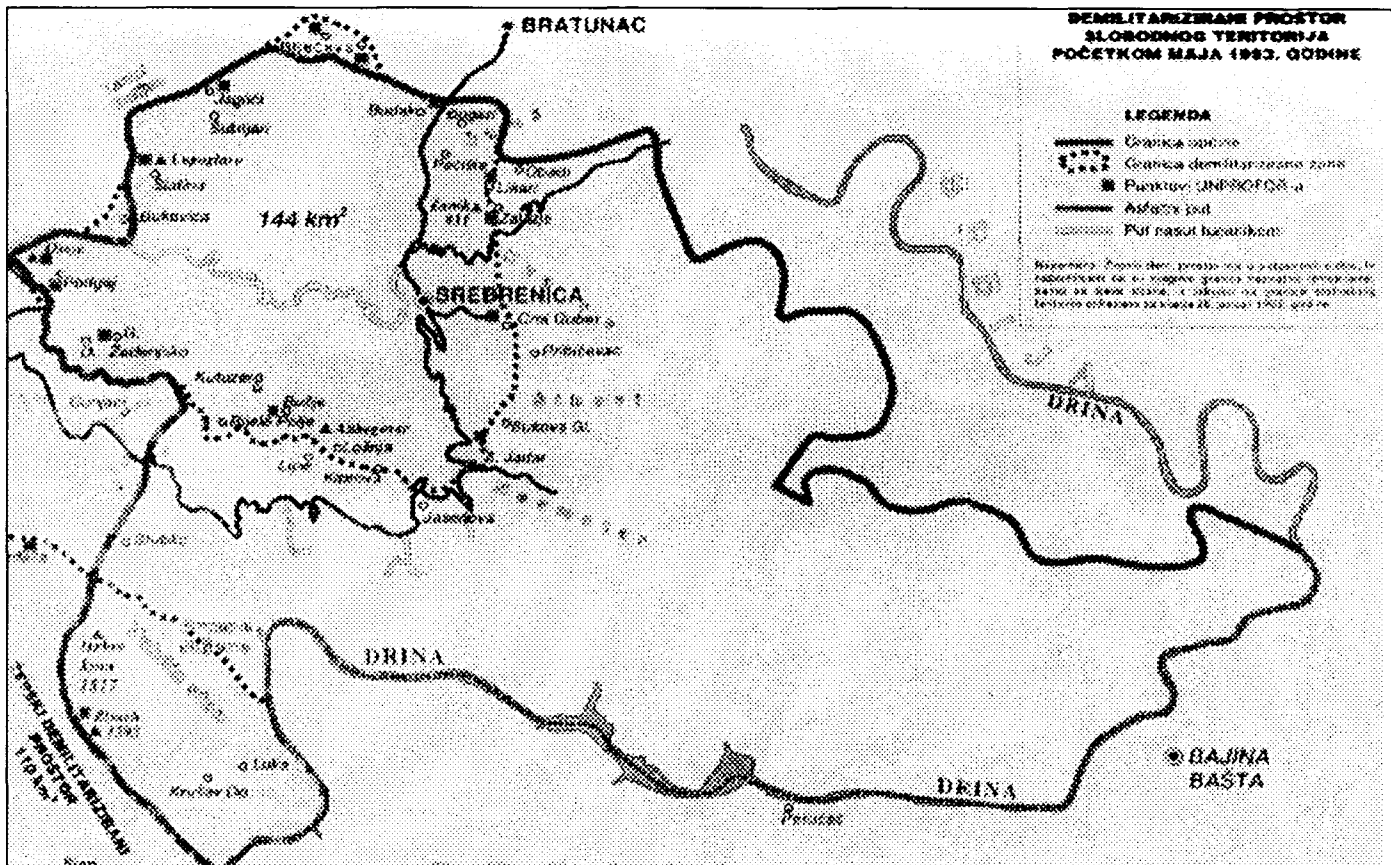
Srebrenica nakon prvih agresorskih upada 1992. - spaljena zgrada "Energoinvesta".



Efendići - spaljeno naselje u centralnom dijelu Srebrenice.



General Felipe Morillon, komadant snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini, 12. marta 1993. obraća se sa krova Pošte u Srebrenici okupljenom stanovništvu koje je tražilo zaštitu od UN vojnika.



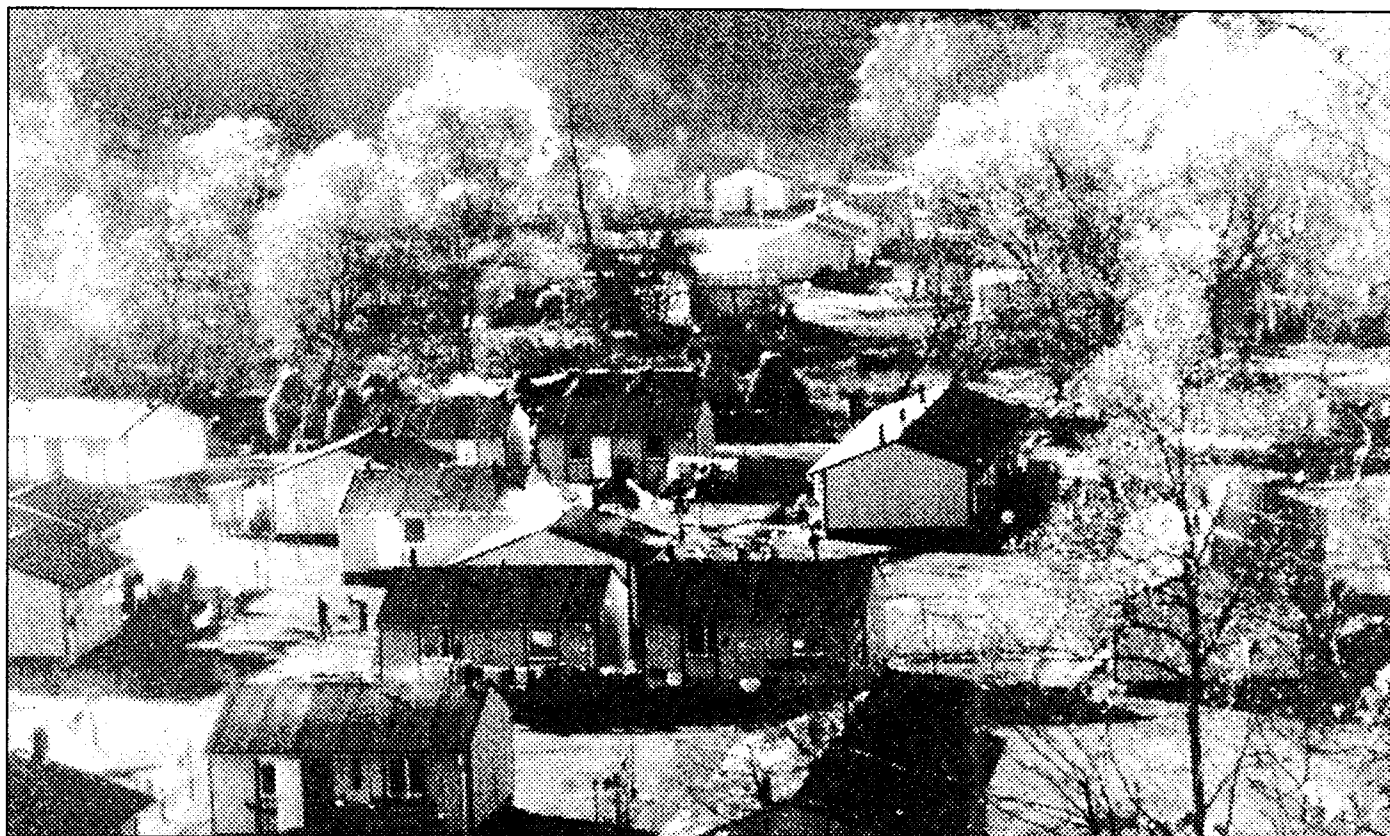
Mapa Srebrenice - "zaštićene zone Ujedinjenih nacija".



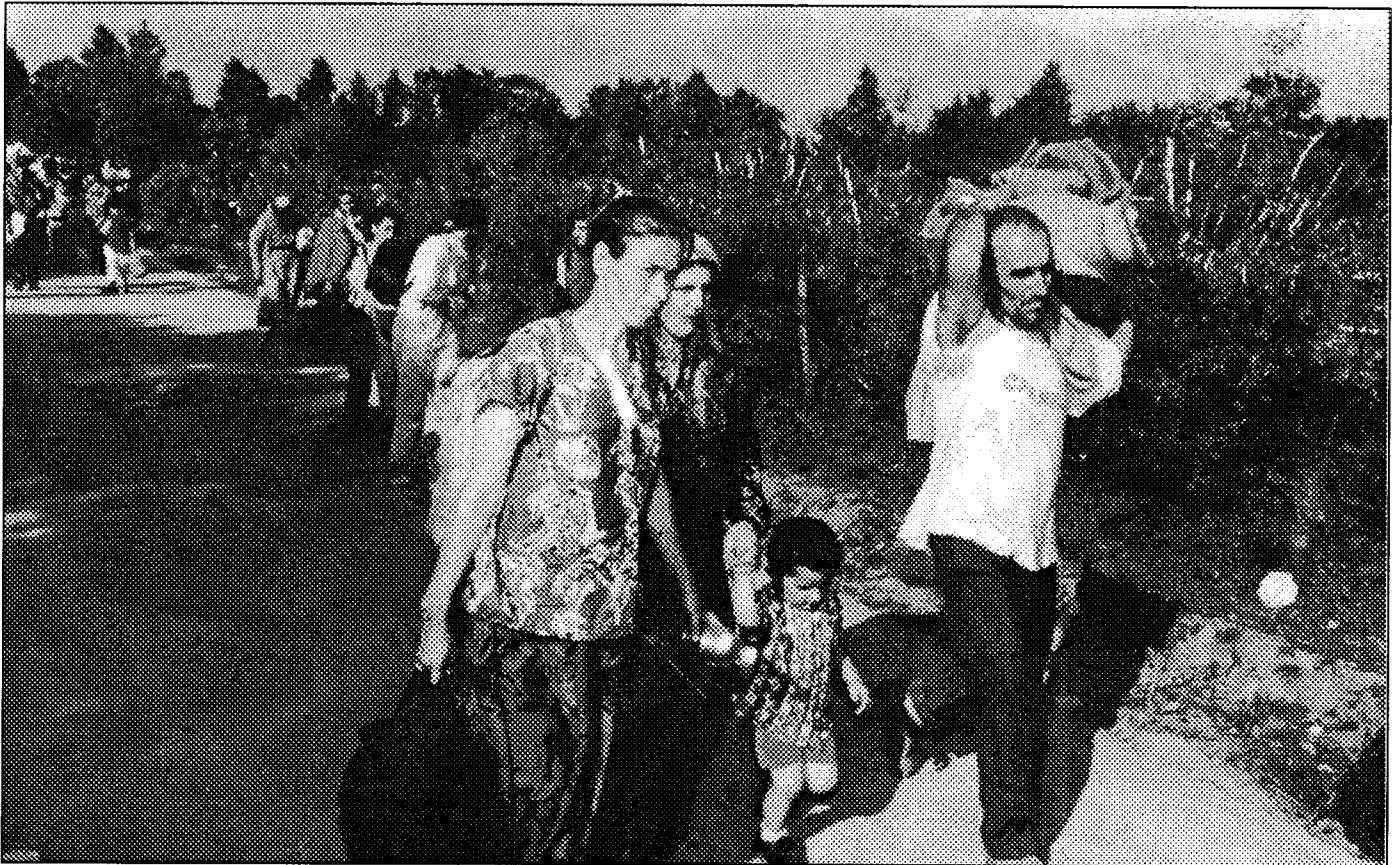
Drama života u potpunom okruženju - prizor primanja i slanja poruka preko Crvenog križa, jedinog načina komuniciranja sa svijetom.



U potrazi za hranom - grupa gladnih Srebreničana na smetlištu UNPROFOR-a.



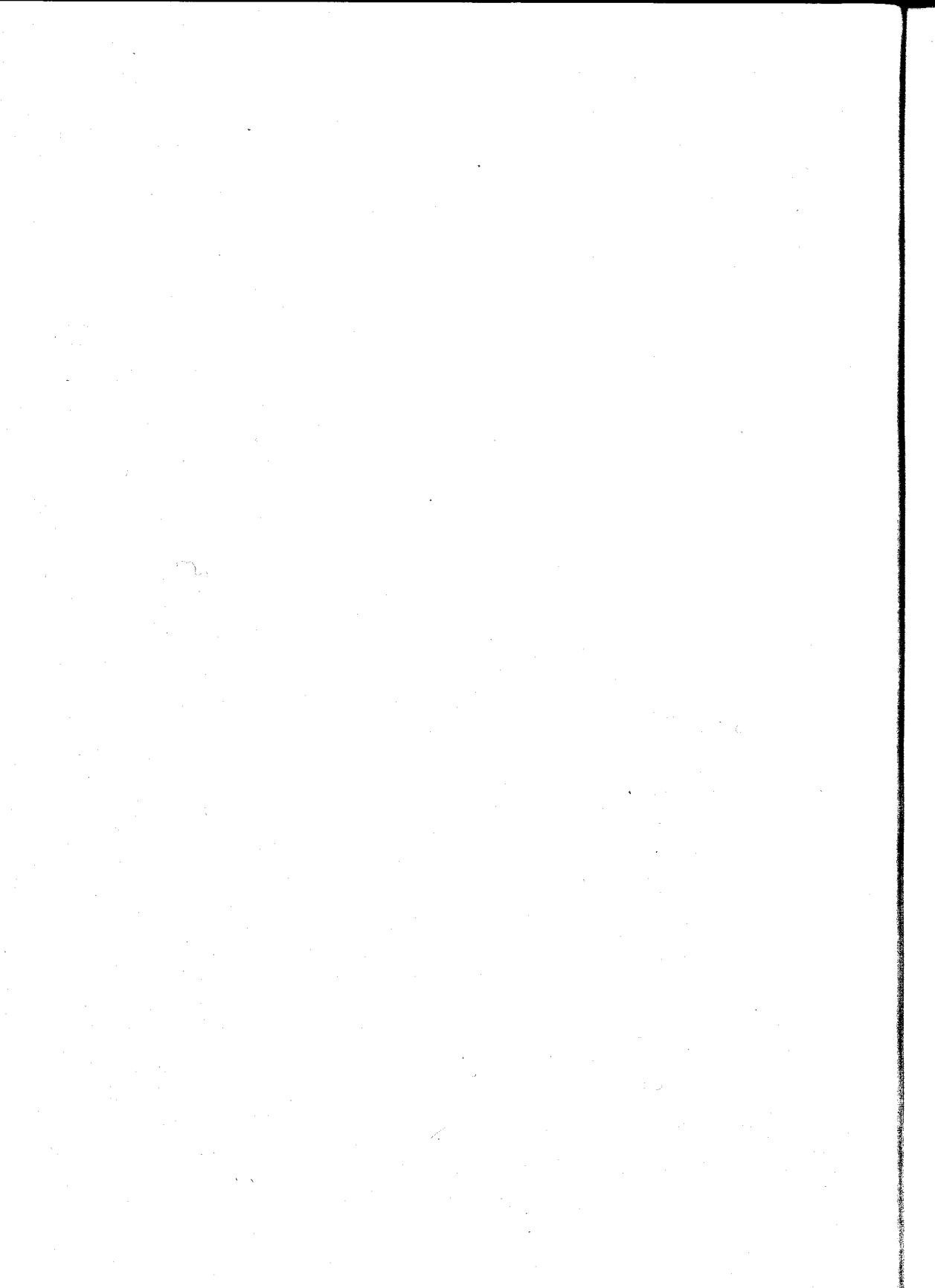
Kamp naselje u Slapovićima, koje je podigla Švedska vlada za prognanike, bez vode i struje, u potpunom okruženju agresorskih snaga.



Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.





Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.

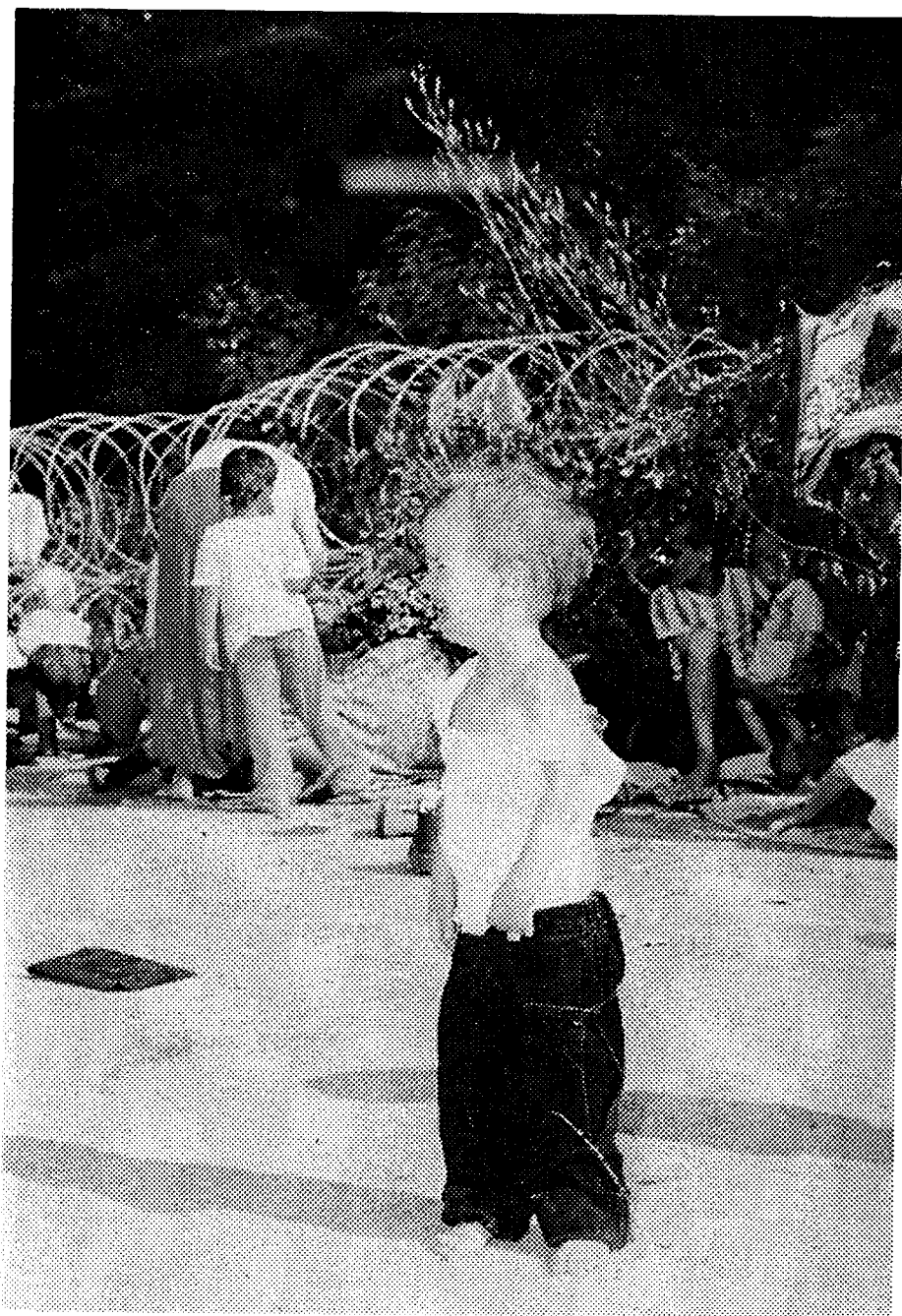


Golgota srebreničkih prognanika.



Golgota srebreničkih prognanika.





Suze koje nema ko da briše. Hiljade njegovih vršnjaka ostalo je bez jednog ili oba roditelja.

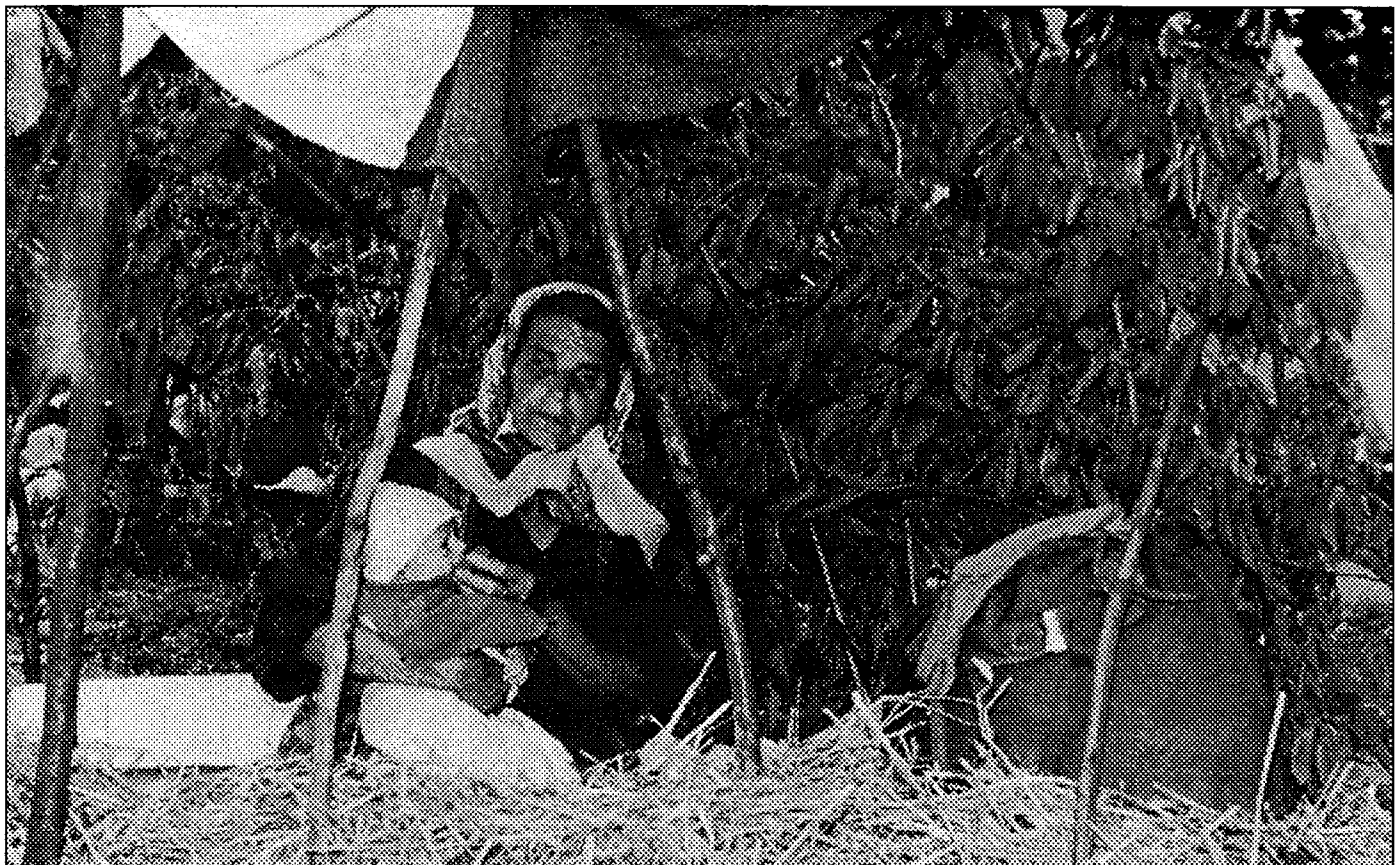


Pogled u daljinu...





Umjesto topline dječijeg doma.



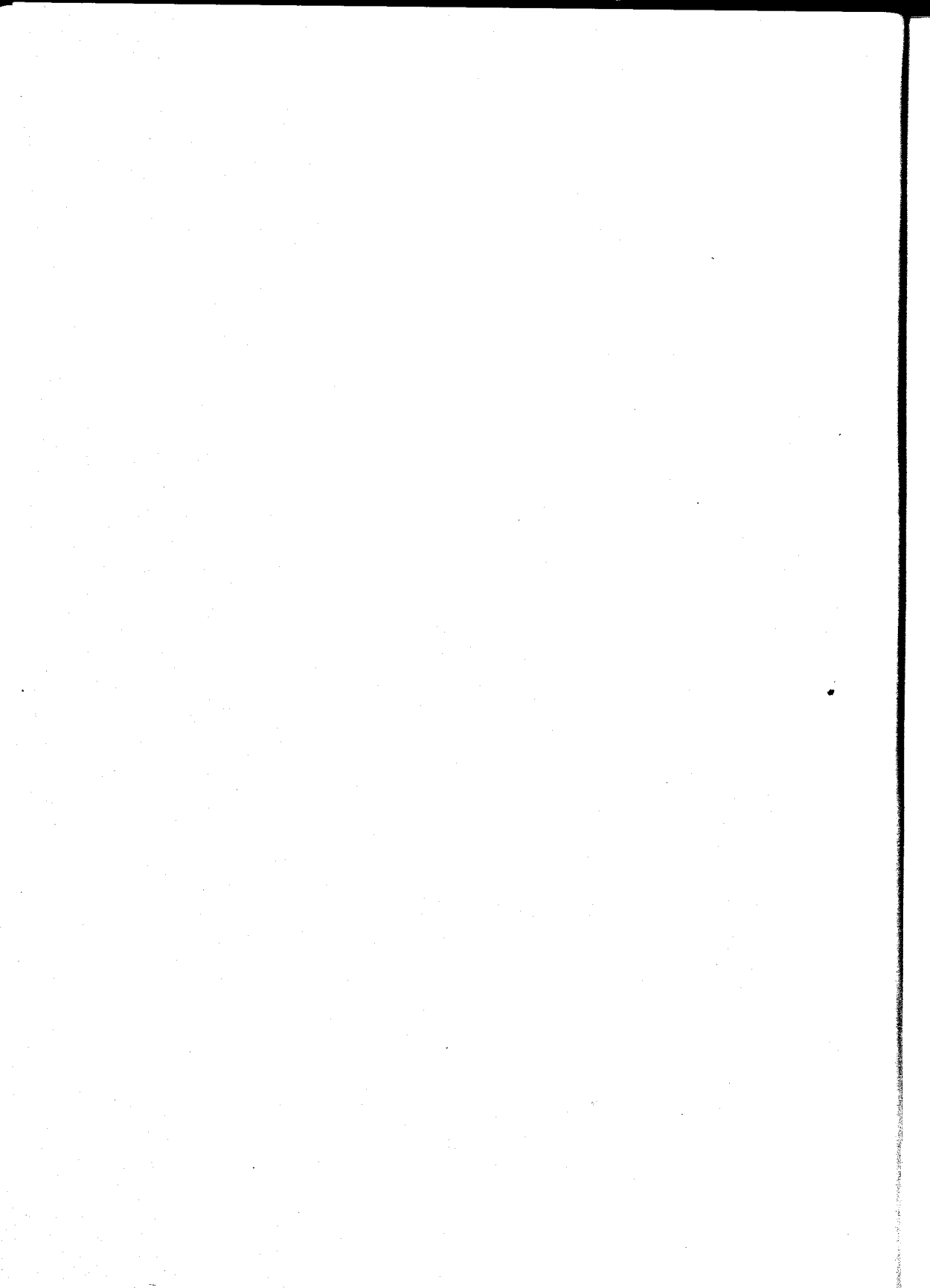
Umjesto topline majčinog krila.

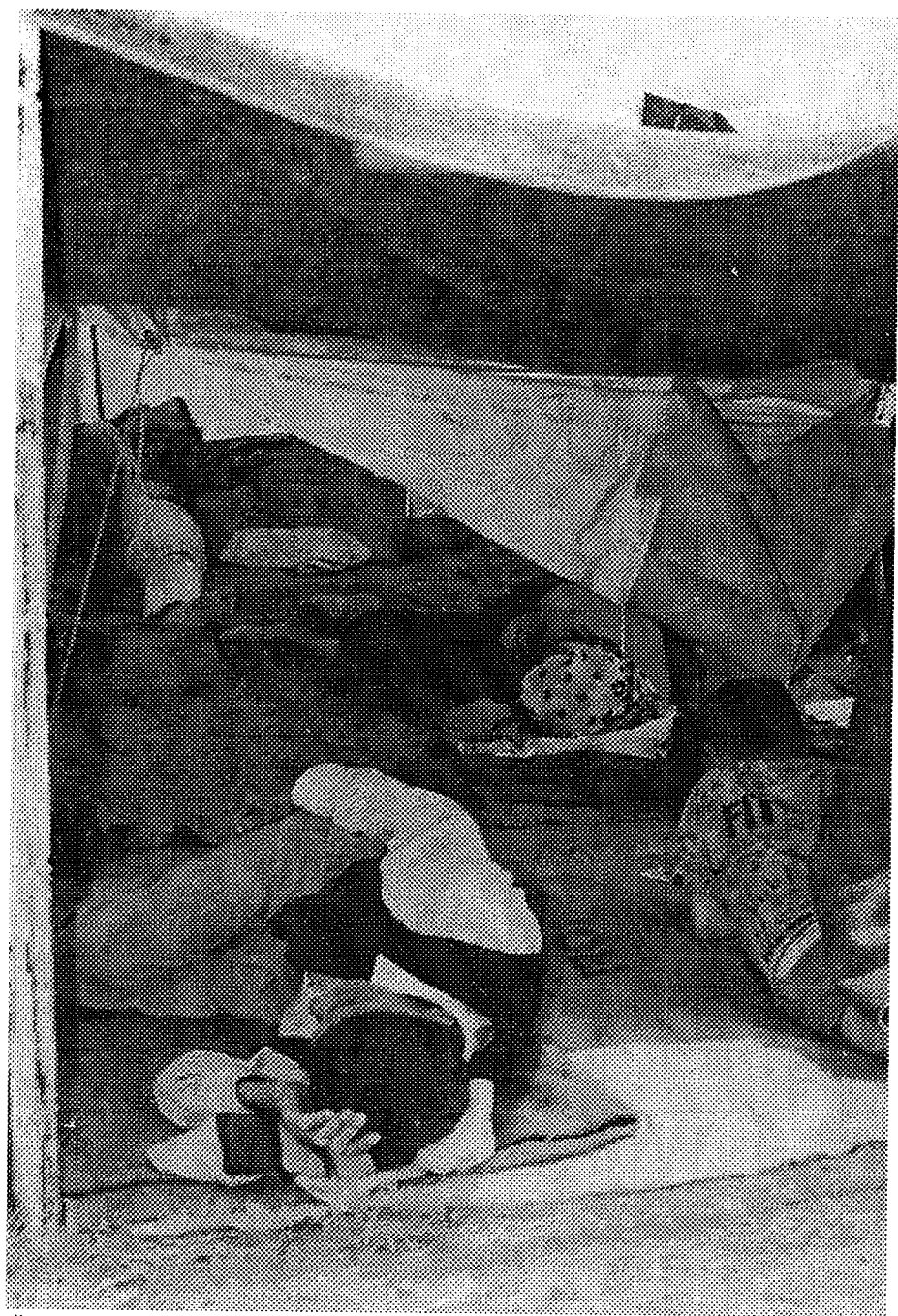


Njima su oteli djetinjstvo.



Šta je sa njihovim očevima i muževima?





Životna priča tužnog završetka.



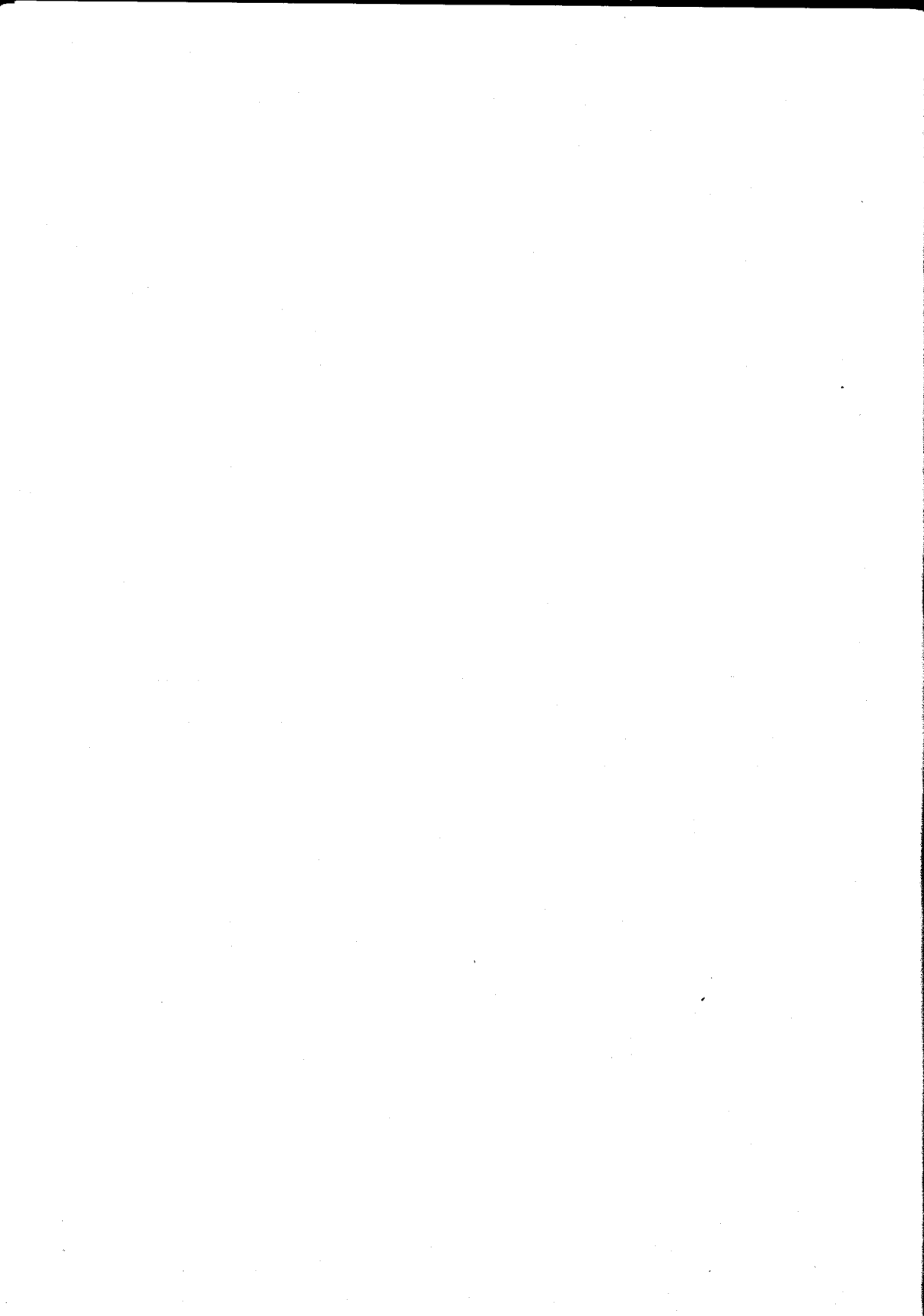
Oduzeli su joj sve što je imala.



I ovdje ih je agresor granatirao - prihvatni kamp u Dubravama kod Tuzle.



Umjesto kupatila. Detalj iz prihvatnog centra u Dubravama.





Pravo na život - šta to za njih znači?



"Rekviziti" kojim su srpski fašisti ubijali Bošnjake (Kravica).



Lobanje ubijenih Bošnjaka u blizini Kravice.



Razasute bošnjačke kosti i odjeća (Pobude - Kravica).



Razasute bošnjačke kosti i odjeća (Pobude - Kravica).

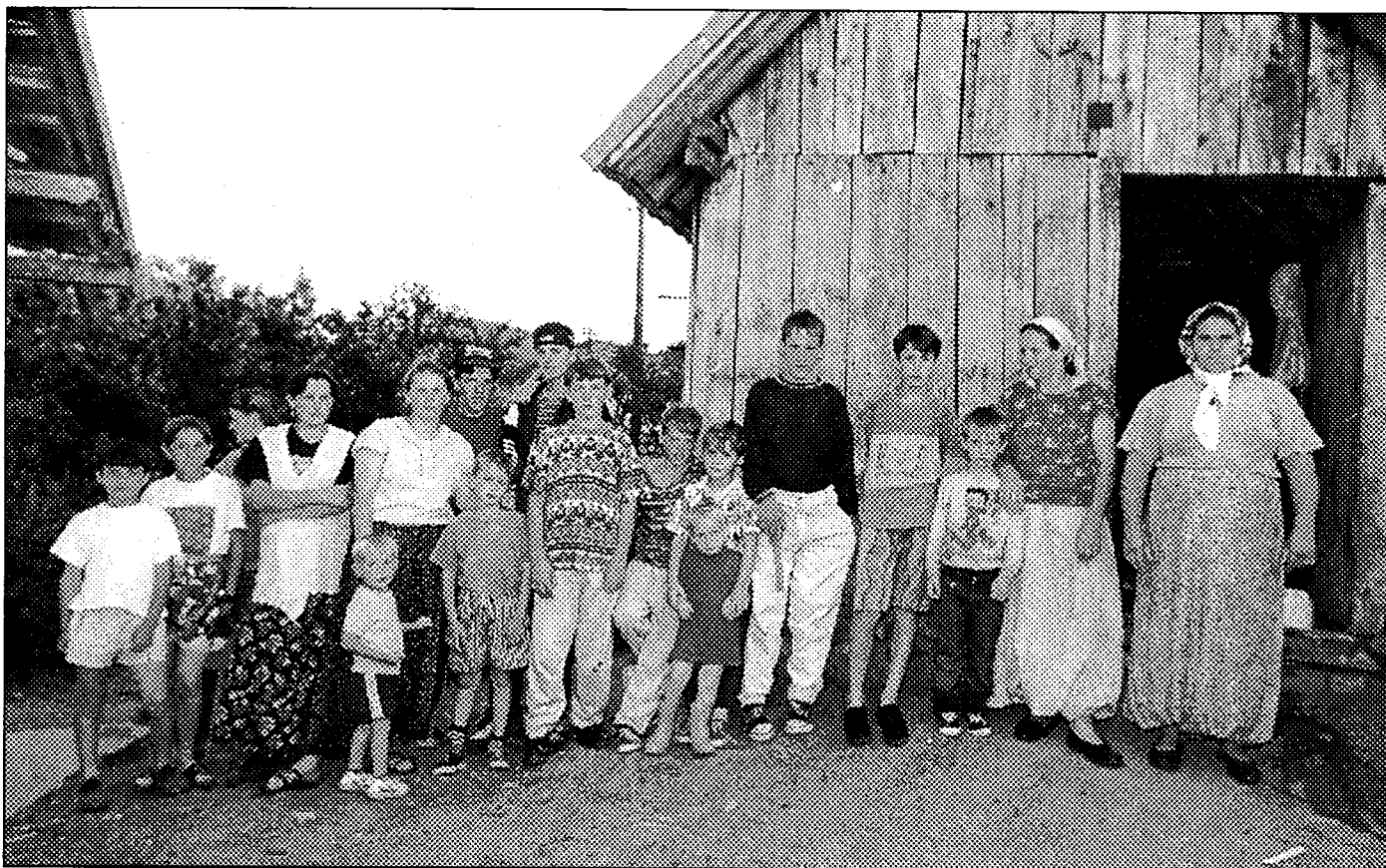
Possible Mass Graves
Kasaba/Konjevic Polje Area, Bosnia

Declassified

Jul 95



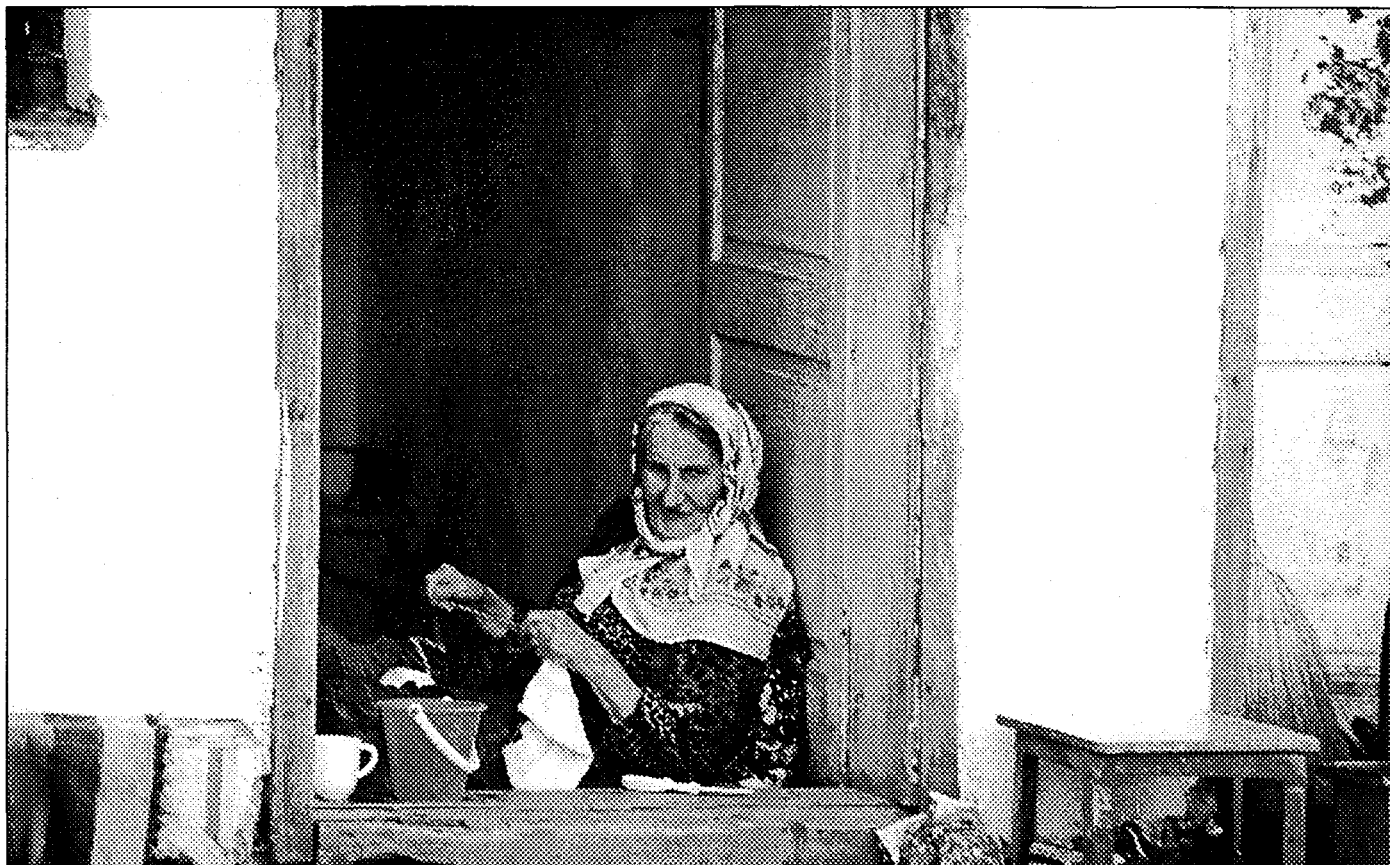
Satelitski snimak masovnih grobnica.



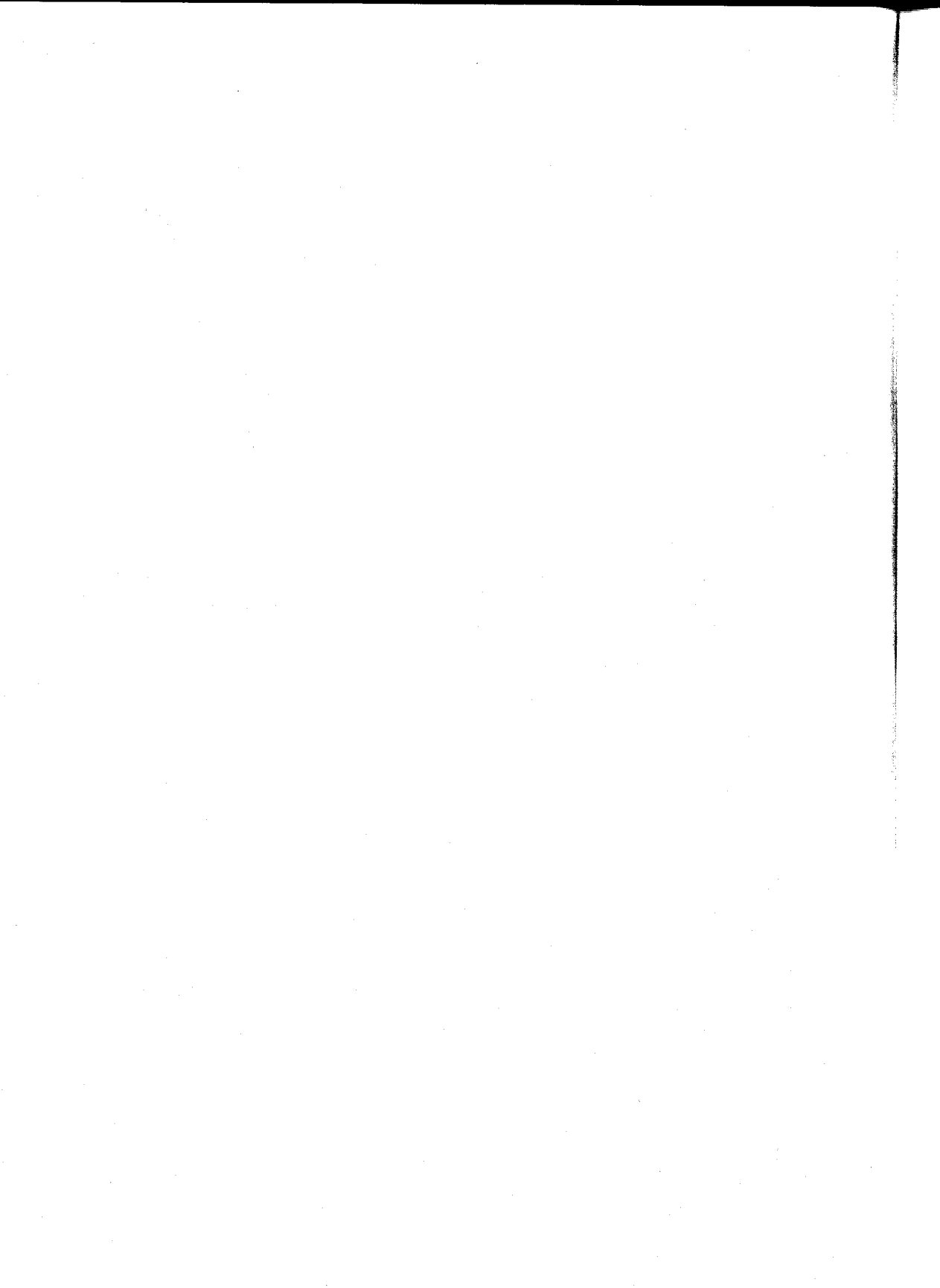
Vožuća - prepuna je srebreničke djece bez očeva i majki bez muževa.

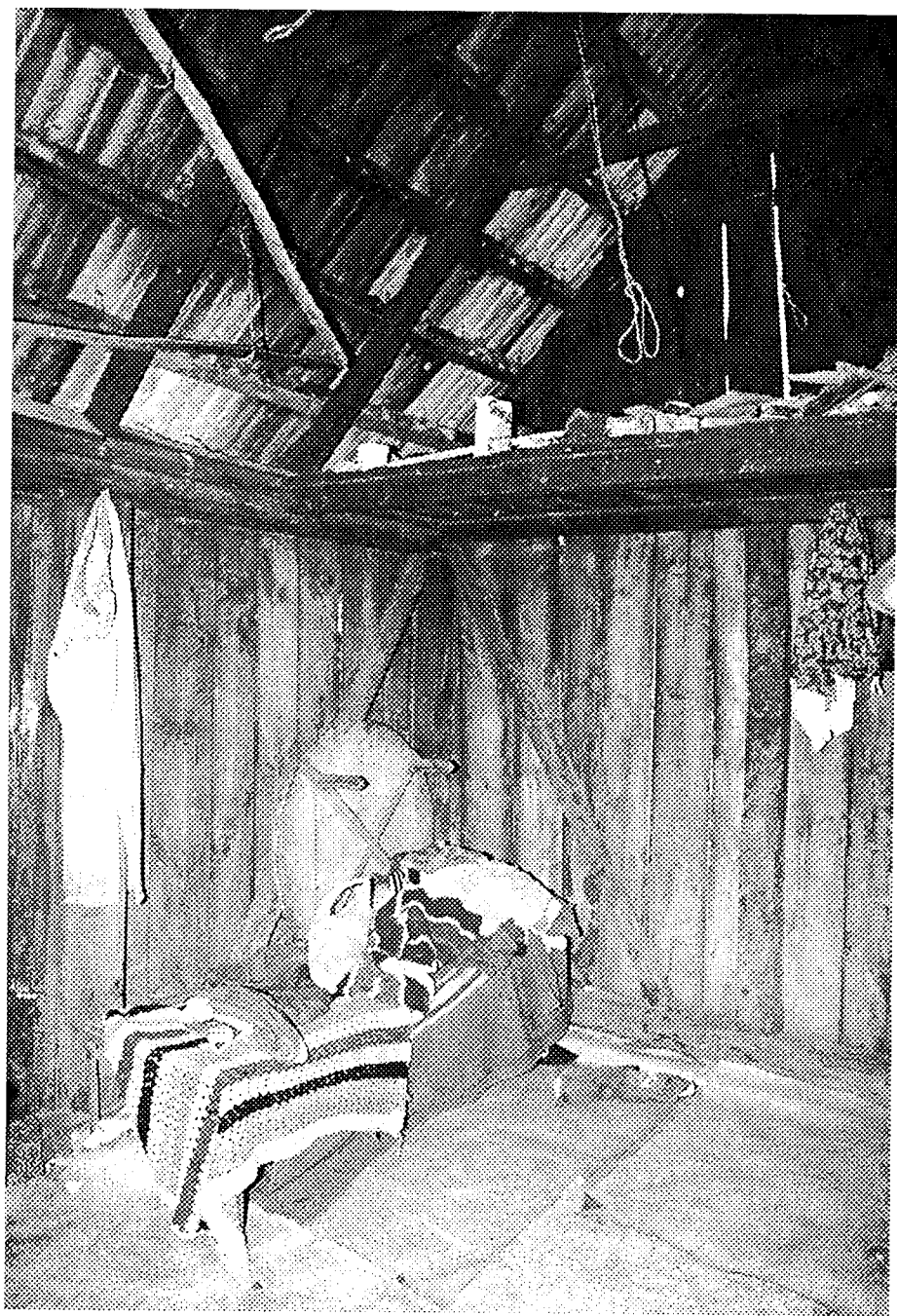


Zejna Suljić (1934.), iz Likara - Srebrenica, sa preživjelim snahama i unučadima. U Kravici joj je 12. jula 1995. "nestalo" šest sinova, dva unuka i snaha.

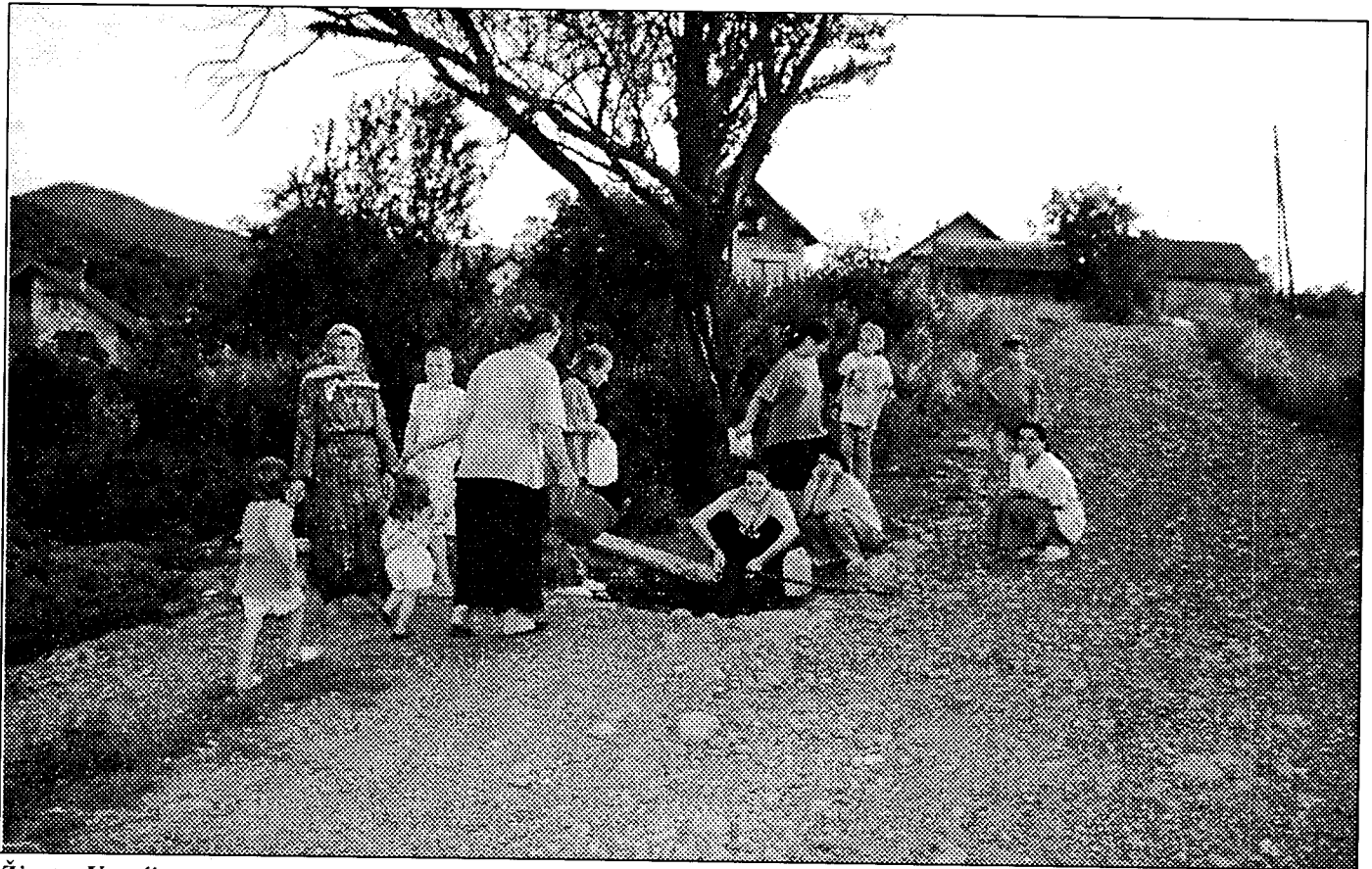


Fatima Suljić (1916.), slijepa starica kojoj su "nestala" dva sina i pet unuka.





Život u Vozući (Prognanici iz srebreničkog kraja).



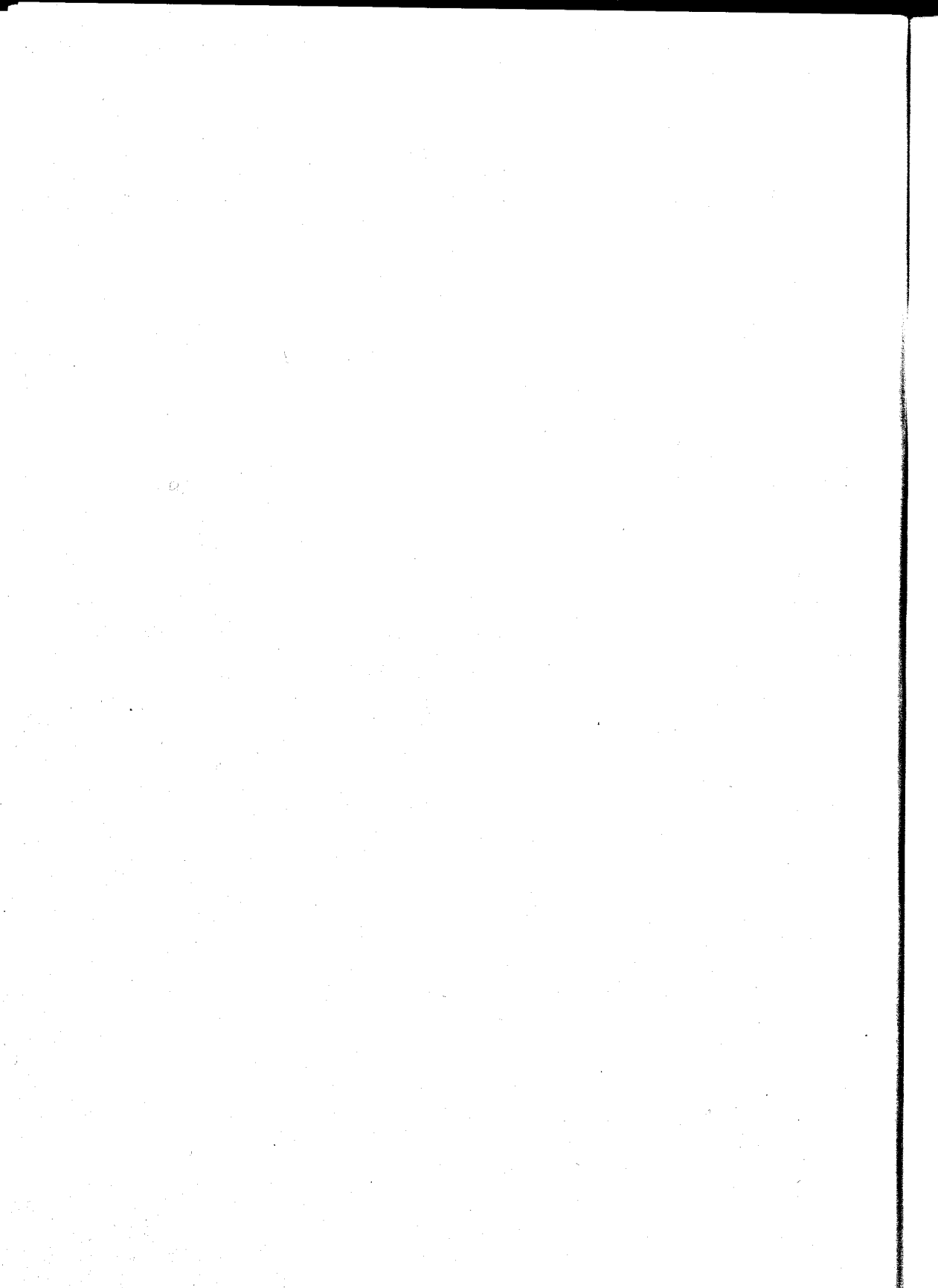
Život u Vozući.



Srebrenica 1996. - grad nakaznog izgleda i dvostrukog simbola: srpskog fašizma i genocidnog stratišta nad Bošnjacima.



Bez doma, oca i muža - kako, kuda, s kim?



C. DOKUMENTARNI
VIDEO FILM

“POKOLJ U SREBRENICI
JULA 1995.”

BOSNA I HERCEGOVINA

Institut za istraživanje zločina protiv

čovječnosti i međunarodnog prava

SARAJEVO

Sarajevo, 8. juli 1997.

Dokumentarni video-film

“POKOLJ U SREBRENICI JULA 1995.”

Salih Brkić: Još od marta '93. i onih Morionovih konvoja kojima je, po riječima svijeta, humano preseljeno 15 hiljada stradalnika iz Cerske, Konjević Polja i Kamenice, Srebrenica ostaje u obruču pakla kao posljednja stanica na kraju svijeta. Ona je kuća bez vrata i prozora, ljudi se u tom kafezu neprekidno kreću, čekajući rijetke dolaske konvoja sa humanitarnom pomoći. Tada proglašena “zaštićenom zonom Ujedinjenih naroda” Srebrenica je stravičnom blokadom, ustvari, zaštićena od bilo kakvog dodira sa svijetom. Osuđena je na patnju i postupno umiranje.

Završni čin drame o sramnoj izdaji Srebrenice od strane međunarodne zajednice počinje izostalim reagiranjem vojnom silom da se spasi “zaštićena zona” oko koje se krajem proljeća '95. gomilaju Karadžićeve i Mladićeve falange smrti. Uz njih su i psi rata koji stižu u brojnim paravojnim formacijama od Krajine pa do Srbije. Vojnici UNPRPFOR-ovog Dadž - bataljona olahko napuštaju osmatračke stanice. Nakon višednevnih granatiranja započetih 6.jula, a zatim i direktnih napada, počev od Blječeve i Đogoza pa do Pusmulića i Slapovića, zatim Biljege i Bojne, hiljade Bošnjaka u “zaštićenoj zoni”

bježe prema gradskom središtu, a onda 10. jula počinje završni napad na sam Grad i agonija Srebrenice.

Ne računajući na ono već zahrđalo oružje nakon demilitarizacije i predaje UNPROFOR-u, okružen višestrukim prstenom smrti, narod Srebrenice nema snage da se odupre zločinu. Stanje postaje haotično. Glasine čine svoje. Dolaze do izražaja i unutarbošnjačke slabosti. Izostalo je i prisustvo iskusnih komandnih kadrova prekaljenih u prve dvije ratne godine.

Desetog jula '95. hiljade ljudi najprije bježi prema postaji Holandskog bataljona u Srebrenici. Tražeći spasa, branitelji grada prave plan da sa najprekaljenijim borcima pokušaju kontra-udar u leđa četničkim jedinicama. Na upozorenje predstavnika UNPROFOR-a da će na ta područja uslijediti avio napadi radi odbrane Srebrenice, ipak se odustaje. Čudnim igrama svjetskih interesa od Akašija, Žanvijeja i drugih zvaničnika Ujedinjenih naroda, naređenja za bombardiranje Mladićevih zločinaca opet izostaju. Izostaju i pored tri zahtjeva Holandskog bataljona.

Trideset hiljada ljudi posljednji spas traže u i oko kampa Holandskog bataljona u Potočarima. Krug je zatvoren, četnici već ulaze u grad, Mladić i njegovi koljači slavodobitno marširaju pustom Srebrenicom, najavljujući 11. jula '95, na kraju 20. stoljeća, osvetu "Turcima".

Ratko Mladić: 'Alal vera! Čestitam momci. 'Alal vera. Jesu li naši još napred? Jesu. Jesu. Dobro. Idite komotno s autom. Dobro, dobro znam ja da može, neka on ide zamnom polako. 'Ajde Žile, 'ajde Žile, 'ajde Žile, 'ajde Žile, Krstiću, 'ajde Krle. Strgnimo onu zastavu. Baci tu zastavu dole da se vijori, pobodi je dole. Bravo. Pravac Potočari! Pravac Potočari - Bratunac.

Evo nas 11. jula 1995. godine u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog praznika srpskoga poklanjamo srpskom narodu ovaj grad. Napokon je došao trenutak da se poslije bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru. Kreći ispred mene skroz. 'Ajde! 'Ajmo momci napred. Pravac Potočari!

Salih Brkić: I tako reče đeneral: Pravec Potočari. U kampu Dadž-bata sklonilo se oko šest hiljada, a okolo četiri puta toliko, uglavnom, žene i djeca. Mladić pristizhe i teatralno obećava siguran odlazak svima do Kladnja. Pored desetine hiljada muškaraca koji su pokušali naći spas preko brda i kroz šume oko i u kampu Dadž-bata bilo je još blizu tri hiljade i tri stotine muškaraca.

Za Srebrenicu prekasno. Samo dva holandska aviona udariše malo po srpskim položajima. Već u noći ovog jula počinju zločini u Potočarima. To Nura Delić i prevodilac Hasan Nuhanović nikada neće zaboraviti.

Kada su počeli nestajati ljudi iz hangara u Potočarima Nura je jednog medicinara upitala što se ljudi, plačući, vraćaju sa mjesta gdje su u nekoj bašči sipali vodu?

Nura Delić: On kaže: Prođi tamo iza fabrike ako smiješ pogledati, pa vidi tamo u bašči gdje je bila voda, vidjećeš koliko ima naših ljudi ubijenih. Uzela sam od jedne cure amblem i otišla tamo da vidim... Vidjela sam masu ljudi, masu ubijenih. Glave su odsječene pa su tamo na strani. To je bila gomila, bašča puna, puna ljudi. Ne mogu vam objasniti kakav sam prizor vidjela.

Salih Brkić: Imaš li ožiljaka po rukama?

Nura Delić: Imam. Kako sam se izgrizla.

Salih Brkić: To je posljedica onoga što si vidjela?

Nura Delić: Što sam vidjela, pa kad nisam mogla ništa drugo da radim, da vrištim, ja sam sebe ovako grizla po rukama, sva sam plava koliko sam se stiskala kad sam vidjela šta je sve od ljudi urađeno. A tamo u Konjević Polju, gdje sam vidjela u tim Pervanima, kako su oni istjerivali one ljude, to leži isto kao vreće prostreto. Toliko ima mrtvih i ubijenih. Ono sve što sam vidjela ne mogu nikada nikome kazati.

Hasan Nuhanović: Srpske snage su došle 12. jula i pomiješale se sa ovim narodom van kampa. Kad su se Srbi pomiješali s tim narodom van kampa mi u kampu smo čuli da se ljudi van kampa ubijaju i da se odvođe u nepoznatom pravcu.

Salih Brkić: Nakon diktiranih pregovora u Bratuncu četnici će za posebno odabrane kamere početi transport žena, djece i staraca prema Tišći i Kladnju. Ali i tu je odabir žrtava. Dželati naređuju ljudima iz kolone da se odvoje lijevo od onih što idu prema autobusima i kamionima.

Zločinac: Dobro, dobro. 'Ajde redom tamo. Ne, ne, vi lijevo, lijevo. 'Ajmo u kolonu jedan po jedan. Lijevo. 'Ajde, 'ajde. Brže, brže.

Salih Brkić: Oko tri hiljade muškaraca, tada po komandi lijevo odvojenih u Potočarima, netragom će nestati. Njih svijet nije zaštitio, kao ni one što su na ultimatum zločinaca morali izaći iz kampa Dadžbata, priča Hasan Nuhanović.

Hasan Nuhanović: Nakon što su Srbi praktično očistili prostor oko kampa 13. jula je zamjenik holandskog bataljona, major Franken rekao trojici predstavnika u kampu da naprave listu svih muških izbjeglica, praktično muškaraca od 17 do 65 godina. Ta lista je napravljena. Svi nisu htjeli da pristanu da im se ime napiše na tu listu zbog raznih stvari. Niko nije praktično znao šta ta lista predstavlja, tako da je 239 ljudi tj. i dječaka popisano na tu listu. Kada je Franken vidio da smo u kampu svi zabrinuti za sudbinu tih muškaraca i dječaka, a znajući šta se desilo van kapma, otišao je i sreo se s nekim srpskim pukovnikom. Kad se vratio u kamp rekao je da misli da se tim ljudima kad izađu iz kampa praktično kad nas istjeraju iz kampa-neće ništa dogoditi. Kaže da im je pokazao tu listu. Kaže da ju je poslao satelitskim faksom u Ženevu i u Hag i na još neke adrese. Rekao je i da će jednu listu sačuvati kod sebe.

Nakon tog jutra, oko 12 sati, 13. jula major Franken i ostali oficiri Holandskog bataljona su nama prevodiocima navodili da kažemo narodu u jednom velikom hangaru da svi izađu iz kampa. Na kapiji su stajali četnici, praktično zajedno sa UNPROFOR-om. Nakon prelaska kroz kapiju, niko nije mogao garantovati nikakvu bezbjednost tim muškarcima i dječacima. I tako su ljudi počeli da izlaze od negdje 12 sati 13. jula do naveče oko 6 sati. U pola sedam, kamp je bio ispražnjen.

Salih Brkić: Među onim što odoše iz kampa bilo je i trideset dječaka u dobi od 15 do 18 godina, od ukupno 485 koliko je stradalo

u tragediji Srebrenice. Do slobode i života stigli su samo oni koji su nosili pored svog imena oznaku R na listama.

Hasan Nuhanović: Znam za te ranjenike, jer na listi su ljudi koji su bili ranjeni do trenutka popisivanja... Pored njihovih imena je bilo stavljeno slovo R, tako da su jedino ljudi sa te liste, pored čijih imena se nalazi slovo R, praktično došli negdje u jesen '95. godine. Mislim da su došli iz Bijeljine, iz Batkovića. Ostatak ljudi se više nikad nije pojavio. Njih su Holanđani predali Srbima na kapiji svoje baze u Potočarima.

Salih Brkić: Dok se sve to dešavalo u Potočarima, po brdima oko Srebrenice i Bratunca, neprekidno je trajao lov na ljude koji su pokušavali naći put spasa. Cijelo područje prosto se preorava granatama. Kolone stradalnika iz Srebrenice se razbijaju i prisiljavaju na predaju.

Zločinci: 'Ajte momci iziđite, dignite ruke u vis. Samo, 'ajte.

Sa one kose tu jedno 50 treba da ih siđe. Iz ove kose? 'Ajte momci iziđite, momci!

Koliko ih je već izašlo?

Pa izašlo je oko tri do četiri hiljade.

To se predalo vama ovde.

Da! Eno vidiš, vidiš. Cijela, cijela kolona ima. Neka, neka. Dva, tri, prošlo je petnaestak sada.

Je li tako silaze?

Predajte se momci! Od jutros. Cijeli dan. I zadnja kolona što je prošla, njih 400.

'Ajmo odozgo izlazi. Požurite malo. Koji su bili u onoj crvenoj kući?

Zarobljenik: Kako se nećeš uplašiti.

Zločinci: 'Ajde, bolan ne boj se!. Što se bojiš? 'Ajte, 'ajte! Slobodno.

Zarobljenik: Hej novinar.

Zločinac: Skini to.

Zarobljenik: Ovo.

Zločinac: Odakle ti majica?

Salih Brkić: Brdima oko Srebrenice odjekuje i bolan krik oca koji iz velike grupe zarobljenika poziva sina Nermina i njegove sapatnike da siđu iz šume i predaju se dželatima.

Zarobljenik: Hajd' ovamo!

Zločinac: Kod koga? Kaži!

Zarobljenik: Kod Rame.

Zločinac: Ma je... te Ramo, kaži kod Srba!

Zarobljenik: Kod Srba.

Zločinac: Tako, kaži kod Srba.

Zarobljenik: Oooooo Nermine! Hajde ovamo slobodno, ja sam kod Srba. Svi hajte, koliko vas god ima.

Salih Brkić: Zarobljenike odvođe na stratišta, od otkupnog magacina u Kravici, gdje je svirepo pobijeno više stotina ljudi, preko Brane mulja zborničke Glinice, raskršća u Novoj Kasabi, pa do Pilica i Cerske. Samo u Glinicama pobijeno je više od hiljadu ljudi. Osman Halilović iz Sućeske preživio je strijeljanje na Brani mulja zborničke Glinice. Ahmed Sulejmanović iz Konjević Polja nikada neće zaboraviti šta se dešavalo kod grobnica u blizini Đuguma.

Osman Halilović: Kad smo došli gore vidio sam da je neka brana, neki nasip. Tu su nas strijeljali. Izvodili su iz kamiona po pet ljudi u grupi. Komanduje, derući se. Psuje majku balijsku, izvodi nas da stajemo ovako vezani uporedo i odatle da streljaju. Kad sam sišao ja i četvorica samnom ljudi vidio sam ispred sebe masu ljudi streljanih koji su ležali ispred mene. Čitavo ono polje pobijenih. Koliko su ranije tih kamiona odvezli, to ni sam ne znam. Broja nema! Nisam mogao vidjet. Kada je na nas došao red, komandovali su da padamo zemlji onako povezanih ruku. Očekivao sam, znao sam da će nas tu pobiti i pomirio sam se bio sa sudbinom. Odmah sam pao onako vezanih ruku na

leđima. Bilo je tu još puno mrtvih ljudi. Osjetio sam samo ovdje na glavi da me nešto spržilo odozgo vrelo. To je bio metak. Okrznuo me je. Nije bila duboka rana. Osjetio sam krv niz lice...Okrenut prema zemlji nisam se micao. A i dalje su se čule puške gore. Neprekidna rafalna paljba i njihov vrisak.

Ahmed Sulejmanović: Dolje kod Đuguma u jednoj grobnici su natjerivali ljude. Sigurno ima jedan određeni broj koliko u tu grobnicu može da stane. Natjerivaju ljude da ulaze živi u tu grobnicu. I onda nagrnu zemlje sa onim bagerom, šta ti ja znam, nagrnu zemlje, pa sačekaju pet minuta onda pređe bager tamo-vamo. Upale auta, mašine i odu.

U drugoj grobnici dovezu sa kamionima i poredaju po 10 do 15 ljudi pored grobnice, okrenu ih prema grobnici i s leđa istresaju rafale. Ljudi popadaju u tu grobnicu. Tako sam vidio mnogo. Mnogo su tako poubijali, zatrpavali žive...

Salih Brkić: Pored masovnih grobnica na hiljade ljudi ostalo je rasuto po brdima Podrinja, stradajući od četničkih zasjeda, zatim granata i bojnih otrova, posebno na području Kamenice i Pobuđa.

Ahmed Sulejmanović: Vidio sam, baš kad sam se vratio prvi put za Srebrenicu. U selu Kamenica, to je u Pobuđu gore, blizu Buljima, vidio sam najviše ljudi bez glave, bilo je mnogo lješeva, morao sam preko toga da gazim, kao kad bi sada gazio preko neke cigle. Užas je to bio.

Salih Brkić: Za sedam dana lova na ljude u džehennemskom krugu oko Srebrenice nestao je čitav jedan grad muškaraca, od onih koji su bili još dječaci, pa do staraca. U opustjeloj Srebrenici četnik Ratomir Marjanović će reći da su se dosta naubijali, a likovaće i vojvoda što je došao iz Lazarevca u Srbiji.

Četnik: Pa jesmo, jesmo.

Pitanje: I šta ćete sada da radite?

Četnik: Pa nećemo ništa raditi, jer sve ovo što je ostalo i ovo sve treba pogušiti. Sve što je ostalo.

Vojvoda (Srbijanac iz Lazarevca): Od Banije sam kreno. Idem redom. Sve sam borbe ovuda bio. Evo i ova zadnja, koju osvojismo našu Srebrenicu.

Salih Brkić: I ratni zločinac Radovan Karadžić neće propustiti da prizna izdavanje naloga za zločin i posebno pohvali planere i egzekutore.

Radovan Karadžić: Mi smo željeli i stvorili smo od Mladića legendu, jer mi znamo da naš narod želi legende, međutim, propustili smo da malo iznesemo i uspjehe pojedinih komandanata korpusa. Recimo sada Krstić, koji je to predamnom isplanirao i ja sam mu odobrio taj zadatak za Srebrenicu, koji je to izvanredno uradio. Naravno, pomaže Glavni štab i Mladić, svi drugi, ali treba znati da je taj Krstić veliki vojskovođa.

Salih Brkić: Oni što krenuše konvojima iz Potočara preko Kladnja uz mnogo muka stigoše do Dubrava. Do aerodroma, poznatog po Jasušiju Akašiju, majstoru da organizira let na neotvoreni aerodrom za televizijske kamere i obmanjivanje svijeta. Umjesto aviona oko piste i širih aerodromskih prostora doletjelo je 30 hiljada stradalnika iz Srebrenice, žena, djece i staraca. Svijet je u julu '95. gledao Gerniku. Preživjeli će kasnije nastaviti život u kolektivnim centrima i prognaničkim naseljima.

Uz pomoć nekoliko interventnih jedinica naše Armije na širem području Baljkovice otvara se nakratko koridor spasa i manji dio Srebreničana, što su izdržali sve golgote i razbili četničke zasjede, 16. na 17. juli stižu do slobodne teritorije i života.

U čitavoj muc i jadu Bošnjaka Srebrenice teško padaju slike iz kampa Pleso u Zagrebu, kad tamo 21. jula stigoše pripadnici Dadžbata. Gledao je to i Hasan Nuhanović, koji od Potočara više nikada nije vidio oca, majku i brata.

Hasan Nuhanović: To je bilo 22. jula. Došao im je specijalni orkestar iz Holandije, došli su neki zvaničnici iz Holandije i oni su napravili feštu, zabavu. Igrali su, pjevali, vikali, napili su se...

Salih Brkić: Iz pijeteta prema tragediji Srebrenice, makar i znajući da su se i sami možda bojali za svoju sudbinu, a njih tridesetak bili i Mladićevi zarobljenici, ovo se u kampu UNPROFOR-a nije trebalo desiti.

Uz jedan prazni kamp u Potočarima ostao je i jedan dokument. Naime, 17. jula '95. predstavnici zločinačkih falangi, zatim Dadž-bataljona i - skidanjem glave ucijenjeni - Nesib Mandžić, dakle sa četiri dana zakašnjenja, potpisali su protokol da je tokom deportacije Bošnjaka iz Potočara sve išlo uz poštivanje međunarodnih konvencija. Holandski major će, da spasi čast u općoj nemoći i nezainteresiranosti svijeta da pomogne Srebrenici, rukom ipak dopisati: - "Da, ali samo u konvoju što su ih pratili vojnici Ujedinjenih naroda."

Komisija Haškog tribunala, kao i tim eksperata iz Finske, prvi su otpočeli otkopavanje masovnih grobnica: Kravica, Nova Kasaba, Grbavci, Lazete, Cerska. Svugdje lješ do lješa, na svakom koraku potvrda jednog genocida, kakav novija evropska povijest nije upamtila. Uvjerila se u to i specijalni izvjestitelj za ljudska prava Elizabet Ren, kako na brdu oko Kravice, tako i u Zavodu za sudsku medicinu u Tuzli, gdje se pokušava obaviti identifikacija.

Tokom '96. godine u prikupljanje posmrtnih ostataka stradalnika iz bošnjačke Gernike, nakon mnogo muka i dogovora, uključuje se i Ekspertni tim Vlade Bosne i Hercegovine. Bijelo Brdo, Metaljka, Pobude. Ovaj tim vodi Amor Mašović.

Amor Mašović: U ovom času je prikupljeno oko 800 posmrtnih ostataka. Nažalost, ja ne mogu reći tačan broj, jer niti posmrtni ostaci koje je prikupljao Ekspertni tim Vlade Bosne i Hercegovine, zajedno sa Kantonalnim sudom u Tuzli, kao ni oni posmrtni ostatci koje je ekshumirao Haški tribunal iz sedam masovnih grobnica, nisu cjeloviti.

Salih Brkić: I posljednji podaci govore da je po brdima oko Srebrenice još stotine i stotine posmrtnih ostataka. Samo u jednom danu u Kalesiji su od stranih eksperata preuzeta 303 tijela. 303 ljudska bića i njihove stvari, sve u dva mala kamiona. U ovim stravičnim kesama su i desetine nekompletnih dijelova tijela. Monstrumi su

bagerima prekopavali masovne grobnice kako bi sakrili tragove zločina, kidajući ta tijela.

Genocid nad Srebrenicom i dalje traje.

Zar nije genocid hapšenje, zlostavljanje, sudska farsa i uskraćivanje odbrane sedmorici Srebreničana u Zvorniku? Zar nije genocid odbijanje da se predaju tijela? Zar nije genocid spaljivanje posmrtnih ostataka koje traje i danas? Zar nije genocid odnošenje osobnih dokumenata sa tih posmrtnih ostataka samo sa jednim ciljem - da se oteža identifikacija žrtava? Zar nije genocid što mnoge naše majke i nane skrhanе bolom umiru, a da ne saznaju za mezar svojih najdražih. Da je tako pokazuju i slike iz Pilice. Prvi lješevi uz njih i pokidani dijelovi tijela nađeni su tek na četiri i po metra dubine. Gdje su nestali brojni slojevi ljudi iznad pronađenih? Gdje su tijela sa Brane mulja zborničke Glinice, iz magacina u Kravici i drugih mjesta?

I danas brdima iznad Srebrenice i Podrinja odjekuje onaj krik bola Nerminovog oca, onaj poziv koji potvrđuje da su u tragediji Srebrenice spaljene sve knjige svjetskog licemjerja o ljudskim pravima i demokratiji. Rezolucija 836. Ujedinjenih naroda o obavezi upotrebe sile u osiguranju "zaštićene zone" Srebrenica ostaće u povijesti svijeta kao dokument za stub srama.

Tragični bilans genocida nad Bošnjacima u Srebrenici teško da će ikada biti tačno utvrđen. Jer mnoge nestale nije imao ko ni da prijavi kod Međunarodnog Crvenog križa, jer su se u "zaštićenoj zoni" nalazili prognanici od Višegrada i Rogatice, pa do Vlasenice, Bratunca i Zvornika. Ipak, najviše se pominju cifre od 8 hiljada do 10 hiljada nestalih, odnosno ubijenih, mada ih svijet zbog sramne izdaje nastoji umanjiti. Njihova rodbina se već dvije godine često okuplja pred uredima međunarodnih organizacija i traži istinu o nestalim. Traži istinu, ali i pravdu.

Zločin kakav novija evropska povijest nije upamtila ne može niti smije ostati nekažnjen.

Dvije godine nakon stravičnog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici najveći dio masovnih stratišta nije otvoren.

Pred Međunarodnim tribunalom u Hagu odgovarao je samo jedan od ljudi iz streljačkih strojeva, pion u zločinačkoj igri - Dražen Erdemović.

DOBIO JE 10 GODINA ZATVORA, A PO SVOM PRIZNANJU UBIO JE 70 DO 100 LJUDI.

ZA JEDNOG UBIJENOG ČOVJEKA OD 36,5 DO 52 DANA ZATVORA.

SVI GLAVNI NAREDBODAVCI ZLOČINA, UBOJICE IZ STRELJAČKIH STROJEVA I ORUĐA SMRTI, JOŠ SU NA SLOBODI.

Film je raden isključivo za internu upotrebu Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu i naučnih skupova koje organizuje ili na kojima učestvuje.

Svako nedozvoljeno emitiranje u sredstvima javnog informiranja zakonski je kažnjivo.

Sarajevo, jula 1997. godine.

D. OPTUŽNICA I
ODLUKA O POTVRDI
OPTUŽNICE PROTIV

RADOVANA
KARADŽIĆA I
RATKA MLADIĆA

**1. OPTUŽNICA PROTIV
RADOVANA KARADŽIĆA I RATKA MLADIĆA,
od 14. novembra 1995. godine**

MEĐUNARODNI KRIVIČNI TRIBUNAL
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

PREDMET BROJ: IT-95-18-I

TUŽILAC TRIBUNALA

O P T U Ž N I C A

Ričard Dž. Goldston (Richard J. Goldstone) tužilac Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, u skladu sa ovlašćenjem iz člana 18. Statuta Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (Status Tribunala), optužuje **Ratka MLADIĆA i Radovana KARADŽIĆA za GENOCID, ZLOČINE PROTIV ČOVJEČNOSTI i KRŠENJE RATNIH ZAKONA I OBIČAJA**, kako slijedi:

“Zaštićena zona” Srebrenica

1. Nakon što je u Bosni i Hercegovini izbio rat, vojne snage bosanskih Srba zauzele su sela bosanskih Muslimana u istočnom dijelu zemlje, što je imalo za posljedicu egzodus bosanskih Muslimana u enklave Goražde, Žepa, Tuzla i Srebrenica. Svi događaji koji se

spominju u ovoj Optužnici desili su se u Republici Bosni i Hercegovini.

2. Dana 16. aprila 1993, Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija, postupajući u skladu s poglavljem VII Povelje, usvojio je rezoluciju 819. kojom je zahtijevao da sve sukobljene strane u Republici Bosni i Hercegovini tretiraju Srebrenicu i okolna područja kao zaštićenu zonu koja ne smije biti izložena nikakvom oružanom napadu ili nekom drugom neprijateljskom činu. Rezolucija 819. ponovo je potvrđena Rezolucijom 824. od 6. maja 1993. i Rezolucijom 836 od 4. juna 1993.

3. Procjenjuje se da je u zaštićenoj zoni Srebrenica, prije napada snaga bosanskih Srba, kako je opisano u ovoj optužnici, živjelo oko 60 000 bosanskih Muslimana.

Napad na zaštićenu zonu Srebrenica

4. Dana 6. jula 1995. ili približno tog datuma Vojska bosanskih Srba granatirala je Srebrenicu i napala posmatračnice Ujedinjenih nacija unutar zaštićene zone na kojima su bili holandski vojnici. Napad na zaštićenu zonu Srebrenica od strane Vojske bosanskih Srba trajao je do 11. jula 1995, kada su prve jedinice napadačkih snaga bosanskih Srba ušle u Srebrenicu.

5. Bosanski Muslimani, muškarci, žene i djeca koji su ostali u Srebrenici nakon početka napada bosanskih Srba, postupili su na dva načina. Nekoliko hiljada žena, djece i nešto uglavnom starijih muškaraca pobjeglo je u bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima unutar zaštićene zone Srebrenica, gdje su potražili zaštitu Holandskog bataljona odgovornog za tu bazu. U bazi su ostali od 11. jula 1995 do 13. jula 1995., kada su autobusima i kamionima evakuisani pod kontrolom i rukovodstvom vojnih lica bosanskih Srba.

6. Druga grupa od otprilike 15.000 bosanskih Muslimana - muškaraca, sa nešto žena i djece, okupila se u večernjim satima 11. jula

1995. u Šušnjarima i u dugoj koloni, kroz šume, krenula u zbjeg prema Tuzli. Otprilike jedna trećina grupe bili su naoružani bosanski vojnici i naoružani civili. Ostali su bili nenaoružani civili.

Događaji u Potočarima

7. Dana 11. i 12. jula 1995. **Ratko MLADIĆ** i članovi njegovog štaba sastali su se u Bratuncu sa holandskim oficirima i predstavnicima muslimanskih izbjeglica iz Potočara. Na tim sastancima, **Ratko MLADIĆ** ih je, između ostalog, obavijestio da će se sa muslimanskim vojnicima koji budu predali oružje postupati kao sa ratnim zarobljenicima u skladu sa Ženevskim konvencijama, te da izbjeglicama evakuisanim iz Potočara niko neće nauditi.

8. Dana 12. jula 1995. ili oko tog datuma vojne snage bosanskih Srba zapalile su i opljačkale kuće bosanskih Muslimana u Potočarima i oko Potočara.

9. U jutarnjim satima 12. jula 1995. ili oko tog datuma vojne snage bosanskih Srba stige su u vojnu bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima i oko Baze.

10. Dana 12. jula 1995. ili oko tog datuma **Ratko MLADIĆ** je u pratnji svojih vojnih pomoćnika i televizijske ekipe došao u Potočare. Više puta je lažno uvjeravao bosanske Muslimane u Potočarima i oko Potočara da im niko neće nauditi i da će iz Srebrenice biti bezbjedno prebačeni.

11. Dana 12. jula 1995. ili oko tog datuma, po Direktivi i u prisustvu **Ratka MLADIĆA**, oko 50-60 autobusa i kamiona stiglo je u blizinu vojne baze Ujedinjenih nacija u Potočarima. Ubrzo nakon dolaska tih vozila započela je evakuacija bosanskih Muslimana izbjeglica. Kad su Muslimani - žene, djeca i muškarci - krenuli da se penju u autobuse i kamione, vojna lica bosanskih Srba počela su da izdvajaju muškarce od žena i djece. To odabiranje i izdvajanje

Muslimana - muškaraca odvijalo se u prisustvu i po Direktivi **Ratka MLADIĆA**.

12. Bosanski Muslimani - muškarci, koji su bili izdvojeni od ostalih izbjeglica, odvedeni su na razna mjesta u Potočarima i oko Potočara. Dana 12. jula 1995. ili oko tog datuma, **Ratko MLADIĆ** i vojna lica bosanskih Srba pod njegovom komandom, obavijestili su neke od tih Muslimana da će biti evakuisani i razmijenjeni za bosanske Srbe zatočene u Tuzli.

13. Većina Muslimana - muškaraca koji su bili izdvojeni od ostalih izbjeglica u Potočarima prevezena je u Bratunac, a zatim u područje Karakaja, gdje su vojna lica bosanskih Srba nad njima izvršila pokolj.

14. Između 12. i 13. jula 1995. vojna lica bosanskih Srba po kratkom su postupku pogubila bosanske Muslimane, muškarce i žene, na raznim mjestima oko baze Ujedinjenih nacija, gdje su se oni bili sklonili. Tijela onih koji su po kratkom postupku pogubljeni ostavljena su po poljima i u zgradama u neposrednoj blizini Baze. Ta proizvoljna ubistva unijela su strah i paniku među Muslimane koji su tamo ostali, te su neki od njih počinili samoubistvo, a svi ostali pristali da napuste Enklavu.

15. Evakuacija svih sposobnih muslimanskih izbjeglica završena je 13. jula 1995. Kao posljedica napada bosanskih Srba na tu zaštićenu zonu i drugih akcija, vojna lica bosanskih Srba skoro su potpuno eliminisala bosansko muslimansko stanovništvo iz Srebreničke enklave.

Predaja i smaknuća

16. Između večeri 11. jula 1995. i jutra 12. jula 1995. duga kolona Muslimana, koja se okupila u Šušnjarima, kroz šumu je bježala iz Srebrenice prema Tuzli.

17. U pokušaju da spriječe zbjeg bosanskih Muslimana u njihovom kretanju u koloni prema Tuzli, vojna lica bosanskih Srba, uz pomoć oklopnih transportera, tenkova, protivavionskih topova i artiljerije, zauzeli su položaj duž puta Bratunac - Milići.

18. Čim je kolona (zbjeg) stigla do teritorije koju drže bosanski Srbi, u blizini Buljima, napale su je vojne snage bosanskih Srba. Taj i drugi napadi vojnih snaga bosanskih Srba imali su za posljedicu smrt i ranjavanje mnogih Muslimana i razbijanje kolone na nekoliko manjih dijelova koji su nastavili prema Tuzli. Otprilike jedna trećina kolone, sastavljena uglavnom od vojnih lica, prešla je put Bratunac - Milići u blizini Nove Kasabe i bezbjedno stigla do Tuzle. Preostali Muslimani ostali su odsječeni iza linija bosanskih Srba.

19. Hiljade Muslimana je zarobljeno ili se predalo vojnim snagama bosanskih Srba pod komandom i kontrolom **Ratka MLADIĆA** i **Radovana KARADŽIĆA**. Mnogi Muslimani koji su se predali učinili su to, jer im je bila zajamčena bezbjednost davana od strane vojnih lica bosanskih Srba koji su bili zajedno s drugim vojnicima, bosanskim Srbima, koji su na sebi imali ukradene uniforme Ujedinjenih nacija, te od strane zarobljenih Muslimana kojima je bilo naređeno da ostale Muslimane dozovu iz šume.

20. Vojna lica bosanskih Srba po kratkom su postupku pogubili mnoge zarobljene bosanske Muslimane, kao i one koji su im se predali, na mjestima gdje su se predali odnosno gdje su zarobljeni, kao i na drugim mjestima, ubrzo nakon predaje odnosno zarobljavanja. Slijede neki od slučajeva smaknuća po kratkom postupku:

20.1. Dana 13. jula 1995. ili oko tog datuma u blizini Nezuka u Republici Bosni i Hercegovini zarobljena je grupa od deset bosanskih Muslimana - muškaraca. Vojnici bosanskih Srba po kratkom postupku pogubili su neke od njih, uključujući **Mirsada ALISPAHIĆA** i **Hajrudina MEŠANOVIĆA**.

20.2. Dana 13. jula 1995. ili oko tog datuma na obali rijeke Jadar, između Konjević Polja i Drinjače, vojnici bosanskih Srba po kratkom su postupku pogubili 15 bosanskih Muslimana - muškaraca koji su se

predali ili su zarobljeni. Među onima koji su ubijeni bili su **Hamed OMEROVIĆ, Azem MUJIĆ i Ismet AHMETOVIĆ.**

20.3. Dana 13. jula 1995. ili oko tog datuma, u blizini Konjević Polja, vojnici bosanskih Srba po kratkom su postupku pogubili stotine Muslimana, uključujući žene i djecu.

20.4. Dana 17. ili 18. jula 1995, u blizini Konjević Polja, vojnici bosanskih Srba zarobili su oko 150 - 200 bosanskih Muslimana - muškaraca i po kratkom postupku pogubili oko polovinu.

20.5. Dana 18. ili 19. jula 1995, u blizini Nezuka, vojnim snagama bosanskih Srba predalo se oko 20 grupa bosanskih Muslimana - muškaraca; u svakoj grupi bilo je pet do deset osoba. Nakon što su se ti muškarci predali, vojnici bosanskih Srba naredili su im da se postroje, a zatim ih po kratkom postupku pogubili.

20.6. Dana 20. ili 21. jula 1995, u blizini sela Meces, vojna lica bosanskih Srba megafonom su pozivali bosanske Muslimane - muškarce koji su pobjegli iz Srebrenice da se predaju, uvjeravajući ih da će biti bezbjedni. Oko 350 bosanskih Muslimana odazvalo se na pozive i predalo se. Vojnici bosanskih Srba su zatim odveli njih oko 150, naložili im da sami sebi iskopaju grobove, a zatim ih pogubili po kratkom postupku.

20.7. Dana 21. ili 20. jula 1995, u blizini sela Meces, rovokopačem je iskopana velika jama, nakon čega su vojnici bosanskih Srba naredili oko 260 zarobljenih bosanskih Muslimana - muškaraca da stanu oko jame. Vojnici bosanskih Srba su zatim opkolili te Muslimane i naredili im da se ne miču, jer će u protivnom u njih pucati. Neki su se pomjerali, te je u njih pucano. Ostali su gurnuti u jamu i živi zakopani.

21. Mnogi Muslimani koji su se predali vojnim licima bosanskih Srba nisu ubijeni na mjestima gdje su se predali, već su odveženi na centralna sabirna mjesta, gdje su ih vojnici bosanskih Srba držali pod oružanom stražom. Ta sabirna mjesta bila su, između ostalih, slijedeća: hangar u Bratuncu, fudbalski tereni u Kasabi, Konjević Polju, Kravici

i Vlasenici, livada iza autobuske stanice u Sandićima i druga polja i livade duž puta Bratunac - Milići.

22. Između 12. i 14. jula 1995, na nekim od tih sabirnih mjesta, uključujući hangar u Bratuncu i fudbalski stadion u Kasabi, **Ratko MLADIĆ** se obratio zarobljenim bosanskim Muslimanima. Lažno ih je i u više navrata uvjeravao da su bezbjedni i da će biti razmijenjeni za zatvorenike, bosanske Srbe, koje drže snage Bosanske vlade.

23. Između 12. i 14. jula 1995, vojna lica bosanskih Srba nasumice su izdvajala zarobljene bosanske Muslimane i po kratkom postupku ih pogubljivala.

Masovna smaknuća u blizini Karakaja

24. Dana 14. jula 1995. ili oko tog datuma vojna lica bosanskih Srba prevezla su na hiljade muslimanskih zatočenika iz Bratunca, Kravice i drugih mjesta na sabirno mjesto u Školskom centru u blizini Karakaja. Na tom sabirnom mjestu, vojna lica bosanskih Srba naredila su zatočenicima da skinu jakne, kapute i drugu odjeću i da ih stave ispred sportske dvorane. Zatočeniци su zatim nagurani u zgradu škole i sportsku dvoranu do nje i tu držani pod oružanom stražom.

25. Dana 14. jula 1995. ili oko tog datuma u Školskom centru u blizini Karakaja, **Ratko MLADIĆ** se savjetovao sa svojim podređenim i obratio nekim od Muslimana koji su tamo bili zatočeni.

26. Dana 14. jula 1995. vojna lica bosanskih Srba su u više navrata ubijala bosanske Muslimane zatočene u tom Školskom centru.

27. Tokom 14. jula 1995. vojna lica bosanskih Srba su u malim grupama odvela sve muslimanske zatočenike iz zgrade škole i sportske dvorane, te ih ukrcala na kamione koje su čuvali i vozili vojnici bosanskih Srba. Prije nego su ukrcani na kamione, mnogim zatočenicima su zavezane ruke iza leđa ili im je stavljen povež preko očiju. Zatim su odvezeni na najmanje dvije lokacije u blizini Karakaja.

28. Kada su kamioni stigli na te lokacije vojna lica bosanskih Srba naredila su Muslimanima - zatočenicima, kojima su ruke bile vezane ili su imali povez preko očiju, da siđu sa kamiona, te ih po kratkom postupku pogubili. Ta smaknuća po kratkom postupku odvijala su se otprilike između podneva i ponoći 14. jula 1995.

29. Vojna lica bosanskih Srba pokopala su pogubljene bosanske Muslimane u masovne grobnice u blizini mjesta gdje su pogubljeni.

30. Dana 14. jula 1995. ili oko tog datuma **Ratko MLADIĆ** je bio prisutan na jednom od mjesta gdje su izvršena masovna smaknuća, kada su vojna lica bosanskih Srba po kratkom postupku pogubili bosanske Muslimane.

31. U smaknućima bosanskih Muslimana - muškaraca po kratkom postupku, koja su se dogodila 14. jula 1995. u blizini Karakaja, živote je izgubilo na hiljade ljudi.

O P T U Ź E N I

32. **Radovan KARADŽIĆ** rođen je 19. juna 1945. u opštini Šavnik u Republici Crnoj Gori. Od otprilike 13. maja 1992. do danas predsjednik je administracije bosanskih Srba na Palama.

33. **Ratko MLADIĆ** rođen je 12. marta 1943. u opštini Kalinovik u Republici Bosni i Hercegovini. Profesionalni je vojni oficir i ima čin generala u oružanim snagama bosanskih Srba. Od otprilike 14. maja 1992. do danas zapovjednik je vojske administracije bosanskih Srba.

N A D R E Đ E N O S T I

34. **Radovan KARADŽIĆ** jedan je od osnivača i predsjednik Srpske demokratske stranke (SDS) u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini. Srpska demokratska zajednica je bila vodeća politička stranka među Srbima u Bosni i Hercegovini. Kao predsjednik Srpske demokratske stranke, bio je i još uvijek je najmoćniji funkcioner u Stranci. Njegove dužnosti kao predsjednika

uključuju predstavljanje stranke, koordinaciju rada stranačkih organa i omogućavanje realizacije programskih zadataka i ciljeva stranke. I dalje se nalazi na tom položaju.

35. Dana 13. maja 1992. ili oko tog datuma **Radovan KARADŽIĆ** je postao prvi predsjednik administracije bosanskih Srba na Palama. U vrijeme kada je preuzeo taj položaj, njegova **de jure** ovlaštenja su, prema Ustavu administracije bosanskih Srba, između ostalog, uključivala zapovjedništvo nad vojskom administracije bosanskih Srba i u ratu i u miru i ovlaštenja da imenuje, promovise i razrješava dužnosti vojne oficire. Kao predsjednik, bio je i još uvijek jeste nadređeni **Ratku MLADIĆU** i svim ostalim pripadnicima Vojske bosanskih Srba, kao i svim jedinicama i osoblju koje pripada ili je dodijeljeno Vojski bosanskih Srba.

36. Pored ovlaštenja predviđenih Ustavom, ovlaštenja **Radovana KARADŽIĆA**, kao predsjednika administracije bosanskih Srba, proširena su članom 6. Zakona o narodnoj odbrani bosanskih Srba. Time je zakonom ovlašten da, između ostalog, nadzire Teritorijalnu odbranu i u ratu i u miru, te da u slučaju rata, neposredne opasnosti i drugih vanrednih situacija izdaje naređenja o upotrebi policije. Član 39. istog Zakona ovlašćuje ga da u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugih vanrednih situacija rasporedi jedinice Teritorijalne odbrane u cilju održavanja reda i zakona.

37. Ovlaštenja **Radovana KARADŽIĆA** dalje su proširena članom 33. Zakona o unutrašnjim poslovima bosanskih Srba koji ga ovlašćuje da aktivira rezervni sastav policije u vanrednim situacijama.

38. **Radovan KARADŽIĆ** je sprovodio gore navedena ovlaštenja, djelovao i bio tretiran od strane međunarodne zajednice kao predsjednik administracije bosanskih Srba na Palama. U tom svojstvu je, između ostalog, učestvovao na međunarodnim pregovorima i lično sklapao sporazume po pitanjima, kao što je prekid vatre i humanitarna pomoć koji su kasnije i primijenjeni.

Ratko MLADIĆ

39. **Ratko Mladić** imenovan je 1991. za komandanta 9. korpusa Jugoslovenske narodne armije (JNA) u Kninu u Republici Hrvatskoj. U maju 1992. preuzeo je komandu nad snagama Druge vojne oblasti Jugoslovenske narodne armije koje su zatim postale vojska bosanskih Srba. Ima čin generala i od 14. maja 1992. ili oko tog datuma do danas, nalazi se na mjestu komandanta vojske administracije bosanskih Srba. U tom svojstvu nalazio se i još uvijek se nalazi u nadređenom položaju u odnosu na svakog pripadnika Vojske bosanskih Srba, kao i na sve jedinice i osoblje priključeno ili dodijeljeno toj vojsci.

40. **Ratko MLADIĆ** je pokazao da ima kontrolu nad vojnim pitanjima time što je pregovarao, između ostalog, u sporazumima o prekidu vatre i razmjeni zarobljenika, sporazumima oko otvaranja Sarajevskog aerodroma, sporazumima o prolazu konvoja humanitarne pomoći, kao i sporazumima o prestanku djelovanja snajperista, od kojih su svi primijenjeni.

OPŠTE POSTAVKE OPTUŽNICE

41. Sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica u Republici Bosni i Hercegovini na teritoriji bivše Jugoslavije trajalo je stanje oružanog sukoba i djelimične okupacije.

42. U svakom paragrafu u kome se navode optužbe za genocid, što je zločin prema članu 4. Statuta Tribunala, navodna djela ili propusti izvršeni su u namjeri da se, u potpunosti ili djelimično, uništi jedna nacionalna, etnička ili vjerska grupa kao takva.

43. U svakom paragrafu u kome se navode zločini protiv čovječnosti, što je zločin prema članu 5. Statuta Tribunala, navodna djela ili propusti bili su dio rasprostranjenog ili sistematskog ili masovnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

44. **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ** pojedinačno su odgovorni za zločine za koje se terete u ovoj optužnici u skladu sa članom 7. (I) Statuta Tribunala. Pojedinačna krivična odgovornost obuhvata izvršenje, planiranje, podsticanje, naređivanje ili na drugi način pomaganje i učestvovanje u planiranju, pripremi ili izvršenju bilo kojeg od zločina navedenih u članovima 2. do 5. Statuta Tribunala.

45. **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ** su, također, ili alternativno, kao komandanti krivično odgovorni za djela svojih potčinjenih prema članu 7. (3) Statuta Tribunala. Krivična odgovornost komandanta je odgovornost nadređenog oficira za djela njegovih podređenih ukoliko je znao ili imao razloga da zna da će njegovi podređeni izvršiti takva djela ili da su ih izvršili, a nadređeni nije preduzeo potrebne i razumne mjere da spriječi takva djela ili da kazni krivce.

46. Opšti navodi optužnice sadržani u paragrafima 41. do 45. ponovo se navode i sadržani su u svakoj od niže navedenih optužbi.

O P T U Ź B E

TAČKE 1-2

GENOCID

ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

47. Između 12. jula 1995. i 13. jula 1995. ili oko tog vremena vojna lica bosanskih Srba, pod komandom i kontrolom **Ratka MLADIĆA i Radovana KARADŽIĆA**, stigla su u Potočare, gdje je hiljade Muslimana, muškaraca, žena i dece, potražilo utočište u vojnoj bazi Ujedinjenih nacija i oko Baze. Vojna lica bosanskih Srba, pod komandom i kontrolom **Ratka MLADIĆA i Radovana**

KARADŽIĆA, po kratkom su postupku pogubila mnoge bosanske Muslimane izbjeglice koji su ostali u Potočarima.

48. Između 13. jula 1995. i 22. jula 1995. ili oko tog vremena vojna lica bosanskih Srba, pod komandom i kontrolom **Ratka MLADIĆA i Radovana KARADŽIĆA**, po kratkom su postupku pogubila mnoge muškarce, bosanske Muslimane, koji su pobjegli u šumu, a zatim bili uhvaćeni ili se predali.

49. Hiljade bosanskih Muslimana - muškaraca, koji su pobjegli iz Srebrenice i koji su se predali ili su uhvaćeni, prebaćeni su sa raznih sabirnih mjesta u Srebrenici i oko Srebrenice do glavnog sabirnog mjesta u školskom centru u blizini Karakaja.

50. Dana 14. jula 1995. ili oko tog datuma vojna lica bosanskih Srba, pod komandom i kontrolom **Ratka MLADIĆA i Radovana KARADŽIĆA**, prebacila su hiljade muškaraca Muslimana iz ovog školskog centra do dvije obližnje lokacije. Na tim lokacijama vojnici bosanskih Srba, uz znanje **Ratka MLADIĆA**, po kratkom su postupku pogubili te zatočene bosanske Muslimane i zakopali ih u masovne grobnice.

51. **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ**, između 6. jula 1995. i 22. jula 1995. ili oko tog vremena su pojedinačno i u saradnji sa drugima planirali, podsticali, naređivali ili na drugi način pomagali i učestvovali u planiranju, pripremi ili izvršavanju slijedećih zločina:

a) smaknuća po kratkom postupku bosanskih Muslimana, muškaraca i žena, u Potočarima i oko Potočara 12. i 13. jula 1995,

b) smaknuća po kratkom postupku, između 13. jula 1995. i 22. jula 1995, bosanskih Muslimana koji su bili **hors de combat** zbog povreda, predaje ili zarobljavanja nakon što su pobjegli u šumu prema Tuzli,

c) smaknuća bosanskih Muslimana - muškaraca na mjestima masovnih smaknuća u Karakaju i oko Karakaja 14. jula 1995. ili oko tog datuma.

Svojim djelima i postupcima u odnosu na događaje opisane u paragrafima 13, 14, 20.1-20.7, 23, 26. i 28. **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ** izvršili su:

Tačka 1: GENOCID prema članu 4. (2) (ubijanje pripadnika grupe) Statuta Tribunala.

Tačka 2: Zločin protiv čovječnosti prema članu 5. (b) (istrjebljenje) Statuta Tribunala.

TAČKE 3-4

ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

KRŠENJE RATNIH ZAKONA ILI OBIČAJA

52. Svojim djelima i propustima u odnosu na smaknuće bosanskih Muslimana - muškaraca i žena koja su se dogodila u Potočarima i oko Potočara između 12. jula 1995. i 13. jula 1995. i koja su opisana u paragrafu 13, **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ** izvršili su:

Tačka 3: Zločin protiv čovječnosti prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 4: Kršenje ratnih zakona ili običaja prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

TAČKE 5-18

ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

KRŠENJE RATNIH ZAKONA ILI OBIČAJA

53. Svojim djelima i propustima u odnosu na smaknuće bosanskih Muslimana koji su iz Srebrenice pobjegli u šumu u razdoblju između

13. jula 1995. i 22. jula 1995, kao što je opisano u paragrafu 20.1 do 20.7, **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ** izvršili su:

Tačka 5: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.1) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 6: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.1) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 7: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.2) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 8: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.2) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 9: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.3) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 10: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.3) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 11: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.4) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 12: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.4) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 13: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.5) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 14: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.5) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 15: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.6) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 16: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.6) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 17: Zločin protiv čovječnosti (vezano za paragraf 20.7) prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 18: Kršenje ratnih zakona ili običaja (vezano za paragraf 20.7) prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

TAČKE 19-20

ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI

KRŠENJE RATNIH ZAKONA ILI OBIČAJA

54. Svojim djelima i propustima u odnosu na smaknuća bosanskih Muslimana - muškaraca na mjestima masovnih smaknuća u Karakaju i oko Karakaja, 14. jula 1995. ili oko tog datuma, kao što je opisano u paragrafu 28, **Ratko MLADIĆ i Radovan KARADŽIĆ** izvršili su:

Tačka 19: Zločin protiv čovječnosti prema članu 5 (a). (ubistvo) Statuta Tribunala.

Tačka 20: Kršenje ratnih zakona ili običaja prema članu 3. (ubistvo) Statuta Tribunala.

T u ž i l a c

Ričard Dž. Goldston

**2. ODLUKA SUDSKOG VIJEĆA O POTVRDI OPTUŽNICE
PROTIV RADOVANA KARADŽIĆA I RATKA MLADIĆA,
od 16. novembra 1995. godine**

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Predmet br. IT-95-18-1

Ppred sudijom sudskog vijeća Fuadom Rijadom (Fouad Riadom)

Sekretar Suda: Gđa Dorotea de Sampaja (Dorothee de Sampayo
Garrido-Nijgh)

Ja, sudija Riad, sudija Međunarodnog krivičnog suda za bivšu
Jugoslaviju,

PRIMIVŠI Optužnicu od tužioca, u skladu sa članovima 18. i 19.
Statuta, te članova 47. Pravilnika o krivičnom i dokaznom postupku,

SASLUŠAVŠI tužioca, u skladu sa članom 47. (D) Pravilnika o
krivičnom i dokaznom postupku,

DONOSIM SLJEDEĆU ODLUKU:

Nakon što je Srebrenica pala poslije opsade srpskih snaga jula
1995. izgleda da je počinjen istinski užasan masakr nad muslimanskim
stanovništvom. Tužilac je dostavio dokazni materijal koji opisuje
scene nezamislivog divljaštva: na hiljade muškaraca je pogubljeno i
pokopano u masovne grobnice, a na stotine njih živi su zakopani,
muškarci i žene su sakaćeni i klani, djeca ubijana na očigled majki,
djeda natjeran da pojede džigericu sopstvenog unuka. Ovo su zaista
scene iz pakla, napisane na najmračnijim stranicama ljudske istorije.

Tužilac u optužnici optužuje Ratka Mladića i Radovana Karadžića kao lica odgovorna za ove zločine. Optužuje ih za genocid, zločine protiv čovječnosti i kršenja ratnih zakona i običaja.

Sve optužbe navedene u optužnici odnose se na pad Srebrenice 11. jula 1995. Srebrenica se nalazi u istočnoj Bosni, u blizini granice sa Srbijom. Nakon što je počeo rat u bivšoj Jugoslaviji, snage bosanskih Srba su okupirale bosansko-muslimanska sela u ovom regionu. Izbjeglice su usljed razaranja njihovih sela pobjegle u Goražde, Žepu, Tuzlu i Srebrenicu.

Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija je 16. aprila 1993. proglasio Srebrenicu "zaštićenom zonom". U skladu s tim, bosanski Muslimani unutar enklave razoružani su pod nadzorom UNPROFOR-a. Izbjeglice su nastavile da pristižu u enklavu, tako da je prije pada Srebrenice bosansko-muslimansko stanovništvo brojalo 60.000.

Dokazni materijal dostavljen od strane tužioca ukratko će biti izložen u tri grupe: - **masakr u šumi**; - **masovna smaknuća u Karakaju i - smaknuća po kratkom postupku u Potočarima**. Ovaj redosljed odgovara redosljedu tačaka optužnice. Slijedi dokazni materijal tužioca.

Vojska bosanskih Srba, pod zapovjedništvom i nadzorom dvojice osumnjičenih, započela je napad na Srebrenicu dana 6. jula 1995. ili oko tog datuma. Kada su srpske snage počele da ulaze u Srebrenicu, Muslimani - muškarci, žene i djeca - postupili su na dva načina. Nekoliko hiljada žena, djece i, uglavnom, starijih muškaraca pobjeglo je u bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima, unutar Srebrenice, gdje se nalazio Holandski bataljon, kako bi potražili zaštitu. Većina muškaraca se, pak, u večernjim satima 11. jula 1995. okupila u Šušnjarima i, u koloni dugoj desetak kilometara, krenula kroz šume u bijeg prema teritoriji Tuzle koja je bila pod kontrolom bosanske vlade. Ta kolona se sastojala od približno 15.000 Muslimana, većinom nenaoružanih, uključujući žene i djecu.

Masakri u šumi

Sudbina kolone ljudi koja je na noć 11. jula 1995. i u jutro 12. jula 1995. krenula da se domogne Tuzle je užasna. Vojnici, bosanski Srbi, su na putu Bratunac-Milići iz zasjede napali kolonu granatama, protivavionskim topovima, automatskim i ostalim oružjem. Rezultat tih napada su ogromni gubici u ljudskim životima. Na stotine Muslimana je ubijeno i daleko više ranjeno. Mnogi su od napada poludjeli, a izjave očevidaca govore o tome da je na desetine ljudi bilo toliko užasnuto da su počinili samoubistva samo da ne bi bili uhvaćeni. Mnogi od njih koji su zarobljeni ili su se predali pogubljeni su po kratkom postupku. Jedan očevidac opisuje kako su srpski vojnici polako noževima zaklali preko sto zarobljenih Muslimana - muškaraca, žena i djece. Svjedoci su, također, vidjeli na stotine Muslimana zakopanih u masovne grobnice - u neke je pucano, a neki su živi zakopani.

Masovna smaknuća u Karakaju

Na hiljade Muslimana iz kolone se zatim, nakon što su dobili uvjeravanja da im se neće nauditi, predalo srpskim vojnim snagama pod zapovjedništvom i nadzorom Ratka Mladića i Radovana Karadžića. Neki od srpskih vojnika koji su ih uvjeravali u bezbjednost nosili su ukradene uniforme Ujedinjenih nacija. Zatočeni muškarci su odvedeni na velika centralna sabirna mjesta, uključujući i fudbalski stadion, gdje im se obratio Ratko Mladić i dao im ista uvjeravanja, a zatim na sabirno mjesto u školskom centru u blizini Karakaja, gdje je Ratko Mladić opet bio prisutan. Tu su, također, mnogi pogubljeni po kratkom postupku.

Prema svjedočenjima malobrojnih preživjelih svjedoka, muškarci su slijedećeg dana, 14. jula 1995. ili oko tog datuma, kamionima odveženi na bar dva obližnja polja. Tu su izvođeni u malim grupama, te im je rečeno da odaberu mjesto, a zatim je u njih pucano na mjestima gdje su stajali. Preživjeli kažu da je pucano u hiljade muškaraca, sve dok polja nisu bila prekrivena tijelima. Nakon što su pucali, srpski vojnici su gazili po tijelima, provjeravajući da li su svi mrtvi. Ukoliko bi neko ispustio kakav zvuk ili bi tijelo još uvijek bilo toplo, uslijedio bi još jedan metak. Prema riječima preživjelih, ubijanje je potrajalo cijeli dan i cijelu noć, a kamioni prepuni muškaraca su stizali u razmacima od 10 do 15 minuta. Očevici su preživjeli samo zahvaljujući tome što su se ispod lješeva pravili da su mrtvi sve dok svi vojnici nisu otišli. Više od jednog preživjelog tvrdi da je Ratko Mladić bio na mjestu ubistva. Te noći mrtve su počeli da zakopavaju kultivatorima i rovokopačima.

Smaknuća po kratkom postupku u Potočarima

Većina Muslimana - muškaraca, žena i djece - koji su otišli u Potočare nisu uspjeli da uđu u bazu Ujedinjenih nacija, te su proveli noć između 11. i 13. jula 1995. u obližnjim fabrikama. Za to vrijeme, a pod direktnim nadzorom generala Mladića, muškarci su izdvajani od žena. Mnogi su pogubljeni po kratkom postupku po poljima i rijekama oko baze. Djeca su klana na očigled majki. Izjave svjedoka govore o mahnitom strahu koji je mnoge naveo na samoubistvo. Postoje dokazi da su žene silovane i ubijane.

Kamioni su pristigli da evakušu žene od kojih su na hiljade deportovane iz Srebrenice. Nakon što je u početku dozvoljeno nekim muškarcima da se ukrcaju u autobuse, na osnovu nekoliko izjava izgleda da je Ratko Mladić, čim je stigao, naredio da se svim muškarcima, uključujući i dječake, zabrani evakuacija.

Većina muškaraca i dječaka koji nisu evakuisani transportovani su zatim u Bratunac, a odatle na gore opisana "polja smrti".

Kao rezultat napada bosanskih Srba na Srebrenicu, muslimansko stanovništvo Enklave gotovo da je istrijebljeno.

Dvojica osumnjičenih su **Ratko Mladić i Radovan Karadžić**.

Ratko Mladić

Dokazi koje je podnio tužilac, odnosno više od trideset izjava očevidaca, pružaju razumnu osnovu za vjerovanje da je Ratko Mladić lično nadzirao zauzimanje Srebrenice i posvećivao veliku pažnju detaljima. Svjedoci opisuju kako su ga vidjeli na fudbalskom stadionu, gdje je bilo sakupljeno hiljade muškaraca, kod školskog centra neposredno prije nego su muškarci ukrcani u kamione i odveženi na gubilište, kao i na jednom od mjesta gdje su izvršena smaknuća. Mnogi su ga, također, vidjeli u Potočarima, gdje je - dokazi ukazuju na to - uprkos uvjerenjima o bezbjednosti koja je davao, izdao naredenje da muškarce ne treba evakuisati nego pobiti. Viđen je kako lično izdvaja muškarce iz autobusa kojima su deportovane njihove supruge i djeca.

Pored toga što je lično angažovan, Ratko Mladić je za sve relevantno vrijeme bio general vojske bosanskih Srba, te komandovao i imao kontrolu nad svojom vojskom.

Radovan Karadžić

Po svemu sudeći i osumnjičeni Radovan Karadžić, kao zapovjednik i politički vođa administracije bosanskih Srba na Palama, provodio je efikasnu vojnu kontrolu nad snagama bosanskih Srba. Očito je imao potpuno kontrolu i bio odgovoran za strategiju i akcije koje su preduzimali bosanski Srbi u Bosni I Hercegovini.

U ovakvim okolnostima, direktna odgovornost dvojice osumnjičenih može proizići iz planiranja, podsticanja, naređivanja, izvršavanja ili pomaganja i učestvovanja u navodnim zločinima.

Treba napomenuti da iz izjava svjedoka proizilazi da su u zauzimanju Srebrenice, pored vojnika bosanskih Srba, učestvovali i vojnici Savezne Republike Jugoslavije (Srbija-Crna Gora). Ovi vojnici su se lahko mogli prepoznati po svom urednom izgledu, prepoznatljivim uniformama i srpskom (ekavskom) dijalektu. Brojni svjedoci vidjeli su u Srebrenici i oko Srebrenice pripadnike Jugoslovenske narodne armije (JNA), uključujući i pripadnike novosadskog i užičkog korpusa, kao i dobrovoljce lojalne Arkanu. Ova dopunska vojska bila je i pod komandom osumnjičenih ili pod kontrolom nekog drugog zapovjednika.

Nakon što sam razmotrio dokaze koje je podnio tužilac, sada ću razmotriti navode Optužnice.

Navodi Optužnice iznešeni su prema tri niza događaja, uz jedan rezime. **Prvo**, pod tačkama 3. i 4. tužilac navodi zločine izvršene u Potočarima, i to po dva pravna osnova: zločine protiv čovječnosti i kršenja ratnih zakona ili običaja. Drugo, zločini izvršeni za vrijeme bijega kolone kroz šumu navedeni su pod četrnaest odvojenih tačaka i obuhvataju sedam različitih događaja. Svaki od ovih događaja ponovo je prezentiran po dva pravna osnova: zločini protiv čovječnosti i i kršenja ratnih zakona i običaja. **Treće**, djela počinjena u Karakaju obuhvaćena su tačkama 19. i 20. koje su ponovo prezentirane kao zločini protiv čovječnosti i kršenja ratnih zakona i običaja. Konačno, zločini kao cjelina navedeni su pod tačkama 1. i 2, prvi, po pravnom osnovu genocida, a drugi kao istrjebljenje, odnosno zločin protiv čovječnosti.

Smatram da, **prima facie**, činjenice ukazuju da se ovdje radi, prije svega, o **izvršenom genocidu**, iako Sudsko vijeće Suda kasnije može dati drugačiju klasifikaciju.

Masovna smaknuća opisana u Optužnici očito su vršena sistematski, a organizovala ih je vojna i politička vlast administracije Srba na Palama, uz očigledno čvrstu podršku pripadnika vojske Savezne Republike Jugoslavije (Srbija-Crna Gora). Ta smaknuća izvršena su u širem kontekstu politike “etničkog čišćenja” koja je usmjerena protiv bosanskog muslimanskog stanovništva i koja obuhvata i masovne deportacije. Cilj te politike je stvaranje novih granica nasilnom promjenom nacionalnog ili vjerskog sastava stanovništva. Kao rezultat takve politike, muslimansko stanovništvo Srebrenice u potpunosti je protjerano sa tog područja.

Isto tako dokazi ukazuju, **prima facie**, na počinjene zločine protiv čovječnosti, kao i na kršenju ratnih zakona i običaja.

U krajnjoj instanci, politika “etničkog čišćenja” koja se gore spominje ima osobine genocida. Dalje u ovom predmetu, namjera da se u cjelosti ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, što je tipično za genocid, može se jasno naslutiti iz težine “etničkog čišćenja” provedenog u Srebrenici i okolnom području, to jest prije svega kroz masovna smaknuća Muslimana koja su se dogodila nakon pada Srebrenice u julu 1995. i koja su izvršena na neviđeno surov način.

Prema tome, optužba za genocid je primjerena.

Imajući u vidu gore navedeno, čini se da su zločin genocida i barem zločini protiv čovječnosti, navedeni pod tačkama 1. i 2. optužnice, najopsežniji utoliko što pokrivaju sve opisane događaje.

IZ GORE NAVEDENIH RAZLOGA

SMATRAM da ima dovoljno dokaza da se razumno vjeruje da su Ratko Mladić i Radovan Karadžić izvršili zločine za koje ih se tereti ovom Optužnicom, a koji potpadaju pod nadležnost ovog Suda prema članovima 3. 4. i 5.

U SKLADU SA članovima 18. i 19. Statuta i članovima 28. i 47. Pravilnika o krivičnom i dokaznom postupku.

POTVRĐUJEM Optužnicu koju je podigao tužilac i to po svim tačkama Optužnice.

/potpis/

Fuad Rijad (Fouad Riad)

Sudija

Sudsko vjeće

Dana 16. novembra 1995.

Hag (Den Haag), Holandija

17. Novembar 1995
IT-95-18-A 338
D. 001 - 0.118 25

INDICTMENT

**THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER YUGOSLAVIA**

**THE PROSECUTOR
OF THE TRIBUNAL**

AGAINST

**RADOVAN KARADŽIĆ
RATKO MLADIĆ**

INDICTMENT

Richard J. Goldstone, Prosecutor of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, pursuant to his authority under Article 18 of the Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia ("The Statute of the Tribunal"), charges

RATKO MLADIĆ and RADOVAN KARADŽIĆ

with **GENOCIDE, CRIMES AGAINST HUMANITY and VIOLATIONS OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR**, as set forth below:

"Safe Area" of Srebrenica

1. After war erupted in the Republic of Bosnia and Herzegovina, Bosnian Serb military forces occupied Bosnian Muslim villages in the eastern part of the country, resulting in an exodus of Bosnian Muslims to enclaves in Goražde, Žepa, Tuzla, and Srebrenica. All of the events referred to in this indictment took place in the Republic of Bosnia and Herzegovina.



Prva strana Optužnice protiv Ratka Mladića i Radovana Karadžića za genocid i druge zločine u Srebrenici, od 14. novembra 1995.

shot. The remaining men were pushed into the hole and buried alive.

21. Many of the Muslims who surrendered to Bosnian Serb military personnel were not killed at the locations of their surrender, but instead were transported to central assembly points where Bosnian Serb soldiers held them under armed guard. These assembly points included, among others, a hangar in Bratunac; soccer fields in Kasaba, Konjević Polje, Kravica, and Vlasenica; a meadow behind the bus station in Sandići and other fields and meadows along the Bratunac - Milići road.

22. Between 12 July 1995 and 14 July 1995, at various of these assembly points, including the hangar in Bratunac and the soccer stadium in Kasaba, **RATKO MLADIĆ** addressed the Bosnian Muslim detainees. He falsely and repeatedly assured them that they would be safe and that they would be exchanged for Bosnian Serb prisoners held by Bosnian government forces.

23. Between 12 July 1995 and 14 July 1995, Bosnian Serb military personnel arbitrarily selected Bosnian Muslim detainees and summarily executed them.

Mass Executions Near Karakaj

24. On or about 14 July 1995, Bosnian Serb military personnel transported thousands of Muslim detainees from Bratunac, Kravica and other locations to an assembly point in a school complex near Karakaj. At this assembly point, Bosnian Serb military personnel ordered the Muslim detainees to take off their jackets, coats and other garments and place them in front of the sports hall. They were then crowded into the school building and adjacent sports hall and held under armed guard.

25. On or about 14 July 1995, at this school complex near Karakaj, **RATKO MLADIĆ** conferred with his military subordinates and addressed some of the Muslims detained there.

26. At various times during 14 July 1995, Bosnian Serb military personnel killed Bosnian Muslim detainees at this school complex.

27. Throughout 14 July 1995, Bosnian Serb military personnel removed all the Muslim detainees, in small groups, from the school building and sports hall and loaded them onto trucks guarded and driven by Bosnian Serb soldiers. Before boarding the trucks, many of the detainees had

Optužba za masovna smaknuća Bošnjaka u Karakaju.

54. By their acts and omissions in relation to the summary executions of Bosnian Muslim men at mass execution sites in and around Karakaj, on or about 14 July 1995, as described in paragraph 28, **RATKO MLADIĆ** and **RADOVAN KARADŽIĆ** committed:

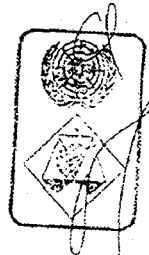
Count 19: A CRIME AGAINST HUMANITY as recognised by Article 5(a) (murder) of the Statute of the Tribunal.

Count 20: A VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR as recognised by Article 3 (murder) of the Statute of the Tribunal.

The Hague, The Netherlands


Richard J. Goldstone
Prosecutor

14 November 1995



Posljednja strana Optužnice protiv Ratka Mladića i Radovana Karadžića za genocid i druge zločine u Srebrenici, od 14. novembra 1995.

D 352 - 0347

552
804.

THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

Case no. IT-95-18-1

BEFORE A JUDGE OF THE TRIAL CHAMBER

Before : Judge Fouad Riad

Registrar : Mrs. Dorothee de Sanpayo Garrido-Nijgh

Decision of 16 November 1995

THE PROSECUTOR

v.

RADOVAN KARADZIC
RATKO MLADIC

REVIEW OF THE INDICTMENT

The Prosecutor : by
Eric Ostberg
Mark Harmon
John Ralston



Prva strana Odluke o potvrđi Optužnice protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, od 16. novembra 1995.

consisted of approximately 15,000 Muslims, mostly unarmed, with women and children among their number.

Massacres in the woods

The fate which befell the column of people who set off to reach Tuzla on the night of 11 July 1995 and the morning of 12 July 1995 was an appalling one. The column was ambushed by Bosnian Serb soldiers on the Bratunac-Milici road, attacking with artillery shells, anti-aircraft guns, automatic weapons and the like. These attacks caused enormous loss of life. Hundreds of Muslims were killed, and many more wounded. Many were driven berserk by the assault and eye-witness accounts describe how tens of people were so horrified that they committed suicide to avoid capture. Many who were captured or surrendered, among them the wounded, were summarily executed. One eye-witness describes how more than a hundred captive Muslim men, women and children were slowly slaughtered by a group of Serbian soldiers using knives. Witnesses also saw hundreds of Muslim men buried in mass graves, some after having been shot, some buried alive.

Mass Executions at Karakaj

Thousands of Muslims from the column then surrendered to Serb military forces under the command and control of Ratko Mladic and Radovan Karadzic, having been assured that they would not be harmed. Some of the Serb soldiers giving assurances were wearing stolen United Nations uniforms. The captive men were then taken to large assembly points, including a football stadium where they were addressed by Ratko Mladic, who gave the same assurances, and thence to an assembly point in a school complex, near Karakaj, where Ratko Mladic was again present. Here too, many were summarily executed.

According to the testimony of the few witnesses who survived, the men were the next day, on or about 14 July 1995, taken in trucks to at least two nearby fields. There, they were taken out in small groups, told to find a spot, and then shot where they stood. The survivors say that the men were shot in their thousands, until the fields were full of bodies. After they were shot, Serbian soldiers walked over the bodies, checking that everyone was dead. If someone was heard to make a sound, or if a body was still warm, another bullet was used to despatch them. According to the survivors, the killing went on all day and all night, with truckloads of men arriving every ten to fifteen minutes. The eye-witnesses survived only by playing dead under the corpses until the soldiers had all left. Ratko Mladic is placed at the scene of the killings by more than one survivor. Hoes and excavators began to bury the dead that night.

Summary Executions at Potocari

Most of the Muslim men, women and children who went to Potocari could not gain access to the UN compound and spent the nights between 11 and 13 July 1995 in nearby factories. During this time, and under the direct supervision of General Mladic, men were separated from the women. Many were apparently summarily executed in the fields and rivers surrounding the compound. Children had their throats slit before their mother's eyes. The witness statements describe a frenzy of terror that led many to take their own lives. There is evidence that women were raped and killed.

Considering all of the above, it appears that the crime of genocide, and at least that of crimes against humanity, charged in counts 1 and 2 of the indictment, to the extent that they cover all of the events described, are the most comprehensive.

FOR THE FOREGOING REASONS

CONSIDER that there is sufficient evidence to provide reasonable grounds for believing that Ratko Mladic and Radovan Karadzic committed the crimes charged in the indictment, which fall within the jurisdiction of the Tribunal under Articles 3, 4, and 5.

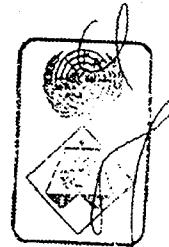
PURSUANT TO Articles 18 and 19 of the Statute, and Rules 28 and 47 of the Rules of Procedure and Evidence,

CONFIRM the indictment submitted by the Prosecutor in respect of each and every count of the indictment.

Fouad RIAI

Judge,
Trial Chamber

Dated this 16th day of November, 1995,
At The Hague,
The Netherlands



Posljednja strana Odluke o potvrđi Optužnice protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, od 16. novembra 1995.

31 NOVEMBER 1995

D 325 - 0 112

335

smj

THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

Case No. IT-95-13

BEFORE A JUDGE OF THE TRIAL CHAMBER

Before: Judge Fouad RIAO

Registrar: Mrs. Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh

Decision of: 16 November 1995

THE PROSECUTOR

RATKO MLADIĆ

WARRANT OF ARREST
ORDER FOR SURRENDER

To: Federal Republic of Yugoslavia (Serbia & Montenegro) - Belgrade

I, Fouad RIAO, Judge of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia,

CONSIDERING United Nations Security Council Resolution 827 of 25 May 1993, and Articles 19(2) and 29 of the Statute, and Rules 54 to 61 of the Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia,

CONSIDERING the indictment submitted by the Prosecutor against Ratko MLADIĆ, and confirmed by a Judge of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia on the 16 day of November 1995, a copy of which is annexed to this warrant of arrest.

HEREBY DIRECT the authorities of the Federal Republic of Yugoslavia to search for, arrest and surrender to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia:

Ratko MLADIĆ who was born on 12 March 1943 in Kalinovik municipality of the Republic of Bosnia and Herzegovina. He holds the rank of general in the Bosnian Serb armed forces. From on or about 14 May 1992 to the present, he has been the commander of the army of the Bosnian Serb administration.

Prva strana Naloga za hapšenje Ratka Mladića, od 16. novembra 1995.

He is alleged to have committed between about 12 and 22 July 1995 in or around Srebrenica and north thereof in the Republic of Bosnia and Herzegovina in the territory of the former Yugoslavia, the following crimes: Genocide, Violations of the Laws or Customs of War and Crimes Against Humanity, within the competence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia by virtue of Articles 4, 5 and 5 respectively.

FR

And to advise the said Ratko MLADIC at the time of his arrest, and in a language he understands, of his rights as set forth in Article 21 of the Statute and, *mutatis mutandis*, in Rules 42 and 43 of the Rules of Procedure and Evidence which are set out below, and of his right to remain silent, and to caution him that any statement he makes shall be recorded and may be used in evidence. The indictment and review of the indictment (and all other documents annexed to the present warrant) must also be brought to the attention of the accused.

REQUEST THAT the Federal Republic of Yugoslavia, upon the arrest of Ratko MLADIC, promptly notify the Registrar of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, for the purposes of his transfer pursuant to Rule 57 of the Rules of Procedure and Evidence.

REQUEST THAT the Federal Republic of Yugoslavia report forthwith to the Registrar of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia if it is unable to execute the present warrant of arrest, indicating the reasons for its inability pursuant to Rule 59(A) of the Rules of Procedure and Evidence.

Fouad R. AD

Judge, Trial Chamber
International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

Dated this 16 day of November 1995.
At The Hague,
The Netherlands

Case No. IT - 95 - 13 - I

Druga strana Naloga za hapšenje Ratka Mladića, od 16. novembra 1995.

21 NOVEMBER 1995 375

D 575 - D 572 810/6

THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

Case No. IT-95-13-I

BEFORE A JUDGE OF THE TRIAL CHAMBER

Before: Judge Fouad RIAD

Registrar: Mrs. Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh

Decision of: 16 November 1995

THE PROSECUTOR

RADOVAN KARADŽIĆ

WARRANT OF ARREST
ORDER FOR SURRENDER

To: Bosnian Serb Administration - Pale

I, Fouad RIAD, Judge of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia,

CONSIDERING United Nations Security Council Resolution 827 of 25 May 1993, and Articles 19(2) and 29 of the Statute, and Rules 54 to 61 of the Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia,

CONSIDERING the indictment submitted by the Prosecutor against Radovan KARADŽIĆ, and confirmed by a Judge of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia on the 16 day of November 1995, a copy of which is annexed to this warrant of arrest.

HEREBY DIRECT the authorities of the Bosnian Serb Administration to search for, arrest and surrender to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia:

Radovan KARADŽIĆ who was born on 19 June 1945 in the municipality of Šavnik of the Republic of Montenegro. From on or about 13 May 1992 to the present, he has been president of the Bosnian Serb administration in Pale.

Prva strana Naloga za hapšenje Radovana Karadžića, od 16. novembra 1995.

He is alleged to have committed between about 12 and 22 July 1995 in or Srebrenica and north thereof in the Republic of Bosnia and Herzegovina in the territory of the former Yugoslavia, the following crimes: Genocide, Violations of the Laws or Customs of War and Crimes Against Humanity, within the competence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia by virtue of Articles 4, 3 and 5 respectively.

F.D

And to advise the said Radovan KARADŽIĆ at the time of his arrest, and in a language he understands, of his rights as set forth in Article 21 of the Statute and, *mutatis mutandis*, in Rules 42 and 43 of the Rules of Procedure and Evidence which are set out below, and of his right to remain silent, and to caution him that any statement he makes shall be recorded and may be used in evidence. The indictment and review of the indictment (and all other documents annexed to the present warrant) must also be brought to the attention of the accused.

REQUEST THAT the Bosnian Serb Administration, upon the arrest of Radovan KARADŽIĆ, promptly notify the Registrar of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, for the purposes of his transfer pursuant to Rule 57 of the Rules of Procedure and Evidence.

REQUEST THAT the Bosnian Serb Administration report forthwith to the Registrar of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia if it is unable to execute the present warrant of arrest, indicating the reasons for its inability pursuant to Rule 59(A) of the Rules of Procedure and Evidence.

Fouad RIAD

Judge, Trial Chamber
International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

Dated this 16 day of November 1995.
At The Hague,
The Netherlands

Case No. IT-95-13-I

Posljednja strana Naloga za hapšenje Radovana Karadžića, od 16. novembra 1995.

UNITED NATIONS



NATIONS UNIES

INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

CHURCHILLPLEIN, 1 P.O. BOX 13888
2301 EW THE HAGUE, NETHERLANDS
TELEPHONE: 31 70 416-3343
FAX: 31 70 416-3355

PRESS AND INFORMATION OFFICE

TRIBUNAL PÉNAL INTERNATIONAL
POUR L'EX-YOUGOSLAVIE

CHURCHILLPLEIN, 1 B.P. 13888
2301 EW LA HAYE, PAYS-BAS
TELEPHONE: 31 70 416-3343
FAX: 31 70 416-3355

BUREAU DE PRESSE ET D'INFORMATION

INDICTMENT ACTE D'ACCUSATION

Karadzic & Mladic
(“Srebrenica”)

(16 November 1995)
(16 novembre 1995)

PRESS AND INFORMATION OFFICE
BUREAU DE PRESSE ET D'INFORMATION

TEL.: (31) 70 - 416 5343
FAX: (31) 70 - 416 5355

Prva strana Saopštenja za sredstva informiranja o Optužnici protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića za genocid u Srebrenici, od 16. novembra 1995.



United Nations
Nations Unies



International
Criminal Tribunal
for the former Yugoslavia

Tribunal
Pénal International
pour l'ex-Yougoslavie

Press Release . Communiqué de presse

(Exclusively for the use of media. Not an official record)

COPIO 026-E

The Hague, 16 November 1995

RADOVAN KARADZIC AND RATKO MLADIC ACCUSED OF GENOCIDE FOLLOWING THE TAKE-OVER OF SREBRENICA

Today, Thursday 16 November 1995, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia indicts again

- Radovan KARADZIC, President of the Bosnian Serb Administration in Pale, and

- Ratko MLADIC, Commander of the army of the Bosnian Serb Administration.

Both accused are alleged to be directly responsible for the atrocities committed in July 1995 against the Bosnian Muslim population of the UN designated safe area of Srebrenica (Eastern Bosnia-and-Herzegovina).

As a result of an attack on the "safe area" which was launched on 6 July 1995 and of other actions which were completed by 23 July 1995, the "Muslim population of the enclave of Srebrenica was virtually eliminated by Bosnia Serb Military personnel (...) under the command and control of Radovan KARADZIC and Ratko MLADIC".

After review of the evidence submitted by the Prosecutor, Judge Riad confirmed the indictment stating that:

"After Srebrenica fell to besieging Serbian forces in July, 1995, a truly terrible massacre of the Muslim population appears to have taken place. The evidence tendered by the Prosecutor describes scenes of unimaginable savagery: thousands of men executed and buried in mass graves, hundreds of men buried alive, men and women mutilated and slaughtered, children killed before their mothers' eyes, a grandfather forced to eat the liver of his own grandson. These are truly scenes from hell, written on the darkest pages of human history"

Crna Gola 1, 11000 The Hague, PO Box 13333, 1001 EW The Hague, Netherlands
Distributors: E. 11000 The Hague, P.O. Box 13333, 1001 EW The Hague, The Netherlands

For news and information: Office of the Prosecutor, 11000 The Hague, The Netherlands

Phone: +31 (0)71 512345 Fax: +31 (0)71 512345
Telex: 31723456789 Fax: +31 (0)71 512345

Druga strana Saopštenja za sredstva informiranja o Optužnici protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića za genocid u Srebrenici, od 16. novembra 1995.

Na osnovu Mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, broj: 02-413-3230/98, od 29.06.1998., da je knjiga "Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995.", Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, održanog u Sarajevu, 12. jula 1997. godine, proizvod iz člana 19. tačka 13. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet proizvoda.